

VARGA
DOMOKOS

KÖLYÖKKÖSTOLGATÓ

NEM SZÜLETÜNK
SZÜLŐNEK

Varga Domokos válogatott művei

VARGA DOMOKOS
Kölyökkóstolgate

EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKÉZELŐ

nka

Nemzeti Kulturális Alap

© Varga Domokos

© Hét Krajcár Kiadó

A borítót tervezte és a címlapot rajzolta Kurdi István

ISBN: 978-615-5683-14-5

Hét Krajcár Kiadó, Budapest, 2018

Felelős kiadó: Benke László

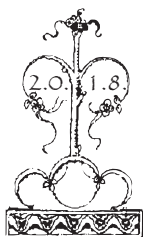
Tördelte: Benke Attila

Készült Szekszárdon, a Séd Nyomdában,

felelős vezető: Katona Szilvia

Varga Domokos

Kölyökkóstagató

HÉT KRAJCÁR KIADÓ – BUDAPEST

A legtisztább szerelem

„Jaj de édes ez a gyerek! Én megeszem!”

Igen, a kicsi gyerekeknek ízük van. Mint a kíváncsú, jó enniválónak.

No, van szaguk is. Becsinál az aranyos kis csecsemő, s akkor bizony nincsen ibolyaillata. Vagy kijön belőle a megevett tejecske, rá a kisingére, réklijére, pólyájára, be a nyakába, fülébe – sokszor még a haja is csimbókókba ragad tőle –, s egyszerre olyan tejcsarnokszaga lesz, hogy a saját szülei is elhúzzák az orrukat. Körülszimatolják, s nagyokat fintorognak.

„Phű, de bűdös, dobja ki!” – mondogattuk mi is gyakorta, a „Katona bácsi haptákba...” kezdetű közismert gyerekdalra utalva. Olyan hangsúllyal persze, hogy inkább a kicsire magára legyen értethető, mintsem a pólyahuzatra vagy a pelenkára. „Phű, de bűdös, dobja ki!” – nevettünk bele a kis tehetetlen – vagy nagyobbacska, de annál jobban megszeppent – kölyöknek a képébe, s ez mindjárt enyhítette a kimosdatással, illetve tisztába tétellel járó pillanatnyi kellemetlenséget.

Igen, az a legjobb tán az ilyen apróságokkal való bánásban, hogy annyit kell nevetni rájuk (meg rajtuk). Hát még ha épp megfürdettük őket este, s most ott fekszenek egyetlen nagy törülközőbe – vagy fürdőlepedőbe – tekerve, hogy csak a két szemük meg az orruk hegye látszik ki belőle! Kapálódznak kézzel-lábbal, rúgnák le magukról a leplet, de mi nem hagyjuk, dehogy hagyjuk, húzzuk vissza rájuk, s közben lapogatjuk őket a tenyerünkkel, hogy mindenütt jól felitassuk testükről a vizet, meg ne fázzanak. Aztán jöhet az öltöztetés, bele a karjukat a kising ujjába, vagy ha már kinőttek a pólyás korból, a külön

hálórúháéba – ezt mi éccakai hacukának hívtuk –, popójukat a pelenkába és így tovább, lehetőleg apai-anyai közös erővel, mert egy anya kevés ehhez. Nem mintha nem győzné – bár a fürgén fickándozó két-hároméves kölykével nem minden fiatalasszony bír el olyan könnyen –, hanem mert nem tud úgy örülni neki, ehhez köztudomásúlag legalább két fél kíváncsit, de akad olyan is, amihez legalább három. Én a gyerekkóstolgot is ez utóbbiak közé sorolom.

A kóstolgotás legjobb alkalma a fürdetés utáni állapot. A kicsi először még tiszta meztelen, s azután is csak egyenként kerülnek fel rá a szükséges ruhadarabok. Van tehát bőven alkalom, hogy a frissen mosott hajába szagoljunk, hogy megpacskoljuk azt a patyolat arcát, fenekét, hogy megharapdáljuk a csöpp orrát, fülét, vagy akár a nagylábujját is; hogy hol a nyakát, hol a hasát, hol a derekát csiklandozzuk meg egy-egy váratlan csókkal, míg hangos kacagást nem csiholunk ki belőle... De csöndesebben is örülhetünk neki, szelíd simogatásokkal tapintva ki bőrének a legbármányosabb tájait. A talpát például, mely oly finom, oly puha még, hogy nemcsak az ujjaink bögyét, a szánkat is jólesik végighúzogatnunk rajta.

Mi ez? Szerelem?

Ha úgy tetszik, az. A legtestibb és mégis legtisztább szerelem. Nemcsak a lélek eshet áhítatba. A testi szerelem is lehet áhítatos.

Másrészt igazán bolondság volna tagadnunk, hogy az egészséges gyerekszeretben mindig van egy jókora adag testi gyönyörűség is, akárcsak az egészséges felnőtt szerelemben. Mit kell azt szégyellni? Van. Örülünk neki.

Nem mintha ez a testi gyönyörűség elválasztható volna a lelki gyönyörűségetől. Hisz a gyereket nemcsak a szemünk sugarával, a fülünk figyelmével, s feléje forduló egész lényünkkel kóstolgatjuk. Bekapjuk, felfaljuk, lélekben eggyé válunk vele, és ő mivélünk. Eggyé és mégsem eggyé: akárcsak az egybefonódó és mégis külön embernek maradó felnőtt szerelmesek.

Az ő érzéseik sem foghatók fel ésszel. Igaza van a régi szép virágé-
neknek: „Az, ki a szerelmet sohasem próbálta, csak álomnak alítja”
(vagyis véli, hiszi, gondolja). Hogy milyen öröm – és bajban milyen
fájdalom – gyerekekre hangolódott, mondhatnám, szerelmes szülő-
nek lenni, azt is csak azok tudják igazán, akik megpróbálták.

De ízlelgetni ezt az érzést előlegbe is lehet. Ez a könyvecske min-
denekelőtt épp erre szolgál.

Kívánok kinek-kinek jó étvágyat hozzá!

A kezdet kezdete

Hol kezd emberré lenni, valakivé válni az a belőlünk származó vala-
mi?

Középső lányomat így verseltem meg, nem sokkal születése után:

*Úgy szí, mióta
világra hoztad,
mint egy pióca.*

*Cuppog és zabál,
fogyasztja anyját
a kis kannibál.*

*Nincs még négy bete,
hogy méhedből ki-
lökte végzete.*

*Még alig mozog,
elnyúlik, mint egy
kis verébpocok.*

*De mily akarat
fűti e ványadt,
csupasz bogarat!*

*Csak színi, színi!
Minden szál izmát
nekifeszíti.*

*Keze ökölbe:
az élők közé
ököllel tör be.*

*Fürkésszük némán,
tűnődő szemmel:
íme, az ember.*

De hisz ugyanezt csinálják – ha nem is ökölbe szorított kézzel – a kutyakölykök, macskakölykök, medvebocok, szarvasborjak, őzgidák, még a fertelmes kis patkánypocok is. Szopják az anyjuk tejét elszánnan, szívósan, elemi ösztön parancsától hajtva. Van, amelyik vak még, a szemét sem tudja egy jó ideig kinyitni, de a csecset megtalálja, s tüstént a birtokába – vagyis a szájába – veszi. Nyeli az éltető, édes folyadékot, s úgy nő tőle, mintha húznák: gyorsabban, mint bármelyik embergyerek.

A mi kölykeink is még csaknem tehetetlenek, de a szopásra nem kell tanítani őket. Úgy jönnek a világra, hogy értenek hozzá: még hajdani állatőseink korából eredően.

Nem is ez az igazán emberi bennük.

Hanem a kezük első mozdulatai? Ahogy ökölbe zárják? Ahogy az odanyújtott ujjunkat megfogják vele?

Még ezt se mondanám. Az állatoknak nincs ugyan keze, de a majom-félék mancsa nem sokban különbözik a miénktől. S ez a születés utáni kapaszkodhatnék szintén roppant régi örökség. Egy néhány napos csecsemő úgy bele tud csimpaszkodni a jobbról-balról odanyújtott két ujjunkba, hogy megtartja magát a levegőben – ahogy ki tudja, hányadik őse csimpaszkodott meg csecsemőként egy-egy faágban, de az anyja bundájában is, hogy az mind a négy lábát szabadon használva menekülhessen vele a felbukkant ellenség elől, ugorhasson ágról ágra, fáról fára.

Igen, ott fekszik a pólyában az a gyöngécске gyerek, talán csak napokban mérhető az élete, de abban a csöpp testében évmilliók, sőt – milliárdok – fejlődése sűrűsödött össze.

Abban a csöpp testében? Már abban az egyetlen sejtben is, amely fogamzása pillanatában keletkezett!

Egy sejt. Mi az az egy sejt? Akitől elveszik a hat-nyolc-tíz hete megfogant gyerekét, abból már sejtek sokaságát irtják ki a kaparókéssel, s nem is egy alaktalan húsdarabocskát csupán, hanem egy eleven kis embriót, akinek már keze-lába, törzse és feje van. Felhúzott lábbal, leszegett fejjel, összegömbölyödve kucorog a szűk anyaméhben, s hangja még nem lévén, de öntudata sem, nem sikolt, és nem kapálódzik sorsa ellen. Meghal szép csendesen, mielőtt megszületett volna.

Ne áltassuk magunkat azzal, hogy még nem volt ember. Ha egy ma született csecsemőnek vágjuk el a torkát, az is éppúgy tűri, s ha netán felsír az utolsó pillanatokban, akkor sem a félelemtől. Hisz látni sem igen lát még, a kezünkben megvillanó késről meg éppenséggel nincs még semmi fogalma. Mégse pusztíthatjuk úgy el, hogy fejünkre ne szálljon a vére, s a gyilkosság bűnét ne vegyük magunkra.

S hat-hét hónappal előbb? Amikor még alig egy vagy két öklömnyi?

Erről különféle vélemények vannak, egymástól sokszor szélsőségesen eltérők, egymással dühösen ütközők. Az én véleményemet sokan túlzónak tarthatják, de hamisnak, tudomány nélkül valónak semmi esetre sem. Én a kezdetet a kezdettől számítom.

„Két ellentétes pólus közt szikra csapott ki – írtam a *Kutyafülűek* című könyvemben –, ebből lettek. Két parányi sejt egyesült, és az az egy sejt – melyben már ott égett az új élet – megint szétvált ketté, majd négygé, nyolccá, tizenhattá, milliárddá: az ő kezükké, lábukká, törzsükké, fejükké, ránk villogó kék vagy fekete szemükké.

Abban az egy sejtben már mindenestül benne voltak.”

Ha pedig benne voltak, akkor már emberek voltak. Ha megöltük – vagy szebb szóval élve: elvétettük – volna őket, embert veszejtetünk volna el.

Nincs mit dicsekednem. Volt egy-egy pillanat az én életemben is, amikor nem állt messze tőlem az elhatározás: vállalom. De akinek a testében a gyerekeim menedékre leltek, az nem adta ki őket, soha, semelyiket, még gondolatban sem.

Nem tudhatta még, mi válik belőlük. Nem érezhette még azt a borzongást, amit most érzünk, ha a felserdült gyerekeinkre tekintünk: egy kis gyöngeség elég lett volna, hogy ez is vagy az is kés alá kerüljön. S ebben ő mégsem ismert alkut, ha sok minden másban meg kellett is az étellel alkudnia.

Én is csak őt óvtam volna. Valahogy össze ne roskadjon, s vele az egész sorsunk, gyerekestül, mindenestül.

Voltak roksasztó éveink. De hogy mégis bírtuk, erőt adott inkább, atlaszi öntudatot: egy egész kis világot hordunk a vállunkon.

Őbenne még valami munkált: önnön létének a titka. Kései gyerek volt, nem várt ajándék, akit az anyja – első riadalmában – vissza akart küldeni a semmibe. Neki az apja fogta pártját, s játszott meg – orvosbarátjával összeszövetkezve – még egy álműtét komédiáját is, hogy megmentse.

Pedig ez akkor oly picike halálnak látszhatott, ha az a jövevény netán nem érkezik meg. Apja sem sejtette, senki sem, milyen termő ág pusztult volna el vele még csírájában.

De akit akkor megmentettek, s aki a titkot utóbb megtudta, az

máig annak az érzésnek a hatalmában él: az emberélet tüzeit, ha egyszer kigyulladt, nem szabad kioltani.

Akkor sem, ha még csak szikrányi. S később sem, senkiét, míg magától ki nem lobban.

Csakhogy...

Csakhogy voltak pillanatok, mondom, amikor magam is meginogtam. S láttam már elég életet – és elég halált – ahhoz, hogy másokra se vessek követ, ha erőtlene az őket körülfogó kényszerűségekkel – pénztelenséggel, lakástalansággal, emberi elhagyatottsággal és egyebekkel – szemben. Vannak szülésre alkalmatlan nők; vannak, akik az amúgy is rozoga egészségüket kockáztatnák, ha gyereket – vagy több gyereket – vállalnának; vannak házaspárok, akiknek nem vág össze a vércsoportja, vannak, akiknek az idegrendszere, akinek az életfelfogása... sok minden van. Maradjunk annyiban: ki-ki maga kell hogy megélje sorsát, s hogy miként csinálja, annak más ember nem lehet se mértéke, se bírója.

Vigyázat

Vigyázni azonban lehet. Arra is, hogy ne legyen gyerek, ha bármi okból jobb nem lennie, s arra is, hogy ne oltunk ki lehetőleg egy életet se, de meg se gyötörjük egymást, ha nem muszáj...

Nem vagyok orvos, a fogamzásgátlásról nincs mit értekezni. Van elég könyv és brosúra, mely bárkit kioktathat. Van elég pirula is meg egyéb szer és módszer a „nem kívánatos terhesség” ellen.

Amiből kevés van: az az egymásra való vigyázat.

A férfiakat szokták gondatlanabbnak tartani. Nem ok nélkül. Ők

kevesebbet kockáztatnak. Nekik minden szülés könnyű, még ha a kegyetlen kínok óráiban teljes szívvel aggódnak, izgulnak is. A műtétet meg legtöbbször igazán kevésbé veszik. „Nem több, mint egy foghúzás. Érzéstelenítenek, és kész.”

Kedvem volna itt idézni, akár néhány oldalon át, asszonyok idevágó vallomásait, de ettől inkább megkímélem érzékenyebb lelkű olvasóimat. Maradjunk csak inkább *Hemingway* egyik novellájánál (*A fehér elefánt formájú heggek*), abból is csak a benne szereplő férfi jellegzetesebb mondatait kapva ki:

– *Igazán örült egyszerű kis műtét az egész, Jig. Voltaképpen nem is operáció.*

– *Tudom előre, hogy fel sem veszed majd, Jig. Igazán semmiség az egész.*

– *Biztosan tudom. Ne félj, Jig. Ismertem másokat is, akik átestek rajta.*

– *Hát ha nem akarod, akkor ne csináld. Én nem beszéllek rá, ha nem akarod. De tudom, hogy milyen semmiség az egész.*

– *Ezt tartom a legokosabbnak. De semmiképpen sem akarlak rávenni, ha te nem látod jónak.*

– *De én törődöm veled.*

– *Én nem kívánom tőled, hogy megtegy, ha így fogod fel.*

– *Én nem kényszerítlek, ha te nem akarod...*

– *Értsd meg, én nem kívánom tőled, hogy megtegy, ha nem akarod.*

Szívesen vállalom az egészet, legyen meg, ha neked olyan sokat számít.

– *De nekem senki nem kell rajtad kívül. Nekem senki más nem kell. És tudom, hogy semmiség az egész.*

– *Rendben van, de hiába beszélsz így, mégis tudom.*

– *Mindent megteszek a kedvedért.*

– *De hát én nem kényszerítlek. Bánom is én az egészet!*

Így a férfi. (Ha imamalom pörgetné a mondatait, akkor sem lehetnének monotonabbak.)

És a nő?

– Mindjárt sikítok – mondja a végén, annyira elege van a nem-kényszerítésből.

Nem mintha mindig a férfiak szelíd vagy kevésbé szelíd rábeszélésére, rászorítására, kényszerítésére volna szükség. A novellabeli szituáció sem egészen átlagos: a teherbe esett nő még lány lévén, itt arról is szó van, hogy őt magát vállalja-e a férfi. Meg arról is, hogy ha a gyereket elvéteti, akkor az az ember kell-e még őneki.

Nem is tudja tán, de érzi, hogy az a semmiség, amibe a fiú oly könnyedén belelökne, az ő egész életének legfőbb tétje. Első terhességet megszakítani gyakran csak holtig szóló meddőség árán lehet. Megúszhatja. De megússza-e? S mi lesz vele, ha soha többet nem lehet gyereke?

Ezek nem költői kérdések. Sorskérdések inkább, amelyekre igen vagy olyan választ adhat ki-ki, de csak véglegeset. S ha netán rosszfele dől el a dolog, se önmaga, se a végzet ellen nem föllebbezhet.

Egy másik könyvből idézek, *Palotai Erzsi* regényéből, az *Igenből*:
„*Nem szülhetek.*

Tarka virágos, hosszú pongyolás nő nyitott ajtót a józsefvárosi bérház első emeleti lakásában:

– *Kérem a pénzt, és tessék kimenni pisilni.*

Az orvos hosszan mosakodott. Combövig érő fehér harisnyát húzott a lábamra.

– *Jó a szíve? Szóljon, ha nagyon erős szívdobogása van, akkor abbahagyjuk az érzéstelenítést. De ha bírja, akkor inkább jól beinjekciózom.*

Keresztbe feszítve a két kengyelben.

Kiszolgáltatva.”

„*Műszerek, injekciók: – Még egy kis türelmet... – azután: – A sarkon van a taxiállomás, telefonon nem rendelhetiünk kocsit, figyelik a vonalat. Feküdjön két napig. Ha belázasodna, vagy bármi komplikáció lenne, telefonáljon. Hogy szívesen lát egy csésze kávéra. Csak ennyit.*

Nem lázasodtam be. Nem volt komplikáció. Csak épp meddő lettem.”

„Az illetékes férfi késő este telefonált:

– No, túl vagy?

– Túl. Rajtad is.

Mostanáig hol volt? A fiával csinálta a számtanleckét?

– Csak semmi pánik. – A hangja kölnivízszagú volt, egyenesválaszték-szagú volt, frissenvasalt pupliningszagú volt. – Más nőnek annyi ez, mint egy dauerolás. – A nevetése pitralonszagú volt. – Azt hiszem, te vagy az egyetlen ivarérett nő, akinek még nem volt küretje.

Ivarérett! És ezzel feküdtem az ágyba!

Ha akkor mellettem van, úgy a lába közé rúgok, hogy soha többet eszébe sem jut az ivarérett szó.

Meggyógyultam. Kigyógyultam. Csak éppen eltört bennem valami.”

Nem egy asszonyt ismerek magam is, aki így vált örökre gyereke-lenné. Egyiküket még gyorsan feleségül is vette a fiú, miután „meg-történt a baj”, de restellték a rokonság előtt, hogy hamarabb jöjjön meg a kicsi, hát mégis inkább elvetették. Verhették aztán a fejüket a falba.

Tudok más – és másféle – esetekről is. Egy sokat hányódott lányéről például, aki hatodik műtétje után hetedjére is teherbe esett, akkor közölték vele az orvosok: vége. Úgy elvékonyodott a méhnyaka, hogy ez az utolsó esélye a szülésre. Igen, de a gyerek épp olyan férfitől volt, aki nem vállalta az apaságot, s magát a lányt sem. Az utóbbinak az akaratából, szomorú elszánásából mégis világra jött, de nem vidám életre.

Nincs értelme folytatnom. E történetek úgysem bizonyítanak többet: van kockázat. De előre senki meg nem mondhatja, ki jár szerencsétlenül, ki szerencsésen.

Amit kimondhatok, mert igaznak hiszem: jó nem ölnünk magunkat, és egymást sem. S ehhez a gyerektől való ügyes óvakodás sem mindig elég.

Volt egy asszony a közeli rokonságom körében, aki eleve azzal

ment férjhez: ő nem akar gyereket. A gyerek meg nyűg, a gyerek felelősség. Ő nyugodtan és vidáman akar élni.

Úgy is élt. Munkába sem járt soha, annál többet cukrászdába, moziba, színházba, operába, olaszországi és egyéb utazásokra. Arra is jutott ideje, hogy elveit terjessze: vállatóra fogjon egy-egy újházas fiatalasszonyt, mik a szándékai, s aztán felvilágosítsa, mennyivel jobb így, csak ez és ez kell hozzá.

Ő tudta, mi kell. Bár hogy a végén lecsonkolták a méhét, s a csont is tovább rákosodott, abban talán néhány véletlenül becsúszott műtétnek is része lehetett.

Nem tudom. Ez az ő titkuk maradt, s már ő sem él, a férje sem, hogy valaha kivallhatnák.

Minek is? Nem maradt senkijük. Bennem is csak az öreg bútorokkal, finom holmikkal telezsúfolt szoba maradt meg utolsó emlékképpen, ahova – mint volt kitelepítettek – a régi szép úri életük maradványait mentették, s ahova még el-elhívtak látogatóba. Kínos volt hallgatnom, hogyan lelkendezik az akkor már közeli halálra ítélt, de erről mit sem sejtő, még mindig kövér kacajokra kész, harsány asszony a gyerekeimen, a gyönyörű családomon. S még kínosabb volt vérbeli rokonom, a némán figyelő, csak néha-néha szóló idős férfi kiszikkadt arcát látnom, akit ez a gyerekfényképen csámcsogó meddő nő fosztott meg az apaság örömétől, hogy őrá, csak őrá költse pénzét, és szórja szeretetét. Most is őt ápolta, övé volt minden gyöngédsége, figyelme, gondja. Jobb már nem lehetett volna hozzá. Vonásaiból mégis valami végső csalódottság sugárzott: látod, most itt hagy, egyes-egyedül. De a te gyerekeidről meséltet, a te gyerekeiden nevet, a gyerekeidnek örül.

(Nem sokáig tartott aztán a magánya. Egy motorbicikli gázolta halálra.)

Más férfiakra is tudok, akik valósággal koldulják feleségüktől a gyereket – kivált a másodikat, a harmadikat –, s hiába. Az asszony nem akarja.

Ez azért a ritkább eset. A meg nem született gyerekekről többnyire mégsem az asszony tehet. Vagy nemcsak ő.

Sokukat a félsz tartja vissza. Mi lesz, ha egy idő múltán otthagya az uram? (Van rá elég elrettentő példa.) Gyerek nélkül, egy gyerekkel majd csak valahogy elbaldogulok. De kettővel, hárommal, öttel? Rágondolni is rettenetes.

Csakhogy hány asszonyt hagynak ott, dobznak el épp azért, mert könnyű szívvel túl lehet adni rajta? Mert a saját férjének sem igen fáj a feje miatta, hogy mi lesz vele. Mi lenne? Majd elél egyedül, vagy az egy szem gyerekével. Többet, jobbat úgysem érdemel.

A kölcsönös vonzalom megőrzéséhez kevés persze bármilyen érdem és bármennyi gyerek.

A boldogságra sincsen bárhol, bárki által beváltható recept. Se a kis család, se a nagy család, se a sok gyerek, se a kevés gyerek.

Vigyázni azonban lehet. Hogy legalább ne rontsuk a saját esélyeinket se, azokét se, akik által többé- vagy kevésbé talán mégis boldogak lehetünk.

Közös szerzemény

Válóperes tárgyalásokon gyakori vitatéma: mi a felek vagyonából a közös szerzemény, amit fele-fele arányban kell elosztani köztük, hogy mehessen ki-ki a maga útjára, jobbra vagy balra.

Vita támad néha az eleven közös szerzeményen: a gyereken vagy gyerekeken is. Akire csak a tartásdíj fizetése marad, az ritkán elégedett. De van, akinek nem is kell a gyerek, örül, ha nem sózzák rá: zavarná a már alig várt új házasságát.

Hanem egyvalamin már nem kell osztozkodni. Az rég elillant, elpárolgott. Talán az emléke sem maradt meg, vagy ha megmaradt is, jobb nem gondolni rá. Ez: a hajdani boldogság. Pedig ha van a vilá-

gon szerzemény, ami felől nem lehet vita, hogyan jutottak hozzá a felek, külön-e vagy közösen, akkor azt legjobb itt keresni. Még a gyerek is lehet kakukkfíóka. De boldogságot – olyat, ami megérdemli ezt a nevet – csak emberek egymásra találása, egybeforrottsága teremthet. Semmi más. Az életnek semmiféle magánöröme.

Aki a szerelemben igazán boldog, az nemcsak öleli, érti is a másikat, s keresi az örömét, az ő javát, vágyainak beteljesülését, testi-lelki nyugalját. Keresi mindig újra, mert az öröm, a beteljesülés, a nyugalom sohase állandó, nem is lehet az, s a szerelem sem tart sokáig, ha a két fél mindig újra egy egészé nem válik.

A gyerekekben pedig még nyilvánvalóbban: csak az ő örömük által lelhetjük meg a magunkét. Első mosolyuktól fogva, amely néhány hetes korukban feldereng az arcukon (még tán nem is igazi mosoly az, de mi már annak hisszük), a későbbi nagy közös kacagásokig mindjobban egymásra hangolódunk: a kicsi rajtunk csüng, mi a kicsin. Más kérdés, hogy a gyereknek idővel aztán lelkileg is önálló lénnyé kell válnia – ahogy anyja méhéből kiszakadva, majd mellétől is elválasztva testileg önálló valamivé lesz –, de ebben is azok a szülők segíthetnek legtöbbet, akik értik a gyerekeiket, és vállalják értük, amit csak vállalniuk kell.

Ez nem önfeláldozás. Szörnyűségesek azok a szülők, akik fanyarul, sőt keserűen, sőt néha már-már dühödten hozzák az áldozatot naponta a gyerekeikért, s folyton azon törik a fejüket, mit vesztek, mit adtak oda az életükből, hogy azoknak jobb legyen. De azok a szülők sem sokkal kevésbé szörnyűségesek, akik óvakodnak bármit odaadni, elveszíteni: fontosabb nekik a saját kis életük, mint az övékéi.

Elidegenedés, elmagányosodás, társadalmi atomizálódás: ismerjük korunk e sokat emlegetett tüneteit. A levegőben van, s ragályként terjed a „ki-ki magának” elve és gyakorlata, amely még a családokat is oly gyakran felbomlasztja.

Nem azt mondom, hogy ne legyünk önzők, mikor ember voltunk-

nál fogva úgyis azok vagyunk. De okosan legyünk azok, már amenyire tőlünk telik. Soha ne feledjük: igazi boldogságot csak együtt és egymás által szerezhethünk.

Igaz, még így sem könnyen. Vagy sikerül, vagy nem.

Egy délután emléke

Egy kora őszi hűvös és esős délután emléke nem megy ki a fejemből. Fiatal házaspár voltunk, a párom még sokkal fiatalabb, mint én, mindössze tizenhét és fél éves. De már szépen gömbölyödött, domborodott: félig gyerekként várta repesve az első gyereket. Büszkén és boldogan várta már azt is, s velem együtt nevette a sopánkodókat, hogy azért mégse kellett volna, túl fiatal ő még ehhez... hogy is lehettem ilyen rossz, hogy nem vigyáztam rá... ha már elvettem is, mért kellett így sietni... satöbbi, satöbbi.

Én meg voltam hatva egy kicsit, hogy gyermekem lesz, de annyira nem, hogy őhöz emiatt különösebben gyöngéd lettem volna. Fiús családban nőttem fel, kicsi koromtól fogva abban a meggyőződésben, hogy a lánynyavalygások nevetségesek. Nem mondom, hogy bántottam, keserítettem, magára hagytam, erről szó sem volt, sőt minden szabad percem vele töltöttem. Ahova csak mentem, vittem magammal, főleg barátaim körébe, mert légiónyi jó barátom volt, köztük sok érdekes és okos férfiú, akiket különféle világmegváltó eszmék fűtöttek. Ő szintén vonzódott hozzájuk, ha nem látta is annyi értelmét közös hiteinknek, lázainknak, lobogásainknak, mint mi magunk, akik már évek óta egy bandában élünk. De mind együttvéve sem értek annyit a szemében, mint a méhébe férkőzőtt kicsi.

Ezt én akkori szememmel nemigen értettem. Azt csináltam, amit az ifjú férjek legtöbbje: legényéletemet próbáltam folytatni, bár némileg módosult formában. De a sok kószálás, ide-oda való napi

eljáráskálás neki kezdett lassan terhessé válni. Elég fürgén tolatott pedig – sőt szaladgált – a nagy hasával (ezt el is vártam tőle): talán nem is a teste, a lelke kívánt már több nyugalmat, csöndes összebújást a frissen rakott fészekben, édesanyja lakásának az addigi albérlőtől megszabadított szobájában. Csakhogy én nem nagyon szerettem édes kettesben maradni vele, nappal legalábbis nem, csak amikor már eljött a lefekvés ideje. Azt, hogy igazában már hármásban volnánk, hogy ő azt a benne rugdalódzó gyereket már eleven emberi lénynek érzi, s hármunkat együtt egy családnak, azt az én eszem még nem fogta fel. Örültem a gyerekeknek, mondom, de családi érzéseim nem voltak. Ő viszont az érzései tetejébe még tűnődött is, töprengett is, hogy mi lesz majd akkor. Ez az ő ezerbarátú, tébolygó természetű uracskája hogy válik be apának? Nem hagyom-e maga kínjára a gyerekekkel, míg én tovább bandázok a barátaimmal, s élvezem velük – bármily közhasznú eszméktől hajtva is – az életet?

Mindez a gondolat már megérett benne, mire beköszöntött az a borús őszi nap. Kora délután befejeztem a munkám, ő már várt rám, s aztán együtt mentünk a kisebbik bátyámékhoz, de nem családi körbe, hanem megint barátok közé. Vitatkoztunk egy sort – 1948-at írtunk, volt elég vitatkozni valónk –, aztán eszébe jutott valamelyikünknek, hogy röplabdázzunk egyet. Jó, gyerünk! Nem messze volt egy pálya, az egyik ház udvarán, lecsörtettünk, s már szállt is a labda, bár közben szitálni kezdett az eső, s hideg szél támadt, szinte didergető.

„Pici, te menj vissza, itt megfázol!” – mondtam páromnak, de ő nem ment. A pálya szélén toporgott szótlantul, noha nem is titkolta, hogy szenved: a fagyos szél verte szemergő esőtől talán még nem is annyira, mint attól, hogy én őt hagyom itt fázódni a szabad ég alatt. A játék egyáltalán nem érdekelte, csak engem nézett folyton szomorú szemmel, majd ki is szaladt a száján az első kunyeráló szó:

– Gyerünk haza! Én fázom!

– Mondtam, hogy menj vissza! – mordultam rá. – Menj fel, aztán én is megyek, csak még játszom egy kicsit.

Nem ment. Kezét zsebre dugta, nyakát behúzta a kabátja gallérjába, s ha tett is néhány tétova lépést a pálya mentén, csak azért, hogy megmozgassa egy kicsit borzongó tagjait. Majd megint rákezde:

– Jöjjön! Én úgy fázom!

– Nem érted, hogy még játszani akarok? Te nyugodtan felmehetsz!

Nem mondta, hogy nem megy, hogy nélkülem egy tapodtat se, arcáról azonban könnyű volt leolvasnom, mi a szándéka. Inkább halálra fáztatja magát, mégse hagy itt egyedül.

Éktelen zabos lettem. Ezzel a csöndes makacssággal mintha hurkot vetett volna a nyakamba. Már éreztem, hogy nem szabadulhatok. Megfogott, és húz magával. Menni akar, tehát nekem is mennem kell.

– Menj már, az Isten áldjon meg!

Akkor vettem észre, hogy sír. Áll és sír. Orra-szeme kivörösödött, s törülgeti a könnyeit.

Nem őt sajnáltam. Saját magamat. Úgy éreztem, hogy szörnyű méltatlanság történik velem: most fosztnak meg a szabad akaratomtól, teljesen értelmetlenül. Hisz tudja, hogy szeretem! Egy félóra, és felmennék utána, ő addig bármit csinálhatna, leülhetne egy könyvet olvasni, miért jobb ez neki? És még ő szenved, mikor ő terrorizál engem, most már a könnyeivel is, hogy menjek, menjek.

Elszorult a torkom, mintha csakugyan fulladás környékezne. Aztán megfogtam a labdát – épp hozzám került –, s úgy vágtam a földhöz, hogy szétdurrant. Még láttam fordultomban, hogy felrepül magasan a háló fölé, de már nem is voltam a pályán, vissza se néztem, se a barátaimra, se az ijedt arccal rám meredő kis hasas asszonyra: felkaptam a kabátom, s vágtattam dühödten az utcára. Tudtam persze, hogy szalad utánam, de ennyi azért kellett az önérzetemnek, hogy legalább ne én szaladjak őutána. Kint lelassítottam, utolért, belém csimpaszkodott.

– Ne haragudjon! – kérlelt még mindig könnyes szemmel. – Én nem tudok itt az esőben állni.

– De ki mondta, hogy az esőben állj?! Én mondtam?!

Megfogtam a kezét: teljesen át volt fagyva. Pedig láttam, hogy odabent az udvaron zsebre dugta.

Észrevette, hogy észrevettem, milyen a keze.

– Látja? Nem hitte el, hogy fázom!

Én főleg azt láttam, hogy itt minden szó hiábavaló. Épp egy vendéglőhöz értünk.

– Gyere, itt megmelegedhetsz. Leülünk néhány percre.

Letelepedtünk a meleg büdösben, és néztünk egymásra. Jött a pincér, neki forró teát kértem, magamnak forralt bort. De egymáshoz nem szóltunk egy darabig. Ő tán nem akart tovább haragítani, én meg nem tudtam már, mit is mondjak neki. Könnyű volt kiolvasnom a szeméből, hogy nem érzi magát győztesnek, csakugyan el van gyötörve. Akkor meg mit kezdjem el szidni? Úgysem érti. Képtelen megérteni.

Nagyot sóhajtottam. Éreztem, hogy meg van pecsételve a sorsom.

Kicsi bántja a nagyot

Nem minden asszony viseli egyformán a terhesség megpróbáltatásait. Az egyik hónapokig émiyeg, az első időkben alig marad meg benne az étel; a másik alig érez hányingert. Az egyik beleszédül az áldott állapotba, átszellemült Madonna-arccal sugározza szét a világba betelni készülő örömet; a másik belecsúnyul: barna foltok ütnek ki a bőréen, arca elkínzottá válik, teste esetlenné. Az egyik bírja lábbal, bírja erővel; a másik elgyöngül, s ha néhány percig állnia kell, már rogyna össze. Az egyik tesz-vesz, sűrög-forog mindvégig; a másik hónapokig az ágyhoz kötve őrzi veszélyeztetett magzatát, el ne vetéljen, világra

ne jöjjön idő előtt, „idétlenül”. Az egyik alig várja, hogy megszüljön és meglássa gyermekét, kezébe fogja, és mellére vonja; a másik retteg a perctől, amikor meglesz, mert nem tudja, mihez kezd majd vele, hogy tudja majd berendezni az életüket (kivált ha nincs apa, aki segítene). Az egyik magától a szüléstől sem igen fél; a másik viszont vacog tőle, mert hisz ma is vannak különlegesen nehéz esetek...

Hozzátehetném: maguk a férjek is megkönnyíthetik vagy megnehezíthetik feleségük terhét. A testit is, de még inkább a lelkit.

Egy asszony mindig elvárja, hogy a hozzá tartozó férfi figyeljen rá, törődjön vele, de most még inkább elvárja, mint máskor, mert ezen méri le: hálás-e neki a gyerekért s mire megszüli, jó apja lesz-e.

Arra vágyik, hogy kényeztessék. Hogy a férje őt is úgy tekintse, mint egy becézni való kisbabát, akit simogatni, tutujgatni kell, esetleg még gügyögni neki, s mindig újabb meglepetéseket eszteni ki, apró-cseprő ajándékokat, ezt-azt, amint ő is úgy kacaghat, ahogy az egy-két éves kiskölykök kacagnak.

Sok állapotos asszony úgy beleéli magát ezekbe az érzésekbe, hogy még mások előtt sem türtőzteti magát. Selypítve játssza meg, hogy ő most kislány, aki az apukája nyakán csüng, s tőle vár gyöngéd babusgatást. Hát még ha kettesben vannak! Oly gyermeketegen gagyarásznak sokszor egymásnak, hogy ha egy magnószalag mindezt megőrizné, s később hideg fejjel hallgatnák vissza, ők maguk csodálkoznának a legjobban. Ezek mi voltunk? Meg kell szakadni!

Holott végül is: nincs ebben semmi nevetséges. Ki így várja a gyermekét, ki úgy. Ki komolyabban, ki játékosabban. S akinek – hasában a születendő picivel – játszani van kedve, az miért ne élne bele magát ebbe a sírós-nevetős gyerek szerepbe, ebbe az apafogó komédiába, nyűgösködésbe és bolondozásba?

Hisz erről van szó, semmi másról. Ha az ifjú férjet sikerül beleszédíteni ebbe a másféle szerelembe, amelyben már apa módjára kell, nemcsak erősnek, hatalmasnak, hanem megértőnek, kedvesnek,

tapintatosnak is lennie, akkor az asszonynak nyert ügye van – legalább egy időre. Akkor már együtt várják a gyereket, s együtt örülnek majd neki, ha megérkezik.

Vagy mégsem csupán erről van szó? Hisz sok asszony nem is gondol semmiféle játékra. Egész egyszerűen nehezen viseli az állapotát. Bántja a nagyot a kicsi: gyötri a benne megfogant gyerek. Ezért nyűgösködik, de még nyafog is, még zokog is néha nagyokat, nem is csak a testi rosszullétek miatt; hanem mert sokszor minden különösebb ok nélkül is olyan szorongatóan furcsákat érez. S ha a férje netán nem sokat törődik vele, ha a maga bajára hagyja, akkor már nemcsak furcsákat érez, hanem megtelik sötét szomorúsággal, a saját személye, de a méhében mocorgó gyerek miatt is, hogy az milyen apátlan árva lesz.

Mert érezni nagyon tudnak az asszonyok. Néha már túlságosan is. Ha nagyon örülnek vagy nagyon szenvednek, már ki is lépnek az időből, s úgy érzik: ez már mindig így lesz. Ez a titka, hogy miért tudnak boldogabbak is lenni, de boldogtalanabbak is a férfiak java részénél.

A gyereket várók meg különösen. Köztük vannak csak igazán boldogságos és boldogtalanságos kismamák.

De hogy ki micsodás, afelől többnyire nem a testi bajok, nem a májfoltok és a visszerek határoznak, s még az idő előtt kinyíló méhszájak, a váratlan vérzések vagy a nyugtalankodó vesék is csak ritkán. Sokkal inkább az, hogy érzi-e az asszony: nemcsak őbenne érik a gyerek, férjében is érik a jövődő apa.

Hogy ő maga megváltozik ezekben a hónapokban, az úgyis nyilvánvaló. Mire kibújik belőle a kicsi, ő már egészen másvalakivé válik, mint volt a fogantatás előtt. Anya lesz. Méhe megszabadul a tehertől, de a lelke nem: anyasága egy életre szól, s ez – józan ésszel mérlegelve a dolgot – legalább olyan rémítő, mint csábító. Ő szerencsére nemigen mérlegeli józan ésszel a dolgot, milyen lesz mindhalálig hozzákötöznie magát a saját gyerekéhez, s táplálni nemcsak a két

megduzzadt melléből kicsorduló tejjel, hanem azután is: munkával, gonddal, szüntelen szeretettel. Az ösztön úgyis errefelé viszi: napon-ta ábrándozik felőle, hogy de jó lesz, sokszor még a kisingeket, réliket, pelenkákat, pólyát, kezeslábast is előszedi, hogy legyen mibe a kicsit beleképzelnie...

...de ezt is mennyivel vidámabban lehet együtt játszani, közösen örülni már előre a kis rúgkapálónak, aki most egyelőre odabent kapál a kezével, és rugdos a lábával, csak oda kell tenni a tenyerüket, hogy érezzük, vagy szemmel követni az imbolygó dudorokat, amelyekről oly vicces volna tudni: a kis öklének vagy a sarkának a pillanatnyi nyomai.

De aztán majd meglesz, igen, meglesz, s akkor már nem kell találgatni, hol a keze, hol a lába, hol a feje, legfeljebb azt: hol az apja? Merre császkál, mikor már itthon kellene lennie?

Ez a szorongás, mondom, ritkán hagyja nyugton a gyerekváró fiatalasszonyokat. Férjük, aki eddig inkább csak a mézét ízlelgette a házasságnak, hogyan állja majd meg ezt a próbát, vállalja-e teljes szívvel őket kettejüket, tehát a kicsit is, éjszakai nyivákolásaival, a lakást belengő pelenkaszaggal, mindennel egyetemben?

És addig is? Kiállja-e azt a másik próbát, hogy egy-két hónapig nem ölelheti meg a feleségét úgy, ahogy eddig ölelgette? Vagy máris más kell neki, sőt mások, olcsó – vagy nagyon is sokba kerülő – kis lenge nők?

Bánnám, ha egyetlen fiatalasszonyba is belebeszélném, hogy izguljon, borongjon mindezek miatt, s ettől hordja nehezebben, várja szomorúbban a testéből táplálkozó kis kölyköt, aki a félidőtől, élete első moccanásától fogva már oly szívmengetően fészkelődik odabent.

Nem, én könnyíteni szeretném inkább kinek-kinek a gondját. De azt hiszem: vannak dolgok, amikről jobb beszélni, mint hallgatni. Sokszor a házassafeleknek is jobb, s nem ingerülten veszekedve, hanem csöndesen össze-össze bújva s egymás szíve dobogására figyelve.

Kívánós a kismama

Igen, a kismamák kívánósak. *Simone de Beauvoir*nak, aki soha nem szült gyereket, de azért megírt egy vaskos könyvet a nők sorsáról és természetéről (*A második nem*), van erre nézve néhány kétkedő megjegyzése. „A terhes asszony sokat emlegetett „megkívánásai” például egyszerű rögeszmék – írja –, felelevenedett gyerekkori hiedelmek, melyeket a környezet cinkos egyetértése táplál.”

Jómagam sem szültem persze gyereket, de hogy a terhességi kíváncsiság nem rögeszme, arról vannak némi tapasztalataim.

„Vegyéél nekem ezt! Vegyéél nekem azt!” Ez a jól ismert gyerekzsöveg a hasas nők száján a szokottnál gyakrabban kiszalad. De e mögött többnyire még csak az van: „Kényeztess! Szeress! Törődj velem!” Az igazi kíváncsiság már valóságos éhség: „Jaj de megenném! Meghalok, ha nem ehetem most mindjárt ezt meg ezt!”

Hogy ne kelljen mindig a saját családom tagjait vásárra vinnem, az ő érzéseiket közhírré tennem, ezúttal inkább *Szabó Páltól* idézek. Ő írja a gyerekváró Marikáról a *Keresztelőben*:

„Bő, törökös kartonruha van rajta. Egybeszabott. Ilyen ruha kell már az alakjához. Derékban inkább bő, mint amennyire kellene. Haját kétfelé fésülte középről, s kontyát azóta kicsit lejjebb engedi. Lazán. Rubázatán kioldódott minden kényelmetlen bokor, s mintha kieresztettek volna a varrások, kapcsok, mintha nem is szabták volna ezt a ruhát. Csak úgy van ráteregetve, darabokba. Fakó, kopott kis papucs van a lábán, a pitarban kilép belőle. Pillanatig áll, várja, hogy testébe áradjon be talpán keresztül a föld bűse. Aztán megint belelép. Csodálatos friss lett a teste, szinte mámoros. Most is érzi, mint már jó néhányszor érezte, mikor meztelen talpa rátapadt a pitar földjére, hogy bőre csodálatos érzéssel feszül a hasán. Mintha falevél nyílna, virág bomlana. Magában végtelen mélységeket érez, alaktalan, szertelen mélységeket, s egyedül csak ő, de csakis ő járkal könnyű szívvel e mélységek felett.”

Nem tudom, van-e még férfiú a világon, aki ennyire asszonyi lélekkel tudott írni ezekről az érzésekről.

„Egyszeriben azt is érzi, hogy nagyon, embertelenül éhes. Olyasvalamit szeretne enni, ami kicsit édes is volna, de még inkább puba lenne, az őszi avar pubaságával. Mikor az ember dérben megyen keresztül rajta. De színe is lenne ennek az ennivalónak, olyan színe, mint az esteli égnek, amilyen színe van az imént eltűnt szivárvány alatt. Kicsit kékes, de mégis inkább narancssárga.

Gyötrelmes, szinte fájdalmas ez az éhség. Azt hiszi, ha nem tud most azonnal ilyesvalamiket enni, hát nyomban összedől a ház, vagy elmúlik a világ. Kinyitja a tejes ajtaját, és belékalamol. Kisebb-nagyobb bögrék, csuprok. Tányéron darab szalonna, odébb kenyér; vaj, kisbögrébe rucaszír, maréknyi meggy.

Most meg azt érzi már pontos, megfogható érzéssel, hogy felcserélődik benne az éhség, mint mikor a számokat cserélik fel a táblán a templomban. Most már hideg tejet szeretne inni, fehér porcelán bögréből, amin nagy kerek, kék pettyek vannak. Hófehér porcelán legyen a bögre, és a pettyek rajta olyanok, mintha valaki kéktintás ujjakkal fogta volna meg. Megrémül. Hogy ilyen bögre nincs is a világon. Rémséges ez a rémület, valami olyasmi, mintha a gazdag embernek elevenen kéne átbújni a tűfokán, emberentúli, földöntúli. Egyszeriben olyan világosan, olyan értetően rendeződik minden: hiszen Jóska éppen ilyen bögréket vett neki a komádi vásáron a tavaszon. Most már azt is tudja, hogy nem a tejről, nem a szivárvány utáni égről, se nem arról a bizonytalan édességről van itt szó. Hanem Jóskáról. Újra és újra csak Jóskáról. Jóska, mindig csak Jóska.

Ez a kívánság a léleké, s szédületes, batártalan mélységeké. Amely széjelárad egyre jobban az idő múlásával benne, mint ahogy az irdatlan erdők terülnek el a szélbordta magvakban.

A kék pettyes csészébe tej ömlik, szelet kenyeret vág, s kiül a tornácra.”

Mindehhez, gondolom, nem kell magyarázat. Legfeljebb ugyanen-

nek a kötetnek azt a részletét tenném még hozzá, ahol Marika egy másik állapotos asszonnyal, Piroskával találkozik.

„Piroskának már foltos az arca, és meg is van nyúlva. Válla kicsit lejjebb kókad, mint a tengeri levele a szárazságban. Egyébként is elvesztette lánykori formáját. Még alig öt és fél hónapos, de máris nagyon meglátszik rajta, hogy állapotos. Nem úgy, mint Marikán. Azon nem lehet észrevenni más egyebet, mint azt, hogy egybeszabott ruhája van, és azon felül bő a derekán. De hát egyik asszony így hordozza a terhét, a másik meg amúgy. Kinek hogy adatott. A két asszony félrehúzódik azon nyomban az emberektől, kicsit suttognak állva, aztán leülnek egymással szemben a verőcekiüszöbre.”

Ó, ezek a bizalmas suttogások gyerekváró asszonyok között! Vadidegen nőket is hogy össze tud hozni a közös sors, az áldott állapot! Hát még ismerőseket!

– *Nem, nem, én meg tudok enni mindent, csak éppen a kenyér héját nem tudom. Még hozzá se tudok érni, még a kisujjammal se, mert akkor nyomban végigszalad a hideg a hátamon.*

– *Érdekes. Én meg tegnap gyomláltam a faluvégen, és egyszer csak, mikor felbúzok egy piros paréjt, hát nyomban megcsapta az orromat a szaga. Olyan jó lett volna egy kis ser, de olyan...*

– *Igen, az úgy van, én meg a cseresznyével voltam úgy ma reggel.*

– *Ó, hát nincs cseresznyétek? Én azt hittem, hogy van. Na, majd kimegyek reggel a szőlőskertbe, osztán szedek...”*

Terhesveszedelmek

Sok szó ne essék róluk. Ez inkább orvosi téma. De azért nemcsak orvosi, mert hiába óv például a doktor egy terhes asszonyt súlyos tárgyak cipelésétől, attól, hogy megemelje magát, ha a körülötte levők nem vigyáznak rá. Vagy ha ő maga nem vigyáz magára.

Az igazán csak őrajta áll, hogy ne igyon sok erős kávé, s lehetőleg

semmi szeszt, de töményt semmi esetre se. Vagy ha netán dohányos, lehetőleg arról is szokjon le, mert magára még tán joga van nem vigyázni, de a belsejében bimbózdó gyerekek bajt okozni nincs joga.

Jobb ugyan, ha magára is vigyáz. Felhúzza a magas szárú fűzős cipőjét, és szükség esetén még a fáslit is a lábára tekeri, mert a visszerekkel kár játszani, azok idővel még sok kint és bajt hozhatnak rá. És ha az orvos vagy a gondozónő külön nem mondja is, jó megkérdeznie, nem kellene-e például kalciumot szednie, a gyerek érdekében is, hogy elég fejlett csontjai legyenek, de a maga hasznára is, hogy rohamosan romlani ne kezdjenek a fogai.

És a rubeola! Laikus létemre sem hallgathatok róla, mert nem egy tragédiának voltam már tanúja. Kicsi korban a rubeola a legártatlanabb betegségek egyike, de ha terhessége első három hónapjában kapja meg egy felnőtt nő, könnyen szülhet torz testű, gyengeelméjű, vak gyereket. Előfordulhat, hogy őrajta magán nincsenek is nyilvánvaló jelei a betegségnek, de méhében a pici mégis károsodik. Nem lehetünk hát elég óvatosak, s ha ebben az időszakban egy terhes asszony rubeolás beteg közelébe kerül, okvetlenül orvoshoz kell fordulnia.

Más veszedelmek is vannak, s más gondok is, hogy mit kell, hogyan kell, mit szabad, mit nem szabad, meddig szabad. De orvos módra szólni, mondom, nem az én dolgom.

A várakozás örömei

A mai szaladós világban sokszor ötpercnyi várakozást is sokallunk. Várni bosszantó, várni megalázó, várni idegesítő, várni undorító: a modern idők ezt úgy belénk oltották, hogy már ott munkál a méreg a vérünkben, ha akarjuk, ha nem.

Születendő gyerekekkel is előfordul, hogy késik. De órá nem szokás

haragudni. Míg meg nem született, véletlenül sem. Ha az anyja rossz-
szul van miatta, akkor sem. Ilyenkor ő még kisangyalnak számít, ha
idővel kisördög lesz is belőle.

De ki gondol ilyenkor arra, hogy még kisördög is lehet? Ha el-el-
képzelve is, hogy előbújik majd szűk szállásáról, s a hosszú kuporgás
után kinyújtódzik a pólyában: csak egy kis ártatlanságot látunk a
szemünk előtt. Lassan már mindent beszerzünk neki, még babaszap-
pant is, még babahajkefét is, még fejkötőt is, talán még csörgőt is, no
meg persze kis fürdőkádat, rácsos kiságyat... végül már igazán csak ő
maga hiányzik, hogy mindezt használatba vegye.

Ennek a készülődésnek is megvan a maga öröme. Egy kicsit olyan-
formán, mint a karácsony előtti időnek, bár meglepetésre ezúttal
nemigen számítunk. Legyen csak az a gyerek egészen normális,
közönséges, se keze, se lába, se füle, se orra ne legyen extra, még a
súlya se; legyen csak egyszerűen háromkilós, mint a gyerekek általá-
ban, és ne másfél, és ne öt; kész, kibújt foggal se szülessen, mint a
táltos-gyerekek, hat ujj se nőjön a jobb kezén, mint némelyik
Árpád-finak; a haja lehet hosszú, mert az nem számít semmit, de az
sem számít, ha rövid és pihés, mint a legtöbb gyereké... nem, itt nem
érdemes másért izgulni, csak hogy ne érje az embert semmi megle-
petés.

Még annyi se, hogy fiút vár, és lánya lesz. Vagy lányt, és fia születik.

Az első eset gyakoribb. A férfiak többnyire már gőgjükben is fiút
szeretnének. Egy szép kis férfipalántát, akiből idővel ember lesz, és
nem asszony. Aki a nevüket is maradandóan előörökli, s nem válik
belőle majdan Ikszné vagy Ipszilonné. Akit egészen a folytatásuknak
érezhetnek, s a család férfiági folytatásának is, mert az az igazi.

A nők szívük szerint lánypártiak volnának inkább, de az eszük
nekik is azt mondja: „Ne légy hülye! Hát nem sokkal jobb férfinak
lenni ezen a világon? A saját gyerekednek akarsz rosszat?” Sokan a
férjüknek sem szeretnének csalódást okozni. „Jaj, lány lesz, és akkor

majd nem is szereti. Sőt engem sem szeret úgy, mint hogyha fiút szülnék neki.”

Mindez csak játék persze, hisz a jövevény neme már a fogantatás pillanatában eldőlt. De épp a játék a jó benne, hogy annyit lehet vitatkozni, győzködni, a magunk igazát erősítgetni, holott tökéletesen mindegy, melyik házaspárnak mi a véleménye. A jövevény nem kér tanácsot bölcs szüleitől. Ő a maga buta kis feje szerint születik meg fiúnak vagy lánynak. Illetve nem is a feje, hanem egy másik – egyelőre merőben másodrendű – testrésze szerint. Ha tetszik, ha nem.

Nem mindig tetszik. Nekem se nagyon tetszett, hogy négy gyerek után nem folytatódott a fiúsorozat. Holott igazán jót derültem azon a rokonomon, aki az elsőszülött lánya után másodjára fiúban reménykedett, s kibuggyantak bizony a könnyei, mikor ikerlányai születtek...

De maradjunk még a várakozásnál. A gyerek nevén is van mit vitatkozni, mert a kórházakban az a szokás: mihelyt kibújt a kicsi, mihelyt látni lehet, hogy fiú-e vagy lány, már kérdezik is: „Hogy hívják?” A kismama, szegény, sokszor még ott hever vérben, mocsokban, de már nyilatkoznia kell, s amit akkor kirebbent a száján, az rajta is ragad a gyereken.

Hatodik-hetedik hónaptól kezdi érezni az asszony: jó volna már letenni a terhét. Ahogy nő a gyerek, egyre följebb nyomul, hol a gyomrát szorongatja, hol a szívét, hol a tüdejét. Nehéz már járni vele s még nehezebb állni, de lassan már ülni, sőt feküdni sem könnyű. Kivált nyári nagy melegben, pokoli kánikulában, amikor az éjszakák is oly füledtek, pihegni is alig tud már, s ha nagy sokára elalszik is, vad álmokkal küszködik.

Bölcs rendelése a természetnek, hogy a szülés előtt egy-két héttel többnyire megkönnyebbül a gyerekváró anya. Ahogy mondani szokták: „leesik a hasa”. Lejjebb száll a terhe, s ő megint teli tüdővel szívja a levegőt, megint jó étvággyal nyeli a kedvére való falatokat. Erőt gyűjt a szülésre. De erőt gyűjt – úgy látszik – a kicsi is. Eddig

nagyon vígan volt. Anyja nem győzte nézni vagy tenyerével tapogatni, hogyan reng a hasa, mintha vulkáni erők feszengének odabent. Most ezek az erők elcsitulnak. Elnyugszik a gyerek, annyira elnyugszik, hogy szinte ijesztő. Él még? Csak nem történt valami baja?

Nem, kilencedik hónapos magzattal már ritkán esik baj. Szíve is szép szabályosan ver, könnyű kifüleslni: most készül arra, hogy önálló vérpumpája legyen az anyja szívéből immár teljesen elszakadó kis szervezetnek.

Ez az elszakadás: a születés.

Készül a kismama a kórházba. Az utolsó alkalom a férjének, hogy még megmutathassa, mennyire vele érez. Fürödni ekkor már nem szabad, a mosdáshoz viszont segítség kell. Lábat mosni, hátat mosni hogy tudna egyedül? A magas szárú cipőjét meg már mióta nem tudja maga befűzni!

Jaj, ezek a kis gyöngédségek kitűnő szítói a hosszú időre szóló szerelemnek! Amelyik férj a gyerekvárás idején, de kivált az utolsó hetekben szívesen és kedvesen segítget a maga asszonyának, az ritkán csatlakozik. Az érzékeny női szívek ezt sokáig számon tartják, s bőven meghálálják.

De számon tartják persze az ellenkezőjét is.

Még csak egyet. Sok nő a férje előtt is sokáig szégyenlős marad. Régen ez még inkább így volt, de ma sem ritka. A terhesség időszaka ezeken a görcsökön is sokat oldhat. Az asszony testét, a közös gyerek lakóhelyét kevésbé bántják a magánszemérem borzongásai. Talán egészen meg is szabadul tőlük.

– Tudod, mi a legjobb? – kérdezte egyszer a férjétől egy gyereket váró asszony. – Az, hogy teelőtted egy kicsit sem kell szégyellnem magam.

Nagy érzés ez. Kár volna nevetni vagy gúnyolódni rajta.

Oááá! Oááá!

Az embergyerek nem magától születik. Anyjának kell megszülnie, méhéből kinyomnia, kínok és könnyek árán világra hoznia.

A legtöbb anya nagyokat jajgat szülés közben, vagy legalább nagyokat nyüszít. Úgy érzi, könnyít magán, ha világgá kiálthatja fájdalmát. Egyik-másik hangos szóval szidja a gyerek apját. De vannak szülők, akik összeszorítják a szájukat, összeszedik minden erejüket, hogy mihamarabb kipréseljék magukból a gyereket.

Erre biztatja a szülőnőket az orvos vagy a madám is: „Nyomja csak, kedves, nyomja! Most nem szabad lustálkodni! Még egy picit! Még egy picit! Mindjárt kint lesz! Csak szorítsa, szorítsa!”

Szorítják szegények, de a gyerek bizony nehezen jön kifelé. Kivált ha még az elsőt szülik, s legkivált, ha nem szülik elég fiatalon.

A fiatal csontok, porcok könnyebben engednek. Bár némelyik asszony így is csak órák múltán kerül le a szülőágyról. Másoknak viszont csak húsz-harminc perc kell a szenvedések sűrűjéből, s máris meghallják a várva várt hangot, mely az ő fülüknek most mindennél drágább: „Oááá! Oááá!”

Fiú? Lány? Most már nem nehéz megállapítani, ha az ultrahangos vizsgálatból netán még nem tudná a kismama. Mondják is neki mindjárt.

Akkor még a köldökszínórt is el kell vágni – az utolsó összeköttetést a két, örökre szétvált test között –, s aztán már mutatja is a madám az újszülöttet:

„Nézze, milyen helyes! Gyönyörű gyerek! Igazán gyönyörű!”

Szegény kismama oly fáradt, oly elgyötört már, hogy szólni sem igen tud. Kibuggyanó könnyein keresztül lehet, hogy egyelőre nem is sokat lát. De hogy gyönyörű, arról ő is meg van győződve.

Az a gyönyörű benne, hogy megszületett. Hogy él. Hogy egészséges. Hogy van erő a hangjában, ahogy életében először kornyikálni kezd.

Ez most elég is. Ez most maga a beteljesült boldogság. „Oááá! Oááá! Oááá!”

Te kis csúnyaság!

Az anyáknak jó. Ők néhány óra múltán már kezükbe is foghatják, karjukra is fektethetik a kicsit, hogy megkínálják duzzadó mellükkel, melyben a szülés után mindjárt gyűlni kezd az édes anyatej.

Az apák egyelőre arra vannak ítélve, hogy csak egy üveglakon vagy egy üvegfalon át vehessék szemügyre sarjadékukat, hogy vajon kire ütött. Apjára-e vagy az anyjára?

Hét gyerekem közül hatot én is így pillantottam meg: egy-egy ápolónő halászta ki a csecsemőszoba sok kis ágyának egyikéből, s mutatta meg az üveg mögül, hogy ez az.

Nem voltam elragadtatva tőlük. Egyik csúnyább volt, mint a másik.

De azért jó érzés volt látnom: az én gyerekem. Apa lettem. Megint apa lettem.

A hetediket sikerült aztán mindjárt a szülőszoba ajtajában meglesnem. Anyjával együtt hozták kifelé. Az fáradtan, de boldogan mosolygott: ezt is megérte, hogy egyszer itt vagyok. Mindig erre vágyott, hogy közös erővel szüljünk, hogy érezhesse, amíg vajúdik, a testi-lelki közelségemet, s ne kelljen arra gondolnia: futok a napi dolgaim után, s talán nem is törődöm vele...

Őt megittattam egy kis narancslével, s közben a gyereket nézegettem. Hát lány lett, megint lány, holott már ő volt a harmadik, akit Tomi-Bábinak becéztünk, amíg az anyja hasában kucorgott (mint jövődó Tamás-Balázst).

Nem volt rajta persze semmi lányos. Ezzel a pofával, ezzel a jól fejtett orral fiúnak is születhetett volna.

Mérges voltam egy kicsit, de igyekeztem nem mutatni.

– Ugye, szép? – kérdezte Anyja, ahogy eddig is minden gyerekünk-ről elkérdezte.

– Érdekes, hogy milyen lila – tértem ki az egyenes válasz elől.

– Az nem számít – szólt közbe az ápolónő. Az semmit se számít.

Eddig csakugyan úgy tudtam, hogy a gyerekek vörösen jönnek a világra. Vörösen és ráncosan.

Ráncok nemigen látszottak Júlia Mártán, a fején legalábbis nem. Vörösnek már inkább volt mondható, de akkora lila foltokkal, hogy az én szemem szinte csak azokat látta.

– Ugye, szép? – kérdezte megint Anyja. Én azt hiszem, hogy ilyen szépet még nem szültem.

– Nagyon szép – hagytam rá. Újszülöttnek igazán nagyon szép.

Elértette, hogy ez mit jelent.

– Mit akarsz? Nincs még húsz perce, hogy megszülettem.

Ettől csakugyan meghatódtam. Ez a kis lilaság. Alig húsz perce él önálló emberként. Nekünk mi az a húsz perc? Semmi. De neki: az egész eddigi élete.

– Na, menjetek! – mondtam, mert láttam, hogy a tolókocsi végén várakozó fehér köpenyes fiatalember már türelmetlen. – Még megcsaphatja itt valami huzat.

Döglesztő júliusi meleg volt. Bár jött volna valahonnan egy kis légáramlat! De egy húszperces gyerekről csakugyan el tudtam gondolni, hogy lehetne jobb helyen is, mint ez a hosszú kórházi folyosó.

– Hát szervusz! – mondta Anyja megadóan.

– Szervusz! Jövök akkor holnap.

– Gyere, gyere!

Csak a hajára mertem egy csókot lehelni, meg ne fertőzzem valahogy, aztán már tolta is el a fiatalember. A kicsit az ápolónő vitte a karjában. Annak még egy puszt sem adhattam.

Mikor eltűntek a folyosó kanyarulatában, a közeli lépcsőn indul-

tam lefelé. Töprengve persze. Hát megint lányom lett. No, nem baj. Most negyvenhét éves vagyok, hatvanhét leszek, mire betölti a huszadikát. Ha megérem. De lehet, hogy meg sem érem. Egy lány mégis hamarabb felnő. Férjhez is mehet, ha úgy jön a sora...

Ilyenek jártak a fejemben a húszperces gyerekről. Aki közben ugyan már huszonöt perces lett, ha nem harminc... Órára néztem. Igen, lehet, hogy épp most tölti be a félórát.

Nevetnem kellett. És én már azon gondolkodom, hogy megy majd férjhez.

Másnap nyoma sem volt rajta a lila foltoknak. De ettől sem lett sokkal csinosabb. Hasonlítottam a többi gyerekhez, meg tudnám-e különböztetni tőlük. Ha egy másikat nyomnának a kezembe, elfogadnám-e? Anyja ugyanis a kórházba való bejövele előtt megint elmesélte a régi történetet – gyerekeink nagy öröme –, hogy a Magdust majdnem elcserélte.

Nem ő tehetett róla. Készült haza a János Kórházból, s vitte be a holmit, pólyát, miegymást a csecsemőszobába, mert mondták nekik, hogy kivételesen ott öltöztetheti át a kicsit. Annak előzőleg leesett valahogy a csuklójáról a szokásos vászonszalag, de minden ágy végére oda volt írva a benne fekvő gyerek neve, így csak a Varga Mária Magdolna feliratot kellett keresni. Az ügyeletes ápolónő könnyen megtalálta. Kapta ki a gyereket, s már adta is oda Anyjának, bár az egy kicsit furcsállta, hogy nem sárgább. Bent a szobában úgy vette észre, hogy még nemigen múlik a szülés utáni sárgasága. De gondolta, tán a világítás teszi. Hámozta ki a nyűtt kórházi hacukából, akkor meg az nem tetszett neki, hogy ilyen sovány. Ennyit fogyott volna? Mindegy, majd visszahizza! Erről már volt elég tapasztalata, hogy szülés után eleinte mindig fogynak a gyerekek.

Húzza rá a kisinget, akkor veszi észre, hogy a csuklóján szalag van. Mégis tettek rá másik szalagot? A rékli ujjába is bebújtatja a két vékony karját, majd jöhet a pelenka, gumipelenka, pólya, minden.

Már egészen bepólyázta, még a főkötőt is ráadta, csak az arca látszott ki, amikor gyanút fogott. Eddig ha a kelleténél kevésbé sárgának is, ha soványnak is, de a sajátjának érezte a gyereket. Most viszont mint-ha egy idegen arc nézett volna rá a pólyából. Megfogta a csöpp kezét, s feljebb húzta a rékli ujját, hogy megnézzé a vegytintával rótt felíratot a csuklóját övező szalagon. Majd leült! Hites Zsuzsanna. És ő majdnem elvitte haza!

– Ez nem az én lányom – mutatta az ápolónőnek. Az is megijedt.

– Csak nem? – Nézték a Zsuzsika ágát: abban is feküdt egy csecsemő. A csuklóján nem volt szalag. Akkor ez csak a kis Magdus lehet. Anyja jól megvizslatta azért, nehogy megint tévedjen. De ez pont olyan sárga volt, mint amilyennek lennie kellett, pont olyan húsos, s az arca is nagy orrú Vargát mutatott. Biztonság okáért az ápolónő végignézte valamennyi gyereket: mindegyiknek ott volt a csuklóján a szalag. A feliratokat már nem olvasta el, minek? Zsuzsika egykettőre visszakerült a kórházi ruhákba, majd az ágyába, aztán jöhetett Magdus öltöztetése, pólyázása. Csak nem értettem odakint, miért tart mindez ennyi ideig...

Nagyon valószínű, hogy én a Zsuzsikát is elfogadtam volna a saját lányomnak. Nem jöttem volna rá soha sem, hogy ez nem lehet a Magdus. Addig is gyanakvással hallgattam, ha az ismerősök apjukhoz-anyjukhoz hasonlították az újszülötteket, de azóta még inkább azt hiszem, hogy ennek kevés értelme van. Egy ilyen kicsiről egyszerű ránézéssel csak azt lehet vitathatatlanul megállapítani, hogy fiú-e vagy lány. Nemhiába veszett össze a Salamon király korabeli két zsidó anya sem, hogy melyiküké az életben maradt gyerek. Szerintem mind a kettő joggal hitte, hogy az övé. A salamoni ítélet sem azon alapult, hogy melyik ismerte fel a kicsiben a magáét, csak azon: melyik volt gyöngébb szívű, érzékenyebb. S az meg is érdemelte, hogy övé legyen az élő csecsemő, aki immár nemcsak az éjszakai agyonnyomatást úszta meg, hanem a királyi parancsra való kettévágást is.

Egy ismerősünk mégis fején találta a szöget. Félig legalábbis. Harmadik fiamra, Kisdombira mondta naivan: „Felül az anyjára hasonlít, alul az apjára.” Ő nyilván az arcára értette, de mi másképp értelmeztük, s azóta is nevetünk rajta.

Apámnak is volt egy találó mondása, réges-régen, ötesztendőskorában. Akkor született meg a kisöccse. Odaengedték a bölcsőjéhez, hogy ő is lássa. Nézte a nyakig bepólyált csecsemőt, de nem szólt egy szót sem.

– Na, hogy tetszik? – kérdezte a dadus. – Ugye, szép?

– Szééép – felelte vontatottan. – Csak a feje csúnya.

– Te kis csúnyaság! – mondtam én is gyakran az enyémekekre életük első hónapjaiban. Sokszor anyjuk füle hallatára, de ő ezt persze csak játéknak vette. Hisz a vak is látta – őszerinte –, hogyan lesznek napról napra pofásabbak, formásabbak, gyönyörűbbek.

Szó, ami szó: ahhoz képest, hogy milyen csúnyácskának születtek, csakugyan csinosodni látszottak. Még az én szigorú szememben is. Bár tükörbe sem kellett néznem, hogy tudjam: tekintve, hogy az én gyerekeim, ennek a csinosodásnak is vannak korlátai.

Bent is kint

Régi szólás: „Az anyja hasában sem volt ilyen jó dolga!” A nép századok óta így mondja, de a lélektan tudománya csak néhány évtizede emlegeti: bármilyen homályos sejtelemként, de minden emberben megvan az az érzés, hogy születésekor ő valami nagyon jó helyről szakadt ki. A csecsemőkben pedig még inkább megvan, hisz ők még nem távolodtak úgy el odabenti létük elvesztett paradicsomától. Ott jobban megvoltak, védettebben, biztonságosabban. Nem kellett maguknak táplálkozniuk: anyjuk vére kerengett bennük is. Nem volt közvetlen kapcsolatuk a külvilággal, így se fájdalmat, se félelmet nem ismertek. Ott éltek állandó testmelegben, s anyjuk ahogy járt-kelt, naphosszat ringatta őket. Szemüket nem bántotta fény, fülüket nem sértette hang, nem mustrálgatták őket idegen arcú, idegen szagú bácsik és nénik, nem gurulhattak le sehonnan, nem eshettek le sehova.

Agyában nincsenek – hogy is lehetnének? – emlékei a kicsinek erről az időről, ösztönei mégis emlékeznek. Ezért is szereti állítólag, ha ringatják, ezért is vágyik úgy anyjának a testi közelségére, puha melegére (de később az apjáéra is), ezért szereti a csöndet, a nyugalmat, s ijedezik váratlan hangoktól, fényektől, mozdulatoktól. Hónapok telnek bele sokszor, míg idegrendszere teljesen megtalálja önálló, új egyensúlyát, s derűs, nyugodt, harmonikus lény válik belőle.

Nem szabad hát türelmetlenkednünk, ha eleinte nyugtalannak, zaklatottnak, kiszámíthatatlannak látszik is a kicsi, főleg ami az evését, alvását illeti. Mert ha még mi is hisztériázni kezdünk, akkor csakugyan megbolondíthatjuk szegényt, helyett, hogy egy új paradicsomba – az élete első éveiben mindenkinek kijáró gyanútlan gyerekboldogságba – vezérelnénk.

Icinke-picinke

Egyik-másik fél méter hosszú sincs, mikor megszületik, de a hatvan centit igazán kevesen érik el. S milyen könnyű egy ilyen gyerek! Karunkba fogjuk, és csak csodálkozunk. Mint a pihe!

Ez a pihe ruhástul, pólyástul három és fél kiló körül van. De mint-ha nem is volna súlya.

Anyja pedig sokszor de nehezen hordta! Valóságos ólomsúlyként néha. Ha hosszabb ideig állnia kellett, majd összerogyott, úgy húzta lefelé a terhe.

Ez lett volna az a teher?

Nemcsak ez volt. A magzatvíz is, a méhlepény is, még némi vér is, ami a szüléskor folyt el.

A nagyját mégis ez tette ki. Csak akkor még nem lehetett ölbe fogni. Csak a hasfal tartotta, meg a medence csontjai. Előrehúzni az egész testet, bizonytalanná tette a járást a fájó, dagadó, visszeres lábakon.

Anyja, ha lefelé pillantott, csak a saját pocakját látta. Sohasem tudhatta biztosan, hogy botlik-e meg egy kőben, nem lép-e valami gödörbe. Nem látott a lába elé. Előre sem hajolhatott, fel ne bukják valahogy. Ki kellett húznia magát, mint a katonáknak, ha nem is olyan szabályosan, mert a „mellett ki, hasat be!” neki már nem ment.

Most könnyebb vinni. A kórházból mégis inkább az apja viszi. Ez az ő tiszte (hacsak nem segít valamelyik nagymama). Egy kicsit még ügyetlenül tartja a karjában, mert félti. Nemigen tudja még, hogyan kell egy ilyen gyereket megfogni, baja ne essék. Arra elsül az esze – ha az ápolónő netán nem figyelmeztette is –, hogy a fejét nem szabad lógatnia. De különben? Annyit sejt legfeljebb, hogy ez valami hímes-tojás-féle, amit óvni kell az összetöretéstől.

Vigyázni nem árt persze. Aki a karján visz kicsi gyereket, az éppúgy nem lát a lába elé, mint a terhes anyák. Jó tehát figyelnie, méterekkel előrenéznie, hogy idejében észrevegyen minden buktatót.

(Velem is megesett, hogy elhasaltam. Legkisebb lányomat vittem az utcán, lent a városban – igaz, már félévesen –, s elkerült a figyelmem, hogy járdaszélhez értem. A váratlan lelépéstől úgy előrebillen-tem, hogy hosszában elnyúltam a jeges úttesten. De milyen az emberi ösztön? Esés közben is úgy felfelé tartottam a kicsit, hogy neki az egészből csak egy kis zökkenő jutott. Ő nem ért földet. Az én két könyököm viszont a kabáton keresztül is véresre horzsolódott.

De ha otthon vagyunk is a lakásban, emelgetjük, hurcolásszuk eleget a gyereket. Nem fekhet mindig az ágyában, hisz eleinte háromóránként kell ennie, utána büfiznie, de mindig újra tisztába is kell tenni, esténként meg is kell fürdetni...

Hamarosan hozzászokunk, hogy aggályok nélkül nyúljunk utána, fogjuk a kezünkbe, fektessük a karunkra: nincs már bennünk semmi félsz, csak valami csöndes meghatottság, hogy ez a kis apróság megnyyire ránk van hagyatva. Hogyan is lenne meg nélkülünk? Nyűg is, hogy törődnünk kell vele, de valami soha nem érzett, különös öröm is, hogy ránk van bízva az élete. Olyan kis tehetetlenke! Úgy kellünk neki!

Nem hagyjuk éhezni, nem hagyjuk fázni, nem hagyjuk elkoszosodni, elbüdösödni, fejét elkoszmósodni, fenekét kisebbedni. Jók vagyunk hozzá, holott ő ezt egyelőre semmivel nem tudja meghálálni. Legfeljebb azzal hogy van, és hogy a miénk.

Eleinte...

Eleinte még mosolyogni sem tud. Még a száját mosolyformán elhúzni sem. De kire is mosolyogna? Nyitva a szeme, nincs beragadva, mint a kutya- vagy macskakölyköké, de látni hetekig nem lát vele. Vagy ha igen, csak világosat, sötétet. Hovatovább talán többet is, de anyját-apját még mindig nem ismeri fel. Fölébe hajolunk, s ő bámul ránk, de egyetlen rezdület sem árulja el az arcán, hogy észre is vett. Mintha a semmibe nézne, a szoba langy levegőjébe. Elhúzzuk a kezünket a szeme előtt: azt sem követi. Nem vesz még tudomást a látható világról.

A hallhatóról már inkább. Hirtelen zajtól össze tud rezzenni. Érzi a hideget is: különösen a szája széle reszket könnyen.

A legtöbb ilyen kicsigyerekről mégis az a véleményünk: bitang jó dolga van. Ott heverészik kényelmesen, laza testtartással, még a lábát sem igen nyújtja ki. Időnként felveszik, újrapelengkázzák, aztán bekapja, amit be kell kapnia, és jót húz az anyja tejéből. Szívja, csak szívja, míg bambára nem válik az arca a jóllakottságtól, s nem nyílik a szája, hogy ki is ejti a cicit. Akkor büfizik egy jót, s már folytatja is a gondtalan heverészetet.

Igazán minden oka megvolna rá, hogy elégedett legyen. Hogy ne sokat kiabáljon. Hogy becsületesen befogja a száját.

Nappal jobbára meg is van szép csöndesen. Oly nyugodtan átszundikálja az etetések közötti időt! De éjszaka? Ordít, mint egy oroszlánkölyök.

Nagyon megjött a hangja, mióta megszületett. Az az „oááá! oááá!” nem is olyan boldogságos muzsika már az anyjának sem, mint amikor először meghallotta. Az apjának még kevésbé.

Lehetetlen volt haragudni rá, amíg odabent kuksolt? Most már lehet, néha nagyon is.

– Már megint bömböl! A fene egye meg!

– Kit? A gyereket? – háborodik fel ilyenkor egy jóézésű anya. –
Hogy mondhatod ilyet?

– De hát miért üvölt? Mi baja?

Ez az, hogy nem tudja megmondani szegény, mi bántja, mitől nyugtalan. Nekünk kell kitalálnunk.

Hajlamosak vagyunk feltételezni: ok nélkül nyivákol. Csak úgy. Nem tudja már, mit csináljon jó dolgában, hát kiereszti a hangját, s fújja, csak fújja a magáét, erőlködve, nekivörösödve, mint egy tábori trombitás az esti takarodót. Csakhogy ő nem takarodót fúj, hanem ébresztőt. Éjfél előtt és éjfél után. Hajnali kettőkor és hajnali háromkor.

A közhit szerint hat hétig tart az újszülötteknek ez az éjszakai ügyelete. Átlagban így is van. De némelyik már két hét múlva abba-hagyja, némelyik meg három hónapig is elnyávog éjjelente.

Anyjuk méhében nyilvánvaló, hogy nem ismertek napszakokat. Idekint kell megszokniuk, hogy vannak nyugalmi idők is, amikor aludni illik. Nem úgy, mint nappal: könnyeden, éberen, újabb és újabb szopásra készen, hanem az örökös ehetnéket is feledtető, mély álomba merülten.

A gyereknek is nagy szüksége van a nyugalomra. Minden életnek megvan a maga ritmusa: még a fák, füvek szervezete is különbséget tesz világos és sötét napszak között.

Hát még a magasabbrendű állatfajoké és az emberé! S mindegyikük megkívánja a naponkénti alvó állapotot, a teljes elernyedést.

Megkívánjuk persze mi is, apák és anyák, ezért is vesszük zokon, ha legmélyebb álmunkból ver fel újra meg újra szeretett gyermekünk szólóéneke.

Ilyenkor több eshetőség van. Az egyik az, hogy az álomittas szülőknek nem akaródzik felkelniük. Gondolják, majd csak elhallgat. Egyszer csak belefárad. Ez a reményük azonban ritkán telik be.

A másik az, hogy felkel a mama megnézni, nem kell-e tisztába

tenni a picit, majd néhány kiskanál cukrozatlan teát ad neki. Azt vígan becuppogja, szemmel láthatólag nincs már semmi baja. Míg le nem teszik. Akkor újra rázendít. Bár talán mégsem, ez már szerencse dolga.

A harmadik lehetőség az, hogy ha éj derekán, hajnali egy-két óra körül sehogysem sikerül elnyugtatni a kiskölyköt: anyja csak megszanja, s megkínálja a mellével. Sok csecsemőgondozási szakértő szerint ez főbenjáró vétek, mert a gyermek gyomrának a szükséges nyugalmit zavarja meg. Ismerek egy szilárd akaratú asszonyt, aki ehhez tartotta magát: hat gyereke közül egyet meg nem szoptatott soha éjszaka, inkább tűrte – s türette urával – sűrű sírásaikat. Aztán megszülte a hetediket, s akkor hitte el egy orvosnőnek, hogy nem követ el semmi nagy bűnt, ha éjjel is megeteti. Félt azért, hogy úgy megszokja a kicsi, még hónapok múlva is megköveteli. Szó sem volt róla. Néhány hét, s már nyugodtan átaludták mind az éjszakát.

Nappal állítólag a hasfájós sírások gyakoriak. De ezzel megint úgy vagyunk: a kicsi nem tud nyilatkozni. Ő csak kikiabálja a maga kínját a világba, aztán vagy eltaláljuk, mi kell neki, vagy nem.

Ha felvesszük, biztos, hogy könnyebben megnyugszik. De jó-e, ha rákap a ringatásra, vagy arra, hogy ölbe fogva sétáljunk vele a szobában?

Nagy kérdés. Boldogult fiatakoromban én kegyetlen voltam. Nem kell felvenni. Hadd bőgjön! Nem árt az neki. Hadd erősödjön a tüdeje.

Anyja gyöngébb szívű volt. Szidtam is érte eleget. Hát nem érted, hogy annál többet ordít? Pokollá teszi az életünket. De a magáét is. Neki teszel rosszat, ha rászoktatod!

Ma inkább hajlok arra a gondolatra: a régiiek voltak igazán okosak, amikor nemigen vették fel a síró gyereket, de a bölcsőjét meg-megringatták. Csakhogy a bölcsőt felváltotta a kiságy. Azt hiába rázogattuk, nem nyugszik meg tőle a kicsi.

Múlt nyáron fenn jártam északon, karjalai finn testvéreknél, itt

irigyeltem meg a függesztett bölcsőt, amely hintaként ringatható: egyetlen könnyed kézmozdulattól percekig elleng.

De azt sem mondanám már, hogy a gyereket soha nem szabad felvenni. Ha nagyon keservesen, nagyon sokáig sír: kegyetlenség magára hagynunk. Görcseit enyhítheti, ha nem hanyatt fekszik, hanem egy kicsit feljebb emelt felsőtesttel hever a karunkban, üldögél az ölünkben.

S lehet más baja is, nemcsak hasfájása. Panni lányunk sikoltozta egyszer teli a világot – nyolchónapos korában –, hogy már majd megőrültünk bele. Mi érhetett? Felvettük, sírt, letettük, sírt, enni se akart, inni se, csak üvölteni. Anyja nemrég tette tisztába, de végtére csak kibontotta, hátha a feneke fáj. Mindenütt jól megkenegette, bár nem találta különösebben pirosnak. Ahogy kenegeti, valami szokatlant érez az egyik ujjával, mintha szálkának állna ki a vége a gyerek bőre alól. Megint odanyúl: igen, itt van valami. Felgyújtja a nagylámpát, jobban megnézi, hát nem is szálka, nem is tüske: fémes csillogása van. Gyorsan egy csipeszt! Sikerült megfognom a végét, húzom ki, hát elhűlve nézzük: egy varrótű. Szörnyű! Azóta sem tudjuk, hogyan kerülhetett az ágyába. Szerencsére jó húsos csecsemő volt Panni, kivált testének azon a táján, de még most is borzongva gondolunk vissza az esetre.

Kivettük a tűt, mindjárt elhallgatott. De én ringattam még egy ideig, babusgattam az ölemben. Bűnösnek éreztem magam, nem a tű, hanem a gonosz gondolataim miatt. Hogy feltételeztem: csak úgy rosszkedvűből bömböl, holott kutya baja sincsen.

Mert mi tagadás, míg a tűt meg nem találtuk, ilyesmi forgott a fejemben.

Anyai örömök

„Anyai örömök elébe néz” – mondták régen, ha egy kicsit finomabban, választékosabban akarták kifejezni azt, hogy egy asszony gyereket vár.

Ezek az örömök eleinte – furcsa módon – inkább a fájdalom örömei. „Szenvedek, de van miért. Pontosabban: van kiért. Őérte. Aki a szülésig mintha volna is, meg nem is, de ha a nagy kínok óráiban élő-egészségesen jön a világra, már az első perctől fogva kezdi megteríteni életem rászánt részét.”

Mert valami ilyesmiről van szó: minden anya – s minden apa is – megosztja a maga életét. Az anyák a testüket is megosztják a gyerekeikkel, ez azonban szinte semmi ahhoz képest, hogy mit adnak oda még azután az idejükből, erejükből, figyelmükből, álmukból, olvasásukból, pihenésükből, szabad mozgásukból, s nem utolsósorban anyagi javaikból. De nem azért, hogy feláldozzák önmagukat, hanem, hogy megtalálják. Megosztják az életüket? Vagy kiteljesítik? A kettő jobbára egybeesik.

Aki ezt nem érti, semmit sem ért. Azt sem, hogy miért tudja olyan nagyon szeretni a legtöbb anya a maga újszülött gyerekét, akiben úgyszólván semmi kedvesség nincs még. Nemhogy beszélni, még gőgicsélni sem tud, nemhogy nevetni, még a száját elhúzni sem. Ő persze beszél hozzá, mosolyog is rá, de a pici képtelen bármiféle módon viszonzni ezt.

Mégis szereti, mert megszenvedett érte. Mert napról napra fárad érte. Ennyit aztán megérdemel, hogy szerethesse.

Bár az asszonyok között is akadnak lassan hevülők, szülöttüket eleinte kissé idegenül nézők. Hát ez volna az, akit vártam? Ez lesz ezután az én gyerekem?

De akkor is könnyű belemelegedniük az anyaságba. Néhány etetés, s megjön a test szerelme, majd fokról fokra a léleké is.

Csak megfogni is oly jó azt a csöpp gyereket! Vagy odatartani a tenyeréhez az ujjunkat. Hogy ő fogja meg. Jó felvenni, jó letenni, jó kibontani, jó megint bepólyálni, jó fürdetni, jó öltöztetni... de a legjobb: megszoptatni.

Az anyák a megmondhatói, hogy a szoptatással megint úgy vannak: nagy fáradság is néha – kivált este meg hajnalban, holtálmosan –, olykor még rettentő fájdalom is, ha kihatározik, kisebesedik a mellük. És mégsem adnák semmiért azt az érzést, hogy a kicsi ott csüng rajtuk, ott szívja a tejüket: testükből táplálkozik. Egy idő múltán még a parányi kezét is odateszi az anyja mellére, úgy kortyolja – kattogásra emlékeztető, különös hangot hallatva – a tápláló folyadékot.

Mielőtt nálunk a hetedik megszületett – hosszabb szünet után –, legesleginkább ezt vágyta vissza a párom, hogy még része legyen ebben az érzésben. Harminc-egynéhány éves fejjel még túl fiatalnak érezte magát ahhoz, hogy örökre le tudott volna mondani róla.

– Mohó vagy! – mondom neki gyakran. De talán semmit nem szeretek olyan nagyon benne, mint a termő életnek ezt a szenvedélyét.

Mondja, hogy hányszor visszatért az a rossz álma: apad el a teje, nem szoptathat tovább. Hánykódott, vergődött, mintha fojtogatnák, mintha lidércnyomás ülne a mellén.

Azok csakugyan lidérces napok voltak, mikor a legkisebbet, Bubut – Júlia Mártát – elválasztotta. Fogyott a teje, a szoptatásokat naponta egyszer-kétszer – később többször is – cuclisüvegből kellett pótolnia. Illetve inkább csak kellett volna, mert a gyerekek – aki nemrég töltötte be a harmadik hónapját – valahogy nem ment a kétféle szopás. A tápszer íze volt-e szokatlan, vagy maga a cucli nem tetszett neki, ki tudja? Ordított éhében, hogy még enni szeretne, de hiába kínálgattuk a cuclis üvegből: ha szájába vette is, ha szopni próbált is, üvöltve hagyta abba egy pillanat múlva, mintha keserűt vagy forrót kóstolt volna.

Kisebb lett volna tán a cirkusz, ha Anyja hamarabb elválasztja. De nem vitte rá a lélek. Minden gyereket legalább fél évig akarta szoptatni, mondván, hogy ez egész életére kihat. Amit ezzel kap meg a kicsit, azt semmiféle tápszer nem pótolhatja.

Tudta pedig, hogy Amerikában akkortájt igen elterjedt a szokás: az anyák tejét mindjárt szülés után injekciókkal elapasztották, s a csecsemőket kezdettől fogva mesterségesen táplálták. De neki ez ellenszenves volt. Nem hitte, hogy az anyatejet bármivel helyettesíteni lehet. Később pedig újabb érvet kapott a maga igazolására: azokét a pszichológusokét, akik kimutatták, hogy a szoptatás nemcsak testi kapcsolat. Az anyja mellét majszoló gyereknek nemcsak a gyomra, a lelke is valami olyan táplálékhoz jut, ami nélkül nem fejlődhet egészségesen. Hogy érzelmekben gazdag, kiegyensúlyozott, másokhoz kötődni tudó lény legyen, s ne magányosságra hajlamos, elvadult lélek, ahhoz az első jótékony indítást ekkor kapja meg.

Vitatható persze, hogy ehhez mennyi szoptatás szükséges. A mi legkisebb lányunk a négy hónapot sem szopta ki, de ahogy elnézem: már-már túlságosan is érző lény vált belőle, akit le sem lehet vakarni apjáról, anyjáról, annyira kötődik hozzájuk. Mondogatom is: jaj lesz annak, aki feleségül veszi. Nem szabadul tőle sohasem.

(Bár az ilyen ragaszkodó természetet talán örökölni is lehet. Neki volt kitől. Köztünk maradjon: az anyja is éppilyen.)

Elválasztás után sem lett sokkal jobb evő a lányunk. Akkoriban úgy éreztük: életre-halálra megy a küzdelem, hogy sikerül-e lecsúsztatni a torkán egy-egy fél üveg tejet, Orizát, miegyebet.

Anyja még nálam is inkább így érezte. A könnyei is kicsordultak egy-egy sikertelen próbálkozás után. Ha viszont evett a gyerek, vele nyelt úgyszólván minden kortyot, minden falatot. Etetés közben az ő szája, gégéje is úgy mozgott, mint a kicsié, mintha ezzel biztatná: jaj, csak abba ne hagy!

Vigasztalásul mondom más rosszevő gyerekek szüleinek: ez az

egykori étvágytalan csecsemő ma – négy év múltán – felül van a húsz kilón. Egy jó fél fejjel magasabb kortársainál, s ha ruhafélére van szüksége, hatévesnek valót vesznek neki.

De Anyja azokban a nehéz hónapokba nagyon beleszokott a gondolatba, hogy az ő lánya milyen nyúzott béka. Nem eszik, nem eszik, jaj, nem eszik eleget. Még akkor is ezen emésztődött, mikor igazán nem volt már rá semmi oka. A közeli kis közértesholt eladónőjének is el-elpanaszolta: ezért kell még ezt is, meg amazt is vennie, hátha abból hajlandó lesz megenni néhány falatot a kicsi. Addig-addig, hogy kitavaszkodott. Betette egy nap a gyereket a kiskocsiba, s együtt mentek el vásárolni. Az eladónő alig jutott szóhoz, amikor meglátta. „Ez? Ez nem eszik? Na ne mondja!”

Azóta nem is mondja. De még a nagygyerekeivel is úgy van: a saját testében érzi a gyönyörűséget, ha látja, hogy jóízűen esznek. Buburól nem is szólva.

Szerinte az a legfontosabb, hogy el ne teljen a kicsi kölyök tejes és édes ételekkel. Áll ez a beteg gyerekekre is, akik mindig étvágytalanabbak.

Az első lázas napokban egyébként az evés nem is olyan fontos, mint az ivás. Levet a gyerekeknek, levet! Gyümölcslevet, teát, de azt se nagyon édesen, és híg, sós ételleket, akár egyszerű rántott levest. Egy-éves koruk felett már omlós, könnyű sós süteménnyel is kínálhatta őket, hogy még jobban kívánják a folyadékot. És főzött nekik, ha már attól kellett félni, hogy leromlanak, jó tartalmas húsleveseket is.

Máig elemlegeti, hogy Magdus lányát ő mentette meg. Az másfél éves korában kórházba került, szünni nem akaró, makacs lázzal. Ott feküdt hat hétig. A láza nem szűnt meg, ő maga ellenben egyre soványabb és gyöngébb lett. Lehet, hogy a lelki bánat miatt is, hogy elszakították az anyjától, s neki még nem lehetett megmagyarázni, hogy majd meggyógyul és hazamegy. Hovatovább mindent kihányt. Anyja végül úgy döntött: nem hagyja ott. Harminckilenc fokos láza

volt akkor is, de ő közölte az osztályos orvossal: hazaviszi. Az nem is nagyon ellenkezett. Mindenesetre közölte: alá kell írnia, hogy a saját felelősségére viszi ki. Anyja szó nélkül aláírta, majd átöltöztette a lányát, összepakolta a holmiját, s irány haza.

Tudta, hogy az első és legfontosabb: fel kell erősítenie. Vett egy nagy tyúkot, megfőzte a lehető legkevesebb vízben, hogy a készülő leves minél táplálóbb legyen. Aztán etetni kezdte a beteget. Nem is kiskanállal, hanem mokkással, s azzal is csak egyetlen kanálnyi levest adott neki. Akkor békén hagyta csaknem egy egész óra hosszat – ó, milyen lassan telő óra volt az! –, majd újabb kanál leves következett. És így tovább, az egy órától később áttért a fél órára, a mokkáskanálról a kávéskanálra, majd egyszerre már több kanálnyit is mert adni neki. Mire elfogyott az első tyúkból főzött leves, a kicsi már tűrhetően evett. Három nap alatt a láza is lement, s bár még sokáig lábadozott, nem volt nehéz észrevenni, hogy napról napra jobban erőre kap.

Ennél aztán nincs nagyobb anyai öröm se égen, se földön.

Mégse kívánom senkinek, hogy része legyen benne. Hisz épp elég öröm egy anyának az is, ha az egészséges gyereke jóízűen eszik.

Apai örömök

A férfiak nem szenvednek a szüléstől, nemigen van hát miért szeretniük világra jött magzatukat. Mit szeressenek rajta?

Volt egy tanárom, aki későn nősült, s a szokottnál is nehezebben tört bele a házasesetbe. Fülem hallatára fakadt ki egyszer: felesége képes a nemrég született gyerekük pelenkáját mutogatni neki, hogy mi van benne, szépet vagy csúnyát csinált-e a kicsi. Fel volt háborodva. Úgy érezte: emberi méltóságán esett csorba.

De magamra is emlékszem, hogy nyolc- vagy tízéves koromban

megkérdeztem anyám húgát, Lenci nénémet: miért hagyja a kisfiát pelenkába csinálni? Magyarázta, hogy nem tud még ülni se, hogyan ültesse bilire. De én makacszkodtam: akkor is ki kéne találni valamit. Nem kéne engedni, hogy mindig bekakiljon.

Egy apának persze már több esze van. Sokszor mégis gusztustalan-nak érzi ezeket a csecsemőgondokat. Milyen színűt székel, hány-e, vagy nem hány, büfizik-e, vagy nem büfizik, nincs-e szájpenésze, nem koszmós-e a feje... hogy jön ő ahhoz, hogy ilyesmivel traktálják?

Hát még amikor neki kell a patikába szaladgálnia, ilyen kenőcsért, olyan kenőcsért, vagy neki kell hetvenhétszer körülsétálnia a szobát etetés után, karjában a kicsivel, hogy mikor méltóztatik végre egy jó egészségeset büffenteni... az efféle szolgáltatásokért kevés apa lelkesedik.

Holott ezek, ugyebár, fontos dolgok. Például, hogy a legutóbbinál maradjunk: a csecsszopó nemcsak tejet szív, hanem levegőt is mellé, s ezt jobb, ha nem fekvé adja ki magából, mert akkor a megevett étel is vele jöhet, torkára szaladhat, hajába ragadhat, nyakába folyhat. Régi, de ma is élő kínai szokás: a házigazda elvárja vendégeitől, hogy evés után egy-egy kiadós büffentéssel jelezzék, milyen jólesett nekik a felszolgált ebéd vagy vacsora. A csecsemőtől szülei várják el ugyan-ezt, ha nem kínai, akkor is. Addig tartják fejjel felfelé – többnyire gyöngéden magukhoz szorítva, hogy fejének, gerincének meglegyen a támasza –, míg nem könnyít magán. Csakhogy ez néha nem csekély türelmet kíván. Eltelt már tíz perc, talán negyedóra is, s az ember nem tudja, tartsa-e még. Hátha most nincs is rá szükség. Igen, de esetleg leteszi, és mégis...

És ezek a szegény fiatal apák úgy tudják sajnálni magukat az ilyen hiába eltöltött tíz-húsz percekért! A kicsit a karjukban tartani nekik nem valami különös gyönyörűség. Egy-két percig igen. De negyed-órákig?

Ehhez az egész gyerekhez eleinte még nem érzik, hogy túl sok

közük volna. Jó, annak idején megcsinálták. Összekalapálták. De ez nem volt olyan sok ügyességet kívánó, fárasztó munka, hogy túl büszkék lehetnének rá.

Biztatják magukat: „A te fiad (vagy: a te lányod), szeresd!” De a szívükben még alig gerjedezik egy kis meleg önnön magzatuk iránt. Az agyuk mondja csak: „Szégyen volna nem szeretned. Szeresd, szeresd, szeresd!”

Amelyik fiatal férj szerelmes a feleségébe – és amellet elég szelíd, alkalmazkodó természetű –, az ő kedvéért természetesen igen tisztességtudó apának bizonyul már eleitől fogva. Addig-addig, hogy még maga is elhiszi: örömét leli a gyerekekben.

Holott az igazi örömök az ő számára akkor kezdődnek, mikor a kicsi valami módon már válaszolni tud: mosollyal, mozdulattal, hanggal reagálni az apai mosolyokra, mozdulatokra, hangokra.

A férfitermészet ilyen. Önzőbb, mint az anyáké? Talán csak másféle.

Szerencsére nő a kicsi. Bepótolja az első napok kötelező fogyását, s aztán hétről hétre jobban megtelik az arca, gömbölyödik a teste, szedi fel a maga tizenöt-húsz-huszonöt dekáit: eredeti súlya néhány hónap alatt megkétszereződik. Különben is kezd kivakaródni a szülés utáni csúnyaságából: nem olyan nyúzott béka már, hanem takaros kis baba, mind hasonlóbb azokhoz a műanyagból készült szabványszép-ségekhez, amilyeneket a játékboltokban árulnak. Hasonló, de mégsem olyan, mert a haja gyérebb még, másrészt ő nemcsak aludni és nyekeregni tud, mint az alvó- és síróbabák, hanem sok minden más-hoz is ért.

Ülök egyszer Bubu mellett, dolgozom, de szokásom szerint rá-rápislantok azért. Látom egyszer, hogy felemeli a jobb kezét, de nem ökölbe szorítva, s nem is markolásra kész ujjakkal, ahogy eddig szokta, hanem lazán összecsukva, hogy a hüvelyujja egy kissé eláll. Ott imbolyog vele a saját arca előtt, s közben tátoz. Könnyű volt

rájönnöm, mit akar: az ökle helyett egyszer már az ujját szopni be végre, ha sikerül a szájába beletalálnia. Igen, máris sikerült. Azonnal cuppogni kezdett, jóízűen, elégedetten.

– Anyja, gyere! – kiáltottam ki a szobából, mert ha valami újat tudtak a gyerekek, annak az örömét mindig igyekeztünk megosztani egymással. – Nézd, mit tud a lányod!

Jött, s kérdezte is mindjárt gyanakodva:

– Te tetted be a szájába?

– Dehogyan tettem. Magától szopta be.

– Csakugyan?

– A legcsakugyabban!

– Képzéljétek, mit tud a Bubu! – fogadtam aznap este az iskolából hazatérő bátyjait-nénjeit is. S akkor még magam se gondoltam, hogy ez a rövid mondat milyen gyakran felcsendülő csatakiáltás lesz a családban.

Harmadik fiunk, az akkor tizenhét éves Kisdombi vált a leglelkesebb pótapává közülük. Őneki sikerült az első mosolyt is felcsillantatnia a kicsinek a szája csücskében.

Fölé hajolt, majd fejét kissé följebb kapva, kivillantotta a fogsorát: szélesen elvigyorodott.

A kicsi rábámult, s elhúzta ő is a száját.

– Láttátok?

Hogyne láttuk volna. Már derültünk rajta. Sőt a kamaszodófélben levő Kismagdus hangosan hahotázta bele a világba: – Tud nevetni a Juci! Bubu??

Hahaha! Ez állati muris! Haha-hahaha!

De Kisdombi nemsokára még többre vitte vele.

Barátságuk mind szorosabbá vált. Nem is pólya volt már ekkor Bubun, hanem egy flanell hálózsa. Kisdombi meg-megfogta, beleültette a nagy lapátenyerébe, másik kezével a hátát támasztotta meg, és zümmögve röpítette körül a szobában. – Zzzzzz-zzzzzz-zzzzz! Zzzzz!

– Emelte, süllyesztette, szállt vele szép csendesen, majd gyorsabban, majd villámsebesen, de a gyerek ettől se ijedt meg. Dombi tenyerén teljes – tökéletes biztonságban érezte magát.

Nem is tudom, mikor nevetett először teli szájjal, hangosan, de alighanem egy ilyen repüléskor. Ha ugyan nem egy bucozás alkalmából.

A bucozás úgy ment, hogy ölébe fogta valaki – később elég volt már nagypárnának támasztani a hátát –, s a család egy másik tagja szorosan szembeült vele. – Buc! – mondta az illető, s előrehajtotta a fejét. Mire előrehajtotta Bubu is, s a kettejük homloka összeért.

Fiaim azt állítják, hogy háromhónapos korában már tudott bucozni. Ebben nem vagyok biztos, de a négy hónapban igen, akkor ugyan is már vígan emelgette fektében is a fejét. Ha benyitott a szobába valaki, s ő ott feküdt hanyatt az ágyában, szemközt az ajtóval, azonnal felütötte a kis koponyáját, hogy lássa, ki jött hozzá látogatóba.

Dombinak örült mindig a legjobban. De a család más tagjainak a hódolatát is szívesen fogadta, sőt ebben az időben még sose látott idegenekét is.

Mi is azon voltunk: hadd legyen közpréda! Nevetve emlegettük egy debreceni barátunk diákkori történetét: elhíresztelte valaki az iskolájukban – a piarista gimnáziumban –, hogy ebben és ebben a cukrászdában ki van téve a pultra egy nagy tál fagylalt, s két fillérért akkorát nyalhat belőle ki-ki, amekkorát csak akar. Tizenkét-tizenhárom évesek voltak, s tüstént fellobbant a fantáziájuk: hogy kidugják majd a nyelvüket, s mekkorát nyalintanak, legalább egy tízfilléres adagot szívnak be a szájukba, mérgelődhet a cukrász. Mentek is csapatosan a tethelyre, s kérdezték naivul, halálos komolyan, hol van a köznyalásra kitett fagylalt. Sikerült is feldühíteniük a cukrászt, de nem azzal, amivel gondolták, hanem hogy ki volt az a marha, aki fél Debrecen diákjait idecsődítette ezzel a mesével, az ő bosszantására.

Ezt a történetet pedig azért idéztük, mert nekünk csakugyan volt egy ennivaló, édes kiskölykünk, akit bárki kóstolgathatott, élvezgethetett. Azt nem szerettük ugyan, ha nyalták-falták, de féléves koráig ettől se féltettük túlságosan, mert születése óta nem volt beteg. Gondoltuk, jófajta, masszív gyerek, akit nem fenyeget egyelőre semmi nyavalya... Míg el nem kapta és szövődményeivel meg nem gyötörte az első influenza.

A betegség mindig nagy alkalom a gyerekrontásra, s mi ezt az első alkalmat pompásan kihasználtuk. A Júlia Mártából Bubuvá vedlett leányzó tíz nap alatt teljesen megegyesésgesedett, de többé nem változott vissza régi önmagává.

Nem volt hajlandó visszaszokni az ágyába, de a járókába beleszokni sem: betegségének színtere, a kiságya melletti széles szülői rekamié, meg apjának-anyjának, testvéreinek az öle lett állandó tartózkodási helye.

Csak ne lett volna olyan észvesztően édes! Olyan pokolian aranyos! Már ahogy háromhónapos korában a szeme elé emelte a kezét, és irgette-forgatta, nézegette. (Egy kegyetlen képzettársítás: haldokló anyósom is így nézegette a saját kezét, félig már önkívületben, de még annak tudatában: ha kékül a keze, az már a vég jele.) Vagy ahogy az arcára játékból odadobott pelenkát ráncigálta le kacagva. Akkor is, amikor még nem tudott beszélni, később meg már szóval is megtoldva a játékot. „Nincs Bubu! Nincs! Sehol sincs!” – mondtuk neki. „De van!” – húzta le magáról a pelenkát, a kendőt, a törülközőt, s nagyokat nevetett mellé. Fordítva is játszottuk ugyanezt. „Nincs Apja! Nincs! Elment világgá!” – mondtam, de most az én fejemen volt a lecibálni való. Már nyúlt is érte. „De van! De van!”

A szót, hogy nincs, nagyon hamar, talán már féléves korában értette. Még el is pityeredett, mikor a vártnál hosszabb időre guggoltam le az ágy vége mögé, hogy: „Nincs Apja, nincs Apja!” De ha csak az arcomat takartam el a két tenyeremmel, soha nem vette komolyan a

dolgot. Odanyúlt a kis kezével, s feszegette le az ujjamat, majd maga is eltakarta a saját arcát, hogy viszonzza a kölcsönt. „Nincs Bubus! Nincs!” – mondtam, s ettől boldog volt, hogy ő is tud nincs lenni.

Istenem, micsoda jó játék egy ilyen kicsigyerek! Egyszer azt találtam ki, hogy szeme láttára összehajtogattam egy újságot úgy, ahogy az újságos szokta beszorítani a postaláda nyílásába, s odatettem a vállam mögé, amint nekidőlt a nagypárnának. Hathónapos lehetett, vagy talán öt és fél, még a betegsége előtt történt a dolog. Forgatta a nyakát, nézegetett hátra, de annyira nem tudott megfordulni, hogy meglássa az újságot. Izgatta viszont, hogy az a valami ott van, hisz látta, mikor odadugtam. Fészkelődni kezdett, kezével nyúlkalni, s nem nyugodott, amíg meg nem fogta, ki nem húzta a háta mögül. Összenevettünk, s már nyújtotta is, hogy dugjam oda megint.

Az ilyesféle gyakorlatok nagyon ügyessé tették a kezét. Kapott nemsokára műanyagból készült kis színes hengereket is, akkorákat, hogy jól meg tudja markolni (talán nyolc volt egy zacskóban). Eleinte csak rázta őket, mert csörögtek is, majd egymás tetejére rakosgattott hármat, négyet, meg gurigázott velük, de egyéves kora előtt már azt is megtanulta, hogy tudja elpattintani őket. Ha az álló hengerek szélét erősen lenyomta egy ujjával, azok elugrottak, s csörögve estek le a padlóra.

Mindezt csak azért írom le ilyen részletesen, mert más szülők is nyilván törik a fejüket, milyen játékokra kapathatnák rá azt a csöpp emberkét, akit most már hónapról hónapra jobban szeretnek.

Főleg az anyja, de már az apja is. Ha tud végre játszani vele, akkor bizonyosan. Akkor már el is irigylis az anyjától. Akkor már hívja magához, s büszke rá, ha a gyerek az anyja öléből átkívánczik az övébe. „Gyere, gyere! – nyújtja felé a karját. – Gyere, gyere!” S a kicsi meglendíti a felsőtestét, s kapálódzni kezd, annak jeléül, hogy menni akar. Bár lehet, hogy fél perc múlva anyja hívásának enged hasonló módon. S újabb fél perc múlva megint az apjáénak. Élvezi a kis kacér,

hogy ő már ilyen kapós jószág lett, hogy apja-anyja felváltva verseng a kegyeiért. „Gyere, az én lányom vagy!” „Nem is igaz, az enyém! Ide gyere, ide-ide!”

Minél inkább osztozik egy gyereken a két szülő, az annál inkább mind a kettejüké. Mert ez már annak a biztos jele: nemcsak anyja van, hanem apja is, igazi apja, aki mindenestül a szívébe fogadta.

Jár a baba, jár

Először mászik, csak azután jár. Sőt mielőtt mászik, már sok mindent tud, hátáról a hasára, hasáról a hátára hengeredni, magától felülni, lefeküdni, négykézlábra állni, s ez utóbbi testhelyzetben előre-hátra ringatózni, vagyis a mi pajzán szavunkjárása szerint „fajfenntartó mozdulatokat végezni”. Végül már fel is tud állni, s az ágy vagy a járóka rácsába kapaszkodva jobbra-balra lépegetni, olykor a fenekére tottyanva, de izgó-mozgó kedvét ettől el nem veszítve.

Így jön el lassan az ideje, hogy rávegyük az önálló mendegélésre.

Megvan ennek a forsa. Áll a gyerek a földön, s kapaszkodik valami-be, akár az ágyába, akár egy székbe vagy más egyébbe. Kapaszkodik, de nem olyan görcsösen, mint eleinte mert az álláshoz, a fogódzva járáshoz már megszerezte a kellő biztonságot, csak támasz nélkül nem mer elindulni. Hiába vezetgetjük kézen fogva, abban a reményben, hogy egyszer majd elereszti a kezünket, vagy engedi, hogy mi elereszszük az övét... nem, ez nem sokat ér. Egyet tehetünk, ha már megérett a helyzet, hogy önállóan járjon a gyerek: közvetlen közelből hívhatjuk magunkhoz. Mintha csak arról volna szó, hogy a székbe kapaszkodik vagy mibelénk, ahogy ott guggolunk mellette. Mindössze karnyújtásnyira vagyunk tőle, mégis elég messze ahhoz, hogy el ne érjen, míg a széket el nem ereszti. Hívjuk, hívogatjuk kitárt karral, ennek nem tud sokáig ellenállni. Elvonja a kezét a széktől, s nyúl felénk, már a lába is

mozdul, már az ölünkbe is volna, ha mi nem húzódnánk közben hátrafelé, hogy még egy lépést kelljen tennie, még egyet, még egyet, talán már az ötödiket, talán már a tizediket, míg kiköthet végre a karunkban.

Első gyerekeim mind ilyenformán tanultak meg járni. Bubut azonban sokáig nem tudtuk rávenni, hogy fogódzó nélkül induljon el. Gyalogszerrel már az egész szobát bekalandozta, de egy széket tolt mindig maga előtt, s attól nem volt hajlandó elválni. Egyszer aztán öt testvére ülte körül, s ők csalogatták felváltva az ölünkbe. Egy-két lépést kellett csak tennie egyiktől a másikig, legalábbis eleinte, mert később ők is éltek az ismert csellel, s mindig meghátráltak a közeledő Bubu elől. Fél órába sem telt, úgy rákapott az önálló totyogás jó ízére, hogy le sem szokott többé róla.

Szavak, nevek, versek

Látható, tapintható, megfogható dolgoknak a gyerekek olykor hihetetlen hamar megtanulják a nevét. Például a saját testrészeit. Kis némák még, egyetlenegy értelmes szó sem jött ki még a szájukon, de ha megkérdezzük, hol a baba lába, hol a keze, hol a feje, hol a haja, hol a füle, hol az orra, boldogan mutatják, hogy itt, itt, itt, itt, itt. Ha a szájukat kérdezzük, azt többnyire kitátják, úgy böknék bele, ha meg a szemüket, azt behunyják, úgy dugják oda a mutatóujjukat.

Megunthatatlanul kedves, szívmengető játék ez. Az ekkorányi gyerekek jobbára nagyon okosak. Egyszer-kétszer elmondjuk nekik, s már azt is tudják, hol a térdük, a könyökük, hol a hasuk, hol a nyakuk. A mieinkkel még az olyan magasabb tudományok szféráiba is elmerészkedtünk, hol a torkuk, és hol a tarkójuk. Ezt persze össze-összetévesztették, kétszer-háromszor is el kellett mondanunk néha: „Nem a torkod! A tarkód!” De mikor rájöttek végre, megkapták az illő dicséretet.

A lányok egyébként – ezt én is tapasztaltam – hamarabb beszélnek. Nekik, úgy látszik, jobban fel van vágva a nyelvük. De a fiúk-lányok egyaránt sokat köszönhetnek a képmutogatásnak és a verses mondókának. Bubu például feledik születése napjára kapta meg az Antanténuszt, nemcsak jövőendő, hanem hamaros használatra. Mindig akadt olyan tagja a családnak, aki mellé telepedett, és mutogatta neki a képeket, olvasgatta a verseket. A kötet rajzai Bálint Endre kis remekművei. Rideg felnőttsszemmel: furcsák, primitívek, torzak, értő gyereksszemmel viszont: mozgalmasak, mulatságosak. Versmondás közben pedig végig lehet mutogatni mindent, Kuttyateszi Bálintot és Csibeviszi Benedeket éppúgy, mint Kocsihasu Pétert, Csukaszemű Pált vagy a hosszú nyakú Csetnekit, ahogy sánta lovát csetleti-botlatja, de nem sokáig, mert:

*Kóc a kötőfék,
szakad szét,
püff neki:
sárba csöppen
Csetneki.*

Mit értett Bubu mindebből, mit nem, örök rejtély marad, de az bizonyos, hogy fülelt és figyelt, majd idővel már mutatni is tudta, hogy a Gáspár párjának öt gyereke közül melyik kettő fiú, melyik kettő lányka, s melyik a fejük felett terpeszt álló, pásztorbotos vicepápa.

De éppígy jártatta a szemét versolvasás közben Hincz Gyula Bóbita-rajzain is, majd egyéb képeskönyveken. A mondott vers és a látott kép, az ő kis fejében ez a kettő nagyon hamar összekapcsolódott. Sőt harmadiknak sokszor a dallam is: amit csak tudtam, kántálva mondtam neki. Beszélgetni, dalolni jóformán egyszerre tanult meg, méghozzá meglepő tisztán. A sokhónapos hallgatódzás nem volt hiábavaló.

Beszédgyakorlattal – a napi közlendőkön felül – ugyanazok a szövegek szolgáltak neki, amiket hathónapos kora óta duruzsoltunk a

fülébe. Nem volt még kétéves, amikor betéve tudta a Bóbita-beli Weöres-versek és az Antanténusz-beli válogatott mondókák nagy részét. Micsoda jókat nevettünk, mikor először mondta végig hibátlanul az utóbbi kötet címadó mondókáját:

*An – tan – té – nusz,
szó – raka – té – nusz,
szó – raka – tiki – taka –
bilin – balan – busz.*

Csak a buszt mondta bucnak, mert így tanítottuk neki, hogy a végén mindig bucozhassunk vele egyet örömeinkben.

Varázslatok

Rajzolni is nagyon hamar kezdett Bubu. Ceruzát adtunk a kezébe – előbb csak feketét, később színeseket is –, s ő rőttá szorgalmasan a maga krikszkrakszait. Eleinte teljesen összevissza firkált, de többnyire hosszú, nagyjából egyenes vonalakkal. Ábrázolni ekkor még semmit sem akart, hogy is akarhatott volna, csak annak örült, hogy a ceruza hegye nyomot hagy a papíron. Hogy ahol az imént még nem látszott semmi sem, ott most kesze-kusza vonalak egész kazla feketéllik, s ez az ő munkája, az ő műve. Minket utánzott vele. Mi is sokat rajzoltunk neki, de nem művészi grafikákat, ehhez értő ember nincs a családban, csak afféle gyerekes ábrákat: körtét, almát, asztalt, széket, házat, tornyot, fát, virágot, kutyát, macskát, nyuszt, madarat, nénit, bácsit, fésűt, kanalat, kulcsot, autót, vonatot, hajót, és még ki tudja, mi mindent. Ez megint nagyon jó játék volt, hogy rajzoltunk valamit, s neki el kellett találnia, mi az. Magamat is meglepett, hogy ráismert sok mindenre, hogy villant rá az esze a valóságos bögrére, ha azt az egyfűlű, s a valóságos fazékra, ha azt a kétfűlű valamit rajzoltam le neki.

Építettem neki kocka- és homokvárat, még babáztam is vele néha, bár szerencsére hamar rájött, hogy ez utóbbira kevésbé vagyok alkalmas. De ezek majdnem mindig a vidám szórakozás percei és félórái voltak, nem a kényszerű időtöltéséi. Rajzolni meg kivált szívesen rajzoltam, dühödt dilettáns módjára, aki kiélvezi végre, hogy van közönsége. Ő nagyon hálás közönség volt, mert tizedszerre, huszad-szorra sem unta meg lerajzoltatni a csupa egyenes vonalból álló Kockaembert s más figurákat, a rövid kövéret, a hosszú soványat, a tizenhárom léggömb madzagját markoló férfiút, az egyszerre négy testhelyzetben bemutatott hintáslegényt, az ő Jancsi nevű babáját, amit három éve veszített el az utcán, de képzeletében, és a mind újabb rajzokban még ma is él – és így tovább.

Gyakorta le kellett rajzolnom természetesen a család tagjait is, bár mondanom se kéne tán, hogy e képeken mi, igazi családtagok, csak magasságunkban és kövérségünkben különböztünk egymástól, meg abban, hogy a nőkre szoknyát húztam, a férfiakra nadrágot. Szerény tehetségemből arra már nem futotta, hogy egyéni jellegzetességekkel is felruházzam magamat. Bubu ezt nem is kívánja, szerencsére. Készségesen elfogadta, hogy Anyja azzal az alacsonyabb szoknyással azonos, én azzal a magasabb nadrágossal, s ha egy vékony figura engem is túlnő, az csak az ő 189 centis Dombi bátyja lehet. Vagy ha két nő közül kell választania, a kisebbik bizonyára Anyja, a nagyobbik meg az ő keresztanyja, Bogyi néni.

Hogy mégse unjam el magam se ezeket a családi képeket, egy kissé kicifráztam őket, Anyja egyik fülére például almát ültettem, a másikra körtét, Bogyi néni két vállára nyuszit és macit. Magdus hajába fésűt varázsoltam, Bubu feje búbjára madarakat, hatot-nyolcat egymás tetejébe, s a karján esetleg még egy kisvonat is mászott függőlegesen felfelé... Így már ezer variációt váltogathattam, neki is mind újabb meglepetéseket szerezve.

Busszal is gyakran utazott a család, néztünk ki az ablakokon, min-

den ablakon egy-egy ugyanolyan szabványábrázat, amely azonban Bubú képzeletében tüstént nevet és személyiséget kapott.

Fantáziáját különben is igyekeztem kellő táplálékkal ellátni. Egy egész lapot kitöltő macinak például teste minden táján kucorgott valami kisebb figura, megosztottak a vállán, fülén, fején, hóna alatt, derekán, mancsán, lábán... nemcsak élő alakok, kígyók, gólyák, egyebek, hanem autók, vonatok, különféle tárgyak is. Máskor egy-egy fa koronáját, ágait-bogait rajzoltam teli hasonló szerzetekkel és szerkezetekkel.

Ő az ilyen bonyolultabb kompozíciókat nemigen próbálta utánam rajzolni. De a néhány vonással felvázolható típusházat, típusembert, típusvirágot, miegymást nagy elszánással vetegette papírra, mégpedig minden bizonytalanság nélkül, hogy jaj, sikerül-e vagy sem. Keze bátran, szinte szárnyalva húzta a vonalakat, néha már sokalltam is, hogy egy-két óra alatt telerajzolt egy egész füzetet, és kérte a következőt, hogy ebben már nincs hely.

De ezt sem nagyon bántam. Nekünk az volt a fontos, hogy öröme teljék benne. Mert amit ő lerajzolt, neki az az élő valóság része volt, ahogy élő társak voltak számára a babái is, akik körében néha órák hosszat forgolódott egyedül, öltöztetve, vetkőztetve, etetve, itatva, altatva, ébresztve, pisiltetve, kakiltatva őket, s közben folyvást szóval is tartva, velük egyenrangúként beszélgetve. Nem vált benne – máig sem vált el egészen – képzelt és való világ, mese és nem mese, megrajzolható és kézzel fogható környezet: mint minden egészséges gyerek, a maga kötetlen képzeletétől röpítve, „a csodák föntjén” lebegett. S mi ahelyett, hogy percenként lerángattuk volna a köznapi igazságok kétszerkettőjébe, igyekeztünk még szárnyakat is adni neki, jól tudván, hogy a léleknek ez a szabad kalandozása: minden gyerekboldogság legfőbb forrása.

Rajzainkkal tehát – én az enyémekkel, ő az övéivel – nemcsak ábrázoltunk, hanem varázsoltunk is: nem élőtl élővé, nem létezőt létezővé,

ott nem lévőt ott lévővé. Az is varázslat volt, mikor a *pont, pont, vesz-szőcskéből* török basa kerekedett, s az is, mikor ellenkező irányban, alulról fölfelé végigrajzoltam:

*Legalul van két karó,
azon felül egy hordó,
azon felül nyújtom-bújtom,
azon felül tátom-bátom,
azon felül szortyom-bortyom,
azon felül illancs-pillancs,
azon felül sík mező,
azon felül sűrű erdő,
vadak laknak benne...*

– s megint egy emberalakot kaptam. A két figura természetesen nem volt egyforma, egy kicsit mégis ikreknek számítottak, mindig egymás mellé kellett sikerítenem őket. Illancs-pillancs szendén álldogált ott, lehunytt szemmel, hosszú szempillákkal, a török basa meg – mintegy a párjaként – szűrös tekintettel és hatalmas pocakkal. Bubu számára ők éppoly élő személyek voltak, mint e mesés földi világ többi lakója, apjától-anyjától a Röfi-röfi Kismalacig és a Cin-cin Kisegérig.

Furcsa érzés volt ugyan neki, mikor egy-egy eddig csak elképzelt mesehőst a saját szemével is meglátott. Így például az első eleven disznót hároméves korában Vaján: egy hatalmas szőke emsét a hat fekete malacával.

– Ez a Röfi? – kérdezte kissé hitetlenkedve.

Nem akartam kiábrándítani.

– Ez nem a mi Rőfink, ez egy másik.

– És a mienk? Az hol van?

– Nem tudom, de majd megkeressük.

Azóta is hiába keressük, de a Röfi-mesékből azóta se fogytunk ki. Röfi ugyanis – némi áttétellel – ő maga. A saját hasonmása, vagy inkább: kivetítése egy mesebeli másik személyre.

Ez is egyike a körülötte káprázó varázslatoknak. Röfi, aki nyáron úgy homokozik, télen meg úgy eszik havat, s lesz lázas beteg tőle, mint ő maga; a vendéglőben éppúgy tétovázik, hogy piros vagy sárga szörp kell-e neki; Bogyi nénit is éppúgy meg-meglátogatja, s miután jót evett-ivott a konyhában, megy be a szobába babázni vagy tévézni; néha kirándul a János-hegyre is, máskor Vajára röpül el a helikopterével, vagy Bezegénybe (= Zebegénybe), a Duna mellé, ahol szintén nyaraltunk Bubuval két hétig. Szentjánosbogarakat is láttunk röpködni esténként, s éppúgy megcsodáltuk őket, mint ahogy a Röfi is egyik ámulatból a másikba esik, s nem nyugszik, amíg nem fog egyet, és haza nem viszi, de odahaza a szobában a rab bogár nem akar világítani.

Egy kötetet teleírhatnék ezekkel a történetekkel, de aligha aratnék velük nagy sikert. Még restelném is ezeket a pillanatnyi ötletekből összetákolt, toldott-foldott elmeszüleményeket, amelyeknek egyetlen értelme és értéke, hogy ezer szállal kötődnek Bubu életének eddigi élményeihez, s így minduntalan magára ismerhet bennük. Rövi: ő és mégse ő, s ez a jó, mert így megtanulja önmagát és tetteit kívülről is megnézni, nemcsak belülről. Ez pedig minden emberi-erkölcsi értékrendszer kezdete.

Később ez a kezdetleges értékrendszer, a jó és a rossz tétova tudata természetesen továbbfejlődik, szerencsés esetben lelkiismeretté válik, de ennek még hosszú az útja. A gyerek életét tükröző, testére szabott mesék után – vagy már velük együtt – a kicsiknek is érthető és élvezhető magyar népmeséket merném leginkább ajánlani mindenkinek, az olyanokat, mint *A kiskakas gyémánt félkrajcárja*, *A kóró és a kis madár*, *A kismalac és a farkasok* és társaik, amelyek közül nem egy már azt is pedzi, amit utóbb – öt-hat éves kortól – a tündérmesék teljesítenek ki gyerekeink képzeletében: a jók győzelmét a rosszak felett.

Szigorúan tilos viszont tanulságokat levonni belőlük, s ezzel a földre ráncigálni ami varázslat, ami csoda. Például azt mondani: lám a török császár is megbűnhődött, te se vedd el a gyengébbtől, ami az

övé. Ez a tanulság úgyis beszüremkedik a gyerek lelkébe, hisz ő kezdettől fogva a kisemmizett kiskakással érez együtt a telhetetlen török császárral szemben, s örül neki, hogy ez pórus jár. Ahogy Bubu mondta egyszer boldogan: „Az a legjobb, hogy megcsipkedik a fenekét a darazsak.”

Egyre azért mindig vigyáztam: ne legyen olyan élőlény a világnak, aki eleve rossz. Egy időben gyakran kérdezgette: „A farkasok rosszak?” „Az ördögök rosszak?” Sőt: „Kik a rosszak?” Abban maradtunk vele, hogy ördögök igazában nincsenek is, sehol az égegyvilágon, farkasok viszont vannak jók is, rosszak is, de a rosszakat becsukták az állatkertbe, ketrecbe, és onnan nem tudnak kijönni. De lehet, hogy majd azok is megjavulnak, és akkor kieresztik őket. Hisz a Ricsi is milyen rossz volt a bölcsődében, mindig harapott, de aztán ő is megjavult. (Ricsi persze nem farkas, hanem egy korabeli kisfiú.)

Az ilyesmiken sokat morfondírozott.

– És a jó farkasok hol vannak?

– A gazdájuknak az udvarában. Mert azokból lettek a farkaskutyák, és most ott laknak. De amelyikről még nem tudják biztosan, hogy egész jó, azt láncra kötik, annak nem szabad a házatól messze elmenni.

– És amelyik mégis harap, azt visszaviszik az állatkertbe?

– Vissza bizony. Vagy elviszik a kutya-tárba. Tudod, hol a kutya-tár? – S már mondtam is neki a Weöres verset:

*Harap-utca három alatt
megnyílt a kutya-tár.
sípbal-dobbal megnyitotta
Kutyafülű Aladár.
Kutya-tár! kutya-tár!
Kutyafülű Aladár!*

– És ott ketrecben vannak a rossz kutyák?

– Hát persze, különben egymást is megmarnák.

- És nem tudnak kijönni?
- Dehogyan tudnak, jól be vannak zárva.
- Kulccsal?
- Kulccsal. Meg lakattal.
- Egyszer menjünk el oda, jó?
- Jó, csak az nagyon messze van ám!
- Mint az angyalok?
- Majdnem.

Azt ugyanis megtanulta, hogy az angyalok nagyon messze laknak, csak karácsonykor röpködnek ide hozzánk és más gyerekekhez a karácsonyfával és az ajándékokkal. De ők nem olyanok, mint a Mikulás, ők nem szeretik, ha meglátják őket, és nem is hoznak semmit, ha nem megyünk ki abból a szobából, ahova jönni szoktak. Csak amikor csöngetnek, akkor szabad beszaladni, és ha akkor gyorsan kinézünk az ablakon, még lehet, hogy látunk valami fehérét, ahogy elröpködnek.

- Csak képen szabad nézni őket?
- Csak képen.

Festett angyalt tudniillik ő már sokat látott, régi mesterek műveinek színes reprodukcióin, s mindig nagy érdeklődéssel figyelte a szárnyukat, hogy nő ki a vállukból.

- Ezzel tudnak röpködni?
- Ezzel. Mint a madarak.
- Olyan gyorsan?
- Még gyorsabban. Még a helikopternél is gyorsabban.
- És ha nekünk is volna szárnyunk?
- De nincs!
- De ha volna?
- Akkor mi is biztos tudnánk röpködni.

Anyja reggelenként pokrócot terít a földre, hasra fekszik, széttárt karokkal, s úgynevezett terhelő tornagyakorlatokat végez gerincfájdal-

mak ellen. Felsőtestével felemelkedik, s a két karjával jó néhányszor egymás után hátracsap.

Bubu nézi. Odasúgom neki:

– Látod, most tanul az Anyja röpdülni.

– De igazából? – súgja vissza szép csendesén, mert tudja, hogy Anyját tilos zavarni, míg be nem fejezi.

– Látod!

Látja, de azért nem egészen hiszi.

– Nincs is szárnya!

– De ha nőne neki tolla, az már olyan, mintha szárnya volna.

– És mikor nő?

– Lehet, hogy sose.

Elérti a viccet, egymás szemébe kuncogunk. De csak halkan, hogy Anyja nyugodtan gyakorolhassa tovább a röpdülő mozdulatokat.

Visszatérő téma az is, mi lesz az öregekkel. Mikor a bátyjai, nénéi kicsik voltak, még zordabb volt a szívem, könnyebben szembesítettem őket az egyszer mindenkire eljövendő halállal. Előtte már évek óta kerülgettem a nyílt választ. Ő viszont újra meg újra felteszi a kérdést, hol ilyen, hol olyan formában.

Kétéves ha lehetett, mikor már kezdte érzékelni az idő múlását, hogy ő valamikor kis buta csecsemő volt, aki beszélni se tudott, járni se, de most már nagygyerek. És ha majd még jobban megnő, akkor óvodás lesz, aztán iskolás, mint a Panni, Magdus, Gergő, meg egyetemista, mint az Andris, Petyó, aztán dolgozó, mint Apja, Anyja, aztán öreg.

– És mi lesz az öreg után? – tette fel a kérdést.

Azt találtam mondani először, hogy aki már nagyon-nagyon öreg, abból megint kis csecsemő lesz, s akkor ebbe bele is nyugodott. De aztán szóba került valahogy: nekem is volt apám, anyám, mint neki, és az én anyám a Mamám (őt az egész nagycsalád ezen e néven ismeri), aki mindig jön hozzánk, de a Sapa nem jön, mert ő elment nagyon messzire, amikor a Bubu még meg sem született.

- Hova ment?
- Nagyon-nagyon-nagyon messzire.

Ez szöget ütött a fejébe. Ha a Sapa elment, és többet nem is jön vissza, akkor vigyázni kell, hogy én is el ne menjek. Olyan bolondul kezdett őrizni, hogy titokban kellett mindig elindulnom a háztól, a szeme láttára nem öltözhettem át, nem vehettem kabátot, mert üvöltve csimpaszkodott belém, hogy maradjak itthon. Ha utólag vette észre, hogy elmentem, már nemigen csinált jelenetet, mert tudta ő azért – hisz tapasztalta eleget –, hogy ahányszor elmegyek, annyszor vissza is jövök, sőt hozok is neki valamit. De Anyjának volt azért néhány keserves éjszakája, mikor vidékre utaztomban nem tudtam hazajönni este, s neki kellett Bubut nyugtatgatnia. Jobb híján odafektette maga mellé, csakhogy ebből idővel újabb borzasztóságok származtak: hármásban szorongtunk a két személynek se túl széles rekamién, s reggelre rokkantan tápázkodtunk fel a megmerevedett, fájó derekunkkal.

Ez a legrosszabb korszaka nem sokáig tartott. Én is igyekeztem enyhíteni félelmeit-féltéseit azzal, hogy angyallá varázsoltam az öregeket.

Mikor egyszer megint előhozta, mi lesz velünk, közöltem, hogy angyalok lesznek.

- De hogy lesz belőlük angyal? – kérdezte gyanakodva
- Szárnyuk nő. Mint a lepkének. A lepke is a hernyóból lesz.
- Hogy lesz?
- Szárnya nő. A hernyónak nincs szárnya, a lepkének van szárnya.
- De igazából?
- Igazából. Nem láttál még lepkét?
- De láttam.
- Sokat?
- Sokat.
- Szép szárnyuk volt?
- Szép.

– Pedig mind azokból a csúnya hernyókból lettek. Nem tudtak röpködni, most meg tudnak.

– Mint az angyalok?

– Igen ám! Mint az angyalok.

Mindig morfondírozott. Ezen is, meg mindenen. De hogy vannak varázslatok, csodadolgok, azt éppúgy nem vonta kétségbe, mint a többi normális gyerek, akit még nem rontott meg a rideg felnőtt ráció.

Mikulás és Mátyás

Már óvodába járt, mikor három és fél éves korában először találkozott szemtől szembe a Mikulással, aki történetesen épp az ő Petyó bátyja volt. Szerencsére nem ismert rá a hangjáról, igaz, hogy Petyó igyekezett is a szokásosnál mélyebb hangon dörögni.

Az óvodában megjelenő piros köpenyes, fehér szakállas, puttyos vénember látványa felgyújtotta fantáziáját. Hát még mikor másnap este hozzánk is eljött a sötétség leple alatt, és bár személyesen ezúttal nem mutatkozott, berepült az ablakon, s a cipőinknek még a környékét is dúsan telerakta, kivált Bubuét, mivel az ő kis cipőjébe csak egy marék földimogyoró meg néhány szem szaloncukor fért.

Napokig az volt a téma, mit hozott a Mikulás. És hogyan tudott bejönni a csukott ablakon, rácson és üvegen keresztül; és mi lett volna, ha mi épp akkor megyünk ki a kisházunkba; és mikor jön megint; és miért csak egyszer jön egy évben; és mi lenne, hogyha megírnánk neki, hogy jöjjön többször is, és hozzon még valamit?

Még jó, hogy közeledett a karácsony, így volt mivel kecseltetni Bubuét. A Mikulás most már nem jön egy évig közöltük vele, előbb még sok hó esik, aztán vége lesz a télnek, elolvad a hó, a jég, zöld levél nő megint a fákra, aztán nyár lesz, nagyon meleg, aztán ősz, és megint lehullanak a levelek, újra tél lesz és hideg és dér és zúzmara,

és akkor jön csak vissza. De a karácsony most lesz: mutattuk a két kezünk ujain, hogy már csak hányat kell aludni.

Jó, kívárta valahogy a karácsonyt, boldog volt és elégedett, de január eleje tájt újrakezdte:

– Mikor jön megint a Mikulás?

Türelmesen soroltam el ismét: előbb még sok hó esik, aztán vége lesz a télnek, zöld levél nő megint a fákra satöbbi, aztán újra tél lesz, és dér és zúzmara...

– Mert a Mikulás csak télen tud jönni?

– Csak télen. Nyáron nagyon messze megy.

– De most, ugye, még nem ment nagyon messze?

Ezzel majdnem megfogott. El kellett ismernem, hogy még csak egy kicsit ment messze. De sajnos már onnan se jön vissza.

– Írjunk neki, hogy jöjjön!

– Írhatsz, ha akarsz! De úgyse tud jönni, mert nagyon szegény, mert már minden pénzét elköltötte ajándékokra, és most dolgozni kell neki, hogy megint legyen pénze.

Ez nagyon meggyőzőnek látszott. Eltöprengett rajta, s úgy döntött, hogy egyelőre karácsonyt játszik. Ebbe én is hajlandó voltam beszállni. A karácsonyfát már leszedtük, levittük a fáskamrába, mert nagyon hullott a tűje, de helyette bevittem a konyhából a partvist, egy szép hátának támasztottam a nyelét, hogy szép egyenesen álljon, s rátettem az ő zöld pokrócát, amelynek olyan szép eleven színe van, mint a friss fenyőlombnak. A partvis nyele a pokróc közepét emelte a legmagasabbra: itt volt a karácsonyfa csúcsa, ágait pedig a leomló redők jelképezték. Egész jól sikerült a dolog, Bubu ujjongott. Hát még mikor néhány maradék karácsonyfagyertyát is odacsippentettem az oldalára, s meg is gyújtottam az egyiket. Gyorsan odarakott néhány játékot a fa alá, megfogta a kezem, s rázendített:

*Kiskarácsony, nagykarácsony,
kisiült-e már a kalácsom?*

*Ha kiült, hát ide véle,
hadd egyem meg melegébe!*

Oly hangosan-lelkiesen énekelt, mint akit az igazi ünnep öröme
fűt. Rá-rálestem az arcára, s a következő dalt már én intonáltam:

*Rossz a Jézus kiscizmája,
rossz a köpenye,
ázik-fázik, megveszi az
Isten hidege.
Volna nékem kiscizmám,
Jézuskának odadnám,
ringyes-rongyos köpenykémmel
jól betakarnám.*

Ketten voltunk még csak otthon (a kora estétet többnyire kettesben
töltöttük, miután őt már hazahoztam az óvodából, de Anyja és a
nagygyerekek még nem értek haza), mi álltunk ott az egész család
helyett. De ezekben a percekben én sem tudtam volna nevetni
magunkon, hogy ünnepi éneket zengünk egy partvisnyélnek és egy
zöld pokrócnak. Bubu töretlen hitétől, hogy annyira komolyan vette,
amit elképzelt, muszáj volt még meg is hatódnom egy kicsit.

Máskor is karácsonyoztunk így, de mindig csak a már meglevő
játékokat, egyebeket raktuk a fa alá. Bubu mondogatta ugyan, hogy
játsszunk egyszer igazi karácsonyt is, igazi ajándékokkal, mintha iga-
ziból jönne az angyal, erről azonban lebeszéltem:

– Nem tud most jönni, nincs neki se pénze. A Mikulásnak se, neki se.

– De játsszuk azt, hogy van neki!

– De akkor sincs! Ő még sokkal szegényebb, mint a Mikulás, mert
sokkal többet hozott, és sokkal drágábbat. Most nagyon-nagyon-na-
gyon-nagyon sokat kell dolgozni neki, hogy megint legyen pénze.

Tüstént váltott az esze, és már tette is fel a kérdést:

– És a Mikulásnak? Neki nem kell olyan sokat?

– Neki is sokat kell, csak nem annyira.

De már Kutyafulű Aladárázkodhattam. Már megfogant benne a gondolat, hogy a Mikulás könnyebben kapható: nem olyan megközelíthetetlen két Mikulás-nap között, mint két karácsony között az angyalok.

El is határozta, hogy kísérletet tesz. Látom egy este, hogy szedi össze a család cipőit, s hordja ki a kisszobába, a mi rekamiénkra, ahol a Mikulás december elején oly gazdagon telepakolta valamennyit.

Nem minden családtagnak volt második pár cipője a lábánlevőn felül, de azokról is gondoskodott: ha más nem, egy papucs mind-egyiknek került.

Kért tőlem papírt, golyóstollat, s levelet írt a Mikulásnak. Öt-hat sornyi krikszkrakszot körmölt össze, mintha igazi írás volna, aztán négyrét hajtotta, s vitte ki azt is a cipők mellé. Majd beült hozzám a lányok szobájába, tudván, hogy most várnia kell egy ideig, a Mikulás nem jön rögtön. De látszott rajta, hogy minden gondolatával ott csüng a kisszobán: mi történhet most ott? Sikerül-e odacsálnia a Mikulást?

Az én gondolatom is ott járt, miközben az újságot böngészttem, lapozgattam. Mit kéne csinálnom? Belemehetek-e józan ésszel egy ilyen játékba?

Némi tűnődés után arra jutottam: lesz, ami lesz. A leszedett karácsonyfa szaloncukrai, mézeskalácstésztából sült karikái még jórészt megvannak. Egy narancs is akad tán a háznál, alma még inkább. A többi kipótolom háztartási keksszel meg aprószemű kockacukorral. De a távollevő családtagok cipőjébe nem rakok semmit, mondván, hogy a Mikulás benézett az ablakon, és látta, hogy csak ketten vagyunk itthon. Magamat is kifizetem néhány szem keksszel, így olcsón megúszom az egészet, még ha Bubu vérszemet kap, s mától fogva minden este idecitolja a Mikulást.

Mire mindezt jól végigrágtam magamban, kétszer is kiszökött a

kisszobába. Halkan, csöndesen nyitotta az ajtókat, s nesztelen léptekkel osont kifelé, el ne rebbenjen a Mikulás, ha épp akkor jött volna.

Visszafelé már hallani lehetett a cipősarka kopogását, bár nagy zajt akkor sem csapott. Szomorúan ült vissza mellém.

– Nem jött? – kérdeztem részvevően.

– Nem.

– A levelet se vitte el?

– Azt se.

– Tudod, mit? Építsünk egy nagy házat, kerítéssel, és mire kész lesz, lehet, hogy a Mikulás is megjön. Jó?

– Jó! – egyezett bele azonnal. Láttam a szemén, hogy szavaimtól felcsillant benne a remény. Lehet, hogy jön. Biztos jön.

Szedtem is elő az építőkockákat, mert le kellett kötnöm a figyelmét valamivel. Megegyeztünk: én csinálom a házat, ő a kerítést. De közben felálltam.

– Hová mész?

– Pisilni. Meg neked is hozok piros szörpöt. Csináld meg addig a kerítést, egészen így körül!

Mire visszamentem hozzá, a kisszobát is megjártam, s kapkodva elrendeztem mindent. Ezek után már nyugodtan építettem tovább a házat. Szépen befedtem, s néhány kisbabát is fektettem bele, mielőtt a kapuját – szintén kockákkal – becsuktam volna.

– Nagyon álmosak szegények. Hadd aludjanak!

Hanem Bubut most nem érdekelték a babák. Mihelyt a kapu is a helyére került, rám nézett, s felemelte a jobb keze mutatóujját, mint aki fontos dolgot készül mondani. Majd suttogó hangon szólított fel:

– Nézzük meg együtt, megjött-e a Mikulás!

Mentünk, osontunk ki lábujjhegyen, kézen fogva. Most én nyitottam az ajtókat, a lehető legcsöndesebben. Végül a kisszobáét is: hát ott volt a Bubu cipőjében meg az enyémben a Mikulás ajándéka.

Azt a kacagást! Azt az ugrálást! Csak gyerek tud ennyire önfeledten örülni.

Nem bánta a többiek üres cipőjét (a kitervelt Kutyafulú Aladárázatot később elsütöttem azért), nem bánta, hogy amit ő kapott, az is csak afféle másoderesztés volt a karácsony előttihez képest: a varázslatnak örült, amit sikerült felidéznie. Idebűvölte a Mikulást a kirakott cipőkkel, a levelével, a várakozásával, ideálmodta, idesóvárogta, és íme, eljött. Hozott neki almát, hozott narancsot, szaloncukrot, ezt-azt, nem sokat, mert most nincs neki több pénze, de amit hozni tudott, azt elhozta.

Ahogy jött haza Anyja, majd a család többi tagja, mindegyiküknek külön eltekintette, mi történt. Az izgalomtól lihegve-dadogva kezdte mesélni már érkezésük pillanatában, hogy itt volt a Mikulás, hozott mindenfélét, mert ő kirakta a cipőket, és írt neki levelet, és először nem vitte el, de aztán elvitte... Azt se tudta hirtelenében, mit mondjon el előbb, mit később, úgy szeretne volna a nagy esemény örömét mindenkivel tüstént megosztani. Régen neveltünk akkorákat, mint ezen a januári estén, ő is, de mi is, a cinkos nagyok, akik ravaszul kacsingatva s a háta mögött titkon összesűgva tisztáztuk egymás közt a tisztázandókat, hogyan is történt ez a műsoron kívüli, mesésen meglepő Mikulás-járás.

Attól ijedtem csak meg egy kicsit, hogy Bubu még aznap újabb Mikulás-estét akart csapni. Most már itthon van Anyja is, megjöttek a gyerekek, rakjuk hát ki megint a cipőket, és írunk levelet, hogy nekik is hozzon valamit.

– És neked már ne hozzon? – kérdeztem.

– De. Hozzon nekem is... Meg neked – tette hozzá kegyesen.

– Csakhogy a Mikulás nem szokott ám sohase kétszer jönni!

Ő azonban már egészen megszédült első próbálkozásának sikerétől.

– Akkor is írunk neki!

– Írni írhatasz. Legfeljebb nem viszi el.

Az írásban, úgy látszik, afféle varázserőt sejtett, mint egynémely primitív népek. De most csalódnia kellett. A Mikulás aznap nem állt többet kötélnek.

Hanem mikor másnap megyek Bubuért az óvodába, az épületből kijövet – ahol mások már nem hallják – az az első szava:

– Máma megint jön a Mikulás?

El voltam készülve erre a kérdésre. Előző esti második kísérlete nyilvánvalóvá ette, amire eleve úgyis számítottam, hogy tudniillik folytatni fogja, amit megkezdett. Nem nyugszik, amíg rá nem dupláz, rá nem tripláz a csodára, amíg meg nem sokszorozza az egészen már megszerzett extra örömet.

Mégis inkább óvatosan válaszoltam:

– Nem tudom, jön-e. Tegnap se jött megint, hiába írtál neki.

– De egyszer jött!

– Az csak véletlen volt. Biztos épp erre sétált a sötétben, és benézett az ablakon, és meglátta a cipőket meg a levelet, és kíváncsi lett, mit írtál neki.

Nem mintha bíztam volna benne, hogy sikerül lebeszélnem. Oda-haza még le se ráncigáltam róla a kabátot, már kérte, hogy adjak papírt és golyóstollat.

– Az utolsó fillérjét, az utolsó szem cukrát is el akarod csikarni a szegény Mikulásnak?

Kár volt minden szóért. Nem és nem tágított.

Megtehettem volna, hogy üresen hagyom a cipőjét. De gondoltam: mibe kerül? Almát úgyis kapna mindennap. Többnyire narancsot is. A szaloncukrot, kockacukrot, háztartási kekszet pedig meg sem igen eszi: amit meghagy, másnap megint odarakhatom neki.

Annyit kikötöttem azért, hogy most a fiúk szobájába tegye a cipőjét. Nem szerettem, hogy a fűtetlen, hideg előszobán keresztül szaladgál.

Berzenkedett, mert félt, hogy oda nem néz be a Mikulás.

– Kitevesszük a levelet az ablakba, ott biztos észreveszi, ha erre jár. De nem tudom, jár-e erre máma!

Járt. Attól fogva mindennap járt, vagy két hónapon keresztül.

A fiúk szobájába két ajtó nyílik. Egyik a lányokéból, ahol többnyire tartózkodtunk: ezt a cipők és a levél elhelyezése után mindig becsuktuk, hogy nyugodtan jöhessen a Mikulás. A másik a konyhából: azon szöktem be szokás szerint, hogy megtöltssem a cipőjét, s a magaméba is beleszórjam a nekem járó néhány szem kekszet.

Többnyire hagytam, hogy egyszer-kétszer eredménytelenül kukkantson át a másik szobába, s mikor szomorkásan visszahúzódtott mellém, akkor mentem ki a konyhába – hol ilyen, hol olyan ürüggyel –, s intéztem el sebtében a mikulási teendőket.

Így is megesett, hogy szinte egymásba ütköztünk, ahogy besompolyogtunk a sötét szobába, ki-ki a maga ajtaján. (A villanyt ugyanis biztonság kedvéért mindig leoltottam.)

– Nem jött még? – kérdeztem tőle, mintha engem is csak ez érdekelne. – Hallottam pedig valamit. Olyan ablaknyikorgás-félét. Lehet, hogy már jönni akart, de megijedt. Látod, nem jó mindig zavarni, mert akkor visszamegy.

Megkoptak azért lassan ezek a mikulásozások. Elvesztették kezdeti ragyogó izgalmukat. Pedig később már váltogattam, cserélgettem is az ajándékokat, de mindig csak egy-két forintos költségkereten belül. Abból nem engedtem, hogy a Mikulás szegény, kevés a pénze. Sokat nem tud hozni.

– Mert nem dolgozik?

– Jaj, dehogynem dolgozik! Rengeteget! De a sok pénzt majd jövő télen kapja meg, mert ha most elköltené, mi maradna neki? Pedig akkor minden gyerek várja, és nagyon-nagyon sírnának, ha nem hozna nekik semmit se.

Néha mégis fellobbant Bububan az a hirtelen nagy boldogság, amire alighanem Anyjától örökölte el a hajlamot. Egyszer egy üveg

Coca-colától. Egyszer néhány matricától. De látván, hogy legtöbb-ször nem veszi már sokba, amit kap, egy nap tudattam vele: vége a télnek, elment a Mikulás. Decemberig most már ide se dugja az orrát.

Nem nagyon akarta elhinni, de könnyű volt bebizonyítanom. Írhatt akárhány levelet, rakhatta ki a cipőinket, sehol semmi.

Pedig most megint felserkent benne a sóvárgás. Hatszor-nyolcszor is átment egy este a másik szobába, hogy megnézzze: hátha mégis.

– Kegyetlen vagy! – mondta Anyja. – Miért engeded, hogy mindig csalódjon?

– Szokni kell neki azt is. Csalódik még eleget az életben.

– Majd ha nagy lesz. De most még kicsi!

– Majd beletörődik így is.

Csakugyan beletörődött néhány nap múlva. Mit is tehetett volna?

De ebben az időben, úgy látszik, más csalódások is érték, mert kezdett megint olyan nyűgös-nyavalygós lenni, amilyen már rég nem volt. Minden reggelünk azzal telt, hogy őt csitígtattuk, nehogy megint bőgve kelljen óvodába vinnünk.

Egész jól megszokta már az óvodát, de most naponta kitalált valamit az elmenetel ellen. Sokszor az ágyából is alig tudtuk kihúzni: ha felébredt is, szorosra zárta a szempilláit, mintha mély álom nyűgöznél, s vinnyogott, ha hozzányúltunk:

– Hagyatok! Még aludni akarok!

Ha mégis felvettük, öltöztetni nem hagyta magát. Nemhogy magától nem húzott fel semmit, hanem rúgott és kapált, minden ruhadarab ellen volt valami külön kifogása, miért nem kell neki. Nem volt olyan bugyi, ami ne szorította, olyan harisnyanadrág, ami valahol ne szúrta volna, olyan blúz, aminek ne lett volna túl rövid vagy túl hosszú az ujjá, szoknyáit szűknek találta, ruháit egytől egyig csúnyának, kivéve azt, amit előző nap már úgy összekoszolt, hogy muszáj volt bevágnunk a szennyesebe...

Egyezkedtünk vele, ameddig lehetett, de aztán jött az erőszak, a szülői terror:

– Ezt veszed fel, és kész! Ebben mész!

Igazában nem az izgatta persze, miben megy. Ő odahaza akart maradni mindenáron.

Nem is ok nélkül. Épp nagy zűrök voltak az óvodában.

Egyetlen óvónőre maradt harminchat gyerek. Hetekig még dadus se volt, aki az etetésben, altatásban és egyebekben segíthetett volna. Klári néni úgy érezte, már-már összecsapnak feje felett a hullámok.

Ő a lelkét kitette értük, de mindent ő sem bírhatott.

Csakhogyminket épp ebben az időben annyira szorított a munkánk, nem foghattuk otthon Bubut. Azt se tehettük meg, amit más-kor kénytelenségből – betegségek idején – megtettünk: Anyja délutáni műszakra járt be a Csillagvizsgálóba, hogy én legalább fél nap nyugodtan dolgozhassak, mielőtt átvinném tőle a gyerekőrző inspekciót.

Akkor találtuk ki a mátyásmadármesét. Ha Bubu reggel szépen felkel, felöltözik, és sírás nélkül megy óvodába, mindig hoz neki a Mátyás valamit.

A mátyásmadár – más néven: szajkó – neki téli jó ismerőse volt. Az emberi környezethez szokott többi madárral együtt járt oda az ablakunk alá, és csipegette el a cinkék, feketerigók, de még a verebek elől is a kiszórt eleséget. Ha ő odaröppent, a többiek menekültek, bár túl sokszor nem láttuk odaröppenni, mert többnyire csak a szemközti cserfa koronájáig merészkedett, s ott gubbasztva, ücsörögve mérlegelte a helyzetet.

– Látod? – mutattuk Bubunak. – Ott a Mátyás!

Nagybetűvel írom a nevét, mert Bubu szemében már eleitől fogva nem csupán az ismerős madarak egyike volt, hanem valamiféle lelkes lény. Embernevet viselt, hát hogysisne tekintette volna különleges madárnak, akinek a tollruhája alatt egy elvarázsolt valaki lappang, egy

Röfi-röfi- vagy Róka Miska-szerű mesehős, aki állat és ember egy személyben.

Talán a Mátyás gyerekes ábrázata, nagy buksi feje is fölkeltette rokonszenvét. A többi madárnak is örült, az igazi ünnep azonban az volt a szemében, ha őt leshette meg. Míg el nem múltak a nagy havak, hidegek, mert akkor nem mutatkozott többé. De távollétében is elemlegettük, mert akkorra már mesék szövődtek köréje, hogyan varr majd neki Anyja piros papucsot, sárga kabátot, hogy télen se fázzon, s a Mátyás örömeiben azt mondja majd: „Köszönöm szépen” – mert ő olyan madár, aki embernnyelven is ért és beszél, azt is tudja mondani: „Ne félj, Mátyás! Ne félj, Mátyás!”

– De akkor mért fél? Mért nem jön ide?

– Még nem tudja, nem bántod-e. De majd neki is írsz levelet, mint a Mikulásnak, és ha elviszi, elolvassa, lehet, hogy megjön a bátorsága.

Télen végül is nem írt neki Bubu, de most pótolta. Írásban kérte meg egy este, hogy jöjjön és hozzon ajándékot, és akkor ő sose sír reggel, mint a kis buta bölcsisek, mert ő már nagy.

Mi voltunk persze a felbízattói, de ahogy rőtta a levél cikcakkos sorait, mélységesen meg volt győződve róla, hogy ő csakugyan ezt írja.

S láss csodát: a Mátyás reggelre elvitte a levelet, s hozott az ablakba egy banánt, egy almát, egy zacskó Fruttit meg néhány szem diót.

Ez bizony szokatlanul gazdag ajándék volt. A Mikulás az utóbbi időben nem emberelte meg így magát. De gondoltuk, ennyit megér, ha Bubu ezután vidáman ébred, s megkíméli szegény szüleit – de saját magát is – a minden reggeli gyötrelmekről.

A Mátyás nem a mi ablakunkba járt, hanem a fiúkéba. Bubunak fel kellett előbb öltöznie, úgy mehetett oda megnézni reggelente, hozott-e megint valamit. S ezzel már túl is voltunk a dolog nehezen.

Néhány hét múlva túl voltunk az óvodai gondok-bajok nagyján is.

De a Mátyás még jött egy ideig, csak akkor maradt el végleg, mikor nyaralni mentünk.

Néha magam is sajnálom, hogy azóta sose jön. Micsoda örömet szerzett sokszor! A legemlékezetesebbet talán azzal, hogy hozott egyszer egy lyukas almát. Valamelyik nagygyerek fúrta át előző nap kötőtűvel vagy mivel az alma egyik oldalát, csak úgy szórakozásból, hogy át is lehetett kukucskálni rajta. Kifúrta, aztán otthagya.

Másnap reggel kapkodom össze, rakom ki az ablakba, amit a Mátyás nevében Bubunak szánok, hát nem találok más almát. Odateszem ezt, egy kicsit félve, mert tudom, milyen kényes a lányom, neki lehetőleg az kell mindenből, ami makulátlan, ami tökéletes.

Megtalálja, csodálkozik is:

– A Mátyás lyukas almát hozott!

Megyek oda én is, nézem, mintha először látnám.

– Csakugyan! Milyen vicces! Biztos a csőrével lyukasztotta ki. Mert olyan hegyes, éles csőre van neki.

Ettől teljesen lázba jött Bubu. Mindenkinek végigmutogatta a Mátyás lyukasztotta almát, még az óvodába is elvitte, hogy ott is eldicsekedjen vele. Azóta is, ha a Mátyásról kerül szó, az első, ami eszébe jut: a lyukas alma. S már nevet:

– Egyszer olyan vicces almát hozott!

Istenem, hogy mivel nem lehet boldoggá tenni egy gyereket!

Búcsúzóra

Itt az ideje kerekén kimondanom: mindaz, amit megírtam ebben a könyvben, csak arra szolgál, hogy ki-ki a maga módján gondolja végig, amit a kicsigyerekek körében töltött évek kínjai-örömei, keserűségei-édességei velem is végiggondoltattak.

Nincsenek minden családra érvényes szabályok. Mi sem vagyunk

alkalmasak mintaképnek. Az is elég különleges módja volt az életnek, ahogy az első hat gyerekünket neveltük hajdanán – ennek tanulságai inkább a *Kutyafülűek* című könyvemből olvashatók ki –, s az sem mindennapi eset, ahogy a legkisebb lányunkat nyolcan nőttettük-nevelgettük.

Annak idején a népes gyerektársaság szorított rá, hogy mi hango-lódjunk inkább rájuk, mint ők miránk. Bubu születése után viszont mocorgott bennünk: ő mint egyetlen gyerek rém árva volna a sok felnőtt között, ha többé-kevésbé nem pótolnánk nem létező kistestvéreinek a hiányát. Ha nem igazodnánk mi is az ő mesére szomjas képzeletvilágához, játékra sóvárgó gyerektermészetéhez, korához illő gondolkodásmódjához.

Nem akartuk, hogy szomorú kis koraérett kölyök legyen, két-három éves muszájfelnőtt, akinek alig van saját élete, mert kénytelen hozzánk idomulni.

Bátyjainak, néneinek nem tudom, hogy nem volt-e mégis gyümölcsözőbb gyerekkora egymás társaságában. Kevésbé harmonikus, de a lelkükben több egészséges kielégítetlenséget, emberi ambíciót felhalmozó. Vetélkedésekkel, verekedésekkel, huzakodásokkal teli, de épp ezáltal: az életre jobban felkészülő.

Ahogy mondani szoktam, azon lehet vitatkozni, jobb-e a szülőknél, ha nagy családjuk van. De hogy a gyerekeknek egy életre szóló főnyeremény a több testvér, azt józan ésszel senki sem vonhatja kétségbe.

Találkozom múltkor valakivel, panasolja, hogy nincsen neki senki hozzátartozója. Csak egyetlen unokatestvére. Az is Amerikában.

Szülei mindent megadtak neki gyerekkorában. De a testvért megvonták tőle.

Más. Egyik barátom tizenkilenc éves fia feldúltan, zaklatottan rohant el múltkor hazulról. Apja-anyja holtra váltan várta három napig, honnan és milyen hír jön felőle. Később előkerült, magam is találkoztam vele. Mondom neki:

– Nézd, nekem könnyebb, nekem több gyerekem van. De te ne bánj így a szerencsétlen szüleiddel. Nekik te vagy az életük.

Azonnal felcsattant, keserű-dühödten.

– Arról is ők tehetnek!

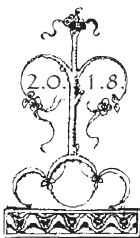
Hogy ki miről tehet – vagy nem tehet –, azt bajosabb persze megítélni, mint a tizenkilenc éves fiatalok sokszor hinni vélik. De hogy a mi életünk mértéke nem húzható másokéra – sem a másoké a miénk-re –, abban, mondom, bizonyos vagyok.

Maradjunk hát ebben búcsúzóra.

Varga Domokos

*Nem születünk
szülőnek*

NEVELETLEN SZÜLŐK – NEVELETLEN GYEREKEK

HÉT KRAJCÁR KIADÓ – BUDAPEST

(Előszó helyett)

Egyikünk sem született szülőnek, s később sem igen tanultuk ezt a mesterséget. Csak úgy belejöttünk valahogy – már aki belejött – az anyaságba-apaságba. Bár többnyire nem olyan sikerrel, mint – a régi jó szólás szerint – a kiskutya az ugatásba. Mostanában elég gyakran hallom is emlegetni, hogy már az iskolában tanítani kellene a szülői ismereteket, a gyerekneveléshez szükséges legfontosabb tudnivalókat. Mégpedig jobb híján az általános iskolában, amit a legtöbb gyerek mégis csak elvégez...

Köztünk legyen szólva, én ezt elég ostoba gondolatnak vélem. Arra, hogy pelenkázni vagy fürdetni hogy kell egy csecsemőt, a tizenhárom-tizennégy éves kölyöklányok is megtaníthatók éppen. Még a kicsigyerekek etetésének-táplálásának főbb szabályaira is. De hogy nevelniük hogyan kell majdani gyerekeiket? Ezt hiába is próbálnánk a fejükbe verni. Hát még fiútársaikéba!

Így marad a legtöbb szülő maga is „neveletlennek”. Megszületik a pici, el is látja úgy-ahogy a mamája. Majdnem mindig akad szerencsére egy-egy idősebb, tapasztaltabb asszony, aki az első hetekben-hónapokban segítget neki, vagy legalábbis bölcs tanácsokkal látja el, nem is szólva a védőnőről, a doktorról. De később, a nevelés gondjaiban már sokkal inkább magára marad a család.

Pontosabban: ott az a még próbálatlan anya és apa, a két örök vitakozó – sőt olykor veszekedő – fél, akik tanácstalanságukban egymást győzködik, hogy így helyesebb-e bánni a gyerekkel, vagy amúgy?

Idővel sok mindenre rájönnek persze, de ezt a közbeeső időt – az ő lassú tapasztalatszerzésüket – szegény ártatlan magzatuk sínyli meg. Hiszen a játék az ő bőrére megy.

Mondta is nekem egykor egy asszony: ő főleg azért bánja, hogy

csak két gyereke lett, mert most már tudná végre, hogyan kell nevelni a többit. Azokat nem rontaná úgy el, mint ezeket.

Van ebben valami. Ahogy az orvosokra sem hiába mondják (ha némi túlzással is): egy fél temetőt megtöltenek, mire jól megtanulják a mesterségüket.

Hiába na, rengeteg baklövést követünk el mint szülők. S még jó, ha legalább utólag rájövünk, mikor mit rontottunk el. Utólag, de még nem olyan későn, hogy ne tanulhatnánk a saját hibáinkból.

Magam is csak olyan botladozó apa voltam boldogult ifjúkoromban, mint akárki más. Ha tanultam valamit ebből a mesterségből, csak a gyerekeim kárán.

Illetve mondjuk inkább így: elég hamar megsejtettem azért, hogyan kerülhetném el tőlem telhetőleg az újabb és újabb balfogásokat.

Két szóba összesűrítve: figyelem kell hozzá és emlékezet. Jó anya és jó apa csak az lehet, akit megtanítanak a gyerekei figyelni és emlékezni.

Nem botlott a tollam. Valóban azt hiszem, hogy erre csak a gyerekeink taníthatnak meg minket. Kit-kit főleg a saját szülőtte vagy szülőttei.

Ezért is mertem nyíltan kimondani: ostoba gondolatnak tartom, hogy tizennégy év körüli csitriknek, kamaszoknak magyarázzuk, mik az apaság-anyaság mesterfogásai, a gyereknevelés elemi szabályai.

Ezt csak az értheti meg igazán, akinek már van gyereke. Vagy vannak rábízott más gyerekek, akikre nyitott lélekkel figyelhet, és akik a saját egykori gyerekmivoltát is felidézhetik az emlékezetében. Sőt egy kicsit őt is megint gyerekké tehetik.

Mert hiszen erről van szó. Többről, mint észbeli tudásról. Meg kell változnunk. Mássá kell lennünk. Ki kell bújnunk maradék kamaszburkainkból, amelyekben olyan borzasztó fontosak voltunk még édes önmagunknak.

Már az ifjúkori szerelmek – az igazi szerelmek – erre tanítanak kit-kit. De amíg az első gyerek meg nem érkezik, többnyire a fiatal há-

zaspárok is túlságosan el vannak foglalva önmagukkal, együttélésük mindennapjainak kölcsönös sértődéseivel, huzakodásaival.

A kis jövevény viszont szerencsés esetben új korszakot nyit meg kettejük kapcsolatában is. Még ott rugdalózik az anyja hasában, vagy még nem is rugdalózik, de már követeli: őrá is figyeljenek, vele is törődjenek.

Ezt követeli később is, kint a napvilágon. Mondhatnám, egyre hangosabban.

A kismamák ezt hamarabb megértik. Az ő szívükbe, idegeikbe jobban beleírta a végzet, hogy a gyerek által a saját életük is kiteljesedik. Ezt hívják sokan anyai ösztönnek.

Apai ösztönről nemigen hallani. Holott nincsen azért ebben olyan borzasztó nagy különbség anyák és apák között. Ösztön ide vagy oda, mindkét szülőnek meg kell tanulnia ... mit is?... azt, hogy saját magából is hagyja előbújni a hajdani játékos-mesés-ábrándos, minden apró kis örömeért hálás gyerekertermészetet.

Ez az összehangolódás a saját magzatainkkal és általuk egymással: az élet egyik legszebb csodája. Észre sem vesszük, és megváltozunk tőle. Mássá leszünk, anélkül, hogy akarnánk. Tudunk már figyelni a mieinkre, és magunkban sem nyomjuk el többé az egykori gyereket, aki lopva-lappangva, de most is ott él lelkünk zugaiban.

Aki ezt megélte, az már remélheti, hogy kezdi kapiskálni a szülői mesterség titkait.

Ezért mondom, akár századszor is: jó apa és jó anya csak az lehet, akit megtanítanak a gyerekei figyelni és emlékezni.

Ahhoz, hogy igazán nevelni tudjuk őket, az kell, hogy ők is megneveljenek minket.

Enélkül minden hiába. Aki mint szülő neveletlen marad, az soha nem jöhet rá a sikeres nevelés tudományának ezernyi fortélyára.

Annak én is hasztalan beszélek. Mondhatom a magamét tudómszakadtáig, akkor is csak falra hányom a borsót.

Amíg kicsik a kicsik

Az első három...

Egyelőre három fiam van. Azért mondom, egyelőre, mert már a negyedik is elindult az evilági élet felé. – Az remélhetőleg kislány lesz – szokták mondani kedves mosollyal ismerőseim. De én őszintén szólva, fiút várok negyedjére is. Megjegyzem, az anyjuk is.

De hát amíg majd ki nem derül, hogy fiú-e vagy lány, erről a legkisebbről nincs sok mondanivalóm. Hacsak annyi nem, hogy máris olyan eleven, hogy gyakran jut róla eszembe a nóta: „Kicsi nekem ez a ház, kirúgom az oldalát, három éjjel, három nap, nem elég a lábomnak, hajjajajajaj!!!”

A három nagyobbra sem panaszkodhatunk. Azok is olyan mozgékonyak, mint a higany, vagy mint a csík. Szegény alattunk lakók, ott a második emeleten, bizony, meg vannak velünk verve, hogy odaköltöztünk három éve, épp az ő fejük fölé. S a helyzetük – tán mondanom sem kéne – a gyerekek számának növekedésével egyre reménytelenebb.

Csak az a furcsa, hogy őket odalent, tehát tisztas távolban is halálra idegesíti a mennyezet kopogása vagy döngése. Mi meg odafenn, magán a csatatéren – hadd írjam le, ahogy érzem – boldogok vagyunk.

A boldogság nem olyan egyszerű dolog persze, hogy mondjuk, leül az ember és mosolyog. Sokkal fárasztóbb, sőt egészen őszinte szóval: embernyűvő állapot.

Gondolják csak el: ott az a szűk lakás. A gyerekek még kicsik, a legnagyobbik sem iskolás. Egyedül még nem lehet őket itt a hegyen, a veszedelmes gödrökkel, sőt egy valóságos szakadékkal is megáldott

udvarra leereszteni. A nap nagy részében odabenn vannak hát a négy fal között. És természetesen nem férnek a bőrukben, sőt majd szétveti őket a szilaj életkedv, a forró gyerekvér. Ennek folytán hol az ágyukat szedik széjjel darabokra, hol a székeket fordítják lábukkal fölfelé, hol a szekrény tetejére másznak föl, hol a fürdőszobában pocskolnak, hol a gyerekmérleget nyaggatják, hol az asztali lámpából tekerik ki a villanykörtét, és ordítanak, mert megrázta őket az áram (egyszer ugyanis már ez is megesett), hol könyvet tépnek, hol a szobaajtót faragják kés-sel – egyszóval, van eszük a rosszra.

Ezek után, gondolom, megvan a véleményük rólam mint apáról, aki ilyen fiakat nevel. Hadd valljam hát be, hogy napokra, hetekre és hónapokra elosztva ez a sok komizás sokkal elviselhetőbb, mint hinnék.

És hát amennyire lehet, fékezi is őket az ember, hol türelmes szóval, hol türelmetlenül, sőt végső esetben, néhanapján egy-egy apai nyaklevesssel.

Okosodnak is azért lassan: megértik, mit szabad, mit nem szabad. Vagy az ő szavukkal élve: mi a „jóság” és mi a „rosszaság”. De különben is: énnekem igazi gyerekek kellenek, vidámak és szenvedélyesek, s nem idomított, sunyi szobai kiskutyák.

Ezért is örülök, hogy többen vannak, s nem egy szem gyerek szomorkodik a családban társtalanul, árván.

De egyébként is megfizethetetlen, hogy ők pici koruktól fogva azt szokják: a világ nemcsak egy gyerekből s a körülötte sürgő-forgó felnőttekből áll. Hogy mindenben osztozniuk kell a többi testvérrel; cukron és meggyen és mazsolán és szülői szereteten egyaránt.

A legfőbb bűn nálunk: zsugorinak lenni. „Ne légy zsugori!” – ez a családi csatakiáltás alighanem holtukig a fiaim fülébe fog csengeni. Megesik, hogy észre sem veszem, és már törik szét a Sportszeletjüket, s adják oda a felét a másiknak. De nem tőlem való félelemből, hanem mert őszintén szokják a jószívűséget.

Az is megható, hogy a kicsit, aki most kezd csak tipegni, a két nagyobbik mennyire szereti. Játszanak vele, kacagtatják, s örömben vele kacagnak. Ez a harmadik gyerek különben a mi titkos kedvencünk is, apjáié-anyjáié. Szoktuk is néha játékból kérdezni egymástól: „Kisdombit, ugye, nem szereted?” „Nem szeretem.” Mire ijedten – már-már sírósan – kiált fel Andris vagy Petyó: „Szeresd a drága Kisdombit!”

Aki ilyet még nem hallott, nem is tudja talán, mi az igazi szülői boldogság.

A gyerek pénzbe is kerül persze. Sok gyerek, sok gond – ez is igaz. Az én fiaimnak nincsenek is gyönyörű ruháik, apjuk-anyjuk elnyűtt ruhadarabjaiból varródott a legtöbbje. A cipőt meg egymástól öröklök, ha még el nem nyűvődött egészen. Később, ha már majd iskolába járnak, alighanem fájni is fog nekik, hogy kopottasabbak lesznek, mint némelyik társuk. De hogy nagyon ne fájjon, már most igyekszünk tréfára fordítani a dolgot. „Andris a ficsúr – szoktam mondogatni, mikor tiszta ruhába öltöztetjük őket –, Petyó a gigerli, Kisdombi a gavallér. Ezen aztán jót nevetnek.

S egyáltalán: az egész életüket sok örömmel élik és kevés szorongással, gyötrő félelemmel. A nyáron megtörtént ugyan, hogy egyik éjszaka felzokogott Petyó. Szerencsére mindjárt felneszeltem, oda-szaladtam hozzá, megsimogattam, aztán megfogtam a kezét a sötétben. „Mi bajod, édes?” – kérdeztem tőle susogva. „Tönnyen tud jönni tutya” – sírta el bánatát. Az ő ágya ott állt ugyanis a nyitott ablak előtt, s kívülről behallatszott a kutyaugatás. Attól félt, hogy ha bejön a kutya az ablakon, elsőnek őt harapja meg.

Nyugtattam: nem tud a kutya fölmászni a falon ide, a harmadik emeletre. Néhány napig ezt aztán folyton emlegette, magát is biztatva vele: „Nem tud mászni tutya falon.” És csakugyan ki is állt belőle a félsz.

A farkastól is félt egy időben, de mióta néha azt játszom velük: „Én

vagyok a farkas, megeszlek, hamm, hamm, hamm!” – azóta ezen is csak kacag. S a többi kedves dalával együtt azt is vígan dudorássza: „Vót nekem egy kecském, tudod-e? / Kejtbe jekesztettem, tudod-e? / Megette a fajtas, tudod-e? / Csak a szajvát hagyta, látod-e?”

Az élet nemcsak kacagás és dalolás persze, és például egy-egy betegség nagyon el tudja rontani az ember, de különösen az asszony, vagyis a feleségem kedvét. Éjszakai felkelések, virrasztások, izgulások – ezek is hozzátartoznak a szülői sorshoz.

De mi ez ahhoz képest, hogy ha hazamegyek, mind rohan elibém, és már a legkisebb is kiabálja: „Apja, Apja!” – a két kicsi karját nyújtogatva. Ahogy erősödnek, okosodnak napról napra: minden új szavuk, ügyes mozdulatuk egyre újabb ok az örömsre s az apjuk-anyjuk között mindig újra felszítódó szerelemre.

Nem olcsó boldogság ez. De – ne vegyék hivalkodásnak – sajnálhatja, akinek nincs része benne.

(1953)

Az előszobában (*A Kutyafulűek elébe*)

Őszi este. Kopogtatnak a konyhaablakon. Halkan, tartózkodóan. A gyerekek a nagy lármában észre se veszik.

Szaladok ki ajtót nyitni – s hirtelenében azt sem tudom, hogyan köszönjek a váratlan látogatóknak. Mert a férfi teljesen ismeretlen, de a nőt valahonnan ismerem, valahonnan régről és mégis közlel, azt hiszem, diákkoromból, és mintha tegeződtünk volna... Vagy mégse?

– Jó estét, Dombi – előz meg, és segít ki a bajból. – Emlékszik még rám?

– Hogyne! Hát persze! Kezit csókolom! – sietek pótolni a mulasz-

tást, a kelletténél is kedvesebben, hogy feledtsem az előbbi této-
pillanatot. S már hátrálok is, hogy beljebb jöhessenek. – Tessék, tes-
sék!

– Az uram – mondja az asszony minden szertartásosság nélkül,
ahogy belépnek az előszobába.

Nyúlánk, kissé félszeg szőke férfi, nem sokkal lehet fiatalabb nálam.
Kezet nyújtok neki, s önkéntelenül letegezem, ezzel is még mintegy
igazolva magam az asszony előtt.

– Szervusz. V. D.

Valami lengyeles neve van, de félig sem értem.

Az asszonnyal is kezet fogok.

– Kezit csókolom. De rég nem láttuk egymást!

– Legalább száz éve!

– Hát ha száz éve nem is, de... – s nézem az arcát, ezt a harmincöt
év körüli, kerek, barna, még most is kellemes arcot, hogyan hervad
menthetetlenül. Ő megérzi persze; minden nő megérzi, ha így nézik.

– ...de mondjuk, kilencvenkilenc – fejezi be az elharapott mondatot,
s nevet, hogy így rajtakapott.

Olyan fesztelen a hangja és az egész lény, mint aki az első pillanat-
tól fogva itthon érzi magát nálunk. A gyerekek meglehetősen vígan
vannak odabent. Most erre is fölfigyel.

– Hallod? – kérdi az urától. S egy kis ideig a kiszűrődő hangokat
figyeljük mind a hárman.

– Mind itthon van?

– Mind. Már meg is vacsoráztak. Épp most akartam lemosdatni és
lefektetni őket. De tegyék már le a kabátjukat!

Hogy miért jöttek, azt úgyis sejtem. Nem ők az első vendégeim,
akik majdnem a teljes ismeretlenségből bukkantak elő a hat gyerek
hírére, s mélységes emberi ösztönük parancsára.

De a férfit mintha feszélyezné ez a szokatlan helyzet. Az asszony
már kigombolkozott, már nyúlok is a kabátjáért, hogy lesegítsem, de

Ő csak áll zavartan, a felesége tekintetét lesve, s mikor az végre ránéz, majdnem alázatosan kérleli:

– Szívecském! Beszéljük most meg inkább, mikor lenne alkalmas... Hogy ne épp fektetéskor, mikor a legjobban zavarunk...

Szinte könnyörögve néz rám, hogy én is segítsek neki, s már azt sem tudja, hogy mentegetődzön:

– Próbáltunk telefonálni, de a tudakozó azt mondta, nincs telefonotok, hogy ebben a házban egyáltalán nincs telefon... És ő úgy el akart jönni, egészen beleélte magát, mert téged olyan jól ismert, és hogy ennyi gyerek, hisz érted... Ne haragudj, gondoltuk, megkockáztatjuk, legfeljebb hiába jövünk, sajnos, későn is értünk ide, sokáig kerestük a házat, de a világért sem akarunk kellemetlenek lenni.. Most már tudjuk a járást, majd legközelebb, ha ti is úgy gondoljátok.

– De hát gyertek csak be nyugodtan! Mért ne? Legfeljebb segíttek a mosdatásban, Magdus úgy sincs még itthon.

S nyúlok megint az asszony kabátjáért, de a férj arcán egy halovány jele sincs a biztatásnak; inkább ijedtnek látszik. Ekkor eszmélek, hogy ők vizitre vannak öltözve. Olyan finomak és elegánsak, hogy elképzelem őket a fürdőszoba csatakjában, s kínomban nevetni tudnék. De még inkább magamon, mert egyszerre az ő szemükkel látom a rajtam lötyögő rossz háziruhát, főleg a zsírpecsés, rongyos barna nadrágot, amelyről a legszükségesebb helyen is hiányoznak a gombok.

Az asszonynak azonban tetszik az előbbi ajánlatom. Nem is igen értheti, mért tartom olyan ügyetlenül a kabátját, hogy alig tud kibújni belőle, miközben szapora igent bólogatva biztatja a férjét, mondja már ki, hogy mégis maradnak.

Odabent ezalatt gyanús csönd támadt. Ebben már praxisom van: ha mind elnémul, akkor valami disznóság történik. Vagy az ágyneműt pakolják a földre, vagy a kályhaajtót nyitogatják, és papírt gyűjtogatnak, vagy meztelenre vetkőztetik egymást...

– Bocsánat, egy pillanatra – hadarom –, félek, hogy ezek rosszkodnak, azonnal jövek.

Hirtelen átadom az asszonynak a kezemben tartott kabátját és bezsaladok.

Mire három-négy perc múlva visszajutok az előszobába (már egy tisztességesebb nadrágban), az asszonyon megint rajta van a kabátja, úgy áll egy kissé sápadtan a fal mellett. Jól hallottam hát odabentről, hogy szóváltás támadt köztük, noha a férj azóta megint magára öltötte előbbi gyöngéd ábrázatát.

– Csak nincs valami baj? – kérdi résztvevően.

– Á, semmi, semmi. Szépen játszanak.

Nem akarom részletezni, hogy kiszedték a szekrényből Anyja varrodobozát, és mindent szétszórtak a földön.

De a szótól, hogy szépen játszanak, az asszony megint felvillanyozódik.

– Lessük meg őket! Csak egy percre! Így, ahogy vagyunk! Aztán már megyünk is.

Ennyit a férje is megengedne, már csak engesztelésül is. De most én vagyok rossz. A nadrág miatti szégyen, ahogy az előbb beszaladtam, egyszerre az egész életünk miatt elfogott. Hogy ezek most itt bejönnek, és a hasunkba néznek, látják a leválasztott hallból lett konyhában a mosatlan edényeket, a még eltakarítatlan ételmaradékokat, bent a szobában a pokoli széjjelséget, a maszatos és kócos gyerekeket, az összakaristolts ócska bútorokat, a kilógó belü díványt... Ha egészen bejönnének, s elvegyülnének egy kicsit a családban, ahogy az asszony akarta először, az más lenne, akkor átjárhatná őket is ennek a gyerektársaságnak a friss, töretlen, naiv életöröme, mely minket is táplál és éltet. De hogy csak bezagoljanak, s aztán fintorogva álljanak odébb!

– Talán mégis inkább vasárnap. Vasárnap délután. Akkor majd hosszabb időre, jó? Ezek most olyan felfordulást csináltak odabent,

néhány perc alatt, én is csak elhűltem az előbb. Megértik, ugye? Most nem szívesen ereszteném be magukat. Ugye, nem haragszanak?

De haragszanak. Legalábbis az asszonynak annyira rosszul esik, hogy a fejét is leszegi, úgy nézi a földet. Jaj, mit kap ő ezért az urától! „Hát nem megmondtam, hát nem megmondtam, ezt meg kell érteni, másoknak is van magánéletük, másoknak is van magánéletük, ezt meg kell érteni, ezt meg kell érteni...”

A szatyrában kezd kotorászni, cukros zacskókat szed elő, meg egy pár vadonatúj gyerekcipőt, salát, kesztyűt. Próbálok tiltakozni, de csak rakja a kezembe szórtanul. Arcát úgy elborítja a szomorúság, épphogy csak a szája csücskében dereng fel egy bocsánatkérő mosoly: ne haragudjak, nem akar megalázni vele. Úgy hívnám már be: jöjjön, nem mondtam az előbb semmit, jöjjön, adja oda nekik legalább személyesen... De már nem lehet.

Köszönnek és elmennek.

Azóta sem jártak nálunk. Azt sem tudom, élnek-e, halnak-e.

De most ezzel a könyvvel hadd invitáljam őket is – egyszeri, éhen eleresztett vendégeimet – beljebb az előszobából.

(1965)

Kései gyümölcs

A gyerekes szülőknek két nagy örömben van állandó részük. Az egyik az, hogy nőnek a gyerekek. A másik az, hogy még nem nőttek meg.

Mi már előre szűköltünk tőle: mi lesz, ha mind megnőnek. Ha itt maradunk kisgyerekek nélkül. Ha a fiúk is, a lányok is eljutnak életüknek abba a korszakába, a felnőttiség küszöbére, amikor minden és mindenki jobban érdekli őket a világon, mint a saját édes szüleik.

Jaj, de szomorú még látni is, amikor már csak a szülők kedveskednek a gyerekeiknek, s azok fanyar pofával tűnnek egy-egy apai-anyai

csókot, simogatást. S hát még ha nem is tűrik; ha egészen szembe fordulnak apjukkal, anyjukkal; ha nagyszájúak lesznek, követelődzők és gorombák!

A mieink is ilyenek lesznek? Ezerszer eltöprengtünk ezen.

Azóta megnőttek. Andris, a legidősebbik már a katonaságot is le tudta, egyetemre jár. Petyó, a következő, most nyúvi az angyalbőrt a hódmezővásárhelyi kaszárnyában. És így tovább, az általános iskolás kis Magdusig, aki azonban már szintén anyányi.

Sok szomorúságra még nincs okunk egyelőre. Akadnak bár, ugye, néha... khm... khm... kellemetlen meglepetések is, mert hát a kamaszkor csak kamaszkor, kissé tétova, kissé zavaros, kissé vakmerő, s egy kissé még pimasz is. Már nemcsak mi neveljük a gyerekeinket, ők is nevelnek minket. Kölcsönösen – bár többnyire barátian – kritizálgatjuk egymást. Kinyílt a csipájuk: ők is hamar észreveszik, ha nem tetszik nekik valami.

Szájukra verjek? Dühösködjem? Inkább csak játékból mérgeskedem, aztán velük nevetek.

Mert ennek a tétova, zavaros, vakmerő, pimasz kamaszkornak is megvan a maga hangulata, s ha a tisztelt szülők bele merik élni magukat ebbe, ha nem játsszák meg a mogorva, zord apát, az elkeseredetten lamentáló és zokogó anyát, akkor nincs és nem is igen lehet nagyobb baj. Akkor nem bomlik meg idő előtt a család. És ez a fő.

Gyerekeink is észreveszik persze, hogy ez a serdülőkori stílus őró-luk miránk is átragadt. Hogy még szabadabb szájúak is vagyunk egy kicsit, mint azelőtt. Kisdombi nem is átalotta jó múltkorában nyíltan kimondani: „Apja, te kamaszodsz!”

De hát ettől sem szakadt le a magasságos ég. Így van, na. Ők kamaszodnak, s mi velük kamaszodunk.

Csak hát már nem sokáig. Egy-két év, s már a kisebbek is kinőnek a kamaszkorból. Mi lesz majd akkor? Jön a gyerektelen savanyúság, a mord öregség?

Jönne bizony, jönne, jönne, ha nem próbálnánk kijátszani, megcsalni a sorsot...

A botránkozósabbak most ne figyeljenek ide. Amiről most lesz szó, az a mai kevés-gyerekes világban már-már szörnyűségnek számít. Mondhatnám: szörnyűségességnek.

Itt írogatok egy kis szobában, egy volt budai úrilakás leválasztott és nekünk jutott felének egykori személyzeti szobájában: ide költöztünk ki a gyerekeink elől, hogy ne legyünk útjában egymásnak. Odabent, a két nagyobbik szoba egyikében a fiúk tanyáznak, a másikban a lányok. Idekint: mi ketten, akarom mondani, mi hárman.

A két szülő és az utánpótlás. Egy kis vakarcs. A lassan elgyereketlenedő család kései gyümölcse. Egy öthónapos kis gyönyörűség. Egy örökké nevetgélő, gagyarászó, fejét emelgető, lábát emelgető, csörgőjét rázó, takaróját rángató apróság. Egy élni szerető, vidám csecsemő.

Most tőle tanuljuk újra a fiatalságot. Eddig csak kamaszodtunk. Most kamaszgyerekeinkkel együtt lessük a pici mindig újra felde-rengő mosolyát, és élvezzük, hogy ez a tökmagnyi kölyök már úgy tudja, hogy őt szeretik. Mindenkit hogy megnéz! Ha beszélek hozzá, hogy visszabeszél! Hogy fel akar már ülni, s ha nyílik az ajtó, már hogy kapaszkodik, és figyel, lesi, ki jön már megint.

Jaj, hogy tud ez még bízni bennünk! Ha ölünkbe vesszük, hogy ránk tud hagyatkozni!

Vele próbáljuk kijátszani a sorsot. A többi már felnőtt, vagy felnőttben van. De mi még hadd legyünk jó néhány évig fiatalok! Hadd maradjon még valaki, aki nélkülünk nem tudna élni!

Egyik barátnőnkől járókát kapott: abban fekszik majd élete első karácsonyfája alatt. Mint a legfőbb ajándék, a mindennél többet érő és több örömet hozó.

(1969)

Szobatisztaság és szülői harag

Ritka eset, hogy az ember ne tudjon szabadulni valami újsághír borzalmától, hisz annyi rémes dolog történik napról napra a világban: lassan már meg sem rezdülünk egy-egy újabb emberrablástól vagy terrorgyilkosságtól. Az eszünkkel még csak felfogjuk mindennapjaink szokott szörnyűségeit, de lelkünk lassan óvni kezdi magát, hiszen ha mindentől méltóképpen megrendülne, előbb-utóbb eljutna az önpszító örületbe.

Olykor egy-egy hír mégis kiugrik a többi közül, s eleven életre kel bennünk: nem állhatjuk meg, hogy újra meg újra el ne töprengjünk rajta, s el ne keseredjünk miatta.

Számomra ilyen volt idén tavasszal az a híradás: elítélték egy szülőpárt, mert a két és féléves kislányuk ömiattuk halt meg. Annyira haragudtak rá, amiért nem volt még szobatiszta, hogy ütötték-verték, majd egy újabb eset alkalmából forró vízbe ültették, s hiába sikoltozott, abban mosták le, tanulja meg, hogy többet ne csináljon be. Maguk sem gondolták talán, hogy annyira forró az a víz, de a gyerek bőre vörösre égett, és hamarosan csupa seb lett. Akkor már úgy megijedtek, hogy nem is vitték orvoshoz, felelősségre ne vonják őket. A kislány szörnyű szenvedések után meghalt, őket pedig vád alá helyezték, majd el is ítélték: az anyát hét évre, az apát ötre.

Úgy kell nekik, mondhatja valaki. De engem az ő sorsuk is szorongat, nemcsak azé a nyomorult, agyonforrázott gyereké. Észbontónak tartom, hogy türelmetlenségükben, dühükben ilyesmibe hajszolták bele magukat; hogy képtelenek voltak fékezni indulataikat.

Egy két és fél éves gyereknél talán nincs is aranyosabb. Szinte minden szava, minden mozdulata mosolyra késztet. Teli vannak angyali kíváncsisággal, szívmengető kedvességgel, s legtöbbször nagy-nagy bizalommal is. Akik neveltek már gyereket, tudják, hogy ilyenkor lehet a legtöbb örömet kicsiholni a kicsikből. Hiszen még egész lé-

nyükkel felénk fordulnak, mindent tőlünk várnak, s mégsem olyan kis tehetetlenek, esetlenek már, mint kezdeti csecsemőkorukban voltak. Mindennap tanulnak valami újat, már lehet velük sétálni, beszélgetni, dalolni, játszani, még kergetőzni is, még bújócskázni is, s közben nagyokat nevetni rajtuk – vagy velük együtt.

Igen ám, de egy ilyen két-három éves gyereknek már akarata is van, még hozzá roppant erős akarata, s ez nem egy szülőt próbára tesz. Némelyikük nem is bírja elviselni, hogy az ő gyereke ennyire akaratos, és mérgében hol a kezére csap, hol a fenekére, hogy kezeesebb tegye. Megkezdődik a nagy küzdelem, amelyben az apa-anya rendszerint sokkal hamarabb elveszti a türelmét, sokkal hamarabb lesz halálosan ideges, mint a gyerek, aki persze szintén szorgalmasan bőg és nyafog, de legtöbbször nem azért, mert valóban el van keseredve, hanem egész egyszerűen: így akarja elérni, amit szeretne.

Nem mondom, ehhez időnként csakugyan idegek kellenek. Nagynagy önfegyelem például ahhoz, hogy ha szemelláthatólag minden komoly ok nélkül bőg a gyerek, akkor mintegy ügyet se vessünk rá, míg el nem unja és abba nem hagyja. Mert ha azt látja, hogy minden nyaffintására már ugrunk, akkor aztán nincs megállás, soha nem hagy békében.

A legtöbb szülő ott veszt csatát, hogy csak hanggal és haraggal győzi a gyereknevelést, derűvel és türelemmel már nem. Hogy a gyerek akaratával minduntalan a magáét szögezi szembe: majd ő megmutatja, kinek lesz igaza. Hogy úgy harcol, úgy huzakodik a saját kicsi gyerekével, mintha az legalábbis egy vele egyenrangú valaki volna, akin mindenáron erőt kell vennie, akaratát megtörnie.

Ott van például a szobatisztaság dolga. Nemrég mondja egy fiatalasszony: önáluk ez gond még bizony, holott már négyéves a kislánya. Nappal nincs semmi baj, soha semmi, de éjszaka, sajnos, megesik, hogy vizes lesz a lepedő a gyerek alatt. És ő már észrevette, hogy ez leggyakrabban akkor történik meg, ha előtte való nap komoly szidást kapott valamiért.

– Kitűnő észrevétel – mondtam mindjárt. – Bár minden anyának volna annyi esze, hogy észrevenné az ilyesmit.

Mert csakugyan: a szobatisztaságot legesleginkább a gyerek félelmei, szorongásai akadályozhatják. Ilyenkor az a legfontosabb, hogy ezektől szabadítsuk meg, amennyire tőlünk telik.

Mondtam is ennek a fiatalasszonynak: nehogy csúfolják, bántsák a gyereket, ha időnként megtörténik a baj, s netán megint maga alá ereszt. Ilyenkor éppen hogy vigasztalni kell, megnyugtatni, hogy nem tart ez örökké, majd elmúlik, ne féljen, kinövi és kész; és különben is: ettől őt semmivel sem szeretik kevésbé.

Ez elég kivételes eset ugyan, hogy egy négyéves gyerekkel is még ilyen bajok legyenek. Kétéves, két és fél éves kora tájt legtöbbjüket sikerül bilire szoktatni.

De ehhez is türelem kell. A gyerek nem kismacska, hogy beleverjék az orrát abba, amit csinált. És nem is kis gonosztevő, akit szigorúan büntetni kell, ha visszaeső „bűnösnek” bizonyul.

A szoktatás egyébként – ezt sem árt tudni – a nyári jó meleg időkhöz a legegyszerűbb. Ilyenkor egyetlen szál ingben járathatjuk a másfél-két, két és fél éves kis kölyköt, a megfázás legkisebb veszedelme nélkül. Ezek a totyik ugyanis még nem utálják a testükre tapadó pisis-kakis pelenkát. A nejlonnadrág a bűz nagy részét is felfogja. Sokan közülük még szeretik is ezt a lucskos-langyos dunsztot, s a világért sem szólnának, hogy van valami a bugyijukban. De azt már utálják, ha csinálmányuk a combjukon, a lábuk szárán csurog végig, s egyenest az orrukba illatozik. Ezért kell őket egyingre vetkőztetni, hogy szokják az undort, és önként válasszák a bilit, mint számukra is kellemesebb helyét-módját kisebb-nagyobb dolgaik elintézésének...

A legtöbb két év körüli gyerek meglepő gyorsan szokik bele az új rendbe. Főleg ha elég harsányan dicsérik, ahogy mi is szoktuk annak idején a magunkéit: „Jóság! Nagy jóság! Aranyos kislány! Jó kislány! Szeretjük! Nagyon szeretjük! Pusztit neki! Pusztit, mert jó volt.”

Tudom, hogy idegen fülnek elég nevetségesen hangozhat az ilyen szülői lelkendezés, de a gyerek fülének egyáltalán nem. Ő ilyenkor csakugyan boldog, hogy jó volt. És sokkal inkább igyekszik máskor is jó lenni. Nem úgy, mint ha ütik-verik, és kiabálnak rá: „Te szaros kölyök, már megint becsináltál?”

(1974)

Gyerekrajzok varázsvilága

Gyerekeinknek mi korán adtunk ceruzát, golyóstollat a kezébe. Legkisebb lányunk például másfél éves sem volt, mikor már firkálni kezdett, igaz, hogy akkor még csak össze-vissza. De idővel már emberalakokat, házakat, fákat, virágokat, sokablakos, sokkerekes vonatokat, buszokat is rajzolt, és sok egyebet, mint általában minden gyerek. Ő azonban engem is utánzott ezzel, mert alig kezdett el beszélni, én már mindenfélét rajzolgattam neki. Egyszerű – mondhatnám primitív – vonalas ábrákat; asztalt, széket, labdát, kulcsot, kést, villát, kanalat, cipőt, madarat – és kérdezgettem is tőle mindjárt, hogy ez mi, ez mi? Magamat is meglepett, milyen könnyen rájött, hogy az az egyfülű valami, az például bögre, az a kétfülű alacsony, az lábos, az a magasabb, az fazék, és így tovább. Aztán ő is rajzolni kezdett persze, nekem pedig mind újabb ábrázolni valókat kellett kitalálnom: tulipánt, ibolyát, nyuszt, cicát, napot, holdat, csillagokat, és nem utolsósorban a család tagjait, akik közé odaszámítottak természetesen az ő babái is. Különösen a Jancsi nevű bohóca, mert azt elvesztette egyszer az utcán, és attól fogva mindig újra látni akarta, legalább így, lerajzolva. De teljesen képzeletbeli figurákat is kitaláltam neki, például kockaembert, akinek kocka a feje, kocka a füle, kocka a szeme, a szája, a nyaka, a kabátja gombjai: mindene csupa egyenes vonalakból álló négyszögű idom, és még a nadrágja is pepita, sok-sok apró fehér és fekete koc-

kával. Ő ezt is mindjárt bevette a családba. Gyakran kérte, hogy rajzoljam le őt magát is úgy, hogy egyik kezét Jancsi fogja, a másikat a kockaember. Ezek mindig magasabbak voltak nála, igazi felnőttek, és ő ott állt közöttük, kerek fejű, kerek szemű, kerek hasú kislányként, főleg amikor már a valóságban is kis pufók kölyök lett. Máskor meg miközöttünk állt, szülei és testvérei között, akik mind fogtuk egymás kezét, de az övét is. Aki pedig a csoportkép szélére került, s a félkezevel emiatt nem kapaszkodhatott senkibe, az legalább egy szál virágot markolt, vagy egy aktatáska fülét.

Mondanom sem kéne tán, hogy ezeken a képeken mi, igazi családtagok csak a magasságunkban és kövérségünkben különböztünk egymástól, meg abban, hogy a nőkre szoknyát húztam, a férfiakra nadrágot. Szerény tehetségemből arra már nem futotta, hogy egyéni jellegzetességekkel is felruházzam magunkat. Julcsi lányom ezt szerencsére nem is kívánta. Készségesen elfogadta, hogy Anyja azzal az alacsonyabb szoknyással azonos, én azzal a magasabb nadrágossal, és ha egy vékony figura engem is túlnő, az csak az ő 189 centiméteres Dombi bátyja lehet. Vagy ha két felnőtt nő közül kell választania, a kisebbik bizonyára Anyja, a nagyobbik meg Bogyi néni, a keresztanyja.

Nem tudok én semmivel sem jobban rajzolni, mint bármely más szülő. De hát csináltam, mert ő várta, kérte, kívánta, s úgy voltam vele: hadd legyen meg az öröme.

Hogy mégse unjam el magam sem ezeket a sorozatban készülő családi képeket, egy kissé kicifráztam őket. A feleségem egyik fülére például almát ültettem, a másakra körtét, Bogyi néni két vállára nyuszit és mackót varázsoltam, Magdus hajába fésűt. Az ő feje búbjára meg, Julcsáéra, madarakat, hatot-nyolcat egymás tetejébe, s a karján esetleg még egy kisvonat is mászott függőlegesen fölfelé... Így már ezer variációt váltogathattam rajzolgatás közben, neki is mind újabb meglepetéseket szerezve.

Egy egész lapot kitöltő mackónak például a teste minden táján ku-

corgott valami kisebb figura: megosztottak a vállán, fülén, fején, hóna alján, derekán, mancsán, lábán. És nemcsak élő alakok, hanem autók, villamosok, vonatok... Máskor egy-egy fa koronáját, ágait-bogait rajzoltam teli, nemcsak sokféle gyümölccsel, hanem hasonló szerzetekkel és szerkezetekkel.

Az ilyen bonyolultabb kompozíciókat ő már nemigen próbálta utána rajzolni. De a néhány vonással felvázolható típusházat, típusembert, típusvirágot, miegymást nagy elszánással vetegette papírra már hároméves kora körül is, mégpedig minden bizonytalanság nélkül, hogy jaj, sikerül-e, vagy nem. Keze bátran, szinte szárnyalva húzta a vonalakat, néha már sokalltam is, hogy egy-két óra alatt telirajzolt egy füzetet, s kérte a következőt, mondván, hogy ebben már nincs hely.

Amikor már egész tűrhetően rajzolt, akkor is megesett, hogy az oldalak egy részét össze-vissza firkálással, girbe-gurba vonalak gubancával töltötte meg, de ezért soha nem szidtuk. És egyéb rajzaira sem mondtuk soha, hogy rosszak: nem így, hanem amúgy kellett volna csinálnia őket. Csinálta, ahogy tudta, később már színes filctollal is. Mindig ahogy a kedve diktálta. És nekünk csak az volt a fontos, hogy öröme teljék benne.

Dicsérni viszont dicsérgettük, azon felül is, hogy egy-egy váratlanul jól sikerült rajzát az egész család végiggyönyörködte. De ezt egész jól kibírta. Nem mutatta semmi jelét annak, hogy fejébe szállt volna a dicsőség, és most játszania kellene a zsenge zsenit. Igazi élvezetet ő kezdettől fogva magában a rajzolásban lelt, és minden egyéb olyan játékban, amibe belefeledkezhetett. Mert amit lerajzolt – később már minden utánzás, másolás nélkül is –, az neki az élő valóság része volt. Ahogy élő társak voltak számára a babái is, akiknek a körében néha órák hosszat forgolódott, öltöztetve, vetkőztetve, etetve, itatva, altatva, ébresztve, pisiltetve, kakiltatva őket, és közben folyvást szóval is tartva, velük egyenrangúként beszélgetve. Nem vált el benne – máig sem vált el egészen – képzelt és való világ, mese és nem mese, megraj-

zolható és kézzel fogható környezet: mint minden egészséges gyerek, a maga kötetlen képzeletétől röpítve, a csodák föntjén lebegett. És mi ahelyett, hogy percenként lerángattuk volna a köznapi igazságok kétszerkettőjébe, igyekeztünk még szárnyakat is adni neki, jól tudván, hogy a léleknek ez a szabad kalandozása: minden gyerekboldogság legfőbb forrása.

(1975)

Vasárnapi versolvasás

Eszembe jut egy régi vasárnap reggel. Más dolgom lett volna, de ki-kunyerálta a legkisebb lányom, Julcsi, hogy meséljek neki. Tán nem is magáért a meséért, bár – mint minden ép lelkű gyerek – a meséket ő is nagyon szerette. Sőt a verseket is, hiszen végül is versolvasás lett a várva várt meseszóból. De nem is ez számított akkor, hogy vers vagy mese. Neki csak az volt igazán fontos, hogy engem szerezzen meg a maga számára. Hogy ővele törődjem, ne a magam munkájával. Ahogy József Attila írta a Mamában:

*Hagyja a dagadt ruhát másra,
Engem vigyen föl a padlásra.*

Ez minden gyerekben megvan, hogy ő fontosabb akar lenni mindennél. Ne törődjenek mással! Őt szeressék!

Ezért is jó, hogy ha van állandó gyerektársasága a gyerekeinknek, és nemcsak az óvodában, az iskolában, hanem a ház körül is. Ők akár jóban vannak, akár rosszban, akár játszanak, akár veszekszenek: figyelnek egymásra. Ilyenkor egyiküknek sem kell azt éreznie, hogy unják, hogy átnéznek rajta, hogy nem veszik semmibe.

Nem mintha gyerek a gyerekekhez nem tudna undok, sőt kegyetlen is lenni. Nagyon is tudják ők bántani egymást, csúfolni, gyötörni, olykor a megríkatásig. De ez még mindig jobb, mintha csupa olyan felnőtt között van egy gyerek, akik unják, akik azt éreztetik vele folyton, hogy ő ötödik kerék a családban, ő csak láb alatt van, ő csak rosszkodni tud, zavarni a nagyok nyugalmát, pihenését és munkáját.

Én is dolgozni akartam akkor reggel, írni valamit, de a kislányom nem szállt le rólam. Próbáltam átutalni a kisebbik néniének, de ő csak hozzám ragaszkodott. „Menj, a Magdus mesél neked! Játsszik veled!” „De én csak veled akarok!”

Máskor bizony nemegyszer megesett, hogy nem engedtem az akaratának. Még azt sem bántam, ha bőgött, sőt bömbölt. Nem vertem meg érte, sőt mondtam is neki, a lehető legnyugodtabb hangon: „Te, énnekem nem érdemes bőgnöd, mert nekem drótkötélből vannak az idegeim. Bőghetsz, én nem bánom, de nekem nem érdemes, én úgyse leszek ideges.”

A nyugodt hangtól többnyire ő is kizökkent a bőgőmasina szerepéből. Drótkötél. Ez vicces. Hol lehetnek bennem azok a drótkötél idegek?

Meg is kérdezte, hol.

– Itt, a fejemben.

– Mutasd meg!

– Nem tudom, mert akkor ki kéne nyitni a fejem. Levenni a tetejét, hogy belenézhes.

– Vedd le!

– Hogyne! Még az kéne!

Így társalogtunk, és ezzel ő már félig elérte a célját. Őrá figyeltem, s nem a nagy kék füzetbe rótt krikszkrakszajaimra.

Sikerült azért sokszor kijátszanom minden ríkatás nélkül is. Belemelegítenem valami neki való szórakozásba, építésbe, rajzolásba, hajtogatásba, pörgettyűzésbe, aztán megszöktem tőle.

De akkor, ezen a vasárnapi napon nem sikerült a kijátszás. Hiszen szó, ami szó, igaza is volt. „Ma vasárnap van, ma ne dolgozzál! Csak hétfőn dolgozz, meg kedden, meg szerdán, meg csütörtökön, meg pénteken, meg szombaton. Vasárnap ne dolgozz!”

Berzenkedtem egy kicsit, de aztán megadtam magam. „Jó, mesélek neked, de csak könyvből. Nem tudok mindig fejből mesélni.”

A mondott mesét mindennél jobban szerette. De most beleegyezett, hogy olvassak neki.

Előző este is olvasás volt soron, akkor Arany János verses meséjét hallgatta végig, a Rózsa és Ibolyát és a tetejébe még a költő által fordított skót tengerészballadát, a Sir Patrick Spenset is, ezt a csodálatos kis tömör tragédiát. Nincs gyerek – lánygyerek sem –, aki ajzottan ne figyelne a viharban hányódó tengerészek sorsát:

*„Hol egy legény, hogy a kormányt
Fogná meg azalatt,
Míg felmegyek az árbocra,
Ha látnék szárazat?”*

*„Itt vagyok én: és a kormányt
Megtartom azalatt;
Félek, uram, az árbocról
Sohsem látsz szárazat.”*

*Egyet se lép, egyet ha lép,
Csak egyet fölfelé,
Hát a hajó kapcsa szakad,
Sós víz zubog belé.*

És így tovább, mondom, ezt olvastam előző este, de aznap reggel valahogy kedvem támadt Szabó Lőrincnek a saját kisfiáról, Lóciról írt verseihez. Megpróbálom, tetszenek-e Julcsinak.

Nem tudom, ismerik-e olvasóim ezeket a verseket. Érdeemes megismerniük. Költőjükhöz méltók: kegyetlenül szókimondók, de épp ezzel készítetnek tűnődésre mindenkit. Engem magamat is.

Kettőt közülük mégsem olvastam fel. Kihagytam azt, ahol Lóci a temetés iránt érdeklődik, hogy kit temetnek el, kit tesznek le a föld alá. És kihagytam azt is, ahol a csirkék levágásáról van szó: hogyan keveredik a gyerekekben a kíváncsiság és fájdalom a kicsorduló vér láttán.

De a többi versben már együtt gyönyörködtünk: ő – Julcsi – zsenge hatéves ésszel, én a magam deres fejével. Legjobban a Lóci rosszaságai tetszettek neki:

*– Lóci, ne kalapáld a bútort!
Lóci, hová mégy, mit csinálsz?
Főssz le rögtön a gázrezsóról?
Ide az ollót! Nem szabad!
Rettenetes, megint ledobta
az erkélyről a mozsarat!*

*Hiába szidtam, fenyegettem,
nem is hederített reám;
lépcsőnek használta a könyves-
polcokat egész délután,
a kaktusz bimbait lenyírta
és felboncolta a babát.*

*Most nagyobb vagyok, mint te! – mondta
s az asztal tetejére állt.*

Ez a vers – Lóci óriás lesz – arról szól egyébként: hogyan jön rá a költő, lekuporodva fia mellé a földre, hogy milyen rossz lehet kicsinek lenni – lent élni a padlón, a magasra nőtt bútorok, az eleven tornyokként járó-kelő felnőttek között –, s megérti a gyereket, miért

akarja az folyton észrevétni magát, elérni valamiképp, hogy a nagyok önmaguk helyett ővele törődjenek.

No, gondoltam, helyben vagyunk. Ma az én lányomon is ez ütött ki, ezért nem megy le a nyakamról. De úgy láttam, ő is megsejtett valamit a versben foglalt apai önkritikából. S hát amikor A rádió című költemény került sorra, amelyben a Lóci rosszvoltából elhalkult rádiót javítás közben az apja rontja el egészen, s ettől a beteg gyerekek egyszerre megjön az életkedve:

*Lóci felült és megbűvölve
ismételte a szörnyű szót,*

*hogy: elrontotta! és: egészen!
és rámnézett, hogy igaz-e?
Bólintottam, s ő már mosolygott
s az anyja szólt: – Meg kellene,*

*meg kell az aput verni érte!...
Megverjük aput! – szólt megint.
S Lóci tapsolt: – De érdekes lesz! –
s felejtett lázat és kinint,*

*és szeme ragyogott, hogy íme,
kikapok, ha nagy vagyok is,
új erőt kapott az örömtől,
hogy hibáznak a nagyok is,*

*s elgondolkozva, megnyugodva
hálásan nevetett felém
és egy kicsit még beszélgettünk,
és lassan elaludt szegény.*

Így rombolom a saját apai tekintélyemet? Ilyen gyereklázító versekkel?

Ó, elolvastam én még azt is, ahol csakugyan lázad Lóci, s a szemrehányó nagyapai szóra kitör belőle a csakazértis, és még ki is mondja: „Én rossz leszek! Csak rossznak lenni jó!”

De nem szakadt le az ég. Nem szakadt le a mennyezet sem. Sőt, ez a vasárnapi közös versolvasgatás mintha még meg is hozta volna a hasznát. Egy idő múlva azt mondtam a lányomnak:

– Te, nekem most már nagyon-nagyon meg kéne írnom valamit. Szeress engem, és ne zavarj!

– Jó – felelte váratlanul szelíden. – Akkor bemegyek és horgolok.

És bement, és horgolt még akkor is, mikor elkészültem azzal a sürgős írnivalómmal, és én is bementem hozzá, a kisházából a nagyszobába.

Hazudós gyerekek

Jaj, hány szülőtől hallom: „Hazudik a fiam, hazudik a lányom. Mit tegyek, hogy leszoktassam róla?”

Könnyű volna azt tanácsolnom, ne büntesse, ne verje, hisz a legtöbb gyerek azért hazudik, mert fél. Csakhogy ez a tanács vagy beválik, vagy nem.

Az én kis kései lányom például most múlt hatéves. Eléggé elkényeztettük, szó se róla, lévén hetedik és egyben legkisebb gyerek. Két nyaklevesre emlékszem mindössze, amit életében kapott. Gondolom, ő még erre a kettőre sem. Nemrég egy nagy vázát borított fel és tört el; ezért sem bántottuk, meg meg sem szidtuk, tudván, hogy véletlenül tette. Még vigasztaltuk is, hogy ne sírjon annyira, hisz nagyon el volt keseredve.

Ez az én lányom eddig csakugyan ki nem ejtett egy valótlan szót sem a száján. Még minket igazított ki inkább, ha olyasmit találtunk

mondani, hogy például „ezt a kék ruhát ő varrta magának”. „Igen, én varrtam – mondta –, de Anyja is segített.” (Szeret ugyanis egy-egy kis ruhát tákolni, öltögetni össze magának, amolyan semmit sem érő, olcsó anyagokból.) Vagy megyünk nyáron az utcán, és fagyaltot akarok venni neki. Nem engedi. „Máma már vett a Magdus” – mondja, mert tudja, hogy neki naponta csak egy fagyalt jár.

Ez a teljes nyíltszívűség minket is boldoggá tett, persze. És akkor egy nap azt veszem észre, hogy füllent. „Miért nem mondtad a néninek a cukrászdában, hogy köszönöm, mikor odaadta a fagyaltot?” „Én mondtam, csak halkán” – feleli, de én tudom is, meg őrajta is könnyű észrevennem, hogy most nem mondott igazat.

Elkezdjek kiabálni rá? Inkább csak annyit kockáztatok meg: „Süket vagyok, úgy látszik, mert én nem hallottam.” S ebben maradunk.

De legközelebb megint nem vállal valamit. „Miért szórtad szét ezt a sok papírt? Szedd össze szépen!” Már replikázik is: „Nem is én szórtam szét!”

Ráordíthatnék: „Hazudsz, bitang kölyke!” De inkább tréfára fogom a dolgot: „Akkor biztos a rossz farkas volt.” Kicsikorában ugyanis sokat nevtünk azon, hogy játékból mindent egy képzeletbeli rossz farkasra fogtunk. Ha eltűnt valami, és nem találtuk, azt biztos a rossz farkas vitte el. Julcsi most is mindjárt elmosolyodik. „Igen, a rossz farkas” – hagyja rám könnyű szívvel, s ezt én nem is bánom, mert akkor már mese és nem hazugság.

A kérdés csak az, hogy ezek után ki szedi össze a szétszórt papírokat. Mert a rossz farkas erre biztos nem kapható.

Igen, én hajlamos vagyok ezt a fogas kérdést – mármint a hazudik-e a gyerek vagy nem –, a gyakorlati oldaláról nézni. Nem is emlegetni ezt a szót a háznál, hogy hazugság. Meg hogy hazudsz, ne hazudj, ne hantálj itt össze-vissza, nem szégyelled magad?! Még van pofád a szemembe mondani?!... és így tovább.

Minden gyereknek lehet ugyanis olyan korszaka, amikor gyakorta

nem mond igazat. Még a saját édes szüleinek se. Legtöbbjük azonban ezt nem józan számításból teszi, nem előre megfontolt szándékkal, hogy no most lóगतok egy nagyot, hanem egyszerűen így jön a szá-jára. Ha viszont mindig újra rásütjük, hogy hazudott, sőt még azt is elemlegetjük, hogy aki hazudik, az csal is, aki csal, az lop is, akkor könnyen beleszokhat, beletörődhet – márcsak dachból is – a hazudós, vagy akár a tolvaj gyerek szerepébe.

Nem, itt is áll az a fő-fő szabálya minden nevelésnek: az idősebb, a tapasztaltabb fél több ésszel éljen és kevesebb erővel. Ne azon legyen, hogy minduntalan rajtakapja, megbüntesse, megszégyenítsa a keze alatt cseperedő gyereket. Ha azt veszi észre, hogy nem mond igazat, akkor inkább ne kérdezzesse, ne faggassa, s lehetőleg még alkalmat se adjon neki az újabb és újabb föllentésre.

A nagy igazságkutatók előbb-utóbb vagy nevetségessé válnak a gyerekek szemében vagy gyűlöletessé. Egyik fiamat például egy tanárja gyötörte meg egyszer. Ráfogta, hogy ellenőrző füzetének az intőit énhelyettem ő írja alá. Szó ami szó, nekem elég csúnya írásom van: főleg ha sietek, nem kanyargatom gondosan a betűket, a teljes nevem helyett is csak ilyesmit szoktam írni: Vga. Hát ez a Vga nem volt elég annak a tanárnak. Úgy gondolta, hogy ha azt látja az ellenőrző könyvben: Vga, akkor ezt csak a gyerek írhatta bele. Kénytelen voltam végül is – levélben – felvilágosítani, mellékelve neki elkapkodott aláírásom változatait, de még nekem sem hitt. Ha ő egyszer a fejébe vette, hogy az a sok Vga, az mind hamis, akkor szerintem én is csak a saját magzatomat mentettem – megengedhetetlen módon – a rá váró szigorú, de igazságos büntetéstől...

Nem, ne menjünk bele ilyen zsákutcákba. Ha már nem bízunk – mert hát olyan százszázalékosan csakugyan nem is mindig bízhatunk – a gyerekeinkben, legalább az ő bizalmukat ne vesztegessük el.

Én nem hiszem, hogy a felnőttek nagy átlagban kevesebbet hazudnának, mint a gyerekek. Amelyik gyerek viszont azt szokja meg, hogy

ő mindig, mindenben bízhat a szüleiben, az biztos, hogy jó útravalót kap tőlük az életre.

Ezzel érhetjük el mi is a legtöbbet, s akkor nem kell mindjárt kétségbeesnünk, még ha beüt is a gyerekek egy-egy füllentős korszaka. Ha nem rontjuk el a dolgot, nyugodtak lehetünk, hogy kinövi.

Ismertem egy kislányt, nem volt több nyolcévesnél, de már mindent megpróbáltak vele a szülei, hogy leszoktassák a hazugságról. Nagyon sokszor meg is verték. Az anyja észrevette egyszer, hogy sokat ül a második emeleti nyitott ablakban, és csak bámul kifelé. „Mit nézel te ott mindig?” – kérdezte tőle. „A fákat.” „Miért, mit látsz rajtuk?” „Semmit.” „Hát akkor miért nézed őket?” „Azért, mert apu engem annyit ver, hogy én egyszer ki is ugrok, és akkor azokon a fákon fogok fennakadni, hogy meg ne haljak.”

Istenem, micsoda őszinte vallomás bukik ki néha még egy ilyen hazudós kislány szájából is! S akkor azt gondolja persze az ember: hátha nem is ővele van olyan borzasztó nagy baj. Talán inkább a szüleivel.

(1975)

Füllentés és fantázia

Minden gyerek szeret képzelődni, fantáziálni. Még az apányi-anyányi nagy kamaszok is, s hát még a náluk jóval kisebbek, akik a mesékből sem nőttek még ki, akik szívesen hallgatják, hogyan bánt el a legkisebbik királyfi a hétfejű sárkánnyal, aztán a tizenkét fejűvel, aztán a huszonnégy fejűvel, s lett az övé a világszép királykisasszony. De ezek a kicsik is meg-megkérdezik: „Sárkány igazából, ugye, nincs is?” Lévéen ők már modern gyerekek, akik cseperedtükben-okosodtukban mindinkább számon tartják, mi mese és mi nem. De nem azért, hogy megvessék a mesét: attól, hogy sárkány igazából nincs is, a mese még éppoly szép és izgalmas nekik.

A mikulások és karácsonyok csodás fénye már inkább megkopik a szemükben, mikor kiderül, hogy a vörös köpenyes, puttonyos vénember csak beöltözött komédiás, és a karácsonyfát sem az ablakon beröppenő angyalok hozzák az ajándékokkal együtt, nem is a Jézuska, hanem apjuk-anyjuk. De azért ezt a csalódást is túléljük, s mégsem szoknak le róla, hogy olyasmiken is jártassák az eszüket, amikről ők maguk is tudják, hogy csak becsapás.

Egy barátnőm mondja tegnap: az ő hatéves fia mindig kitalál valamit, s olyan pofával meséli el az óvodában, hogy az óvónénik századjára is hisznek neki. Megy érte délután, hogy elhozza, hát sajnálkozva kérdik: „Még mindig olyan lázas a kis Zsuzsi?” „Dehogy lázas! – mondja. – „Semmi baja sincsen!” „Jaj, akkor Attila, úgy látszik, megint füllentett.”

Igen, vannak ilyen gyerekek. Nem hazudnak ők igazában, csak szeretik egy kicsit megváltoztatni maguk körül az életet, szebbé tenni, vagy érdekesebbé, vagy izgalmasabbá, mindenkori hangulatuk szerint.

Nem tudom, értik-e elég világosan, mire gondolok. Hadd hívjam segítségül Móricz Zsigmondot, aki Füllentő című elbeszélésében egy volt kisiskolás társáról emlékezett meg, egy apátlan-anyátlan, rongyos kis árvagyerekről: annak járt rá nagyon könnyen a szája minden ilyen mesés szóra, a saját szívében szövögetett kis esetek, történetek elkotyogására.

Minden gyerek szeret képzelődni, de nem mindegyik kotyogja ki titkos álmait, nehogy még azt süsse rá valaki: hazudik. De ezen a gyereken csak nevettek, mondta hát vígan a magáét. Nem volt anyja, aki fésülje, de ő azért csak mesélte: „Igen, édesanyám fésült meg, van neki egy aranyfésűje, amit a királytól kapott ajándékba.”

Máskor meg elkezdte: „Tegnapelőtt kimentem az erdőbe és ott minden fára fel volt írva krétával, hogy itt járt Mátyás király, és az utolsó fához oda volt kötve a bíró, és Mátyás király egy vastag nádpál-

cával fenekelte, amért édesanyámnak nem engedte, hogy fát szedjen az erdőben.”

Mikor egy télen megbetegedett a kis Fillentő, s égő lázban feküdt, meredező szemmel, annyira, hogy már a végét járta, még akkor is az édesanyját emlegette: „Édesanyám itt volt az elébb, hozott bírónéninek arany guzsalyt, arany orsót, arany szöszt – ott van a másik szobában, nézze meg!”

Mire a bíróné asszony visszatért (hisz hogy is akart volna ellenkezni a kis beteggel), Fillentő örökre elhallgatott. Az maradt az utolsó szava, amit az arany guzsalyról, arany orsóról, arany szöszről mondott.

Az egész elbeszélés azt sugallja: ennek a szegény gyereknek volt igaza, hogy legalább képzeletben szépített valamit nyomorúságos, rövid kis életén.

A kérdés most már csak az, hogy a mi gyerekeink is rászorulnak-e efféle vigaszra.

Hogy is mondjam csak? Egyik gyerek ilyen, a másik olyan. Ez inkább kifelé figyel, arra, amit a való világban lát-hall, a másik befelé, a saját koponyáján belüli világba... de hogy melyik mire szorul rá, azt jobb, ha nem mi döntjük el. Mert nekünk, ha gyereket nevelünk, biztos, hogy elsősorban kifelé: őrá kell figyelnünk, az ő szavaiból, viselkedéséből kell kiolvasnunk, hol, miben tudnánk segíteni rajta vagy neki.

De az is biztos, hogy sok gyereknek nagy segítség, ha kibeszélheti magát. Ha mindent kibeszélhet, még azt is, amit ő talál ki.

Azok az óvónénik, akik az említett Attilát nevelik, talán nem is olyan hiszékenyek. Jól nevelik inkább, mert a hetvenhetedik füllentése után sem fojtják belé a szót, hogy ne hazudozz már, elég volt. Pedig legutóbb is azt mondta: „Apu Moszkvában van, holnapután jön haza.” Mint rövidesen kiderült: el sem utazott.

Annak mindig valami fontos oka lehet, hogy egy gyerek ennyire rákap az állandó képzelődésre. De ez elég ritka is. Legtöbbjükkel

nincs ilyen gondunk, inkább csak annyira, hogy ártatlan gyerekábrándozásaikat sem mindig szívveljük. Az igazi, szabályos mesék sárkányaitól és boszorkányaitól és tündéreitől és ördögeitől és embernyelven beszélő állataitól nem féltjük őket, de a mindennapi életbe csak mikuláskor, karácsonykor és esetleg húsvétkor, nyuszijárás idején van joguk csodákat beleképzelni, másegyébkor könnyen leintjük a „hülyeségeiket”.

Holott miért ne mennénk bele mi is a játékba? Testvértelenül nővő, egyedüli gyerekeknek például különlegesen nagy szükségük van rá, hogy a babáikat élőlényszámba vegyék, mert különben túl gyakran maradnak nekik való társaság híján. Hadd beszélgessenek velük, anélkül, hogy kinevetnénk őket. Hadd ne sajnáljanak tőlük se ételt, se italt, se orvosságot, se hőmérőt, se injekciót, se ölbe vételt, se fenékre verést, se szidást, se mesét, se oktatást, se ébresztést, mindezt hangos szavakkal, megjegyzésekkel kísérve, mintha hallanák a babák, s mindent értenének.

Így szokott játszani az én legkisebb lányom is, akinek már nincsen hozzá illő kistestvére, bevallom, én mindig nagyon boldog vagyok, ha hallom, hogyan babázik fennhangon.

De akkor sem intettem le, mikor harangvirágot talált egyszer, s ahogy hazaértünk vele a barátom nyaralójába, kért egy szál gyufát, hogy „megcsilingeltesse”.

– Meg kell gyújtani a gyufát, hogy csilingeljen? – kérdeztem.

– Nem, csak a gyufa fejét kell hozzáértetni, azt mondta a Nádasi Zsófi.

– És akkor csilingel?

– Igen, a Zsófi azt mondta.

Az óvodába járt együtt ezzel a Zsófival, és úgy látszik, nagyon adott a szavára.

Kihoztam a konyhából egy doboz gyufát, és odaadtam neki egy szálat. De odabent addigra sebtében elsusogtam a barátomnak, miről

is van szó. Mikor látja bentről, hogy Julcsi odadugja a gyufaszálat a virághoz, koccantsa meg az ajtó fölött lógó kis kolompot.

Így történt. Ahányszor a gyufa feje odaért a harangvirág lila szirmához, megszólalt a giling-galang. Julcsi óriásiakat nevetett örömeiben:

– Szól! Apja, szól!

Később bevallottam azért neki, mi történt, a kolompot is megmutattam, de akkor sem csalódott olyan nagyot. A csoda öröme utólag már nem vehettem el tőle, ahogy a gyerekek sem lesznek azért boldogtalanokká, hogy Mikuláskor már nem látnak csodalényt.

Talán nem is kell folytatnom. Azt az egyet hadd tegyem még hozzá, hogy mostanában ha idejében lefekszik a lányom, este mindig becsapóst játszunk. Hol ő mond egy vicceset, hol én. Elkezdem például: „Én egyszer egy olyan házban laktam, ahol a villanykapcsoló fölött, jó magasan, még három kapcsoló volt a falon. Ha az elsőt lekapcsoltam, kialudt fent az égen a nap, de a hold és a csillagok még világítottak. Ha lekapcsoltam a másodikat, kialudt a hold is, a harmadiktól a csillagok is, és olyan sötét lett, mint a pokolban.

Most ő következik: „Nekem egyszer olyan szoknyám volt, hogy nem lefelé állt, hanem fölfelé. És olyan hosszú volt, hogy nem is láttam tőle, mert eltakarta a szememet. De Anyja fölhajtott belőle, és akkor már jól láttam!”

– Hülyeség – mondhatja valaki. Miért kell egy gyereket ilyen hülyeségekre tanítani?

Én akkor is azt mondom: ezt nyugodtan kipróbálhatja bárki a maga gyerekével. Biztos, hogy nem árt neki. Sőt, az ilyen közös fantáziálások furcsa módon épp a gyerek valóságérzékét növelik. Ha pontosan tudja, mi a vicces, és mi nem az, jobban el tudja választani egymástól a lehetséges és a lehetetlen dolgokat. Akkor pedig már nem kell félnünk, hogy a túl élénk képzelete veszedelmekbe ragadhatja. Mert az csakugyan nem lenne jó, de elkerülni nem a fantázia elfojtásával lehet. Nem azzal, ha lehülyézzük az ábrándozó gyereket.

Mondókák

Egy ismerősömmel beszélgetek múltkor, a kislányára panaszkodik, hogy miféle hülyeségeket hord haza az óvodából. Biztos nem az óvónőtől tanulja, mert itthon is főleg akkor mondogat ilyeneket, mikor a két legjobb barátnőjével van együtt. Rájuk szólt már nemegyszer, azóta az ő jelenlétében jobban vigyáznak, de a szomszéd szobából csak hallja, hogy mondják. Ő egyszerűen nem tudja felfogni, hogy értelmes, okos kislányok hogy lelhetnek örömet az efféle zagyvaságokban: „Pad alatt, pad alatt egy kis ház, / abban lakik Mikulás, / kértem tőle szalonnát, / még azt mondja, pofon vág. / Ha pofon vág, meghalok, / elvisznek az angyalok, / répaföldbe temetnek, / megesznek az egerek.”

– Érdekes – mondtam –, hogy milyen jól megtanultad te is ezt a zagyvaságot!

Zavarba jött egy kicsit.

– Mindig hallom – felelte –, hát hogyne ragadna rám!

– Az nem elég hozzá, hogy hallod! Ragadni csak akkor ragad, ha te is mondogatod magadban!

– Én?

– Igen, te. Figyeld csak meg! Mész például az utcán, és erre lépsz: „Pad alatt, pad alatt egy kis ház...”

Erre még jobban zavarba jött, de bevallotta:

– Csakugyan előfordult már!

– No látod! És akkor észbe kaptál, és elszégyellted magad, és most ezért haragszol a lányodra.

Furcsálkodva nézett rám.

– Gondolod?

– Gondolom. Ilyesmi minden felnőttel megeshet, aki gyerekekkel él együtt. A lelke mélyén ő is megkívánja a gyerekek játékait, mondókáit és más gyerekségeit, aztán nagy mérgesen visszakomolyodik.

– Ugráljak velük féllábon? Kiabáljak össze-vissza?

– Néha még ugrálhatsz is. Még kiabálhatsz is össze-vissza, csak meg ne hallják a szomszédok, és azt ne higgyék, hogy elment az eszed. De nem is az a fontos, hanem hogy hagyd gyerekek lenni a gyerekeidet. Ne vágass velük komoly felnőtt ábrázatot.

– Ne félj, nem vágnak azok!

– Akkor meg örülj neki. Örülj a mondókáiknak is!

– De tudod te, miket képesek mondogatni néha? Az embernek az esze megáll! „Volt egyszer egy menyasszony...”

Nem, nem is mondom tovább.

– Ne félj, ismerem. Az a vége, hogy „Arra ment egy vőlegény. / azt hitte, hogy sütemény” ... Igaz?

– Igaz! De az nem igaz, hogy nekem örülni kell az ilyeneknek! És mondogatni velük együtt!

– Hát ne mondogasd! Annyi mondóka van! Mondogass velük mást, akármit, amiben van ritmus és van fantázia. Ilyeneket: „Réce-ruca, vadliba, / jöjjenek a lagziba, / kést, kanált hozzanak, / hogy éhen ne haljanak! / Ha jönnek, lesznek / ha hoznak, esznek!” ... Ezt ismered?

– Nem.

– Kár. De sok ilyen van! Kérdezd ki az ismerőseidet, ismerős gyerekeket is, és egy egész csomót összeszedhetsz! A gyerek-népköltészet most is virágzik. Az én kislányom is tele van mondókákkal. Csak hallgatom! „Éni-péni – Jupi néni, / effe-geffe gumi néni, / ifli-pók, ifli-pók, / te vagy a fogó!” ... Felnőtt ésszel, ugye ez is elég nagy zagyvaság. Mi az, hogy „effe-geffe gumi néni?” Mi az, hogy „ifli-pók”? Önmagában véve semmi. De együttesen ritmusa van az egésznek, és ez a fontos. Ezért is jár rá olyan könnyen a gyerekek szája.

– Szerinted ez költészet?

– Gyerek-népköltészet, azt mondtam. És az is. Egy kicsit primitív, néha még gügye is, de aki innen indult el, az még nyugodtan eljuthat Arany Jánosig. Különben Arany János is valahonnan innen indult

el, mert a nagyszalontai népköltési gyűjteményben is csőstül találsz ilyeneket. Például: „Szalontai határon / Csacsi ül a számaon.” Vagy: „Fát vágok, fát, / de micsoda fát? / Régi rakottját, / száraz venyegét, / fogadjunk egy icce borba, / hogy ez tizenhét!”... A gyerekeknek úgy kell az ilyesmi, mint a falat kenyér. Hadd mondják! Én még tanítgatom is Julcsi lányomat ilyen mondókákra. De hozza ő is haza, amit a többi gyerektől tanul. Például: „Utánzó majom, / ott mászik a falon. / Hazajött egy kutya, / jól fenékbe rúgta!”

– Ez azért már túlzás! Ezt én nem engedném!

– Mit érsz vele, ha nem engeded? Egymás közt ők akkor is mondják. És ennek még olyan haszna is van, amire a felnőttek legtöbbször nem is gondolnak. A gyerekek sok mindent mondókákkal intéznek el egymás közt verekedés, nagy komoly veszekedés helyett. Például lehülyézi egyik a másikat? Erre az lehet a válasz: „Aki mondja másra, / az mondja magára!”... És ezzel szerencsés esetben el is van rendezve a dolog. Vagy az árulkodás miatti haragot is el lehet ütni ezzel: „Árulkodó Júdás, / nem kap piros tojást! / Visszaviszi nyuszika, / gumibugyit hoz vissza!”... Vagy mit mondjak még? A nyelvelésnek is véget lehet vetni, ha eszébe jut valamelyik félnek ez a formula: „Aki mondja utoljára, / az a szamár unokája!”... És így tovább.

Említettem még néhány ilyen példát aggódó ismerősömnek, de már nem is nagyon kellett győzködnöm, kezdett magától is megbocsátani a gyerekmondókáknak. Annyira, hogy meg is kért rá aztán, írjak le neki néhányat. A szelídebbjéből persze.

Elsőnek ezt írtam le, hadd tanítsa meg a kislányának: „Húzzad, húzzad magadat, / én is húzom magamat; / szél fújja szoknyámat, / lobogtatja ruhámat, / hopp!”

Találós kérdések

Tőlem is kérdezték kicsigyerek koromban az akkori felnőttek: „Ül egy ágon öt veréb; egyet lelősz, hány marad?” „Négy!” – vágtam rá azon szempillantásban, jelezve, hogy ezt aztán nem volt nehéz kiszámítanom. Nevettek is rajtam nagyot. „Hogyhogy négy? Egy se! A többi elrepül!”

Szégyelltem magam. Csakugyan! Hogy lehettem ilyen buta?

Nem volt ez azért olyan nagy szégyen, hogy nehéz lett volna túlélnem. Mert most már én kerestem olyan gyerekeket, akiket be tudnék ugratni. Találtam is nem egyet, s most már rajtam volt a kacagás sora.

Hát még ha olyan könyvem is lett volna, amiből sok efféle olvasható ki! De a Magyar Népköltési Gyűjtemény sorozatban az 1920-as években megjelent Nagyszalontai gyűjtést amelyet Arany János szülővárosában hordtak össze a század elején, jórészt az akkori iskolásgyerekek, csak felnőtt fejjel sikerült már megszerezniem. Holott talán mindmáig ez a leggazdagabb tárháza a magyar népi találós kérdéseknek. Gyerekeimet már ezeken neveltem.

– Hány feje van az embernek? – kérdeztem tőlük.

Nagyot néztek. – Egy!

– Nono! És a két keze feje?

– Az nem olyan fej!

– De ha hiányozna, rossz volna!

Ebbe belenyugodtak (mert csakugyan rossz lett volna a kezük feje nélkül elképzelni magukat. Mindjárt összeszámították:

– Akkor három:

– Nono, és a két lábatok feje?

– Akkor öt.

– Pontosan. Ép, egészséges embernek öt feje van.

Még mindig furcsállták a dolgot, de belementek azért a játékba.

Hisz épp arra volt jó ez az egész, hogy rájöjjenek: egy-egy szót sokszor többféleképpen is lehet érteni .

– Mit vesz az ember legelőször a piacon?

– Amit akar!

– Dehogysis! Lélegzetet!

Andris, a legidősebb akkor már pedzette:

– Vesz, az kettőt jelent. Hogy pénzért vesz, meg hogy... – itt elakadt.

– Meg hogy ingyen vesz – segítetttem ki. – Ahogy én most veszem a kabátom és elmegyek.

– Ne menj el! – harsant fel a gyerekhangok kórusa.

– No jó, akkor még kérdek valamit. Mikor fél a nyúl?

– Amikor jön a vadász.

– Nem, hanem amikor kétfelé vágják. Fél nyúl ide, fél nyúl oda. Akkor már csakugyan fél.

Sokat tűnődtek az ilyen furcsaságokon. De én már azon is voltam, hogy csak tűnődjenek.

– Elöl-hátul olyan, mint a ló, mégse ló. Mi az?

– Szamár – vágta rá valamelyik.

– Az aztán elől nem olyan! – torkoltam le. – Sokkal hosszabb a füle.

– Akkor zebra!

– Az meg még hátul se olyan, mert csíkos. Mégegyszer elmondom. Elöl-hátul olyan mint a ló, mégse ló. Aki eltalálja, kap egy forintot.

Hiába törték a fejüket.

– Szabad a gazda? – kérdeztem végül.

– Szabad.

– Hát a csikó!

– Az ló!

– Dehogysis ló. Majd ha megnő, akkor lesz belőle ló. Ha látsz egy csikót, te se mondd, hogy „jé, ott megy egy ló!” Pedig elől-hátul olyan, mint a ló.

Ezen is volt mit töprengeniük. S hát még azon: „Nekem nincsen, nem is kívánom, de ha volna, oda nem adnám a világ minden kincséért sem!” Mi lehet az? Végül elárultam:

– Mi volna? Hát a fél szem. Senki se kívánja, hogy fél szeme legyen, de a kinek az van, az semmi kincsért sem adná oda!

Mindezeket – sok más hasonlóval együtt – mind a Nagyszalontai gyűjtésből néztem ki. Sokáig nem is igen volt a háznál más olyan könyvem, amelyben érdemes lett volna találós kérdések után kutakodnom. No, talán még a Vadrózsák, Kriza János nevezetes székely népköltési gyűjteménye, bár inkább mesékben és balladákban gazdag. De abban is vannak ilyen furcsa fejtörők:

*Úgy megyen, meg nem áll,
földön fekszik, fel nem áll,
ágadzik, bogadzik, mégsem leveledzik.*

Ez pedig a folyóvíz. A pityókára, vagyis a krumplira meg ezt mondja a gyűjtemény: „Olyan tyúkom van, hogy a föld alá jár tojni.” Gyerekésszel ezen is el lehet ám töprengeni! Hogy csakugyan: letesznek egy darab krumplit tavasszal a földbe, és az bokorrrá nőve, nyárra, őszre mind odatojja a maga gumóit, a kisebb-nagyobb krumplitojásokat!

De az is elég elgondolkoztató, amit a gyertyáról mond a könyv: „Olyan leánykám vala, hogy a lelke végignyúlt benne”. A lelke? Hát igen, a gyertyabél. A gyertyának az a lelke. Ha meggyújtják, az lángol, az libeg, az világít, az teszi élővé a holt gyertyaszálat, ahogy az embert a lelke, míg csak ki nem száll belőle.

Vagy ez nagyon is gyerekes hasonlat?

Persze, hogy az! De épp az a jó benne, hogy gyerekes: egy négy-öt-éves kicsi már pontosan megérti...

Jaj, ne sajnáljuk a mai modern kor gyerekeitől se a nép-képzeletnek, a népi költészetnek ezeket a régesrég termett, csodálatos kis al-

kötéseit. S azt a szívderítő, áldott humort se, amely bennük rejtezik. Például az ilyenekben: „Meddig van a patkó a lovon?” A válasz: „Amíg patkolják, mert azután már a ló van a patkón”. Vagy: „Mire való a ló feje?” No mire? Hát a nyakára. És így tovább, de ahelyett, hogy es-tig mondogatnám egyik találós kérdést a másik után, hadd hívjam fel olvasóim figyelmét, ha netán még nem ismernék, az 1970-es évek óta számos kiadásban megjelent gazdag magyar találóskérdés-gyűjteményre. A címe: „Szó, fon, nem takács. Mi az?”

Hozzáteszem: nekem maradéktalanabbul tetszene ez a kötet, ha még több hagyományos népi értéket mentett volna bele a szerkesztője, s nem csempészett volna közéjük „kakukktójásokat”: oda nem illő, csinált versikéket. De lehet, hogy ez már túlzott szigorúság.

Nagyapi, a pesztra (*tárcanovella*)

Nagyapi már nyugdíjban van. Nagyapi ráér.

Most nagy szükség is van rá, mert itt a hetedik unoka, akit Mari, a legkisebb lányuk talált megszülni, de az egyetemről emiatt nem iratkozott ki. Júliusban lett meg a kicsi, szeptemberben pedig már kezdődött is az új tanév, sajnos, elég sok kötelező órával, mert Mari műegyetemista, akárcsak ifjú élete párja.

Mostanában gyakoriak az ilyen diákházasságok, kivált Pesten.

Szerencsére itt a Nagyapi. Együtt laknak, tehát kéznél van. Szoptatni nem tud, de sok minden mást igen. A három gyerek és a hat előző unoka után már van némi gyakorlata.

Nagymaminak persze jóval több van, de napközben ő, sajnos, nem ér rá. Az év végéig még munkába jár. Január elsejétől ő lesz a főhivatású pesztra, de addig is ki kell valahogy húzni. Szerencsére itt a Nagyapi.

Ül a kéthónapos csecsemővel az ölében és cumiztatja: kortyoltatja vele a lefejt anyatejet. Isten áldása az ilyen jóevő gyerek. Csak ne volna egy kicsit hányós is. Nagyon kell rá vigyázni, ki ne adja magából, amit megevett.

Nagyapi vigyáz. Ő is a műegyetemre járt valamikor, meg tudja érteni a lányát. Ott nem lehet könnyelműsködni, még lazítani se nagyon, kivált a számítógépes szakon.

Csak a teje el ne apadjon a nagy hajtás miatt. Amíg győzi tejjel, addig nincs baj. Délben hazaszalad, megszoptat, s már rohan is vissza. Ami délelőtt-délután kell a gyereknek, azt estétől reggelig gyűjti mindig össze. A többi a Nagyapi dolga.

Nagyapinak jólesik, hogy így bízik benne. De vigyáz is nagyon a picire. Figyeli most is, hogy szállnak fölfelé az üvegben a buborékok cumiztatás közben. Ez a biztos jele, hogy Tunguzka jó ütemben nyeli az éltető folyadékot.

Tunguzkának ő nevezte el. Heléna az igazi neve, Mari a szülősobában így diktálta be. Aztán elkezdte Lénának hívni. Kóstolgatta ő is: Léna, Léna, de valahogy nem ízlett neki. Talán mert olyan oroszos csengését érezte. De ott van, ugye, az a hatalmas Léna folyam Szibériában, több nagy mellékfolyóval, s ő még diákkorából emlékezett rá, hogy azokat így hívták: Alsó-, Középső- és Felső Tunguzka. Így lett a Lénából Tunguzka, bár egy kis szépséghibával, mert elővették később a Világatlaszt, s akkor derült ki, hogy megcsalta a memóriája: a Tunguzkák a Jenyiszejbe ömlenek, nem a Lénába. Mari ki is kacagta érte, de érdekes, hogy azóta ő is felkapta a Tunguzka nevet. Talán mert kamaszkora óta – mint minden gyerek – ő is örül apja-anya apró tökéletlenségeinek. Tunguzka most ennek a szimbóluma.

Már befejezte a cumizást, de még nem fekhet le egy ideig, amíg nem büfizik. Nagyapinak már ebben is nagy gyakorlata van. Tiszta pelenkát terít a jobb vállára – mármint a magáéra –, s úgy szorítja a melléhez két kézzel Tunguzkát, hogy a fejét épp odahajthassa. Job-

ban mondva nem is a vállára, hanem a válla és a nyaka közötti meleg zugba, ahova oly pompásan beleillik a kis kobakja. Odatámaszkodhat az állával is, és kedvére tekingethet a Nagyapi háta mögötti világba. Ilyenkor Nagyapi is odaszorítja az arcát a gyerek koponyájához, selymes hajához, amelyen átüt testének a melege, de az illata is, az a sajátos csecsemőillat, amit annyira szeret. Nagy érzés ez, így fogni a gyereket, nagy élvezet.

Sétál vele fel s alá, s lesi a megkönnyebbülés pillanatát. De akkor sem siet letenni. Legtöbbször kívárja, míg egészen el nem nyugszik, sőt el is alszik. Ezt pedig nem is annyira az egyenletes szuszogása árulja el, mint inkább a tökéletesen ellazuló teste ad hírt róla az ő két tenyerének, amellyel magához öleli. Ilyenkor őt aztán nagy-nagy jóérzés járja át, valami olyasféle, mint az elnyugvó szerelmeseket ölelés után.

Leteszi Tunguzkát az ágyába, többnyire még hasra, mert úgy biztosabb, hogy minden benne marad. De mostanában már ritka, hogy ne maradna. Pofásodik is gyönyörűen. Kezd igazi babaarca lenni, bár sok egyéni vonással, s főleg két nagyon eleven szemmel. Ha ébren van, folyvást tekinget, de mindennél jobban figyel a fölébe hajló, rámosolygó emberi arcokra.

Nagyapi szeretne őbelőle is kicsiholni egy-egy mosolyt. Mellé is telepszik olykor, s nagyokat vigyorint rá vén, viharvert ábrázatával, hátha viszonozza. De kicsi ő még ehhez. Inkább csak úgy magától szokta elhúzni néha a száját.

Nagyapi ennek is örül. Minden kis jelnek örül, amely arra vall, hogy Tunguzka kezdi őt a kegyeibe fogadni. Hiszen az öregségtől nemcsak az agya és a szíve meszesedik az embernek. Nem csupán az érfalai merevednek, a lelke is szikkad. Ez ellen pedig nincs jobb orvosság, mint unokával élni, vele egy levegőt szívni, s az ő növekedésben, fejlődésben, kibontakozóban lévő lényére figyelni. Sőt tenni is érte, hogy gyarapodjon testben és lélekben.

Tunguzkáért sokat tesz Nagyapi. Tisztába is teszi, ha kell. Gon-

dosan le is mosogatja a popsiját langyosvizes vattával. Mint egy igazi pesztra.

Főmérnök volt valamikor, sokaknak parancsolt. Egykori beosztottjai nyilván kinevetnék, ha látnák.

Pedig volt-e ő valaha ilyen nagy ember, mint most? Van, akit már az is megnőttet egy fél fejjel, hogy szép szobai növényeket tart. Ha nem öntözné, nem gondozná őket, elpusztulnának. Így meg a szívéből örülhet minden fakadó rügynek, nyíló virágnak, amely a pusztaság létével is azt hirdeti: ő fontos valaki.

Fontos, igen, mert életet óv és nevel.

De ha így vesszük a dolgot, még mennyivel fontosabb valaki – Tunguzka a megmondhatója – a pesztrának szegődött Nagyapi.

(1992)

Egy év egy nyár

Szeptemberi sziszegéseim

Jaj, mi minden kell most iskolába készülő-induló gyerekeinknek! Táská, köpeny, füzetek, tollak, ceruzák, radír, vonalzó, körző, festék, ecset, bekötőpapír, vignetta satöbbi, satöbbi, a tankönyvekről, földrajzi és történelmi atlaszról s egyebekről nem is szólva. Tavalyról maradt tán ez-az, mégis elég sok pénz elszaladt és elszalad, kivált, ahol két-három vagy még több iskolás gyerek van a családban.

De hát ami kell, az kell. Sziszeg a szegény szülő – sziszegtem én is eleget minden augusztus végén, szeptember elején –, de olyan apa-anya nemigen van, aki ne lássa be: most az a legfontosabb, hogy a gyerekek mindene meglegyen.

Így van ez falun, így van városon. Az iskolai füzetek, felszerelések itt is, ott is ugyanolyanok – már az általános iskolákat értve. Ugyanaz az alaptanterv, a maga helyi változataival. És mégis: nyílt titok, hogy iskolák és iskolák között igen nagy különbségek vannak. Még egy-egy belvárosi és külvárosi iskola között is. S hát még városi, falusi és tanyasi iskolák között!

Az elmúlt időkben össze is vontak sok kisebb iskolát, s ahol csak mód volt rá, körzeti központokba gyűjtötték össze a tanyasi, pusztai, kiskisfalusi gyerekcsapatokat – itt-ott még a családból is kiszakítva, tanulóotthonokba gyűjtve őket –, csak hogy jobban felszerelt, színvonalasabb iskolákba jussanak. Olyanokba, ahol nem kell elsősöknek-másodikosoknak-harmadikosoknak-negyedikeseknek, vagy az összes felsőtagozatosnak egyetlen tanteremben ülnie, egyetlen pedagógus szavára figyelnie. Olyan iskolákba, ahol a különféle szemléltetőesz-

közöktől a jól képzett szaktanárokig minden megvan, ami az eredményes tanításhoz szükséges.

Mindezt még túlzásba is vitték. Mégis kérdéses, hogy mennyire értek célt.

A cél az volna, hogy tűnjenek el a különbségek: minden iskola egyformán jó legyen. De közeledünk-e csakugyan ehhez a célhoz?

A napokban beszélgettem egy tizenkét-tanerős tiszántúli falusi iskola igazgatójával. Hogy s mint kezdik az évet? Javul-e a helyzet?

Hümmögött. Hát igen... Képesítetlen pedagógusuk most már egy sem lesz, hacsak valamelyik kolléganője váratlanul be nem jelenti, hogy elmegy háromévi szabadságra, mert hamarosan szülni fog. Ószintén szólva, ezt ő nem kívánja, mert így is elég túlóra marad rájuk, lévén eggyel kevesebben a kelletténél. De hát majd csak, majd csak lesz valahogy...

– És mondjuk, több évre visszatekintve? – tettem föl megint a kérdést. – Érzékelhető-e valami javulás?

Erre kifakadt: – Tudod, milyen ez a mostani gyerekanyag, akik most jönnek iskolába? Tudod, mit kell nekünk küzdenünk, hogy kihozzunk belőlük valamit?

Nem ő volt az első, aki ezt panaszkolta nekem. Nem is olyan régen egy Győr-Sopron megyei tanítónő kesergett ugyanerről hosszú levélben: a falu csak adja, csak adja az embereket, már évtizedek sora óta. A múlt rendszerben ki is emeltek, különféle pozíciókba tettek egy csomó jóeszű, mozgékony embert, de a fiatalok, a fokozatosan felnövekedők javát is leszínelte, hogy mentek továbbtanulni, ki szakmunkásnak, ki jövőendő értelmiséginek, és megy most is minden évben, aki csak teheti, de ezekből alig jön vissza a faluba valaki. Ahogy nőttek a múltban a téeszkek, ahogy olvadtak össze a tanácsok, körzetesedtek az iskolák, de még a plébániák, parókiák is, sok kis faluban egyetlen tanult ember sem maradt, de a nép közt is alig akad olyan felnőtt, aki legalább néhanapján könyvet venne a kezébe. És ez, hiába, a gyereke-

ken is meglátszik: nem elég érdeklődők, nem elég fogékonyak. Járnak az iskolába, mert muszáj, tanulnak is annyit-amennyit, mert muszáj, de valahogy mégsem okosodnak úgy, ahogy kellene. Erről is tudnak valamit, arról is, de nincsenek tiszta fogalmaik: az a sok minden, amit az évek során át beléjük tömnek, lassan mind összekavarodik a fejükben. Úgyhogy mire befejezik az iskolát, sokan közülük úgy megutálnak minden könyvbeli tudást, hogy jóformán még írni-olvasni is elfelejtenek.

Túlzóan sötét ez a kép? Lehet. De gondolom, még sincs minden igazság híján. Az ország fejlődik, a városok többnyire fejlődnek, sok nagyobb község is fejlődőben van, de ezernyi kis falu népe ennek az anyagi előnyeit sem igen érzi, a műveltségben pedig még kevésbé osztozik, úgy ahogy kéne. Nemcsak a felnőttek, már a gyerekek sem.

Csakhogy ebbe bajos beletörődnünk. Magam is amondó vagyok: egy szülő se nyugodjon bele – lakjon bár pusztán vagy tanyán, vagy akármilyen kis faluban –, hogy az ő gyereke olyan nehézfejű, olyan buta, hogy nem megy neki az iskola. Vagy ha megy is, hát csak döcögve, kínlódva.

Nem, nem, itt nem a gyerekek fejében van a hiba. Inkább ott, hogy az iskola túlságosan más világ ezeknek a fiúknak, lányoknak a szemében, mint az otthoni. Amit tanulnak, az valahogy nem kötődik eléggé a mindennapi életükhöz. Még beszélni, a szavakat kiejteni is másképp kell az iskolában, mint apjuk-anyjuk, testvéreik vagy barátaik körében.

Van viszont valami, amit úgyszólván minden szülő megtehet a gyerekei érdekében. Kapassa olvasásra, ki-ki a magáét.

A legtöbb rossztanuló gyereknek nem az a baja, hogy buta. Igazán buta gyerek nagyon kevés van. Gyengén olvasó, a betűkkel hosszú éveken keresztül küszködő viszont annál több. Főleg falun. Ennek a bajnak pedig van orvossága.

Az első és legfontosabb – de ez a városi gyerekekre is áll –, hogy nemcsak olvastatni kell a kisiskolásokat, hanem olvasni is nekik.

Olvasni hangosan, lehetőleg minden este, legalább egy mesét vagy egy történetet, lehetőleg tréfásat, mulatságosat, vagy meghatót, vagy izgalmasat, amit biztos, hogy nem unnak el. Minden ilyen felolvasással elhúzogadjuk az önállóan még nemigen olvasgató gyerek szája előtt a mézesmadzagot: milyen jó lesz neked, ha már majd egyedül is elböldögelsz a betűkkel.

Ez az első. A második az, hogy ő is olvasson, mégpedig fennhangon; ha eleinte még akadozva is, de aztán mind folyékonyabban. Legyen türelmünk végighallgatni az akadozásait is, legyen szívünk még ahhoz is, hogy a küszködéseikért megjutalmazzuk, mert ha egy gyerek napról napra, estéről estére olvas, se az akadozás, se a küszködés nem tart soká. Egy-két hét vagy hónap múlva már nemcsak a betűkre ismer rá teljes biztonsággal, hanem egyre több ismerős szóra tesz szert, amiket nem kell betűnként elolvasnia, hanem elég rájuk néznie, s már tudja, hogy ide az van írva: egy, ide az: hegy, ide meg az, hogy: megy. S már olvassa is össze, mondjuk, a Weöres Sándor versét:

*Egy hegy megy,
szembejön egy másik hegy.*

És így tovább: ha nem sajnáljuk azt a naponkénti kis fáradságot, ami az olvasással és olvastatással jár; ha a gyerek hamar rákap a betűre, a mesés- és egyéb könyvek böngészésének, silabizálásának, majd olvasgatásának gyönyörűségére, akkor már aligha marad le az iskolában. Nem érzi már olyan idegennek a tankönyvek és tantárgyak világát sem. De aki még olvasni sem tanul meg tisztességesen, az ne csodáljuk, ha egykettőre kiérdemli az ostoba nevet.

Láttató iskoláskönyvek

Vége a nyárnak, a gyerekek vakációjának, kezdődik az iskola... de mi-
nek is mondom, hisz ezt mindnyájan tudjuk. S legjobban a gyerekes
szülők tudják, sőt ők a bőrükön érzik, hiszen nekik a szeptember min-
dig rémes sok pénzükbe kerül. Főleg a méregdrága tankönyveket alig
tudják megfizetni.

Más könyvet ilyenkor nem is igen vesznek a gyerekeiknek. De mi-
nek is? Magam is azt mondom: ott vannak a most megkapott tanköny-
veik. Olvasgassák őket, akár véges-végig. Legyen valami fogalmuk az
egészről, mielőtt a részletek tanulásába, magolásába merülnének.

No, nem az angol nyelvkönyvükre gondolok, nem is a képletek-
kel és feladványokkal zsúfolt matematika könyvükre (bár akadnak ám
olyan gyerekek is, akik csupa szórakozásból ezeknek is nekiesnek).
De a magyar olvasókönyv vagy a történelem majdnem mindnyájukat
érdekelheti, és sokakat közülük a földrajz, az élővilág – felsőbb fokon
a biológia –, sőt tán még a fizika és a kémia is.

Jobban, mint a magamfajta öregeket, amikor még mi voltunk gye-
rekek. Nem mintha ők általában okosabbak, érdeklődőbbek volná-
nak. Nem erről van szó. Hanem hogy milyenek voltak a mi tanköny-
veink, és milyenek az övéik.

A mieinkben ha voltak is képek, betegesen túltengett bennük a
szöveg. Lehetőleg szóval igyekeztek mindent leírni, s a mégis közölt
illusztrációk is inkább primitív vonalas ábrák voltak. 1. ábra, 2. ábra,
3. ábra és így tovább, de mind fekete-fehér. Nem is nagyon ihlették
meg gyermeki fantáziánkat.

A mai tankönyveken is akad itt-ott szidni való. Én például nem
szeretem, hogy túl felfedezettnek, már mindenestül kikutatottnak,
megértettnek és birtokba vettnek mutatják a világot, a XIX. század
természettudományától örökölt, de azóta már kissé idejétmúlt biz-
tonsággal és büszkeséggel. Azt azonban meg kell adnunk, hogy sok

a vonzó külsejű és belsejű tankönyv, amely olvastatja, vagy legalábbis lapoztatja és nézegettetni magát. A szöveg okos tagolása is hozzájárul ehhez. S még inkább a gyerekek érdeklődését felkeltő, fantáziáját felcsigázó gazdag és színes képanyag.

De ha jól körülnézünk, az is kiderül, hogy ez a fejlődés nem korlátozódik a tankönyvekre. Sőt mintha épp az elmúlt évtizedek ifjúsági – és részben a felnőtt – ismeretterjesztő könyvei segítettek volna utat törni ebben az irányban.

A lényeg mindnyájukban az: nemcsak leírni igyekeznek a világot, nemcsak szavakkal megértetni, hanem megláttatni is. Közvetlen és szerves kapcsolatot teremteni a gyerekek fejében a szemmel látható, kézzel fogható valóság és az elvont fogalmak légiója között. Ez pedig, mondhatnám, alfája és omegája a korszerű pedagógiának.

Nem szólva arról, hogy az efféle könyvek többé-kevésbé a televízió vonzásával is versenyezni tudnak. Azokat a gyerekeket is gondolkozni tanítják, akik egyébként könnyen belevesznének a gyorsan pergő és hamar illanó képek bűvöletébe. Én már csak ezért is nagyra tartom őket.

Mit tehet ilyenkor a szegény szülő?

Némelyik gyerek nem is bánta, mikor néhány hete megkezdődött az iskola. Megunták már a céltalanul tengetett napokat. De hovatovább nekik is keserves arra gondolniuk, hogy ez a tanév még jövő júniusig eltart, s önekik addig ezekben a padokban kell itt ücsörögni és figyelni, nem sugdosni és nem mozogni, nem röhögni és nem csoszogni, hanem mélán unatkozni, vagy ami még rosszabb: hol felelni, hol dolgozatot írni... brrrrr!

A serdülők, a kamaszok bírják mindezt a legnehezebben, ahogy Karinthy is megírta a Tanár úr kéremben. Róluk is lesz néhány jó

szavam. De előbb a kisiskolásokról, mert azok sokszor halkabban, észrevétlenebbül viselik fájdalmaikat.

Az én gyerekkorom óta nagyon megszigorodott az iskola első néhány osztálya. Sokkal több terhet ró a gyerekekre. Több az óra, több a lecke, még a táska is sokkal nehezebb a sokféle könyv és füzet miatt. Néha alig bírják cipelni a gyerekek.

Hogy jól van-e ez így, most ne vitassuk. De annyi bizonyos, hogy nagyot zökkent a gyerekeink élete, amikor az iskolapadba parancsoltuk őket. Vége lett az addigi szabad izgás-mozgásnak, szaladgálásnak, ugrálásnak, dalolásnak, kiabálásnak, rajcsúrozásnak, de még a sarokba húzódó álmodozásnak is. Napi négy-öt órára legalábbis vége. A napköziseknek nyolcra, tízre is. Tessék nyugton maradni! Tessék a kezeket a padra tenni! Tessék hallgatni! Tessék figyelni! Tessék felállni! Tessék leülni! Nem sírni! Nem nevetni! Egymáshoz nem szólni! Még oldalba se böknö a másikat! Még rá se nézni!

Később jobban megszokják mindezt a gyerekek. Sőt jobban ki is játsszák, tőlük telhetőleg. De a kisiskolások – ne csudáljuk! – nehezen törnek bele az iskolai fegyelembe és figyelembe, s nehezen törik rá kezüket az írásra, agyukat az olvasásra, számolásra.

A legnehezebb az olvasás. Nem mindegyiküknek. De sokuknak. Hogy az l meg az ó, az együtt ló. Hogy az l meg az ő, az együtt lő. Az osztály jó része már tudja. Valahogy rájön. De sok gyerek hónapokig kínlódik vele. Nem azért, mert buta. Ez nem az ész dolga. Inkább az idegeké. Vagy a jó ég tudja, mié. Feláll a gyerek és olvas. A régi olvasmányok szavait, amiket hallás után már betanult, úgy fújja, mint a vízfolyás. De jön egy új szó, és ő elakad. Ó...r...a. Külön minden betűt ismer, de nem tudja együvé mondani őket. A többi gyerek persze nyújtózkodik. Majd kiesik a padból. Némelyik egy halk kuncogást is megereszt. Hogy ez a hülye még ezt se tudja. Bezzeg ő!

Ajjaj, ez is milyen keserves. Minden osztályban ott van az a néhány jó fejű és ügyes kezű gyerek, aki sikert sikerre, dicsőséget dicsőségre

halmoz. Ezek kivirulnak. Ezek nem bánják az iskolás étellel járó kisebb-nagyobb kényelmetlenségeket sem. Hiszen cserébe egy boldogító, nagy érzést kapnak: ők sokkal okosabbak, mint a többiek.

De akiknek ez nem megy? Akiknek csak hébe-hóba jut egy kevéske dicsőség, s annál több alkalom a megszégyenülésre? Bizony, ők vannak többen.

Van, aki ettől csak jobban iparkodik. Ő is ki akar tűnni. De sokan kedvüket veszítik. Már a kezdet kezdetén.

Az egyik szóltan lesz és szomorú. Félszegen magába húzódik. A másik – és ez a gyakoribb – épp ellenkezőleg: elkanászkodik. Vad játékokban, bandázásban, verekedésben, csavargásban keres kárpótlást az iskolában elszenvedett unalomért, intésekért és egyéb keservekért.

Mit tehet ilyenkor a szegény szülő?

Egy-egy nyaklevest lesózhat. De ez kevés. Mert az ilyen gyerekeknek nem ez hiányzik. És nem is a szapora szidalom.

Az egészséges büszkeség hiányzik belőlük. Az az érzés, hogy ők is valakik, és hogy ezt a felnőttek, a nagyok is elismerik.

Eleinte jó, ha el-elbeszélgetünk velük az iskolai dolgokról, és segítünk is nekik ebben-abbán. Kivált ha bírjuk türelemmel, mert a kisiskolásokhoz mérhetetlen türelem kell. De később már ne üljünk a nyakukra, mikor leckét írnak, ne kérdezzük ki őket naponta, és főleg ne akadjunk bele minden betűjükbe, minden mondatukba. Hiszen a legeslegfontosabb épp az, hogy legyen miért dicsérnünk őket.

Furcsa talán, de így van. Minél elvadultabb egy gyerek, annál inkább rászorul a gyakori dicséretre. Úgyszólván ez az egyetlen orvosság, ami gyógyíthatja.

Feltéve persze, hogy alapja is van a dicséretnek. De miért ne lehetne? Nemcsak iskolai dolgokról beszélek. Kapassuk például a gyereket házimunkára. Hacsak apránként is, azt bízva rá eleinte, amihez a legtöbb kedve van. Kapassuk gyűjtésre, gyűjtsön bár bélyeget vagy virágot, vagy préselt falevelet. Kapassuk fűrásra-faragásra. Természetjé-

rásra, természetismeretre. Játékos fizikai kísérletekre (lásd: Öveges). Bűvészkedésre (lásd: Rodolfo). Énekre, muzsikára. Majdnem mindegy, hogy mire, csak kedve legyen hozzá, csak beleízeledjen, belemelegedjen, és kisebb-nagyobb diadalokat arathasson vele.

Akiben sikerül valamiféle hasznos szenvedélyt felébresztenünk, az rendszerint jobban is tanul aztán. Feloldódik benne a kezdeti idők iskolaellenes daca, és ezzel egy csomó olyan gátlás, amely fékezi az esze forgását, de sokszor még a nyelve pergését is.

Az ilyen gyereket már nem kell féltetnünk. De annál inkább azokat, akiket első iskolás éveik keserű tapasztalatai az egész felnőtt világgal – nevelőkkel és szüleikkel egyaránt – szembefordítanak. Akiknek egyetlen nagy ellenkezéssé válik az egész élete minden nevelői szándékkal szemben.

A kamaszok között különösen sok ilyen gyerek van. Rajtuk bizony már bajosabb segítenünk, főleg ha még mindig felülről kezeljük őket.

Ők erre a legkényesebbek. Az iskolában is, odahaza is. Nem bírják a fensőbbeséges felnőtt dumát. A sódert.

Baráti hangú beszélgetésekben viszont érdemes elmondanunk nekik sok mindent. Például azt, hogy az iskola azoknak a legunalmasabb, akik mindig csak azt tanulják, amit muszáj. Akik napról napra mély utálattal megoldják a feladott leckét, mert nem látják se hasznát, se értelmét. Nem jobb volna-e most mindjárt az év elején nekiesniük, legalább az olvasható tankönyveknek? Nem azért, hogy bevágják őket elejétől végig, dehogyis, hanem hogy belegondoljanak az egészbe, és így próbálják megérteni azt, ami részleteiben ha nem is érthetetlen, de értelmetlen.

A kötelező olvasmányon is milyen jó lenne máris túlesniük, mikor a tanárjuk még nem is követeli! Hiszen valahogy sokkal érdekesebbek is, amíg nem érzik rajtuk az iskolaszag.

De az sem utolsó mulatság: böngészniük a földrajzi, a történelmi atlaszt. Esetleg velünk együtt. Mihelyt a maga- szántából nézegeti őket az ember, mindjárt tele lesznek képzelődni-, töprengeni-, kér-

deznivalókkal. Mintha mi magunk is ott volnánk Óciánia szigetvilágában, vagy épp Hunyadi János kíséretében lovagolnánk Rigómezőre.

Hát még ha olyan jó szüleik vannak a gyerekeknek, akik izgalmas útleírásokat, történelmi regényeket is veszegetnek nekik. Ami az iskolában oly gondosan leszűrt, steril tananyag, hogy gyakran szinte már se íze, se bűze, ezek révén az egyszerre meglevendhet.

A gyerekek sem egyformák, persze. Olvasni például nem mindegyik szeret. De hátha ők is szívesen bújják az olyan könyveket, amelyek tele vannak képpel, jobbnál jobb illusztrációkkal?

Nekem is volt egy nem olvasó fiam. Ő csak mesterkedni szeretett. Csinált gumimotoros és vitorlázó repülőgépeket, villanymotoros és vitorlás hajókat, villanymotoros autót, sőt tengeralattjárót is tervezett. Még olyat is, amibe ő maga is beleülhet. Könyvet viszont inkább csak azért vett a kezébe, hogy mindehhez ihletet merítsen. Szereztem egyszer valahogy egy színes francia képeskönyvet, amely a járművek fejlődését – formáját, szerkezetét – mutatta be az ősidőktől napjainkig. Franciául azóta sem tud egyetlen szót sem, de ebből a könyvből rengeteget tanult.

És mi hasznát vette ennek az iskolában?

Ezt bajos megmondani. Mégis állítom: minden jókedvéből való, önkéntes tanulásnak, tapasztalatszerzésnek hasznát veszi a gyerek.

Sőt tovább megyek: minden olyan ellenméreg jót tesz a gyerekeknek az őket gyötrő iskolamérgezéssel szemben, ami életkedvet, önbizalmat ébreszt, kíváncsiságot támaszt bennük. Minden, ami a világ megismerésére serkent, minden, ami célt ad céltalannak érzett életüknek. A tanulástól, az iskolától legtávolabbi cél is többet ér a semminél. A sportszenvedély, a fotószenvedély, de még a gitáros szenvedély is jobb, mint a bamba életuntság. De a legjobb talán mégis az alkotó munka szenvedélye: a szerelése, a javítása. Aki viszi valamire benne, az már nem elveszett ember.

Még ha júniusban nem jön is haza majd színjeles bizonyítvánnyal.

„Ne hallgass anyádra”

Ez év október 29-én este 6 óra tájt arról értesültem a Krisztina-posta sarkán, hogy egy zengő férfihang tulajdonosa el fogja mondani, mégpedig balladában, hogyan vette el a lánságát Pataki Máriának.

Akkor léptem ki a postahivatalból, de hála a Moszkva téren bömbölő hangszórónak, már ebből a tisztos távolságból is alkalmam volt megismerkedni a kezdő mozzanatokkal: az illető leánykát kapacitáló fiatalember fülbe mászó dallá formált, meggyőző érveivel. Ezek közé tartozott természetesen az, hogy neki van mivel, s amiből már másoknak juttatott, abban Pataki Máriát is örömmel részesíti. Hogyha pedig az még habozna, részesedjék-e belőle, kérdezze csak meg a bárátnőjét, aki már túl van rajta, az majd eligazítja. Ezen a ponton Pataki Máriából – igazi balladai hangvétellel – Pataki Márja lett a „Tovamegyem három árva, Kérde tőlük a Szűz Márja” példájára. Rím kellett ugyanis a következő fontos buzdításhoz: „Ne hallgass anyádra!” Jól be is vágott ez a „-ki Márja-anyádra” összecsengés, mert egy újabb buzdítás már a vetett ágyban találta a ballada ifjú hősnőjét. Ott már csak arra kellett buzdítani, hogy ne forduljon a fal felé. Pontosabban: lehet, hogy még további buzdítások is elhangzottak a testhelyzetre és egyebekre vonatkozólag, nekem azonban sikerült közben keresztültörnöm magam a Moszkva teret betöltő tömegen, s eljutnom a földalatti mozgólépcsőjéig, ahol lassan már elenyésztek a fülemből tovakodó balladasorok.

De azért tovább tűnődtem a dolgon. Hogy is van ez?

A téren hatalmas emelvény állt, a zengő hangú fiatalember onnan terjesztette a modern szexuális kultúrát, együttesének izgalmasan lüktető zenekíséretével. Egy szemközti kisebb emelvényről színes fényszórók ontották rá sugaraikat, a témához illően főleg pirosat. Az összeverődött tömeg szemmel látható érdeklődéssel figyelt és fülelt, a hat-nyolc éves kisiskolásoktól a roskatag öregekig.

Fülelt? Nem, ez túlzás. A hangszórók teljes hangerővel működtek. Aki nem volt holtsüket, az mindent jól hallhatott.

***

BUDAI IFJÚSÁGI NAPOK – hirdette a nagybetűs felirat az előadói emelvény felett. A szervezők, lám, jól dolgoztak. Bebizonyították, hogy ilyen hűvöskés őszi időben is lehet nagyszámú szabadtéri közönséget toborozni, ha nem a közeli Városmajori Színpadon léptetik fel a műsorba állított együtteseket, hanem Buda legforgalmasabb terein. Szegények vagyunk, de erre ne volna pénzünk? Színpadnyi emelvényre a Moszkva tér közepén? Rikoltó hang- és rikító fényeffektusok korszerű technikájára? A siker, lám, igazolta az elképzelést.

Csakhogy aki így szervez, annak azt is tudnia kell, hogy közönsége nagyon vegyes lesz. Nemcsak fiatalok. Szülők és nagyszülők is. És gyerekek, és még majdnem gyerekek.

Legkisebb lányom a tizenharmadik évében jár. Bevallom: őt akkor sem féltettem volna, ha ott van. Pedig ha úgy veszem, már nagylány. És milyen szép! De roppant józan, öntudatos, kiegyensúlyozott teremtmény. Szinte sugárzik róla az érinthetetlenség.

Látok azonban serdülőfélben lévő lányokat, akik nem ilyenek. Sokkal tétovábbak. Szegény kis kósza lelkek, akiknek kár a fülébe üvölni a Moszkva tér közepéről, hogy „Ne hallgass anyádra!”

Jó néhány éve már, hogy Túrkevéről Mezőtúrra utaztam az akkor még működő vicinálison. Hárman ültünk csak a fülkében: egy cigányasszony a kis kamaszlányával meg jómagam. Engem az asszony észre sem vett volna. Már az első percben rákezdté, és Mezőtúrig abba sem hagyta kétségbeesett, hangos szidalmait. Nem válogatta a szavakat, még azt is kimondta kereken, hogy a szóban forgó fiatalember kivel, milyen közeli hozzátartozójával csinálja inkább azt, amit az ő lányával csinált.

Értetni véltem a kétségbeesését. A fiatal cigánylányok között sok a

szép. De ez a lány egyszerűen gyönyörű volt. Olyan különleges virág-szál, aki nyilván messze kirítt társai közül. Ennek ő – az anyja – jobb sorsot szánt, nem a kamaszkorban kezdett szülésekét, a korai hervadásét, tönkremenetelét.

De a lány csak a vállát vonogatta. Oly mindegy volt már neki, mit lamentál az anyja, mit átkozódik, mit sikoltozik fröcsögő szájával, csorba fogaival.

Az asszony sem lehetett több harminc-harmincöt évesnél. Keressem benne a lánya vonásait. Szomorú volt fölfedeznem, hogy igazából milyen egyformák. Húsz év sem kell tán, hogy ez a korán érett, gyönyörű gyerek épp ilyen legyen.

A szülészeti osztályok a megmondhatói, mennyivel veszélyeztetettebbé vált az utóbbi években ez az egész korosztály. Mennyivel több a koraérett kis nő, a még majdnem gyerek, aki már a felnőtt örömek és kínok részese lett. A statisztikák egyértelműek: évről évre nő a kiskorúak aránya azok között, akik kaparásra jelentkeznak. Az sem titok, hogyan növeli ez a későbbi spontán vetélések, koraszülések számát, illetve hogyan okoz igen gyakran egész életre szóló meddőséget. És az sem titok, hogy a tizenéves lányok mégiscsak megszült gyermekei közül milyen sokat dobnak oda állami gondozottnak.

Ha szóba kerül ez a téma, mindig hallom a bölcs tanácsot: hatékonyabbá kell tenni a szexuális felvilágosítást. Egyet is értek ezzel a nyilvánvaló bölcsességgel. Mégis fel-feldereng bennem: nem kellene-e egyúttal kevésbé hatékonyra tenni a „kezdjétek csak minél korábban” harsogó propagandáját.

Nem a régi prűderiát sírom vissza. De ez a „Ne hallgass anyádra!” mintha sok volna már a gyomromnak.

Akkor régen, ott a vonatban arra gondoltam: keserves ez a cigánysors, ez az önemésztő cigányerkölcs, amelynek szinte kötelezően oda kell dobnia a fiatalkori szépséget és egészséget. Mikor fognak szegények kilábolni ebből?

Mostanában inkább arra gondolok: nem ez az erkölcs van-e terjedőben, nem ez válik-e lassan uralkodóvá, már-már kötelezővé?

Nagyon szeretem a szerelmet. Azt az igazit, amelyből a test hevülése sem hiányzik, de a lélek tartós öröme sem. Amely a szolidaritás szoros szálait szövöfi fiú és lány, férfi és asszony közé. Amely segít családot is teremteni, fenntartani, embervoltunkat kiteljesíteni, magányosságunk átkától megszabadítani.

De az önpusztítástól mindig irtóztam.

(1982)

Nyavalyás idők

Az őszi hűvös-esős-ködös idők többnyire meghozzák a betegségeket gyerekeinknek, s velük a rendkívüli gondokat. Jó volna persze megelőzni ezeket a megfázásos-torokfájásos-hurutos-köhögős nyavalyákat. Vannak is szülők, nagyszülők, akik agyonöltöztetik ennek érdekében a gyerekeket: alighogy egy kicsit hűvösre fordul az idő, már húzzák rájuk a melegebbnél melegebb holmikat, a lélekmelegítőtől a bundás nagykabátig, a gypajúzoknitól a gypajúsálig, kesztyűig, sapkáig...

Nekem történetesen olyan szüleim voltak, akik nem bánták, ha egész télen hajadonfótt jártunk is, rövid nadrágban, csupasz térddel, többnyire kesztyű és sál nélkül. Kivéve, ha korcsolyázni mentünk, vagy szánkózni az Öregtemető dombra, de akkor is inkább a magunk akaratából húztunk kesztyűt, tekertünk sálát a nyakunkra. Mert azt mi is tudtuk azért, hogy nem jó órák hosszat kesztyű és sál nélkül dideregni, sőt a fülünket sem jó sokáig csípetni a faggyal, mert ahogy egymást rémisztgetjük: ha csontkeményre fagy, még le is törhet. Elképzeltük magunkat fül nélkül, és hatalmasakat nevtünk persze. S ez elég is volt ahhoz, hogy csikorgó hidegekben jól a fülünkbe húzzuk a sapkát (amit anyánk szavára aligha tettünk volna meg).

De mikor iskolába rohantunk reggelente? Még a kabátunkat sem igen gomboltuk be, nemhogy sapkával, kesztyűvel, sállal törődtünk volna. Szaladtunk – és nem fáztunk egy kicsit sem.

A gyerektetek, igaz, többnyire vékonyak a mienkhez, felnőttekéhez képest, de hogy olyan hamar átfáznának? Nem, alig hamarabb vagy könnyebben, mint a mienk, mert kicsik lévén, az ő szívük közelebb van a kezükhöz-lábukhoz, és kellően ellátja őket friss, meleg vérrel. Igazán jól felöltöztetni tehát csak akkor fontos őket, ha hosszabb időt töltenek hideg időben szabad ég alatt, vagy olyan cudar szél fúj, hogy a lelkük is kifagyna tőle jó meleg holmik nélkül.

Gyereke válogatja persze, ki mennyire kényes, de én úgy tapasztalom, hogy a túl meleg ruhákhoz szoktatott, és emiatt gyakran meg is izzadó gyerekek könnyebben megfáznak, megbetegszenek, mint az edzettebbek. Mert minden emberi testnek van egy bizonyos természetes melegtartaléka, s ezzel okosan gazdálkodni lehet télen is, ahogy egészséges gyerekeket nyáron sem kell féltenünk az uszodák hideg medencéjétől és más hűvösebb vizektől, mert ez a természetes melegtartalék megóvjá őket a megfázástól.

Megóvjá, ha nincsenek felhevülve, kiizzadva. És persze, csak egy ideig elég a tartalék. De ez így van télen is.

Sokszor magunk sem nagyon tudjuk, mitől lett beteg az a gyerek. Felszökik a láza, fájlalja a fejét vagy a torkát, vagy csak egyszerűen nem érzi jól magát, kókadozik, gunnyaszt... Bizony, ágyba kell dugni, orvoshoz vinni vagy orvost hívni, és ápolni türelmesen, míg csak meg nem gyógyul.

Ez az, a türelem. Mióta a legtöbb családban mind a két szülő dolgozik, és mozgósítható nagymama sem igen van a közelben, betegségek idején ketté kéne szakadniuk a szegény anyáknak, hogy min-dennek eleget tehessenek. Mert várná őket a benti munkájuk is, de a gyereket sem hagyhatjuk egyedül betegen, lázasan. Mit csináljanak? Többnyire otthon maradnak persze, mert muszáj, de nem mindegyik

örül, hogy betegápolónak kell lennie, holott szívesebben menne be dolgozni. Már csak a munkatársai, kolléganői miatt is, akik oly undokok tudnak lenni, ha az ő munkája is rájuk marad. De az sem jobb, ha nem marad rájuk, és otthagynak neki mindent megcsinálatlanul, elintézetlenül...

Arról persze aligha lehet vita, hogy egy anyának mindig a gyereke a legeslegfontosabb. Akkor is, ha egészséges, s hát még ha beteg!

Akadnak olyan anyák is – ez sem olyan ritka eset –, akik látván, hogy beteg a gyerek, benyomnak a hátuljába egy Germicid kúpot, s mégis beviszik a bölcsődébe, óvodába, hogy megmentse legalább még azt az egy munkanapjukat. Hogy napközben megint belázasodik, azt ők is jól tudják, de hát ott vannak a gondozónők, ott vannak az óvónénik, majd törődnek vele, majd lefektetik, elbabusgatják estig.

Az ő gyereküknek ebből csakugyan nemigen lehet semmi baja, a többinek annál inkább, akik úgy is folyton köhögőstítik, náthásítják egymást, egyik fertőzést a másik után adják át. Már igazán csak ez hiányzik, hogy még lázas emberek is legyenek köztük, és azoknak a vírusait, bacilusait is beszívja, lenyelje a többi.

Hiába, nincs mentség, a beteg gyereket otthon kell fogni, s otthon kell vele maradni: ápolni türelmesen, amíg meg nem gyógyul.

Bocsánat, hogy már megint a türelmet emlegetem. De ebben a mai rohanós világban annyi a türelmetlen ember és annyi a türelmetlen anya is, hogy rémes.

Pedig annak a szegény gyereknek nemcsak különféle orvosságok kellenek, hanem okos törődés is.

Például könnyű ételek. Inkább enyhén sósak, mint édesek, mert az édes étel hamar eltölti, s nemcsak az étvágyát rontja, hanem az ihatnékját sem hozza meg. Holott egy lázas gyerek, aki még izzad is a lázcsillapítótól, rengeteg vizet veszít, és elegendő folyadék híján könnyen kiszáradhat, ahogy az orvosok mondják, ami nagyon komoly veszedelem.

Amelyik beteg gyerek eleget iszik-eszik – mert kellő türelemmel itatják-etetik –, az mindjárt könnyebben gyógyul. És még könnyebben, ha kényeztetik is egy kicsit.

Jómagam egyébként igazán nem vagyok híve annak, hogy a gyerekek minden nyösszentésére ugorjunk, és tüstént vigasztalni, babusgatni kezdjük őket. Annak sem vagyok híve, hogy mindig minden kívánságukat teljesítsük. De a lázas beteg gyerek, az más. Azt ne intsük le, ha nyöszörög. Ha kér valamit, adjuk oda neki. S ülünk oda mellé, amennyire a munkánk engedi, és meséljünk neki, vagy játszunk vele, ahelyett, hogy a maga bajára hagynánk. Ne csak azért, mert unatkozik szegény feje az ágyban, és mihelyt egy kissé lemegy a láza, esetleg már ugrik is ki, s lenge hálórúhában szaladgál összevissza, mert nem bírja már a mozdulatlanságot. Ez csak az egyik ok. A másik az, hogy nemcsak az orvosság gyógyítja a gyermeket, nemcsak az ágyban fekvés, hanem annak az öröme is, hogy milyen jók hozzá a szülei. És megfordítva: amelyik gyerek csak az anyja türelmetlen hisztériázását hallja simogatás, szép szavak helyett, az biztos, hogy nehezebben vergődik ki, főleg súlyosabb betegségekből.

Érdekes különben az is, tessék megfigyelni, hogy az egészséges gyerekek nem hálálják meg különösebben a kényeztetést, sőt kamaszfejjel már pimaszok, gorombák, utálatosak is tudnak lenni az őket ajnározó felnőttekhez. A beteg gyerek viszont legtöbbször nagyon is hálás minden jó szóért, minden gyöngédségért. Mintha csak tudná, hogy ez a szülői szeretet legbiztosabb próbája. Amelyik apa-anya ilyenkor is megállja a helyét, hosszabb-rövidebb betegségek idején, az önmaga felől is nyugodt lehet: megérdemelte, hogy gyereke legyen, akivel megoszthatja az életét.

Mert akármilyen furcsa: a beteg gyerek sokszor még boldogságot is hoz a szüleinek. Valami kimondhatatlan jó érzést, hogy mindenestül ránk van hagyatva szegény feje, jaj de jó, hogy vagyunk neki, hogy van, aki szereti.

Bizony, jó. S én azt hiszem, hogy az ilyen örömekért érdemes az embernek ezen a világon élnie.

Alkotó játékok öröme

Azokról a játékokról essék most szó, ha megengedik, amelyekkel a gyerek nemcsak elszórakozik, hanem a tehetségét, ügyességét, különféle készségeit is fejleszti közben, bár ezt ő maga észre sem veszi. Őt csak az érdekli, amit csinál. Amit fon, sző, amit fűz, varr, amit gyúr, amit hajtogat, amit épít, szerkeszt, szögez, fúr és farag, hogy olyan legyen, amilyennek megálmodta, eltervezte.

A közeledő karácsony alkalmából nem árt végiggondolnunk: mit is szerezzünk be apró-cseprő ajándékképpen a gyerekeinknek, hogy többet ügyeskedhessenek.

Kezdjük talán a fonással. A hármason csakugyan gyerekjáték, s elég hozzá három szál madzag. De a műanyagboltokban különféle színű szálak is kaphatók, s nem is drágák. Ezekkel a piros-sárga-kék-zöld szálakkal játszadozva akár a tizenkétszeres fonás fortélyait is megtanulhatják a gyerekek. Sok minden egyebet is készíthetnek belőlük, ki-ki a maga fantáziája szerint.

Szőni azért már jobb színes pamutból. Például kis babaterítőket. De később akár igazi sálát is. Sálszövőszék házilag is készíthető, bár az apának nyilván könnyebben megy ez, mint maguknak a gyerekeknek.

A varrásról inkább nem beszélek, ahhoz az anyák jobban értenek. Legfeljebb arra bátorítanám őket, hogy már az egészen kicsi gyerekeiket – akár a fiúkat is – tanítsák meg tűvel-cérnával bánni, rongydarabokat összeöltögetni, rájuk gombokat varrogatni – természetesen szülői felügyelet mellett. A lányok előbb-utóbb nyilván odáig is eljutnak, hogy babaruhát és egyebet varrjanak. És akkor már legyen saját varrókészletük is, egyrészt a maguk örömére, másrészt pedig, hogy

ha mi magunk váratlanul kifogynánk a tűből, cérnából, miegymásból, vagy nem találnáink sehol az ollót, tőlük kérhessünk kölcsön hamarjában, ne szoruljunk a szomszédságra.

“Kés, villa, olló, nem gyerek kezébe való!” – ezt a sokat emlegetett régi szabályt már mind kevesebben hiszik el és tartják be. Ne is higgyék, ne is tartsák, bár nem árt azért némi óvatosság.

De nézzük csak még a beszereznivalókat. Magam hosszú éveken át minden karácsony előtt belátogattam egy-egy vasboltba, hogy újabb és újabb szerszámokat vegyek a gyerekeknek, részben az elveszettek helyett, részben a készlet bővítése végett. Kezdtem a kalapáccsal, harapófogóval, de aztán eljutottam a különféle vésőkig, reszelőkig, csípőfogókig, csavarkulcsokig, nem szólva a franciakulcsról, vagy a forrasztópákáról. Bár ez utóbbit mintha már másutt vettem volna, nem szólva arról a kis villanymotorról, amely szintén évekig szolgált fiaim különféle kísérleteinek és „mesterkedéseinek” segédeszközéül.

Másoknak is ajánlani merem: ne csak a játékboltokat lepjék el ilyenkor. Azokat is, de ne csak azokat. A vasboltokban, műanyagboltokban, papírboltokban, háztartási boltokban, ezermester-boltokban, villamossági és optikai üzletekben is érdemes körülnézniük: mit vihetnének haza kisebb-nagyobb ajándécul, amivel a gyerekeik napok, hetek, sőt akár hónapok, évek hosszát eljátszogathatnak, elügyeskedhetnek.

A kicsiknek a matrica is öröm. Vagy az egyszerű kivágós játék, amihez csak olló kell, meg esetleg ragasztó – és egy kis türelem. Öröm a bűgattyúnak való nagy gomb – bár ilyesmi a háznál is akad –, vagy a propellernek való vékony fémlemez, amit csak ki kell fűrnünk középpüzt, s kétoldalt ügyesen meghajlítani, s akkor egy beletűzött és kellően hozzáérsített pálcikával megfogva, ők bármikor a mennyezetig röpíthetik. Sípot is hajlítgathatunk nekik ilyen vékony fémlemezéből, ha előtte megfelelő alakúra vágjuk. Később ezeket már maguk is megcsinálhatják.

Ahogy nőnek a gyerekek, vehetünk már nekik, mondjuk, olcsó vil-

lanycsengőt is, első ártatlan elektromos kísérleteikhez. Csak a csörgője gombját tekerjük be leukoplasztal, lehetőleg ne szóljon teljes hangerővel. Egy-egy zseblámpával is sok érdekes kísérlet végezhető. Átvilágíthatják vele a gyerekek az ujjaikat, a tenyerüket, megbámulhatják a saját eleven vérük élénk piros színét. Vagy például jókora papírlapot is erősíthetnek a falra, majd leoltva a villanyt, ceruzával körülrajzolhatják a család tagjainak a papírra vetülő árnyarcát. A zseblámpa természetesen fixen kell hogy álljon ezalatt, s az illetőnek sem szabad közben elmozdulnia, míg gondosan körül nem kanyarítják a profilját. Később aztán ki is vágthatják a kész rajzokat, majd fekete rajzlapból vagy sötétkéék bekötőpapírból készíthetnek másolatot róluk – ezek már igazi sziluettek –, s a falra erősíthetik őket, mert úgy mutatnak igazán.

Gipszet és gittet is hozhatunk a házhoz alkalomadtán, s rákapathatjuk a gyerekeket, hogy például levéllenymatokat készítsenek. De ha már elég ügyesek, akár a saját képmásukat is kiönthetik gipszből, örök emlékezetül, hogy milyenek voltak tíz vagy tizennégy éves korukban.

Nagy szám az is, ha olyan vetítógépet sikerül szerkesztenünk, – esetleg már nagyobbacska gyerekeink segedelmével –, amely bármilyen képet, rajzot, fényképet nagyítva a falra – vagy a falon feszülő lepedőre – varázsolhat. Csak arra vigyázzunk nagyon, hogy a vezetékek tökéletesen szigetelve legyenek, s a villanykörte melege se okozhasson semmi veszedelmet. Az egészhez alig kell más, mint egy nagyítóüveg, egy jókora doboz, egy jókora tükör, egy homályos üvegű villanykörte, továbbá vezeték, villanydugó és kapcsoló. Nem árt azért – biztonság okáért – egy 24 voltos transzformátor sem. A körte fénye erősen megvilágítja a vetítógép alján vízszintesen fekvő képet. A felette lévő, 45 fokos szögben elhelyezett tükör segítségével a kép a lencse irányába vetül, s megjelenik a falon. A szükséges távolságokat előre ki lehet számítani, de ki is lehet kísérletezni, nem kerül sok fáradságba.

Félek, hogy ettől már sokan megijednek: túl bonyolult dolgok

ezek. Egyszerűbb mégis egy távirányítású autót, vagy egy felhúzható makimajmot venni a gyerekeknek, aztán majd csak elszórakozik vele.

Egyszerűbbnek csakugyan egyszerűbb, de nem biztos, hogy hasznosabb. És én már akkor is inkább olyan legó- vagy fémépítő készletet vennék, amelyből sok egyéb mellett például archimédeszi csigasort is lehet készíteni, s egy kilós súllyal akár tízet felemelni. Vagy mondjuk, olyan műanyagépítőt vinnék haza, amelyből kristályrácsához hasonló remek térbeli szerkezetek állíthatók elő.

Nem győzőm eleget hangoztatni: alkotásra és kísérletezgetésre kapassuk gyerekeinket, és ne csupán olcsó időtöltésre.

Bár tágabb értelemben véve alkotás az is, ha a gyerek beleéli magát valamibe. Ha babatűzhelyen főzőcskézik, vagy babaóvodát játszik, vagy a kesztyűs bábjaival komédiázik. Vagy egyszerűen csak hever az ágyon, és hősi álmokat sző, amelyeknek természetesen mindig ő a főszereplője.

Igen, azoknak is igazuk van, akik a mese, a beleélő játék, a bábozás, a színészkedés, vagy a pusztá képzelődés gyönyörűségétől sem akarnak megfosztani egy gyereket sem, ha épp erre van hajlama, kedve. De akik fogékonyak a látható, a hallható és ügyes kézzel alakítható világ ezer érdekességére, azoknak is adjunk meg minden tőlünk telhető segítséget. A közeledő karácsony igazán jó alkalom erre.

Közeledik a karácsony

Nem először mondom: ha lúd, legyen kövér. Ha meg ünnep, legyen vidám.

Tudom én, milyen keserves úgy összehozni egy karácsonyt, hogy semmi se hibáddzon. Hogy örüljön ki-ki annak, amit kap, az ilyen-olyan ajándékoknak.

Már csak ezért sem árt levelet íratnunk a gyerekekkel, vagy ha még

írni sem tudnak, tollba modatnunk velük kívánságaikat, s kitétetnünk az ablakba, hátha arra jár a karácsonyi angyal és elviszi. Csakhogy a gyerekvágyak nemigen ismernek korlátokat. Nem árt tehát még idejében gondosan le is hűtögetnünk reményeiket – főleg az utolsó napokban –, mert sokkal jobb keveset várni és többet kapni, mint megfordítva.

Jómagam már évek óta mindig újra megjátszom a szomorút, sőt kétségbeesettet, nem is csak napokkal, hanem hetekkel az ünnep előtt. „Gyerekek, baj van. Alig van pénzem... Most nagyon szegény karácsonyunk lesz.”

Régebben, amikor még mind kicsi volt, a karácsonyi angyalokat sajnáltattam velük, hogy milyen sok gyereknek kellene gazdag ajándékot vinniük, de hát hiába, nem győzik. „Örüljete, ha mégis tudnak valamit hozni nektek is, mindenféle drága játékra ne is számítsatok.”

A hétéves kislányunk még most is hajlamos hinni az ilyesmiben, de a nagyok? Azok már csak rám sandítanak, meg az anyjukra, hogy tőlünk vajon mit várhatnak. Fékezgetem a fantáziájukat, hogy idén bizony nem sokat. Most nem megy. Kicsi pénzből nem lehet nagy karácsonyt csapni. Majd valamit összeverünk, de csak ami telik. Ne is reménykedjete! Így aztán végül csak odajutnak, hogy 24-én este meglepődve látják: ahhoz képest, hogy mennyit siránkoztam, nem is lett olyan szegény a karácsony.

Hiába, ez már így van. Mennél kisebb a várakozás, annál nagyobb az öröm.

Az örömszerzéshez nemcsak pénz kell. Még kevésbé: esztelen pazarlás. Ha túlságosan kiköltekezünk, az a zsebünknek se tesz jót, de nekik se. Nincs szerencsétlenebb gyerek, mint aki úgyszólván mindent megkap, amit csak kikottyant a száján. És közben elveszti a legfontosabbat: azt a képességet, hogy minden kis jónak örülni tudjon az életben.

Tíz játéka közül kilencet a kezébe sem vesz, ruhadarabjai negy ré-

szét pedig egyszerűen nem tudjuk ráhúzni, mert mindegyikre talál valami kifogást. Ha mást nem, annyit: „Ez nem kell, ezt utálok!”

A karácsonyesti gyertyagyújtás előtt jó lekötnünk valamivel a gyerekek figyelmét, mialatt a belső szobában az ajándékok szétosztása folyik. Ilyenkor kell esetleg még áttenni ezt vagy azt, apróságokat, egyik kupacból a másikba, nehogy a csalódottság ördöge bújjon majd bele valamelyik gyerekbe, s biztassa éktelen bömbölésre, amiért ő kevesebbet kapott, mint testvérei. Iszonyú nehéz ilyenkor abszolút igazságosnak lenni, nem marasztani bajban a szegény Jézuskát, aki-nek, ugye, az volna a dolga, hogy mindenkinek az arcára odacsálja az ünnepi boldogság mosolyát. Csakhogy kényes mosoly ám ez: egy vélt megrövidítettségében felülvöltő kölyökhang úgy elrebbentheti, hogy egy évig várhatunk rá megint.

A várakozás feszültségét hivatott oldani a gyertyagyújtás előtti közös zengedezés. Fújuk a külső szobában a Kiskarácsony, nagykarácsonyt, a Kirje, kirje kisdededcskét, a Mennyből az angyalt, a Pásztorok, pásztorokat és a többi, és fél füllel lessük-figyeljük közben, nem szólal-e meg a csengő odabent. De még mindig nem szól, pedig már kezdünk kifogyni az elénekeletlen karácsonyi dalokból. Akkor mondja Petyó fiam: „Tudjátok, mi nem volt még? Énekeljük most azt, hogy Rossz a Jézus...” Komoly képpel mondja, mint vérbeli humorista, de azért vagyunk egy család, hogy abban a pillantban mindenki értse a viccet, s kitörjön a hangos hahota. „Rossz a Jézus!” – kiáltozzák boldogan még a kicsik is, mert élvezik – mint mindig – a csúnya beszédet. Nem akarom leinteni őket, inkább rázendítek, s máris velem együtt harsogja mind: Rossz a Jézus kiscsizmája, / rossz a köpenye, / ázik-fázik, megveszi az / Isten hidege. / Volna nékem kiscsizmám, / Jézuskának odaadnám, / ringyes-rongyos köpenykém / jól betakarnám./

Nagyon szeretem ezt az éneket, pedig nem is gyerekkoromra emlékeztet. Jóval később, 1957 januárjában tanultam Lendvai Dániel

szobafestősegédétől, aki első cellatársam volt letartóztatásom után a Gyorskocsi utcai vizsgálati fogságban. Őt Budakesziről hozták be egyszál kiskabátban, mert a forradalom alatt magyar zászlót lengett valami felvonulás élén, s ezért besorolták – teljesen ártatlanul – a Sziklai-lincselést megtorló per vádlottai közé. Nagyon didergett szégyen a fűtetlen zárkában, őt csakugyan majd megvette az Isten hidege. Szerencsére volt egy fölösleges szvetterem: amikor azt felhúzta, kedve támadt még énekelni is. Így jutottam ennek a szép dalnak a birtokába, amit ő még Léván tanult, őt ugyanis onnan telepítették ki szüleivel és testvéreivel együtt, ha jól emlékszem, 1947-ben. Nem sok mindent hozhattak magukkal, de a Rossz a Jézust átmentették árva lelkük elorozhatatlan kincseként.

Így került bele ez a karácsonyi ének a mi ünnepi repertoárunkba is, miután hazatértem a fogságból az enyéim körébe. Petyó fiam tréfája pedig azóta is kísért a családban, mióta sikerült először elsütnie. Főleg ha nem úgy sikerül karácsonykor minden, ahogy szeretnénk. Ki tehet róla? Persze hogy nem az ünnepi ígézet Jézusa, hanem mi magunk. De a karácsonyi dal felébe vágott, szándékosan félrehallott első sora épp a maga képtelenségével segíthet előcsalni a megbocsátó mosolyt, s helyrezoökkenteni a kisiklott családi hangulatot.

Feleségem mondogatta olykor a gyerekeinkről: egy zsákban áll náluk a sírás és nevetés. Valóban, szinte egyik percről a másikra tudtak átváltani zokogásból kacagásba, kacagásból zokogásba. De bennünk, felnőttekben is legalább ilyen közel lakik az egymás iránt érzett ingerültség és szeretet, s ez karácsonykor – az ünnepi felajzottság különleges lelkiállapotában – félelmetes kisülésekhez vezethet.

A gyerekkeserűségeket könnyebb talán elcsitítanunk. Ezek többnyire az ajándékok miatt törnek ki. Nem is hogy keveslik. Hanem hogy nem olyan ez vagy az, amelyet szerettek volna. Vagy hogy a testvérük valami kíváncsabbat kapott, mint ők.

Ilyen esetekre jó nemcsak csitító, vagy pláne dühös szülői szavakat

tartalékolnunk, hanem kisebb – de hatásosnak ígérkező – pótajándékokat is. „Jaj, neked még jár valami! Hova lett? Én nem is értem! Hova lehetett?” Addig-addig, hogy csak előkerül, és remélhetőleg helyre is billenti a vágyak beteljesülésének a gyerek lelkében elbillent mérlegét. Van, amikor cseréről is szó lehet, vagy akármilyen más helyzetetről, csak arról nem, hogy tüske maradjon bármelyikükben.

Velük sem mindig könnyű zöldágra vergődnünk. Hát még nekünk, szülőknek egymással! Ilyenkor, mondom, könnyebben kiborul mindenki, de a feleségek különösképpen. Egy asszonyismerősemet például a férje svéd acélból készült borotvaéles kenyérvágó késsel ajánlékozta meg. Ha máskor kapja, örül neki. De karácsonyra kést? Ettől zokogni és üvölteni kezdett. „Mért vetted ezt? A nyakamat vágjam el vele? Hát ennyi tapintat sincs benned? Mért kellett elrontani az ünnepünket?”

Egy másik asszony meg attól háborodott fel, hogy vadonatúj mosogatókötényt kapott. Egy harmadik attól, hogy nem olyan kölnit vett neki az ura, amelyet ő szeret. Hogy házasságuk tizenhét esztendeje alatt még ezt sem tudta megtanulni!... A gyerekek meg csak nézték, hallgatták riadtan az ünnepi műsort, amit nem nekik szántak, de kénytelen-kelletlen részesülniük kellett belőle.

Hát nem jobb ilyenkor legalább kiszaladni a fürdőszobába, és ott zokogni ki magunkat? Vagy esetleg meg is dörzsölni hidegvízzel a homlokunkat, a tarkónkat, hisz az is jót tesz néha a felzaklatott idegeknek.

De félek, hogy a férfiaknak még ezt is hiába ajánlanám. Ők nem szoktak zokogva kirohanni, hanem ott helyben adnak hangot – nem éppen halkán és finoman – indulataiknak.

Hiába, nem vagyunk egyformák. Még akkor sem vagyunk azok, ha a kölcsönös keserűség helyett karácsonyi szeretetszósszal öntjük

le magunkat. De hát az igazi szeretet – ami több a szósznál – nem épp azokat hozza-e közelebb egymáshoz, akik nem egyformák? Kiket karácsonykor, kiket más egyébkor.

Jó, ha karácsonykor is. Ez mégiscsak ritka nagy alkalom egymás titkos vágyainak kitalálására, szívbéli szeretetünk kölcsönös kifejezésére. Akik ezt el nem szalasztják évről évre, azoknak nem rossz az ünnep, nem rossz a Jézus – legfeljebb a kiscsizmája és a köpenye. Ahogy nekem is hiába erősítgeti egy régi barátom a maga kesernyés humorával: „Hidd el, komám, az volt az emberiség legnagyobb rosszakarója, aki ezt a karácsonyt kitalálta.”

Mennyből az angyal...

Megszólalt a csengettyű bent a nagyszobában, és mi már tódultunk is befelé. A többiek mind a fa köré gyűltek, csak én ugrottam ki a bolyból és rohantam az ablakhoz. Négyéves voltam? Vagy már öt is? Erre nem nagyon emlékszem, de arra igen, hogy rettentően szerettem volna látni azt a nagy fehér angyalt, aki a karácsonyfát hozza, meg az ajándékokat. Tavaly nem sikerült meglesnem. De most hetek óta készültem rá, hogy a csengettyűszó hallatán már nyitom is az ajtót, s oly gyorsan vágatok a karácsonyfa mögött feketéllő ablakhoz, hogy nem késhetek el. Még meg kell látnom, legalább a hófehér ingét, vagy két széles szárnya lebbenését! De tán még a levegőben utánaúszó aranyhaját is, ahogy tovatűnik a téleesti homályban, s elsuhan az ismeretlen mennyei magasságok felé.

Igen, eleven angyalt akartam látni. Mindenáron. Ez volt a leghőbb vágyam. Testvéreim – voltak néhányan – tüstént a hosszú sorba állított székek felé tekingettek a karácsonyfagyertyák gyér világánál. Csak messziről meresztgették persze a szemüket, tekergették a nyakukat, mert az ajándékok birtokbavétele később következett. Most

ott kellett volna állnom egyelőre nekem is a fánál, hogy máris együtt énekelhessük – mint mindig – a Mennyből az angyalt.

De én – háttal az egész családnak – a kinti sötétet fürkésztem. Hogy lehet ez? Hová lett az angyal ilyen hirtelen?

Csalódni sem volt időm, mellém lépett anyám. Tudta ő, mire vágyom.

Ott! – mutatta. – Ott! Nem látod?

Fölfelé mutatott, meredeken föl a magasba.

– Nézd a fehér ingét! A szárnyát! Nézd! Nézd! Ott!

Izgatott hangjától én is lázba jöttem. Gyarló testi szemeimmel igazság szerint nem láthattam semmit, de mit számított most az! Lázas lelkem tisztán mutatta, hogy igen, csakugyan, valami derengő fehérség fut el a csillagtalán, vak égi mezők felé, majd vész bele a sűrű homályba.

Csak álltam és bámultam még azután is, hogy eltűnt a látomány. Anyám gyöngéden megfogta a vállam.

– Na, gyere! – mondta. – Már nem látszik semmi.

Soha ilyen csordulásig telt szívvel nem fújtam az éneket:

„Mennyből az angyal lejött hozzátok, pásztorok, pásztorok...”
Csakugyan lejött. Hozzánk is leszállt. Láttam! A saját szememmel. Igen, csakugyan ő hozta a karácsonyfát!

Akkor még hittem. Egy év múlva már nem. Tán azért sem, mert az egyik szekrény aljában már az ünnep előtti héten megtaláltam azt az odarejtett játékautót, amely a legfőbb karácsonyi kívánságom volt, mert menet közben szikrát szórt. Anyám épp belépett a szobába.

– Mit kutakodsz? – kérdezte, látva, hogy ott térdepelek a nyitott szekrény előtt. – Mit keresel ott?

– Én semmit... – nyögtem zavarodottan, de a kezemben lévő autót már nem volt időm eldugni.

– Hát ez? – hajolt fölé. – Ez meg micsoda? No nézd csak, egy autó! Ezt meg honnan vetted?

– Itt találtam – dadogtam ki nagy nehezen.

– Itt? A mi szekrényünkben? Az meg hogy lehet? Te, ezt biztos egy angyal ejtette le, aki Afrikába vitte a karácsonyi csomagokat az ottani gyerekeknek!

Tudtam, hogy csak a játék kedvéért mondja ezt. De úgy csináltam, mintha elhinném.

– Afrika, az nagyon messze van?

– Nagyon! Azért is fáradt el az a szegény angyal, mert sokat vitt és messze. Nem csoda, hogy elejtette.

– És most mi lesz vele?

– Tegyük ki az ablakba, hogy ha éjszaka megint erre száll, észrevegye és elvigye!

– De neki úgyis van elég! – néztem könnyörögve anyámra, mert már nagyon szerettem volna látni, hogyan szikrázik.

– Nem, nem, ez akkor is az övé! – mondta határozottan, és becsukta az ablak két üvege közé.

Szerencsére már estére járt az idő, úgyhogy nem kellett sokáig ácsingózva nézegetnem – a fagyos üveghez nyomott orral – a kis autót. Hamarosan álmomban játszhattam vele – úgy szikrázott, hogy még! –, s reggelre csakugyan nem volt az ablakban.

Karácsonyra kaptam viszont egy pont ugyanolyat. Sajnáltam is, hogy nem jelöltem meg a másikat. Jó lett volna tudnom, nem ugyanaz volt-e. De arra nem vitt rá a lélek, hogy anyámtól megkérdezzem. Később úgyis rájött – ahogy minden anya rájön egyszer –, hogy már én sem hiszek az angyalmesében.

De hát azért születnek a világba mindig új és új gyerekek, hogy amikor a nagyobbaknak már kinyílik a csipájuk, a kicsik még akkor is el-elábrándozzanak a csukott ablakon karácsonyfástul keresztülröppenő égi angyalokról.

Nekem is született néhány gyerekem, Julcsi, a hetedik, épp tíz éve. Valamikor ő is nagyon hitte, hogy angyal hozza a kész karácsonyfát, ágain díszekkel, cukrokkal és égő gyertyákkal.

Régi festőknek a képein látott ő elég angyalt – vannak ilyen könyveim –, s tágra nyílt szemmel figyelte mindig, főleg a szárnyukat. Azt mindjárt észrevette, hogy emberarcuk, emberkezük, emberlábuk van, mindenük olyan, mintha igazi emberek volnának, csak a szárnyuk nem. Nem ér úgy véget a válluk, mint a mienk, nem gömbölyödik le csupaszon, hanem egyszerre tollas lesz és hosszú és fényes... és akkor ők már nem is emberek, hanem angyalok.

Őt ez izgatta, de nagyon: hogy lesz az emberből angyal?

– Hát úgy, hogy meghal – vágtam rá egyszer, mert épp akkoriban kezdett el küszködni a halálnak a gondolatával is. Este, mikor lefeküdt, és szokása szerint megfogta a kezemet, olyan furcsákat kérdezett. – Mi lesz azzal, aki már nagyon öreg? A Sapával is mi lett?

Sapa az én apám volt – így hívta az egész család –, hanem a Julcsi születését, utolsó unokáját ő már nem érte meg. Anyám igen, de Julcsinak épp ez ütött szöget a fejébe, hogy kettejük közül az egyik hova lett.

Mit csinálhattam volna? Sapát is megtettem angyalnak.

– Bizony ő elröpi – mondtam –, mert már nagyon öreg volt.

– És most ő hozza nekünk a karácsonyfát? Meg az ajándékokat?

Váratlanul ért a kérdés. Törtem a fejem, mit feleljek. De Julcsi sürgette a választ:

– Ő hozza?

– Ő – egyeztem bele. – Azt hiszem, ő. Csak nem nagyon mutatják ám magukat az angyalok, mikor jönnek, azért nem tudom egészen biztosan.

– Lessük meg! Én fölállok sámlira, és akkor be tudok nézni a kulcslyukon. És hogyha látom, neked is szólok.

– Az kéne! Észrevenné, és úgy elszállna mérgében, hogy semmit se hagyna itt.

Julcsi is belátta, hogy ezt nem szabad kockáztatnia.

– Akkor írjunk neki! Írjunk levelet, kérdezzük meg, hogy ő-e a Sapa. És tegyük ki az ablakba!

Ez már járhatóbb útnak látszott. Épp közeledett a karácsony, és utolsó nap én csakugyaan megírtam egy Sapának szóló levelet. Kértem, hogy ha ő az, válaszoljon.

– Jó lesz? – kérdeztem Julcsitól.

– Jó.

– Na, akkor tedd ki az ablakba, aztán meglátjuk, mi lesz.

Az lett, hogy a csengettyűszóra most Julcsi ugrott be elsőnek a nagyszoba ajtaján, és vágatott éppoly lélelszakadva a karácsonyfa mögötti ablakhoz, mint én annak idején. De nem is a levelet nézte először, ott van-e, hanem hogy nem lát-e valamit a kinti sötétségben. Hátha még elcsípi tekintetével az elsuhanó Sapát, aki valamikor két lábon járt, akárcsak mi, de amióta angyal lett, úgy röpül, mint egy madár...

Melléje léptem és meredeken a magasba mutattam.

– Ott! Ott! Nem látod? Ott! Az a fehér! Még mindig látszik! Most tűnik el... Most!

Mint anyám annyi éve az enyémet, úgy lobbantottam föl most én az ő képzeletét. Szédült izgalommal nézett fölfelé, és sóvár lelkével ő is látta a szemmel láthatatlant. Azt a fehér valamit a nagy-nagy feketeségben, aki biztos a Sapa volt.

Igen, biztos ő volt. Mert amikor eszébe jutott Julcsinak, hogy a levelet is megnézzé, ott talált egy cédulát, de nem azt, amit ő tett ki. Azon kék írás volt, ezen piros. Adta is ide mindjárt, hogy olvassam el.

Mutatóujjammal követtem a rövid szöveget, úgy betűztem ki neki lassan, tagoltan, hangosan:

– Én voltam, Sapa.

Rám nézett, én őrá.

– Ő volt – mondta nagyon komolyan, s a fejével is biccentett egy picit, annak jeléül, hogy akkor minden rendben van.

Azt a cédulát azóta is őrzöm. Karácsony előtt, most legutóbb, elő is vettem, és szó nélkül a kezébe adtam.

Elolvasta, de hallgatott. Én is hallgattam.

– Ez volt az? – kérdezte aztán.

– Ez.

Láttam, hogy mélyen elgondolkozik, ahogy fölidézi régi emlékeit. Mit is mondtam volna hát neki? Kimentem az erkélyre a karácsony-fáért, mert lassan már ideje volt, hogy elkezdjük együtt díszíteni.

(1980)

Mi a legfontosabb az iskolában?

Mostanában el-eltűnődöm, csakugyan olyan rossz-e a magyar iskolák, főleg az általános iskolák, amilyennek már úton-útfélen kikiáltják őket. Nemrég osztották ki a félévi értesítőket, s ebből az alkalomból megint csak számos elmarasztalás volt hallható-olvasható, amely nem a gyengécske jegyekhez jutott gyerekek, hanem az iskolák címére szólt. Nem mondom, sok gyerek is megkapta szeretett szülőitől a magáét, de legyünk őszinték: azok a szülők azóta is inkább haragusznak a tanár bácsira, tanító nénire: hogyha a gyerek nem tud eleget, ő miért nem tanította meg? Ő, akit ezért fizetnek!

Igazságtalanság mindig történhet persze. Ember a pedagógus is, tévedhet néha. Magam is elővettem vagy két hete az egyik unokámat, aki harmadik általánosba jár, s matekból bizony hármast hozott haza félévkor. „Na nézzük, mit tudsz!” Röpködtek a kérdések, de a válaszok is elég szépen szálldostak. „Jól van – mondtam –, az a fontos, hogy megy neked. Ez a hármás csak úgy becsúszott. Majd kijavítod.”

De hát sok gyerek csakugyan nem tud eleget. Nem megy neki a matek, nem megy az olvasás, az írás, felsőbb osztályokban pedig még sok minden más sem megy, mert aki írni, olvasni, számolni nem tanult meg tisztességesen az első években, attól mit várjunk magyarból,

oroszról, földrajzból, történelemből, fizikából, kémiából és még ki tudja, miből?

Sokan le is morzsolódnak, már az általános iskolában, még az írni-olvasni-számolni alig-alig tudók is. Valahogy továbberesztik őket, kit egy-két bukás árán, kit anélkül is, hisz mit tehetnének velük? Tíz-tizenkét-tizennégy évesen küldjék őket vissza az első osztályba, vagy a másodikba, ahonnan szerencsétlenségükre félanalfabétán jutottak feljebb? Nem. Visszaút nincsen. Megállás sincsen. Aki pedig a nyolc osztályt mind végigtaposta, valamilyen szakmát többnyire csak kitanul, még akkor is, ha netán nem tud folyékonyan elolvasni három nyomtatott sort, vagy sajátkezűleg leírni három ép mondatot.

Olyan nagy baj ez?

Maguknak a gyerekeknek még tán kisebb baj, kivált a talpraeseteknek, ügyes kezűeknek, jó gyakorlati érzékűeknek. Elboldogulnak ők azért ebben az országban. Csak maga az ország nem boldogul el úgy, ahogy kellene, mert hogy helyt álljon, az egyre szorongatóbb világversenyben, ahhoz a mainál sokkal gyorsabb gyarapodására volna szükség a magyar közműveltségnek, közértelmességnek, műszaki és egyéb tudásnak, a különféle szakmák jobb ismeretének, a legkorszerűbbeket is beleértve. És beleértve persze a pedagógiát is, amely szintén szakma, és amelynek területén – ha ide nem juthatnak is be félanalfabéták – nem biztos, hogy elég jó az utánpótlás.

Én mégsem bántanám a pedagógusokat. Tudom, mit küszködnek napról napra, rengeteg jószándékkal, törekvéssel, akarással, s hallani sem szeretem, amikor csak úgy könnyedén leszólják őket. Hiszen éppen az ő kiszolgáltatottságuk, személyi függőségük, a szükségesnél sokkal kisebb szellemi szabadságuk volt a hazai iskolák fejlődésének egyik fő fékje hosszú évtizedeken át. Az, hogy nekik még annyi önbecsülés, önérzet, szakmai öntudat sem juthatott, mint az egészében is eléggé leértékelt magyar értelmiség más rétegeinek.

Nekik most épp arra volna szükségük, hogy egy szabadabb, jobb

légkörben – és az eddiginél nagyobb tisztességben – nyugodtan felnőhessenek a maguk feladataihoz, hivatásuk mai és holnapi igényeihez.

De hogy ez könnyebben, gyorsabban menjen, ahhoz nem utolsósorban az kell, hogy naponta érezzék – jobban, mint eddig – munkájuk sikerét, örömét. Ez pedig mindenekelőtt azon áll, hogy milyen az alapozás. A modern idők a tévé miatt és egyébektől miatt nem nagyon kedveznek az írásbeliségnek. Igen, az iskola is jól teszi, ha minél többet láttat, hallat, szemléltet, de amit közvetítenie kell az apró- és kevésbé apró népnek, az mégiscsak főleg írásos kultúra. A biztos alap tehát csak az erre való felkészítés lehet. Az, hogy olyan közeli ismeretségbe, sőt barátságba kerüljenek a gyerekek a betűkkel, számokkal, hangjegyekkel és más írott jelekkel, amelyek révén fokozatosan megnyílhat előttük ennek a kultúrának az egész gazdagsága.

Ma nem így van?

Sajnos, nem. Ma ez is fontos, az is fontos az iskolában.

Ki kell hát mondai, és be is kell tartani végre, hogy a legfontosabb, a legeslegfontosabb, az akármi másnál sokkalta fontosabb: a sikeres bevezetés az írásbeliségbe. Hogy a gyerekek mind egy szálalig megtanuljanak könnyen, folyamatosan olvasni-írni. Ez az első. A legeslegelső. Sok mindentől inkább el lehet venni az időt, az óraszámot. Ettől nem. Ettől semmiképpen. És ha a szigorú helyesírási követelmények görcsbe rántják netán a gyerekek kezét, amikor kezdik írásba tenni eleven, beszélt nyelvüket, akkor eleinte le kell tennünk erről a szigorúságról is. Hiszen az eredményt majd épp az hozhatja meg – idővel a helyesírásban is –, ha gátlások nélküli, sok-sok jókedvű gyakorlás révén válnak mind ismerősebbé, otthonosabbá ezek a kisiskolások az írott magyar nyelv világában. És így tovább, folytathatnám, de részletkérdésekben most nem érdemes elmerülnünk. A mindennél fontosabbat viszont sohase felejtsük: azt, hogy a magyar iskoláknak – határokon innen és túl – első renden az anyanyelvű írásbeliségre kell

kapatniuk, oktatniuk, nevelniük gyerekeinket. Minden egyéb csak ezután következhet.

Családi torna

Egyik gyerek ilyen, a másik olyan, vannak mozgékonyabbak, vannak nehézkesebbek, de az biztos, hogy ilyenkor, tél utolján a legtöbb gyerek nem mozog eleget. Még a falusiak sem igen, s hát még a városiak, lakótelepiek, főleg a sokemeletes panelházak, bérkaszárnnyák szomorú kis foglyai, akik egyet sem ugorhatnak a lakásban anélkül, hogy rájuk ne szóljunk: „Vigyázz, te, ne ugrálj, mert megbolondulnak az alattunk lakók!”

Hát akkor hol ugráljon a szerencsétlen? Az iskolában ha nincs nyugton, még inkább megróják érte. Volnának, ugye, tornaórái, az én kislányomnak például hetente három, s az ő általános iskolájukban még hozzá tornaterem is van, ami országosan bizony elég nagy ritkaság. De mi az a heti három óra? És ha még három volna, de valójában csak kettő, mert a külön sportosztályok miatt az egyik testnevelés órát ők eleve az osztályteremben tartják minden héten, és bizony megesik, hogy a maradék kettőhöz sem kapják meg a termet...

Igen, de ahol egyáltalán nincs tornaterem! És nincs olyan elérhető fedett uszoda sem, mint ahova az első félévben az én kislányomat minden héten elvitték az egész osztállyal együtt, és megtanították úszni.

Nem, személy szerint nekem igazán nem sok panaszkodni valóm lehet. Mégis azt látom: a mai iskolásgyerekek egyszerűen nem mozognak eleget.

Hogy jó kivinnünk őket legalább sétálni, járnunk velük egyet a szabad levegőn, erre magamat is mindig bíztatom. De még ez is kevés. Az izmokat igazán jól megmozgatni csak rendszeres tornával lehet. Nem utolsósorban mindennapos családi tornával.

Bevallom, én nem vagyok – sohasem voltam nagy sportember. Jókat járni, gyalogolni, azt igen, azt szeretek. De a tornázásról, őszintén szólva, már elég régen leszoktam. Harmincas éveimben még jókat tornászgattam reggelente. De hát a negyvenes férfiak derekát, ugye, már gyakran vastagítja egy kappanháj, s hiába no, ők könnyebben el is kényelmesednek. Pontosabban: sok minden egyébben nagyon is tevékenyek, csak az izmaikat hagyják sokan közülük elpetyhüdni, s mondom, több-kevesebb fölös kilót is képesek olykor megtűrni magukon.

Főleg persze az ülő munkát végzők, de hát ilyenek is vagyunk sokan, mondhatnám, csőstül, szerte e hazában.

És erről most azért is érdemes egymás között szót váltanunk, mert hiába mondjuk a gyerekeknek: kelj fel minden reggel egy fél órával hamarabb, és tornássz egy jót, mielőtt iskolába mész. Az ilyesmit vagy családilag csináljuk, vagy nem lesz belőle semmi.

Az én szóban forgó kislányom első iskolás. Óvodás korában még eleget mozgott. A napközis tanító nénijük most is minden lehető alkalommal kiviszi őket a közeli parkba. De mióta az úszótanfolyam véget ért, kezdett Julcsi, ahogy láttam, egészen tohonya lenni, eltehetetlenedni a sok üléstől, attól, hogy az iskolában éppúgy beszorult a padba, mint a napköziben. A szünetektől eltekintve, reggeltől késő délutánig az volt a legfőbb kötelessége, hogy egyhelyben maradjon, és ne mozogjon és ne mozogjon és ne mozogjon.

Bementem egyszer egy délutáni különórájára, játékos ének-zenére, ahova a szülőknek is szabad bejárniuk – és elrémültem. Mintha nem is a saját lányomat láttam volna ott ülni a padban, tohonyán elterpeszkedve, már-már elbambulva. Mikor egy-egy dallamsor ritmusát kellett kitapsolniuk – ezt otthon is nagyon szokta élvezni, ha ilyet játszunk –, még a kezét is úgy mozgatta, mint aki a két tenyerét összszeverni is lusta.

Mondom, elrémültem. De másodjára már az jutott az eszembe: péntek délután van. Ez a gyerek hétfő reggel óta napról napra itt

ül a padban, hol nyolc óra, hol kilenc óra hosszat. Hát hogy bírná a szerencsétlen?

Ezt bizony kevesen bírják. Sok gyerek betegesen nyugtalanná válik tőle, féktelenné és fékezhetetlenné, főleg a fiúk. Sok gyerek meg – mint ő is – eltehetetlenedik, s nem csak testileg. Hozzászokik valami furcsa, réveteg lelkiállapothoz, amelyben figyel is, nem is, félfüllel a tanító nénit hallgatja, de közben szüntelenül szövi a maga ábrándképeit.

Hogy az iskola mit tehetne ez ellen, arról most ne essék szó. De arról igen, hogy ez a fájdalom akkor annyira belém ütött, hogy azóta sem hagy nyugodni. Nem, nem, ez így nem mehet tovább! Több mozgást a gyerekeknek, több mozgást!

Elkezdtek hát otthon a mindenreggeli közös tornát. Sok játékkal fűszerezve persze. Próbálok minden gyakorlathoz kitalálni valami kedvcsináló körítést. Mi az, hogy karlengetés? Mi kaszálunk, vágjuk a sok búzát, vágjuk, vágjuk, vágjuk. Aztán mindig újra lehajolunk, jó mélyen, hogy át tudjunk nézni a szétterpesztett két lábunk között, s lássuk, jön-e vonat, jön-e a vonat, nézzük hatodjára, nézzük tizedjére, míg nyugodtak nem lehetünk: nem jön. De akkor meg gyorsan nyújtózkodni kezdünk, almát szedünk egy fáról, olyan magasról, hogy lábujjhegyre állva is alig bírunk elérni egyet-egyet, de mi azért csak nyújtózkodunk, és markolászunk a levegőbe, hogy hátha mégis. Aztán csillagrúgás következik. Meglengetjük a féllábunkat, aztán felrúgunk vele, fel a fejünk fölé, majdnem a csillagokig; hű de jó volna egy csillagot csakugyan lerúgni! Aztán körbesétálunk a szobában, sétálunk, sétálunk, egy kis dombra lecsücsülünk, csüccs, akarom mondani: gugg, mert annak igazán mély guggolásnak kell ám lennie. Aztán megint séta, megint csüccs, séta, csüccs, séta, csüccs, végül már minden lépésnél guggolunk egyet. Az sem baj, ha egy kicsit elfáradunk bele, mert most fekvés következik. Végignyúlunk a szőnyegen, igazán nem sokáig, mert azt képzeljük, hogy jön Anyja, fölénk hajol, mire mi felnyújtjuk a kezünket, és úgy ülünk fel szép lassan, a karunk segítségével

nélkül, hogy megölelhessük. Ezt is megcsináljuk vagy tízszer, aztán jöhet a gyertya. Fel a lábunkat, fel a derekunkat, hogy végül már csak a könyökünk, a vállunk, a nyakunk, a fejünk van lent a földön, és szép egyenesen nyúlunk a magasba... Jaj, de vicces!

A gyerekeknek vicces, de mi tudjuk: borzasztó komoly és fontos dolog ez a napi kis testmozgás. Nekik is, de nekünk is. Nekünk is, de nekik is. Magamon is veszem észre: milyen jól érzem magam tőle. De a lányomon is látom, milyen jót tesz neki. Pedig az iskolában-napköziben azóta is éppúgy végigüli szegény azokat a napi nem-tudom-hány órákat. Ezen egyelőre, úgy látszik, senki sem tud segíteni.

(1976)

Tavaszi – előlegbe

Bizony, eléggé benne vagyunk még a télben. De hát miért ne varázsolnánk magunknak – és a gyerekeinknek – már előlegbe egy kis tavaszt? Egy kis tavaszi zöldet, ha nem is az erdőre-mezőre, legalább a szobánkba.

Két közkeletű módja van ennek, mint tudjuk, de a gyerekek hátha még nem tudják.

Egyik a csíráztatás. Bármiféle magé, de azért leginkább a gyorsan és könnyen kelőké. Búza, rozs, árpa, zab – ezek mind hamar és szépen kizöldülnek, akár csak a kukorica vagy a bab. Még termőföld nélkül is képesek kicsírázni, elég itatóspapírt tennünk egy tányérra, aztán egy kis vízzel mindig újra megnedvesítenünk. A legtöbb magot szemenként rakhatjuk rá, de kukoricából akár egy hosszában félbevágott csövet is – úgy, ahogy van, lemorzsolatlanul – kicsíráztathatunk, csak azt ne tányérra, hanem inkább valami hosszúkás tálra tegyük, amelyen simán elfekszik. (Feltéve, hogy már a félbevágásnál nem makacsolta meg magát.)

Oly egyszerű dolgok ezek, hogy szinte szégyellem magyarázni. Felnőtteknek legalábbis. Gyerekeknek már nem szégyelleném, és ne szégyelljék, ne restelljék kedves olvasóim se. Nekik óriási élmény, sok-sok töprengésre készítő esemény, ahogy azok a kis csírák kezdenek kibújni, majd egyre feljebb és feljebb törnek, de közben esetleg már az is szemmel látható, hogyan törekszenek a fény felé. Azokból a kis magokból néhány hét alatt olyan gyönyörű – sűrű és üdezöld – vetés fejlődik, hogy nem győzzük nézni még mi sem. S hát még a gyerekek! Sokukban egy sereg kérdőjel is felágaskodik, csak ki ne derüljön, hogy van, amire mi sem tudunk válaszolni nekik.

De nem kevésbé meglepő a szemünkben, ha élettelenül feketéllő-szürkéllő téli gallyakat rügyeztetünk, viríttatunk ki a szoba melegében. Mikor lemetszük őket odakint, még holtnak látszanak, vagy legalábbis tetszhalottnak, mint maguk a fák, a bokrok is a szabad ég alatt. De mi tudjuk, hogy ezek mind élnek. Ezért is jó kímélnünk őket: csak az alsó gallyaikhoz nyúlunk, és azokat se tördeljük durván. Éles késsel vágjuk le mindig, hogy minél kisebb legyen a roncsolás.

Az sem mindegy, milyen fáról vagy bokorról szedünk gallyat. Legjobb a korán virágzókat, korán lombosodókat megkeresnünk, illetve a vastagabb gallyúakat.

Hamar virágot bont például a húsos som, aztán a Forsythia vagy aranyfa (amit sokan aranyeső néven ismernek, pedig az másmilyen), aztán a juharok jó része. Ezek előbb kivirágzanak kint a természetben is, és csak utána kezdenek lombosodni. Szépek a mogyoróbokrok kisárguló barkái, és még szebbek a kibomló fűzfabarkák, kivált a kecskefűzéi. A barka név is onnan ered, hogy olyanok ezek, mint egy-egy kis selymes gyapjú báránka, barika vagy rövidebben ejtve: barka. Másutt cicamaca néven is emlegetik őket, megint csak a hasonlóság miatt, hogy emlékeztetnek a puha szőrű kiscicákra.

De ha nem a tavaszi virágok szirmait-selymét óhajtjuk meg, hanem inkább a tavaszi lombok üde zöldjét, arra is megvan a módunk.

A gyertyánfa, az égerfa, a vadkörtefa mind korán kizöldül kikeletkor, bent a szobában pedig még hamarabb. S hát még a bodza! De tán legeslegjobb, ha orgonabokrokról szedünk hajtásokat, mert azok különösen szép, dús leveleket bontanak. A vadgesztenyére, bükkre valamivel tovább kell várnunk, de nem túl sokáig. Jobban megvártnak a tölgygallyak, de azokkal is érdemes megpróbálkoznunk, mert a kibomlófélben lévő tölgylevelek olyan szép finom rózsás színben játszanak, hogy azt szavakkal hiába magyaráznám, azt látni kell.

Ennyit a fákról, bokrokról. De hogy el ne felejtsem: mindezeket a gallyakat természetesen vázába kell tennünk otthon, s két-három naponta cserélnünk a vizüket. Akkor aztán aligha csalódunk: a bim-bók, a rügyek egyszer csak duzzadni kezdenek, majd már nyiladozni, s végül teljes szépségükkel idézik elénk a várva várt tavaszt.

Mindebben mi magunk is igaz gyönyörűséget lelhetünk. Gyerekeink meg olyan varázslatot látnak benne, amit soha többé el nem felejtenek. Kivirítottak a csupasz gallyak! Kizöldültek! Hát nem csodálatos?

Labdák dicsérete

Most a labdát szeretném dicsérni, csak azt nem tudom hirtelenében, miféle labdával is kezdjem. Mert labda ugyebár sokféle van, a vígan kopogó kis pingponglabdától az óriásira felfújható, tarka strandlabdáig. Vannak ronggyal, kóccal keményre tömöttek, de van, amit tömni sem kell, mert tömör gumiból van, és nem is igen állja meg nyekkenés nélkül, akit hátba vágnak vele... Igaz, hogy a belül üres labdák némelyike is épp elég kemény lehet, ha jól felfújják. Az én első közelebbi ismerkedésem is úgy történt egy futball-labdával annak idején, hogy odaálltam mellé, és minden erőmet összeszedve, egy hatalmasat rúgtam bele... a következő pillanatban pedig már ömleni is kezdett az

orromból a vér. Sikerült ugyanis alulról úgy beletrafálnom a labdába, hogy épp saját magamat rúgtam vele orron, jóízű kacajt fakasztva a körülöttem ácsorgó fiúkból. Akkor hallottam először azt az őszinte baráti véleményt, hogy nekem nem egy, hanem két bal lábam van. Nem sokkal később egy másik fontos felfedezést is tettek barátaim, azt ugyanis, hogy lyukas a kezem. Ezt eddig nem vettem észre, de mikor a felém dobott metálabdát háromszor egymás után elszalasztottam az iskolaudvaron, kezdtem belátni, hogy ez is igaz lehet. Ha nem volna lyukas a kezem, biztos éppúgy benne ragadna a labda, mint a Bőgér Bandiéban vagy a Csányi Gyurkáéban. De az övékben benne ragad, az enyémből pedig kirepül: hiába nyúlok érte, csak a levegőt markolom.

De még ezzel a lyukas kezemmel és kétballábammal is mennyire szerettem kapkodni és rugdosni a labdát! Ha nem vettem be a többiek a bandába, vagy ha netán éppen egyetlen játszótársam sem akadt, a kis gumilabdám akkor sem hagyott cserben. A házunk falának vágtam a jobbkezemmel, aztán elkaptam a ballal, akkor a ballal vágtam oda, s a jobbal kaptam el, odavágtam, elkaptam, odavágtam, elkaptam, néha elejtettem, de már ugrottam is érte, s dobtam megint, most egy kicsit magasabbra, most alacsonyabbra: szoktattam azt a lyukas kezemet, hogy mégse legyen olyan ügyetlen.

Volt nekem egy olyan labdám is, amilyen senki másnak. Az nem gumiból volt, nem bőrből, nem rongyból, nem műanyagból, hanem elefántcsontból, mint a biliárdgolyók. Kemény volt, mint a kő, de olyan rugalmas, hogy ha levágtam a lábam elé a köves folyosónkon, abban a minutumban már fent a fejem felett, a mennyezeten koppant, majd megint lent a kövön, ha ugyan nem a fejem búbján. Akkora sem volt, mint egy pingponglabda, de kőről, tégláról, cementről úgy pattant fel, mint egy óriásbolha, úgyhogy labdázni is lehetett vele: leejteni, ledobni, s felszálltában elkapni, vagy ha magasabbra ugrattam, hulltában nyúlni érte, kaparintani a markomba.

Jó multság volt az is, de csak többet ért, ha társam is akadt, például a feleségben. Felváltva álltunk be a kapuba Kövendi Dinivel, Heisler Gyurkával, Szalay Lacival, s igyekeztünk kivédeni a magunk tökéletlen módján egymás gyöngé kis fejeseit. Az a kapu sem volt persze igazi kapu, hanem hol két fa köze, hol a házfal egy-egy darabja, amelynek a két szélét jobbról-balról egy-egy földre tett sapka jelezte.

És így tovább, elég is a saját emlékeimből, hisz úgylis azt szeretném, ha olvasóim emlékeznének inkább én helyettem a maguk gyerek- és kamaszkorára, s eszükbe vennék, hogy kinek-kinek mennyi örömet, jó szórakozást hoztak annak idején az ilyen-olyan labdák, kicsik és nagyok, pirosak és barnák, ugrósak és pattanósak, könnyűek és nehezek, egy kézzel és két kézzel dobhatók és kaphatók... csak lyukas labdák hoztak bosszúságot, hogy olyanok, mint a dögök, mióta kiszállt belőlük a szusz.

Felnőtt ésszel könnyebben gondolunk persze a számba jöhető veszedelmekre is, hogy a vígan szállongó labdák olykor ablakot is törhetnek; vagy hogy kigurulhatnak a városi terekről az úttestre, s az utánuk szaladó gyerek esetleg se lát, se hall, nem veszi észre, hogy autó alá rohan...

Ilyen veszedelmek csakugyan vannak. Sőt olyanok is, hogy a nagy labdázásban kimelegedő gyerekek sapkát, sálát, kabátot, szvettet, mindent leháznak magukról, de közben mégis kiizzadnak, s elég egy hideg széláramlat, a tavaszi napot eltakaró sűrű felhő, hogy megfáznak, megköhögősdjenek.

Nem árt bizony rétegesen öltöztetnünk őket, hogy ha egy réteget lehúznak magukról, még mindig maradjon három vagy négy, amely védi őket. Könnyebben is ugrálnak, szaladgálnak, hajtják a labdát kabát nélkül, dzseki nélkül. Ennyit csakugyan megengedhetünk nekik. Megtehetjük azt is, hogy a bármi okból veszedelmes labdázó helyek helyett mi magunk keresünk nekik jobb helyet (ha lehet). Csak azt nem tehetjük meg, hogy tavasz jöttével tiltjuk nekik a labdázást, mi-

kor ennél jobb megmozgatójuk, szabad levegőre csalogatójuk nincsen. Menjenek csak, menjenek, rohangáljanak, rúgják a labdát a kétfallába-sok is, dobálják egymásnak a lyukaskezők is, és szívják közben a tüdejükbe a friss tavaszi illatokkal teli, mámorító levegőt. Olyan éltetőjük most ez a hosszúra nyúlt tél után, amit nem szabad sajnálnunk tőlük.

Még ha kilyukad is olykor egy-egy labda, vagy betörik is egy-egy ablak.

Május mámorában

Tavaszi teljessége zuhogtatja zöldjét – írtam egyszer ezekről a májusi hetekről, amikor az egész természet mocorog, bizserog, zeng, zsong a nagy újulásban, életáradásban. Soha ennyi madár szavát! Csivitelnek, csattognak, csettegetnek, csárogznak, csiripelnek, csicsegetnek, rikkant a rigó, búg a vadgalamb, visít a vércse, girigol a héja, cserreg a szarka, kakukkol a kakukk.

A legtöbb madár hajnalban van a legnagyobb hanggal, de napközben is meg-megszólal nem egy közülük, s hát még alkonyattájt! A feketeterítő ilyenkor fújja a legszívszakasztóbban, a fülemüle meg – bár nappal sem hallgat – éjszaka zengi legszebb dalait.

Énekelnek, mert egymást keresik – hímek és tojók –, aztán énekelnek, mert megtalálták egymást, aztán mert fészket raktak, mert fiókákat költenek, életük folytatását... A fészken ücsörgő anyamadar többnyire hallgat ugyan, ellenséget ne csalogasson oda, de társa nemigen kíméli a torkát, dalol helyette is.

A régi időkben ilyenkor indultak neki a kisebb-nagyobb fiúgyerekek, hogy egymással versengve másszák meg a fákat, fosztogassák a fészkeket, rabolják ki belőlük a tarka tojásokat, vagy hányják ki a magatehetetlen, meztelen kis madárpocokokat.

Sajnos, ma is akadnak itt-ott ilyen tojásrabló, fészekpusztító fiata-

lok, de hálistennek sokkal kevesebben. Igaz, hogy manapság a madárfészek is jóval kevesebb, mint régen, erdőn és mezőn egyaránt. Legfeljebb a városi lakóhelyek közelségéhez szokott – mondhatnám: urbanizálódott – galambok, gerlék, feketeregők nevelnek több fiókát, a verebekről nem is szólva, miközben óvakodóbb madártársaik évről évre fogyatkoznak, ritkulnak...

Igaz, hogy májusban olyan zajjal-kedvvel vannak ők is, mintha szó sem volna fogyatkozásról. Mintha a múlhatatlan madár-örökélet dalait zengenéek bele a világba.

Sok mai gyerek ezt talán észre sem veszi, meg sem hallja. Nem árt bizony nyitogatnunk a fülüket, a szemüket, vinnünk őket erdőre-mezőre, hogy halljanak és lássanak. S hát még hogyha sikerül egyszer – mondjuk, egy szép vasárnap reggel – hajnal előtt felkelnünk, és útnak indulnunk, hogy ott legyünk már kint a szabad természetben, mikor sápadni kezd a keleti égbolt, és fokról fokra felzeng az énekesmadarak önfeledt kórusa, hogy köszöntse a közeledő virradatot. Ez olyan élmény, amiben legalább egyetlenegyszer minden gyereknek része kellene hogy legyen.

Az efféle alkalmak megindítják persze a kérdések árját is. Megtudhatják tőlünk a gyerekek – ha eddig nem tudták volna –, hogy például az énekesmadarak tízegynéhány napig költenek, sőt a legkisebbek csak tizenegy napig. Ennyi elég is, hogy tojásaik fehérjéből-sárgájából eleven kis madárfióká válják, amely már ki tud törni a méshéj burkából, s tátogó csőrrel adni tudtul szüleinek, hogy ő milyen iszonyú éhes. Eleinte teljesen csupaszok, tollatlanok még az ilyen kis pockok, a világból sem látnak semmit, lévén még csukva a szemük, de arra nem kell tanítani őket, hogyan nyeljék le a szájukba dugott legyeket, kukacokat, vagy a belecsurgatott néhány csöpp vizet.

Falnak, falnak, s máris pelyhesednek, nyitják a szemüket. Falnak és nőnek, falnak és fejlődnek: két hét kell csak, és legtöbbjük szárnyra is kap.

Mindez – tapasztalhatjuk – roppantul érdekl csemetéinket. Minden gyerekben valami különös, ősi vonzódás él úgyszólván bármiféle állatfióka, akár madarak, akár a négylábúak – háziállatok és erdei vadak – kicsinyei iránt.

Az erdő biztonságos búvóhelyei ilyenkor mind aprónéppel vannak teli. A szarvastehenek fehérpettyes borjaikat szoptatják, az őzsuták pipaszárlábú gidáikat, a vaddisznóemsék csíkos hátú malacaikat, a muflonjerkék vígan öklelőző-ugrándozó, bohókás bárányaikat, a nőstényrókák kopaszon születő, de aztán gyorsan pelyhesedő, vinnyogó kölykeiket, a sündisznók tüskéstül világra jövő, de még puha tűjű, ártatlan kicsinyeiket...

Őket jobb persze nem zavarnunk, s amúgy is elég reménytelen vállalkozás volna nyomukra bukkannunk. De ott vannak az állatkeretek, nemcsak a budapesti, hanem a vidékiek is, és ilyenkor mindenütt gyönyörködni lehet a bocsokban, gidákban, borjakban, csikókban és mindenféle más állatkölyökben.

Akadnak ugyan gyerekek, akik nem elégednek meg ennyivel. Néha többen is összeszövetkeznek, s mennek az erdőt járni minden szabad idejükben, nemegyszer fényképezőgéppel a nyakukban, hogy lehetőleg meg is örökíthessék, amit meglátnak, meglesnek.

Akárhogy is: ilyenkor lehet talán a legkönnyebben a természet szeretetére kapadni gyerekeinket. Főleg ha mi, felnőttek is teljes szívvel át tudjuk adni magunkat ennek az örömnak, amit a zöld áradatát zuhogtató tavasz mocorgó-bizsergő, zengő- és zsongó teljessége kínál.

Messze vágyók

Ma reggel, ahogy fölkeltem, majd tologatni kezdtem borostás képe-men a villanyborotvát, egy rózsaszín inges, tizenkét éves forma fiú jelent meg a szemközti ház egyik harmadik emeleti ablakában. Megállt, nézett maga elé sokáig, mint aki messze vágyik, de nem tett repülésre készülődő mozdulatokat a két karjával, mint Eric Knight híres könyvének hőse, a jó öreg Sam Small. Nem, ő megelégedett azzal, hogy egy idő múltán papírröpcsiket kezdjen küldeni maga helyett a tavaszvégi langyos levegőbe. Hajtogatta őket ott az ablakpárkányon, egyiket a másik után, aztán már hajította is ki a nyitott ablakon, jó magasra, hátha elkapja és messze viszi őket egy-egy kedvező légáramlat. Sajnos, nem kapta el és nem vitte messze. Már a hatodik röpcsit indította útnak, már a nyolcadikat, már a tizediket, de egyik sem akart fölfelé szállni, szépen leereszkedett mind az utcára, már amelyik nem akadt meg egy-egy fa lombjában, mert a mi utcánkat kétfelől hársfák szegélyezik.

Néztem, csak néztem a gyereket, hogy nem veszíti el a türelmét! Csak hajtogatta a röpcsiket rendületlenül, indította őket útnak, majd kihajolt ő is az ablakon, lássa, hogyan és merre röpülnek. Nemegetszer úgy kihajolt, hogy már belém állt a félsz: jaj, most esik ki!

Nem, nem történt semmi baja, de én arra gondoltam: ha most varázsló volnék, felkapnám ezt a gyereket, és elröpíteném valahova messzire, ne legyen így bezárva ebbe a harmadik emeleti szűk városi lakásba.

Vagy a közeledő nyár úgyis elröpíti majd? Tervezgetik már az ő szülei is, hogy hova viszik, hova küldik a fiukat a nyári szünidőben?

Mostanában sok szülő szó-szöveget ilyen terveket. Jómagam is. Bár ahol már nagyobbak a gyerekek, ott inkább ők készítgetnek maguknak kíváncsatos nyári programokat. No de segíteni akkor is lehet, hogy terveik füstbe ne menjenek.

Egy-egy ilyen tizenkét év körüli gyerekekben, mint ez a rózsaszín inges repülőgép-hajtogató, többnyire már igen elevenen él a családi élet mindennapjaiból való kitörés, a többé-kevésbé önálló kalandozás vágya. A tizennégy-tizenhat-tizennyolc éveseket pedig még inkább csalogatják az ismeretlen messzeségek.

Ezért szeretik olyan sokan közülük a kalandos könyveket, útleírásokat is. Ezek segítségével a rekamién dögölve is izgalmas utakat tehetnek meg, legalábbis képzeletben.

Télen talán ez is elég. De most jön a nyár, amikor ők maguk indulhatnak ... hova is? Nos hát épp az a kérdés, hogy hova.

Táborba? Ez a legegyszerűbb. Ott mégiscsak felnőtt felügyelet alatt vannak.

De sokan – talán épp ezért – már beleuntak a táborozásba. Tiszántúli nagybacska fiúkról hallottam nemrég, hogy mehetnének nyáron a Balaton mellé, de nemigen lelkesednek érte, mert tavaly egy álló hónapig ott voltak táborban, s a harmadik-negyedik héten már agyonunták magukat.

Kétheti táborozás a legtöbb gyerekek kedvére van azért. Örömmel megy el, és élményekkel megrakodva tér vissza. De mi az a két hét az egész nyárhoz képest?

Én magam mindig úgy voltam vele: lehetőleg dolgozzanak is a gyerekek, és a megkeresett pénzből – meg amit én hozzáadok – lehetőleg lássanak világot.

Tavaly nyáron lehajóztam a Dunán Pakstól Mohácsig a vízügyi igazgatóság egy úgynevezett kitűzőhajójával. Sok mindent láttam útközben, a többi között egy sűrű, fiatal füzest a balparton. „Látod?” – kérdezte a velem lévő vízimérnök. – „Ott nemrég még csak csupasz homokzátonyok voltak. Én megcsináltam azt a viccet, hogy kihoztam ide egy nagy csapat bajai diákgyereket, és hagytam, hogy akár fél nap is ott fürödjenek, ott lubickoljanak a zátonyok közt, a homokos lagunákban, ahol véletlenül sem eshetett bajuk, olyan sekély volt

a víz. Csak annyit kértem tőlük, hogy szedjenek közben egy csomó fűzfahajtást, és duggassák le a zátonyba, fejenként napi százötvenet. Három forintos órabért fizettem nekik, az akkor még pénz volt. Emlegettek is sokáig, hogy ilyen jó dolguk se volt még: fürdésért kaptak pénzt. De nekem is megérte, mert megeredt a füzes, megfogta a homokot, az iszapot, feltöltődtek a lagunák, így sikerült potom pénzért szűkíteni itt a Duna medrét, úgy, ahogy a szabályozás megkívánta.”

Az én diákgyerekeim többnyire a budai erdészetnél dolgoztak nyaranta. Ha nem fürödhetek is ezalatt, az erdei levegő nem tett nekik rosszat, amellet, hogy pénzt is kerestek.

Ha úgy döntöttek, hogy utaznak belőle, hozzájárultam a költségeikhez, s az utak előkészítésében is segítettem persze. Térképeket, útikönyveket szereztem be nekik, s ismerősök, barátok, rokonok révén kerestem támpontokat, olyan helyeket, ahol előre tudtam: olcsó vagy ingyenes szállást kaphatnak, legalább egy-két napra lehorgonyozhatnak. És kerestem, ha kellett útítársakat is. Két kiskamasz fiam – az egyik tizenhárom éves volt akkor, a másik sem több tizennégynél – egy tizenkilenc éves lányismerősünkkel járta meg például a Magas-Tátrát, ha nem másztak is fel a hóborította, sziklás hegycsúcsokra. Kölcsönösen vigyáztak egymásra – a lány sem mert volna egyedül elindulni –, és csak egy igazán félelmetes éjszakájuk volt, egy zakopanei szénapadláson. Oda ugyanis – miután ők lefeküdtek – gyanús idegenek érkeztek éjszaka a sötétben. De utólag ezen is csak nevettek, s nem adták volna egy vak lóért, hogy ilyen váratlan, izgalmas kalandban volt részük.

Kisebb gyerekekkel jobb persze családi programokat terveznünk, hisz ők még nemigen lehetnek meg nélkülünk, hacsak közeli rokonok körében nem. A városi gyerekeknek sokszor aranyat ér egy-egy falusi nagymama, ahogy a falusi gyerekeknek is egy-egy városba szakadt nagybácsi vagy nagynéni, ha vállalni tudja őket egy-két hétre. De ha velünk, szüleikkel töltik a nyár nagy részét, akkor is igyekezzünk mi-

nél több lélegzethez juttatni őket, főleg azokat, akik kert nélküli, nagy bérházak szorongató falai között élnek évhosszat. Kell ilyenkor a víz, a fürdés, a pacskolás akár a hideg-, akár a melegvizű strandokon, és kellene az erdei nagy csatangolások, a hajókirándulások és egyebek.

Sok családnak már saját telke van ugyan, és oda jár ki hetente. Az is nagyon jó a gyerekeknek. Ott dolgoztatniuk, ott napozgatniuk, ott játszogatniuk. De ha már nagyocskák, legalább tíz év körüliek, akkor ez mégsem elég egész nyári programnak. Vagy mégis? Telke és gyereke válogatja. De a legtöbb szülőnek biztos, hogy nem árt már most, tavasz utolján jól végiggondolnia: mivel tudná még felszabadultabbá, még levegősebbé, még boldogabbá tenni gyerekei számára a közeledő nyarat.

A hajrá hetei

Akivel csak beszélek mostanában, kisiskolással, nagyobb diákkal, apával, anyával, pedagógussal, mind azt sóhajtozza: csak lenne már vége! Mármint az iskolaévnek, amely ilyenkor már csakugyan a végéhez közeledik, de ezt a közeledést oly lassúnak érezzük, oly keservesnek: alig győzzük már kivárni, hogy elmúljanak a hajrá hetei.

Sok gyerek és sok szülő szemében mintha egy fejjel megnőnének ilyenkor a tanító nénik, tanárnők, tanárok, főleg ha szigorúak és megközelíthetetlenek. Jaj, lehet-e még javítani náluk? Jaj, megadják-e a várva várt jobb jegyet?

A szorongás hetei ezek. Hány szülő izgul, aggódik gyerekei helyett is – vagy velük együtt –, bejut-e a fia, bejut-e a lánya a választott középiskolába, felvergődik-e az egyetemre? S hány szülő rágja a fia-lánya fülét, rágja szívósan, rágja naponta, hogy legyen esze és tanuljon, legalább most tanuljon, hogy el ne rontsa a sorsát, az egész életét.

A túlságos ajzottság sem jó persze. S még rosszabb, ha a gyereket a saját apja-anyja is ajzza, s vele együtt önmagát is.

Elemlegethetnék sok szomorú és furcsa esetet, ami ebből eredt. Kiborult, sőt becsavarodott fiatalokat, másrészt igazgatói irodákban, oktatási osztályokon kilincselő, alázatos szülőket, meg nagy mellet, nagy hangon fenyegetődzőket...

Könnyű volna persze gúnyolódni azokon, akik el sem tudják képzelni a gyereküket másnak, mint orvosnak, mérnöknek, jogásznak vagy más diplomásnak. Vagy minimum tanárnak. Vagy minimum valamiféle technikusnak, vagy akár kistisztviselőnek, de semmi esetre sem fizikai munkásnak. Csakhogy ez nem amolyan egyéni vélemény, hanem többnyire az egész környezetüké. Onnan szívnak magukba ilyen levegőt.

Mások viszont más levegőt szívnak. Ismerek olyan jóeszerű munkásfiúkat, akikből nyugodtan válhatott volna diplomás, de nem akartak, és most, utólag sem akarnak tovább tanulni. Megvetnek minden könyvszagú tudást, s lesajnálnak minden könyvszagú embert, akinek nem áll a kezére semmiféle szerszám, és már attól is megijed, ha egy tiplit kell a falba erősítenie.

Beszélgetek a múltkor egy ilyen fiatal szakmunkással, aki szabadidejében is mindent javít, mindent szerel, valóságos ezermester. Azt mondja: „Igaz, nem tanultam tovább, de nekem nem hiányzik. Akármilyen villamos gépről vagy készülékről van szó, még ha magnóról vagy televízióról is, egy mérnököt én még zsebre vágok.”

Engem is zsebre vág sok mindenben. Többre is tartom, mint a tíz körömmel kapaszkodókat, akiknek nem a hivatás a fontos, amit választottak, hanem az urasabb munka, az urasabb élet. És valahogy mégsem szeretem, hogy ez a fiú nemcsak a mindenáron felfelé törekvő pasasokat veti meg, hanem egy kicsit magát a tanulást is. Pontosabban a könyvekből szerezhető tudást. Mondhatnám, megköveteli az önérzete, hogy minél több tanult embert kapjon rajta ilyen-olyan ügyetlenségen, ügyefogyottságon, kétbalkezességen, mert így mindig újra meg tudja önmagának is indokolni, miért nem vesz ő könyvet a kezébe.

Persze hogy nem tanulhat tovább mindenki. De mintha túl sok indulat kavargna ekörül, kivált ilyenkor, tanév végetájt! Ezt pedig megsínylik azok a gyerekek is, akiket valósággal rágyötörnek a szüleik a tanulásra, s megsínylik azok is, akiket otthon semmi sem buzdít; akiknek otthon senki sem segít; akik szép csöndesen lemaradnak – méghozzá érdemtelenül – törekvőbb társaik mögött.

Akár ezekről van szó, akár amazokról, most már késő a jótanács. Erre a tanévre mindenképpen. De akik a jövőben netán még tehetnek valamit a gyerekeikért, azok azt az egyet ne feledjék: első az étvágy. Azzal segíthetnek a legtöbbit a magukéinak, ha sikerül élesztgetniük az amúgy is bennük mocorgó tudásvágyat. Ennek ezer módja van, és bizony idő kell hozzá és türelem. De talán az is meglesz, ha túljutunk a mostani hajrás heteken.

Ítélet előtt

Egy szomorú anya keresett meg egyszer ilyen tájban, június elején a fia dolgában, aki – mint mondta – tizenhat éves, második gimnazista, és alighanem négy kettese lesz. Mit csináljon vele? Ha így folytatja, nem tanulhat tovább érettségi után.

Most, hogy hamarosan megint osztják a bizonyítványokat, alig van szülő, akinek ne volnának hasonló gondjai. Sokszor még a jótanuló gyerekeket is előre gyászolja egy-egy várható hármasért a családjá, sőt itt-ott egy-egy várható négyesért is. S hát még a rossztanulókat, a bukásra állókat a maguk fenyegető egyeseiért!

A gyerekek legtöbbször még pislákol egy kevéske remény. Nem, ez nem történhet meg. Az osztályozó konferencián nem szokták engedni, hogy ez vagy az a szigorú tanár túlságosan lerontsa a jegyeket, és ezzel egy-egy osztály, vagy akár az egész iskola átlagát. Ha sok a bukás, sok a gyöngye jegy, ez rájuk is rossz fényt vet.

Én belehallgattam egyszer – réges-régen, még diákküllel – egy ilyen osztályozó konferenciába. A kunszentmiklósi gimnázium tanári szobájának egyik ablaka a mi udvarunkra nézett, s mivel jó meleg júniusi nap volt, a bent izzadó tanárok kinyitották a felső szellőzőablakot. Az ablak alá állva így sem tudtunk egy szót sem kivenni, de nem késtünk egy hosszú létrát támasztani a falhoz, s annak a felső fokain kuporogva már tisztán hallottuk az egymást követő neveket és jegyeket. Előbb ábécé eleji osztálytársaikét, majd a névsor vége felé a magunkét. Utánam például már csak Vikár Amandus és Weinberger Gyula következett.

Nagy érzés volt pontosan tudnunk, amit a legtöbb diák azóta is csak a bizonyítványosztás napján tudhat meg véglegesen.

No de eljött – és még most is eljön mindig – az évváró napja is. Úgy is mondhatnám: az ítélethirdetésé.

A bíróságokon is valahogy így hirdetnek ítéletet. Számokkal mérik a vádlottakat: kire hány hónapot, kire hány évet sóznak.

Nem mondom, hogy másképp is lehetne, de engem valahogy mindig bánt, ha egyetlen mérce alá állítják az embert. Ha van egy skála, akár egy hónaptól életfogytiglanig (mint a büntető perrendtartásban), akár az ötöstől az egyesig (mint az iskolai osztályzatokban), és az ítéletben kimondják, ki mit érdemel.

Lehet, hogy többnyire igazságosan mondják ki. De az emberi élet teljessége mégsem mérhető ilyesféle – ettől eddig tartó – skálák szerint.

Még az emberi tudás teljessége vagy hiányossága, házassága sem. Említettem azt az anyát, aki annak idején nálam járt, s akinek a tizenhat éves fia rossz bizonyítványt várt. Beszélgettünk a gyerekről. Kérdeztem, miért nem megy neki a tanulás. Nincs akaratereje? Vagy egyszerűen nem fog a feje?

Amint kiderült, az eszével nem volt baj. Olvasni, igaz, nem sokat olvasott, de könnyen megértett mindent. Gyöngéakarátúnak sem volt

mondható. Apja elhagyta a családját, hosszú évek óta nyugaton élt – s mindez még a régi rendszerben történt –, s ez a fiú megtette azt: anyai beleegyezéssel kiváltotta a jugoszláv útlevelét, és az első gimnázium elvégzése után sátorlappal, hálósákkal fölszerelve egyes-egyedül lebiciklizett a jugoszláv tengerpartra. Hírét vette ugyanis, hogy az apja is oda készül. Végül nem sikerült találkoznia vele, de akkor sem ugrott bánatában az Adriába, hanem ugyanúgy vissza is jött, taposta a pedált Rijekától Budapestig.

– Tudja, milyen nagy élmény volt a fiamnak, hogy ezt így elhatározta, és véghez is vitte? – kérdezte az anya.

Ebbe könnyű volt belegondolnom. De abba is, hogy milyen kín lehet egy ilyen vállalkozó kedvű gyerekek szárnyaszegetten ülni az iskolapadban napról napra.

Szárnyaszegetten, mert a jótanulóságról ő már lemaradt. Hiába volt eddig közepes, a tanári dicséreteket, elismeréseket majdnem mindig az osztály legjobb tanulói, az ötösök zsebelték be. S a gyerektermészet, hiába, olyan, de még a kamasztermészet is, hogy sokadik senki sem szeret lenni a sorban. Arra még soha senki nem volt büszke, hogy ő az osztály tizenharmadik, vagy tizenkilencedik tanulója.

Ez az. A büszkeség. A dicsőség. Az elismerés. Ez az, ami úgy kelte a legtöbb gyerekek, mint a falat kenyér. S amelyikük nem tudja megszerezni, mondjuk, matematikában, az igyekszik megszerezni másban. Például tanárbosszantásban. Láttam én már olyan gyereket, aki az ellenőrzőjébe írt hosszú szövegekre volt büszke. Mutatta röghöggve, mit írt be már megint az a marha. Mármint a tanárja. De láttam olyan fiatalt is, aki a sportban, olyat is, aki a gombfocizásban, olyat is, aki az esztelen, vad motorozásban igyekezett kiválni, kitűnni társai közül, hogy feledje – és lehetőleg másokkal is feledtesse – iskolai kudarcainak a megújuló szégyenét.

Ezek a gyerekek, ezek a fiatalok igazában nem is valók az iskolapadba?

Ne mondjuk ezt ki ilyen kereken. Nyilván akadnak köztük olyanok is, akiknek a továbbtanulást csak nagyralátó szülei erőltetik. De elég sok jóképességű gyerek ott veszte el, sajnos, a kedvét, ott rontja el a dolgát az iskolai órákon, ott válik szárnyaszegetten vergődő, gyenge tanulóvá.

És erről már nemcsak ők tehetnek. Tehetnek talán a szülei is, akik nem oltottak beléjük kicsikoruktól fogva elég kíváncsiságot, elég érdeklődést a világ sokféle csodája iránt. De tehet róla talán maga az iskola is, amely most elítéli őket, és rossz jegyekkel rakja teli az évvégi bizonyítványukat.

Nem a tanáraikról beszélek, félreértés ne essék. Sokkal inkább azokról a muszájokról, amelyek őket is kötik.

A mai iskola – vagy mondjuk inkább: a tegnapi, amely csak lassan fejlődhet igazán maivá, igazán korszerűvé – egy bizonyos gyerekfajta van szabva. Az ideális iskolásgyerek mindig nyugton ül a helyén, nem izeg-mozog, csak akkor szól, ha kérdezik, de akkor aztán folyékonyan; minden pillanatban figyel, nem gyárt papírgalacsinokat, nem faragja a padot, nem ír óra közben szerelmes- és egyéb leveleket, nem néz ki az ablakon, fel a kék égre, az úszó felhőkre, csak ül és hallgat. Néha bólogat – mert egy jótanulóhoz így illik –, érdeklődő, nagy kezek szemet nyit a tanárra, de azért megelégszik azzal, amit az magától elmond, nem tesz fel neki – s kivált az órán nem – nehezen megválaszolható, körmönfont kérdéseket...

Csakhogyan hányan képesek mindekre? Sok gyerek – főleg a serdülők közül – nem úgy érez-e ma is, mint annak idején a hasonló korú kis kőlyök-Ady?

*Könyörtelen tudása
Sok tannak, rajznak, szernek,
Éktelen szögek kínja
Miket a fejbe vernek.*

*Gyönyörös, ízes álmok,
Kik mukkanni se mernek,
Csak kinnal lent a szívben
Fonnyadnak és hevernek.*

Nem mondom, hogy igazuk van. De gyötrődni igazán gyötrődnek, nem is kevesen. S most épp amiatt is: mit szólnak majd a szüleik, ha meglátják a bizonyítványukat?

Azt hiszem, jobb, ha ők már nem toldják meg – szidalmakkal, szemrehányásokkal – az iskola ítéletét. A legeslegeslegfontosabb most mégiscsak az, hogy egyetlen gyerek se veszítse el az életkedvét. Hogy a bizonyítványából ne csak az ilyen-olyan gyászos jegyeket olvassa ki, hanem azt is: tovább kell és lehet azért küzdenie. De erre aligha képesek, akik kínjukban úgy érzik: nekik már az egész felnőtt világ – a saját szüleikkel egyetemben – az ellenségükké szegődött, és hovatovább a magas ég is rájuk szakadni készül.

Ó, ió, ció, áció, káció, akáció, vakáció!!!!

Lazítani is kell néha. Nekünk, felnőtteknek is jólesik ebben a rohanós, kapkodós világban, ha időről időre elereszthetjük magunkat. Ha kedvünkre heverészhetünk, vagy olvashatunk, vagy kertészkedhetünk, vagy kirándulhatunk. Kit mi pihentet a legjobban.

Gyerekeink persze jobb, ha nemcsak heverésznek. Az ő izmaik úgyis túl sokat pihentek-senyvedtek évhosszat az iskolapadban. Az a heti néhány tornaóra kevés volt az ő fiatal, fejlődő testüknek. Nekik vakáció idején mindenekelőtt mozgás kell. Minél több mozgás, nap-sütésben, jó levegőn és vízben. Ilyenkor csodák történhetnek velük. Egy fejjel megnőhetnek az új iskolai év kezdetéig. Vékonyka lábukra és karjukra egész izomkötegek rakódhatnak. Csapott válluk megszé-

lesedhet, sápadt bőrük megszínesedhet. Csak mozogjanak minél többet.

Jó részüket nem is kell biztatni erre. A nagyobbak közül sokan munkára mennek. A kisebbek reggeltől napestig ugrálnak, játszanak. Akadnak azonban sarokba húzódó, naphosszat hentergő – csúnyább szóval: örökké csak dögülő – gyerekek, kivált a kamaszok között. Őket nem árt bizony kicsalnunk a szobából, s baráti ösztözesküvéssel, családi programmal, valami ígérettel, vagy ki tudja, mivel, komoly fizikai erőfeszítésre kapatni. Legyen az munka, kirándulás, úszás, evezés, vagy akármi.

Nem mintha baj volna, ha egy olvasni szerető gyerek nyáron is könyvet vesz a kezébe. Hadd olvasson. De erősödjön, egészségesedjen is. Ne maradjon holdvilág képe, lapos melle, pipaszár lába.

Ez kell hogy legyen gyerekeink első és legfontosabb nyári programja. A testi fejlődés, edződés, izmosodás.

A második meg az, hogy minél inkább rányílják szemük és fülük a való világra.

Az iskola – akarva-akaratlan – napi jó néhány órára elvonja a gyerekeket a látható, hallható, ízlelhető, szagolható, tapintható világ ezernyi élményétől. Bezárja őket egy helyiségbe, négy fal közé, ahol nincs se fű, se fa; se kutya, se macska; se lepke, se bogár; se víz, se sár; se hegy, se völgy; se föld, se ég (hacsak nem számítjuk azt a darabka kékséget, amely bekukucsál ugyan az ablakon, de rábámolni szigorúan tilos). Gyakran még a levegő is kevés annyi gyereknek, ahányan ott ülnek a fehér falak és a fekete tábla kényszerű bővületében. Könyveikben is fekete betűk sorakoznak a fehér lapokon, s miközben fejüket a többé-kevésbé elvont – a valóságtól gondosan leszűrt – tudományokkal tömik, a világ igazi színei bizony nemegyszer kiesnek a szemükből.

Legyen hát a nyár a felfedezések nagy alkalma is a számukra, amikor az érzékelhető valóságban merülnek meg nyakig.

Ehhez nem is kell okvetlenül messzi földeket, idegen országokat

bejárniuk (bár az sem árt). Főleg a kicsinyek, elég ha csak kitárulkoznak a természet csodái előtt. Ahogy például Arany János tette még Jankó korában. Szépen vall erről néhány strófája:

„Ott ledőlve, a temető sarkán, / Néha vesszőt metszegete tarkán,
/ Néha pedig fűz tilinkót vágott, / Vagy nézte a szőke délibábot. /
Óra-hosszan nézte a felhőket, / Toldva-foldva képzeletben őket: /
Majd bikának, majd toronynak látván, / Majd betyárnak szilaj lova hátán. /
Majd nagy fának képzele egy foltot : / Ez alakult, amaz elmosódott, /
És mikor így elmosák a szellők, / Megsohajtá az elosztó felhőt, /
Vagy megállott szeme a nagy égen, / Mely felette gömbölyödött kéken, /
Nézte, hogyan tűnik el a gólya – / Gólya lenni úgy szeretett volna! /
Néha danolt, néha fütyörészett, / Néha csak úgy a semmibe nézett, /
Néha úgy tett, mint ki messze hallgat; / Hallgatá a láthatatlan darvat. /
Olykor az ér sás-szegélyű mentén, / Ábrándoza lúdrait követvén: /
Gyönyörködött benne, amint úsztak / S magok után fénybarázdát húztak...”

De néhány évvel később, debreceni diák korában is oly szomjasan szíva magába a természet adta élményeket!

„...Ebédre vackort és kökényt szedett / S egész nap elcsatangolt a Nagy-erdőn, /
Olvasni fűbe ha telepedett, / Nem olvasott, – csak egy mohlepte cser-tőn /
A mikrokozmoszt, sürge hangyabolyt / Órákig nézte, amint föl- s lefolyt, /
Vagy elbocsátá lelkét ringatódni / Szellő fuvalmán, bólintó galyon, /
Felhők futásával versent hajózni, / Hanyatt terülve egy partoldalon, – /
Engedte önmagából kilopódnai: / Hang, szín, sugár lett, tér és mozgalom, /
Ő, a természet, a nagy és örök – / Mi ott henyél, csak hitvány földi rög.”

Ilyesmi is kell a gyerekeinknek. Ezt se sajnáljuk tőlük. De azt se, hogy alkalmadtán kimozduljanak életük szokásos, szűk köréből, főleg a nagyobbak. Jó, ha táborba mennek, vagy hosszabb-rövidebb túrákra, országjárásokra. Minden jó, ami tágítja látókörüket, ami talpraesettebbé, tapasztaltabbá teszi őket.

Ha netán munkát vállalnak, abból sem csak az a hasznuk, hogy pénzt keresnek vele. Legalább annyit ér az így szerzett élet- és emberismeret. És még valami: az az öntudat, amit a munka ad. Az az érzés, hogy ők már erre is képesek.

Az iskolában a gyerekek nagy része állandó passzivitásba szorul. Tanulja, amit feladnak neki, teszi, amit mondanak neki. Ritkán akad tíznél több olyan gyerek egy-egy osztályban, aki legalább szellemileg aktív, mozgékony, önálló kezdeményezésre kész. A többi sodródik az árral.

A nyári vakáció gyerekeink aktivizálódásának, tevékenyebbé válásának a nagy alkalmá is. Ilyenkor mind akar valamit: tervez, álmodozik, vállalkozásokba fog, ha csak annyi is az a vállalkozás, hogy minden eddigénél parádésabb homokvárat akar építeni, s egy zseblámpaelem segítségével bevezetni a belsejébe a villanyvilágítást. A nagyobbak már többet akarnak, persze. Még jó, ha csupán dolgozni, pénzt keresni készülnek, s nem arra, hogy mondjuk, tizennégy-tizenöt évesen autóstoppal járják be Lengyelországot...

Egyikük-másikuk bizony könnyen megmakacsolja magát, és képtelen tervekhez ragaszkodik. Puskaport akar készíteni, és robbantani vele. Vagy maga építette, bizonytalan járművön szállni vízre. Vagy rókalyukat ásni ki serdületlen barátaival. És így tovább. Ilyenkor aligha eresztethetjük egészen szabadjára őket. De maga a tiltás sohasem elég. Egy-egy ilyen növekvő gyerekben sok-sok vágyakozás, sok-sok ábránd él. Akadnak köztük nyilván jóval reálisabb, veszélytelenebb elgondolások is, olyanok, amikben jó lélekkel segíthetünk nekik.

Hiszen egy jól töltött vakáció után – megizmosodva, önbizalmukban is megerősödve, a földi és az égi világ szépségeivel, érdekességeivel megtöltezve – az új iskolai évet is egészen másképp kezdik majd a gyerekek. Sokkal fogékonyabb aggyal és sokkal vidámabb szívvel.

Vakációbetegség

„Hadd pihenjen szegény gyerek! Eleget tanult egész évben!”

Ismerős szöveg ez sok szülő szájából, mert van is benne igazság. Az is kell a gyerekeknek, hogy olykor elérhesse magát. Hogy hanyatt vágja magát a gyepen, s nézze a bodorodó felhők vonulását. Vagy fürödni járjon, s halovány bőrét rézvörösre, csokoládébarnára váltsa. Vagy könyveket faljon tucatszám, mint egykor Don Quijote, a búskepű lovag, s a képzelet szárnyai ragadják messzire a hétköznapi unott világából. Vagy focizzon, fejeljen, pingpongozzon, labdázzon, vagy akár csak úgy céltalanul bandázzon, lődörögjön, dumáljon és röhécseljen a barátaival és barátnőivel (bár ebből az utóbbiból szokott a legkevesebb jó kisülni).

Mondom, megértem én azokat a szülőket, akik csupa ilyesféle időtöltést szánnak nyárra a gyerekeiknek. Kivált, ha városi gyerekekről van szó, akik az egész évi bezártság után ilyenkor szívhatnak végre magukba egy kis jótékony szabadlevegőt. Szívják is, teli tüdővel.

Csak hogy sok gyerekek túl hosszú ám az így átlígett-lógott vakáció! Nem a kicsikre gondolok, a kisiskolásokra, hiszen azok még szinte időtlen időben – a mindenkori jelenben – élnek, és úgy bele tudnak merülni a játékaikba, hogy nekik se nem hosszúak a napok, a hetek, se nem rövidek. Hanem a nagyobbakon, a tízegynéhány éveseken, ha nyár elején még nem is, nyár derekán már gyakran kitör a vakációbetegség. Kezdenek komiszodni, pimaszodni, örökösen verekedni, egymást gyötörni, munkába járó szüleikre a kiváltságosok fölényével nézni, s nemcsak „döglenni” naphosszat, hanem még a lakást is felforgatni, még pénzt is kunyerálni, még az anyjuk főztjét is kritizálni, visszafeleselni, visszakiabálni.

Előfordulhat mindez persze máskor is, de vakáció idején vadulnak el legkönnyebben a gyerekek. Szüleiket joggal dühíti, hogy épp most a legnagyobb a szájuk, amikor nyugodt lélekkel lazálnak reggeltől estig.

Ha játszani akarnék a szavakkal, azt mondhatnám: minden szülő jobb szereti a megjuhászodott gyerekeket, mint az elkanászodottakat. No de nyáron inkább az utóbbiakban van részük.

Sokuknak ez annál inkább zokon esik, mert az ő szabadságuk rövid – nem is mindig tudják kivenni nyáron –, a fiatalok vakációja viszont hosszú. Azok élük világukat, ők meg húzzák az ígát, s még az otthoni munka is többnyire rájuk vár. Gyakran a legkisebb segítségre, egy kis vásárlásra, mosogatásra, takarításra, kerti munkára is alig tudják rászorítani őket.

Ezt a szót: vakáció, a mai fiatalok közül jónéhányan úgy fordítják le magyarra: édes semmittevés. Teljes-tökéletes szabadság. Semmi parancs, semmi muszáj. Semmi duma. Most ők az urak, és azt csinálják, amihez kedvük van. És semmit sem csinálnak, amihez nincs kedvük.

Mikor még kicsik voltak, alig vártuk, hogy felnőjenek. Hogy ne kelljen már vigyáznunk rájuk, vagy naphosszat emésztődnünk, hogy mi lehet velük egyedül. Vagy jobbik esetben: miféle állapotban kerülnek haza megint a napközi táborból, vagy honnan.

Az ilyen nagyobbacska fiúkkal, lányokkal mégiscsak könnyebb. Őket nyugodtan ott lehet hagyni a lakásban, ők baj nélkül megvannak a házban és a ház körül. Nem kell dugdosni előlük a gyufát, a borotvát, az orvosságokat, nem kell félni, hogy konnektorba nyúlnak, hogy kiesnek a harmadik, vagy hányadik emeleti nyitott ablakból és így tovább.

És mégis: ahogy nőnek a gyerekek, a szülői gondok alig szűnnek. Sőt, akikre eddig csak féltő szerelemmel gondoltunk, hogy jaj, csak valami bajuk ne essék, azok most – mióta már nem szorulnak annyira ránk – egyre több haragot, mérget keltenek fel bennünk. Ilyenkor nyáron meg különösen, amikor a vakációbetegség is elkapja őket. Fel-felfordítják például a házat, megcsinálják a szokásos napi szemetet, széjelséget, aztán szépen ellibbennek. Nem kérdezik, mehetnek-e, nem közlik, hogy mikor jönnek haza. Élvezik az aranyszabadságot.

Dühhitörésekkel, hangos jelenetekkel aligha megyünk sokra. Ami

talán még a legtöbbet ígér, az a megelőzés. Ennek pedig nemigen van jobb módja, mint ha valami olyan fizetett munkába igyekszünk beszerezni-beszervezni őket, amihez – ha csak a pénzért is – nekik is kedvük van.

No, nem egész nyárra. De legalább a nyár egy részére. Hadd csapolódjanak le a fölös energiák. S hadd jussanak, ne csak némi keresethez, saját pénzhez, hanem némi élettapasztalathoz és egészséges önbizalomhoz is.

A magaméin is láttam, milyen jót tett nekik az efféle nyári munka. Egy hónapot, másfelet minden nagyvakációjukból erre szántak, pénzt gyűjtöttek, izmosodtak – és szelídültek.

Nem kellett őket soha noszogatni. Mind alig várta, hogy belenőjön a korba, s dolgozni mehessen. Andris – a legidősebb – volt ebben is az úttörő: nagynénje jóvoltából, aki egy papírgyárban pénztároskodott, ő már tizenkétéves fejjel VIM-es dobozokat ragasztott lent a műhelycsarnokban. Öccsei viszont már az erdészetnél kezdtek, hogy a jó levegő áldásaiból is részesüljenek. Többnyire sétatutakat javítottak, építettek. Hivatalosan persze csak tizennégy éves korukban kezdhették volna a munkát. Szűcs Sanyi bácsi, a budai erdők sétaújtjainak akkori főnöke öregítette is őket, mikor jelentkezni mentek: Gergő mindössze tizenkét és fél éves volt még (igaz, hogy erős, jól fejlett gyerek), a kisebbik bátyja meg (aki valamivel vékonyabb csontú nála) három hónap híján tizennégy. Sanyi bácsi előbb Gergőt vette szemügyre. „Te hány éves vagy?” – kérdezte tőle. A gyerek szemrebbenés nélkül kivágta: „Tizennégy”. „És te?” – fordult a másikhoz. Az nem mert ekkorát lódítani. „Én tizennégy és fél.”

Tudta persze Sanyi bácsi, hogy édestestvérek. Felvette őket, de akkoriban az egész budai erdészeti ezen nevetett, hogy két testvér között csak fél év korkülönbség legyen.

Az első nyáron biciklit vettek a pénzükből. A másodikon utazni mentek: megjárták Krakkót, Zakopanét, Tátralomnicot, Kassát.

Mindezt csak azért mondom el, hogy érzékeltessem: ha sikerül ügyesen elrendeznünk a dolgokat, a nyári munka nem vesz el semmit a gyerekeinktől. Sőt nagyon is sokat ad nekik. De már az is nagy nyereség, ha nem esnek bele a vakációbetegettségbe.

Gyerekeink nyári keresete

Mi legyen a pénzzel, amit munkába járó nagyocská gyerekeink keresnek a nyáron?

A kérdés világos, és gondolom, a válasz is az: ők dolgoznak meg érte, joguk van tehát szívük szándéka szerint költeni el, amire akarják.

Nekem is ez a véleményem. Igenis, joguk van. Akarom mondani, nekünk, örökös anyagi gondok szorongatta szülőknél is jogunk volna azt mondani: „Jaj, fiam (vagy jaj, lányom), olyan nagy a drágaság, beleadhatnál egy kicsit te is a kosztpénzbe, legalább egy-két ezrest, hogy ennyivel is könnyebb legyen szegény anyádnak... És bizonyára vannak is olyan családok, ahol ezt meg is lehet pedzeni, hátha a gyerekek jó szívvel megteszi.

Az én feleségem is rávette egyszer a mieinket, nem is hogy a koszt-pénzbe adjanak bele, hanem hogy vegyenek négy széket. Akkoriban nőttek meg hirtelen, kisszékre már egyiket sem ültethettük, nagyszék meg nem volt elég: vásárnapi ebédnél legalább hárman kuporogtak az ágy szélén, ahogy odatoltuk az asztalt. Őket ez nem bántotta, engem se nagyon, de a feleségemet igen. Ezért egyezett meg velük a hátam mögött, nagy titokban, hogy megveszik és haza is hozzák a székeket, ha már engem hiába sürget erre egy éve.

Így is történt. Aztán mind azt leste, milyen képet vágok a dologhoz.

Fanyarul mosolyogtam. A gyerekeket megdicsértem, de a feleségemet négyyszemközt megszidtam.

– Nem érted, milyen fontos, hogy amit megkeresnek, az az övék le-

gyen? Most tanulják meg egy életre, hogy érdemes dolgozniuk, mert aki dolgozik, az többre jut. Ezt az érzést most nem szabadna elvenni tőlük!

– Vetted volna meg akkor te a székeket! Már hányszor mondtam?!
– fakadt ki keservében.

És végül is neki lett igaza. A gyerekek soha nem úgy néztek arra a négy székre hogy „na, ezek miatt csibászta el Anyja a pénzünket”. Inkább egy kis büszkeséggel: ezek a mi székeink, ezeket mi vettük, a saját keresetünkön.

A pénzük nagyobbik része így is náluk maradt persze, s úgy költöttek el, ahogy akarták. Akarom mondani, bennem is volt azért annyi ravaszság, hogy igyekeztem elébe vágni estleges oktan költségeiknek. Olyan megállapodást kötöttem velük, hogy aki ruhafélét vesz magának, bármilyen hasznos holmit, az megkapja tőlem az ára egyharmadát. Aki pedig utazni megy a nyári keresetéből, világot látni, az méltányos napi hozzájárulást kap, a külföldi utakra másfélszer annyit, mint a hazaiakra.

Be is vált a számításom. Mivel semmi máshoz nem járultam hozzá, csak a felruházkodásukhoz és az utazásaikhoz, erre a kettőre költötték a legtöbb pénzüket. Pedig meg lett volna rá a joguk, hogy akár el is igyák, ha jólesik. Szerencsére nem esett jól egyiknek sem, s olyan barátai sem akadtak, akik ilyesmibe vitték volna bele őket.

Tudom én, persze, hogy minden családban más a helyzet. A mieink nagyon korán kezdték a munkát, tizenkét-tizenhárom évesen, amikor még minden forintot megbecsültek. Ez aztán valahogy meg is maradt bennük. De mi legyen azokkal a fiatalokkal, akik netán könnyebb kézzel készülnek elvesztegetni a nyári keresetüket?

Fogas kérdés. De egy biztos: azért a pénzért ők dolgoznak meg, azt a pénzt ők kapják kézhez. Nekünk, szüleiknek se jogunk, se módunk megkövetelni tőlük, hogy arra költsék, amire mi akarjuk. Beszélünk is csak úgy érdemes velük erről, mint akiket – már csak a munkájuk

miatt is – egyenrangú felnőtt számba veszünk. Mint férfi a férfival, nő a nővel. Így talán még szót érthetünk.

„Aki dolgozik, az minden tiszteletet megérdemel” – szoktam mondani. S ahol csakugyan tisztelik egymást a család dolgozó tagjai, ott tán a nyári munkát vállaló nagyfiúkkal, nagylányokkal is egyetértésre tudnak jutni a szülők, még a pénz dolgában is.

Ami szíven üt

A rádió, a tévé minden hírt házhoz hoz, távoli országok távoli eseményeivel traktál, túl közvetlen környezetünk szűk látókörén. De ezt teszik az újságok is, hisz ez a dolguk, árvizek, tüzek, robbanások, vasúti-, közúti- és hajószerencsétlenségek, lezuhant repülőgépek, rakétatámadások, terrorista lövöldözések áldozatait idézik eléink napról napra, már-már az elfásulásig. Igen, az elfásulásig, mert a modern ember elgyötört idegzete már nem tehet mást: védekezik. Mennél több halálról, szenvedésről értesülünk, annál kevésbé tudunk már megindulni rajta. Valami kis rosszérzés még elfog talán, de nem sokáig. Igyekszünk másra gondolni. Hiszen ha minden bajba igazán beleéreznénk, belegondolnánk, meg is bolondulhatnánk. Szoktatjuk hát szívünket a közönyhöz, a szenvtelenséghez, az érzéketlenséghez. Ilyen nagy világban, ennyi nép ennyi keserve között legfeljebb az telik tőlünk, hogy a jót jónak vesszük, a rosszat rossznak, de már inkább csak az eszünkkel. Lelkünk képtelen a mélyebb együttérzésre.

Magamon is tapasztalom ezt a változást, bár nem szívesen gondolok rá. Természetemnél fogva hajlamos vagyok mások bajainak az átérzésére; hogy lehet akkor, hogy Indiában szakadékba zuhan egy autóbusz ötvenkét utassal, és nekem a szemem sem rebben? Holott jól emlékszem, hogy gyerek- és kamaszkoromban napokig, hetekig küszködtem rémképekkel, mikor valami váratlan tragédia történt kis

szülővárosomban. Garayék autóbuszára, amely a vasútállomásra járt ki, felkapaszkodott egyszer hátul egy gyerek, akit vízért küldtek a szülei az artézi kútra. Félkezével a kannát fogta, másik félkezével talán a sárhányót, elég az hozzá, hogy egy kanyarban lezuhant, s úgy összetörte a fejét, hogy kiloccsant az agya. Tőlünk nem messze történt az eset, hamar odaért a híre, hívott is valaki, hogy nézzük meg, de én képtelen voltam rá. Mondták aztán, hogy ott fehérlett az agya a kövön, és ezt én ezerszer magam elé képzeltem, iszonyodva és borzadva, hogy egy fiatal élet csak így véget érhet. De ugyanígy megviselt az egyik osztálytársam apjának az öngyilkossága is. Felakasztotta magát, kéken lógott ki a nyelve, mikor megtalálták. Álmodtam vele nemegyszer, máskor magamat álmodtam a helyébe, hörögve ébredtem, szörnyű volt. Most mégis irigylem érte egykori magamat. Minden megrendülést irigylek. Azt is, amikor Csikós tanár úr hirtelen halála miatt voltam oda: feleségével beszélt interurbán telefonon, s eközben vitte el egy szívroham. Vagy amikor a fürdőszoba rosszul szigetelt villanykapcsolójának az árama ütött agyon a városunkben egy fiatalasszonyt, s hiába élesztgették, lélegeztették mesterségesen egy fél óra hosszat, nem tért többet magához. A falu szája persze azt terjesztette, hogy kevés volt a fél óra; ha tovább csinálják, feléledhetett volna. Ki tudja. Én mindenesetre ezt is elképzeltem, meg azt is, hogy a koporsóban talán mégis felébredt, már a temetés után, s ettől megint kivert a hideg verejték. Mert nekem ezek egy életre szóló, óriási lelki gyötrelmek voltak, és bár egyik esetet se láttam, úgy éltem át mégis, hogy mindez velem is megtörténhetett volna. Én feküdtem ott kiloccsant aggyal, vagy megszakadt szívvel, én lógtam holtan a kötélén: ami tragédia másvalakit ért el, az engem is elért és megkínózott. Akkor még másokkal érző és vérző ember voltam.

Valójában persze most is az vagyok. Csak szelektál az agyam, a szívem, mert nem tehet mást: annyi szörnyűség zúdul rá naponta a nagyvilág híreiből, hogy valamennyinek a kínját nem vállalhatja. De

mostanában megint alig bírok magammal, ahogy azt olvasom egy-egy lapban, hányan fulladtak vízbe előző nap. A tévé, a rádió erről szerencsére nem szól, de a napilapok igen, mert valahogy mégis tudtul kell adni az emberiségnek, hogy vigyázat, ez nem játék, a halál mindenütt ott leselkedik. És nem is annyira az öregekre, inkább a fiatalokra. Itt van például a múlt hét egyetlen lapjának a listája. A vezetékneveket elhagyom, nehogy külön fájdalmat okozzak bárkinek. László, 26 éves, a Tiszába veszett. Tamás, 26 éves, szintén a Tiszába veszett. Dezső, 17 éves, a Dunába fulladt. Tamás, 18 éves, szintén a Duna áldozata lett. Sándor, 27 éves, szintén a Dunáé. László, 34 éves, az Ipolyé. István, 16 éves, a csepeli kavicsbányatóé. Zoltán, 21 éves, a Veregyházi tóé. Kálmánné, 19 éves, egy gödöllői halastóé.

Kilenc haláleset egyetlen nap alatt. Az átlagéletkor nem egészen 23 év.

Amikor én magam fulladoztam a Dunában annak idején, mindössze 11 éves voltam. Nyitott szemmel küszködtem a vízzel, ma is látom a zöld derengést, amely körülfogott, s látom a körülöttem szálló bugyborékokat. Engem akkor kihúztak. Kihúzták a nálam egy évvel idősebb Bencze Zolit is, de ő már eszméletét veszítette, szederjes volt a szája, csukva a szeme, azt se tudtuk, él-e, hal-e. Lábánál fogva löggették fejjel lefelé az idősebb fiúk, úgy csurgatták ki belőle a vizet, aztán elkezdtek a szabályos mesterséges lélegeztetést, míg csak meg nem rebbent a szeme héja, s magától is nem sóhajtott egyet. „Él!” – kiáltottuk. „Él!” Örökké emlékezetes pillanat volt. Velem akkor már senki sem törődött, és én sem a magam bajával, pedig szintén elég sok vizet nyeltem. De ez semmit sem számított amellet, hogy Zolit sikerült visszarángálni a halál örvényéből, az örök mozdulatlanságból, megsemmisülésből.

Igen, akkor már a szívem legmélyéig érző ember voltam. De valamit még hálístennek most is őrzök ebből. Mondom, néha alig bírok magammal, ahogy olvasom: a Dunába fulladt, a Tiszába fulladt,

a kavicsbányatóba fulladt, ilyen tóba, olyan tóba, ilyen folyóba, olyan folyóba, 34 évesen, 27 évesen, 26 évesen, 21 évesen, 19 évesen, 18 évesen, 17 évesen, 16 évesen... rájuk gondolok, és valósággal rosszul leszek. Hiszen én is így végezhettem volna 11 évesen, ha akkor ott, Mohács alatt ki nem húznak Zolival együtt azok az idősebb fiúk.

Gyerekek a múltó időben

Szuperegyke

Nemegyszer találkoztam már azzal a véleménnyel: jaj azoknak, akik csak egy szem gyereket hoznak a világra, s annak mindent megadnak, tőlük telhetőleg. Mert az a gyerek – önzésre nevelődven – jobbik esetben csak szüleinek nő a nyakára, ül a fejére, rosszabbik esetben viszont ön- és közveszélyes gazemberré válik.

Mint már nemegyszer életemben, kénytelen vagyok a kis családok pártját fogni. Nemcsak azért, mert számos kiválóan nevelt egykét ismerek, aki már eléggé felnőtt ahhoz, hogy lássék: elsőrangú emberpéldány válik belőle, hanem azért is, mert újabban magam is belekerültem a kutyaszorítóba. Van egy egykém. Sőt egy szuperegykém.

Ez a leányzó – Júlia Márta, közkeletűbb nevén: Bubu – most töltötte be a második életévét. Két álló éve rontjuk tehát, apja-anyja, négy bátyja és két nénje, akik közül immár a legfiatalabb is tizenöt éves. Ez esetben tehát nem két, hanem nyolc felnőtt jut egyetlen kicsi gyerekre.

– Az a szerencse – szoktam mondani Bubura –, hogy olyan, mint egy nyuszi. Gyáva és szelíd.

– Ebben van is valami. De ha az egykéeknek kényszerű elkapatás a sorsa, akkor őrá így sem vár, sajnos, sok jó.

Bátyjai lassan keresni kezdenek, s tömők majd pénzzel. Hát még majd jövőendő menyeim, vejeim – kivált amíg nem lesznek saját gyerekeik!

Őszintén szólva, be is vagyok gyulladva egy kicsit. Még feleségem is elejti néha, hogy eleget hajcsárkodtam, őrmesterkedtem a nagyok

felett, Bubut már csak szeretnem szabad. „Igazi szeretettel – mondja – még egyetlen gyereket sem rontottak el.”

Jó, jó. De milyen az az igazi szeretet?

***

Tény és való, hogy nem jó a gyereket mindennel túltömni. Játékkal, cukorral, finomabbnál finomabb ennivalóval, válogatott szép ruhákkal és egyebekkel, tökmagnyi korától fogva. Nem jó arra szoktatni, hogy ő a világ közepe, aki ha megnyikkan, szülei már ugranak, hogy vajon mit kíván megint a kicsike.

De ez így egymagában mégis olcsó bölcsesség. Próbáljunk egy kicsit mélyebbre ásni. Mert az viszont mégis jó, ha gyerekeinknek vannak álmai, vannak vágyai, s ezek olykor be is teljesülnek. Az igazi szeretet például ehhez is ért: az álmokkal való okos gazdálkodáshoz. Ismerjen a gyerek akadályokat is, türelmes vagy türelmetlen várakozást is, tőle magától megkövetelt – eleinte csak játékos, majd mind komolyabb – ellenszolgáltatást is, tanulja meg azt is, hogy nem minden álom váltható valóra, de a beteljesülés tiszta örömében is legyen része időről időre.

Az a szülő, aki túl sokat és túl olcsón ad, éppoly kegyetlen a gyerekéhez, mint aki minden vágyára, kívánságára csak káromkodik egyet. Mind a kettő az ábrándozás, a tervezgetés, a reménykedés gyönyörűségétől fosztja meg a fejlődő fiatal lelket, s ezzel gyakran letöri, elsorvasztja benne a veleszületett egészséges ambíciókat is.

A csecsemőnek még csakugyan mindent meg kell kapnia, a felnőttnek meg így vagy úgy, de mindent magának kell megszereznie. E két véglet között telik el a gyerek- és ifjúkor, az emberré nevelődés időszaka. Nyilvánvaló, hogy fokozatosan közeledni kell az utóbbi állapothoz, de hogy ez sikerül-e vagy sem, az csak részben függ a családtagok számától.

Egy bizonyos: manapság sok gyereknek van felnőttmérgezése, s azoknak még tán inkább, akik „mindent megkapnak”. Mert szüleik rendszerint azokat féltik a legjobban, azokra vigyáznak a legjobban, azoknak az időbeosztását kötik meg a legjobban, azoknak az intőiből és egyeseiből csinálják a legnagyobb cirkuszt, azoknak a füzeteit vizsgálják meg, azoknak a leckéjét kérdezik ki naponta, de azokat verik nemegyszer kékre-zöldre is, s azoknak csapják a csúnya jeleneteket, hogy: „Már nem szeretsz! Miért nem szeretsz?” Meg: „Mi lesz belőled? A sírba viszed szegény anyádat!”

Az igazi szeretet másik próbaköve alighanem ez: hagyjuk gyerekek lenni a gyerekeinket!

Modern korunk egyik nyavalyája (s ebben nemcsak az egykereszernek van része, hanem a városok túlszűfoaltságának, a rossz hatásfokú és emiatt túlságos iskolai igénybevételnek, a napi többórás tévézésnek stb.), hogy a gyerekeket minden oldalról körülfogja a felnőtt társadalom. Nem kedvez annak, hogy már néhány éves kortól kezdve minél többet legyenek egymás körében, s olyan baráti csoportokat alkossanak, amelyek megteremtik a maguk belső törvényeit, s ezáltal nevelik tagjaikat közösségi életre.

Külön gyermekbirodalmat alapítani – felnőttek nélkül – ostoba utópia persze. De az sem sokkal kevésbé ostoba helyzet, amikor a gyerekek koraérett kis felnőtté válnak, mert alig nőnek ki a földből, már folyvást az élet felnőtt normáit, szemléletét sulykoljuk beléjük. A kamaszkori nyílt lázadás, az akkor kitörő brutális felnőtt-undor – mely ma oly gyakori – többnyire szintén erre vezethető vissza.

A gyerek- és a felnőtt társadalom közötti egyensúly mindinkább megbillenőben van. Látszólag a gyerekek hatalma nő a nagyok felett. Soha ennyi felnőtt-nyúvasztó gyereket! Régente nem lógtak ennyire a szüleik nyakán. Jobban megvoltak egymás között. Most: követelőznek, vitatkoznak, veszekednek a szüleikkel, hisztériáznak, zokognak,

játszák a sértődöttet; ezer alkalommal mindig újra megpróbálják, nem tudnának-e győzni.

De hogy rongált idegeinkkel annyiszor adunk alkalmat nekik a győzelemre (vagy a pillanatnyi vereségre, majdnem mindegy), az épp a gyerekségükből vesz el mindig valamit. A normális az volna, hogy egymással mérkőzzenek, versengjenek, egymás ellenében akarjanak győzni. Ehelyett viszont a küzdelem súlypontja mindinkább áttolódik a gyerek-felnőtt párharcokra.

***

Hogy ez mennyire egészségtelen, arról a hivatásos pszichológusok alighanem többet tudnának mondani nálam. A gyerekléleknek a maga egészséges fejlődéséhez több szabadságra van szüksége, több térre az önnön törvényei szerint való működéshez.

Nem arról van szó – nehogy félreértsen valaki –, hogy hagyjuk őket korlátlanul elkanászodni. Hanem arról, hogy egyrészt tudatosan kerüljük a fölösleges összetűzéseket, hatalmi harcokat – hisz mégiscsak nekünk van tán több eszünk – másrészt pedig teremtsünk minél több alkalmat számukra, amikor egymás körében élhetnek és őszintén önmagukat adhatják.

Régi igazság, nem én találtam ki, hogy a mi unos-untalan használt efféle szavaink, mint „jó gyerek”, „rossz gyerek”, „jó voltál”, „rossz voltál” – többnyire teljességgel felnőtt szempontúak, s gyakran még csak nem is erkölcsi elvek kifejezői, hanem egyszerűen a nyugalomunkat vagy kényelmünket szolgálják. Nélkülük persze nem lehetünk meg, de ha egy gyerek a maga életének úgyszólván minden percét kénytelen a felnőtt-regula szabályai szerint tölteni, az már sok. Egy- más társaságában többnyire sokkal felszabadultabbak: vagy a fantáziájukat eresztik szabadjára, vagy közös vállalkozásokba fognak, s ebben élük ki mérhetetlen nagy akarhatnékjukat, vagy teljes beleéléssel játszanak, győzködnek, vitáznak, veszekednek, dicsekszenek, nagyzol-

nak és így tovább, anélkül, hogy egy pillanatra is az volna a problémájuk: melyikük rossz, melyikük jó... Elmondják egymást hülyének, marhának, csalónak, mindennek, de rossznak soha. Hacsak árulkodni nem mennek valamelyik felnőttözhöz.

Egyszer megfigyeltem a magam gyerekein és a másokén is, hogy nélkülünk sokkal békésebben megvannak egymással. Ha nem avatkozunk bele a szomszéd szobában, vagy lent az udvaron harsanó hangzavarba, az hamarosan elül. De ha tudják, hogy mindenre reagálunk, nem hagyják abba se egymás ríkatását, se a minden kicsiség miatt újrakezdett undok nyavalygást.

***

Az a gyanúm, hogy a nehezen nevelhető gyerekek nagy része nem született nehezen nevelhetőnek. Csak azzá lett, nem utolsósorban azért, mert életében túlhangsúlyozódott a gyerek-felnőtt reláció.

No de nem lehetnek mindig maguk között a kölykök. Még otthon sem, hát még az iskolában!

Persze hogy nem. De az mégsem szükségszerű, hogy pedagógusok és szülők egyre eltökéltebben fogjanak össze a gyerekek napi huszonnégy órás szigorú felügyelet alatt való tartására. S ezzel kergessék őket gyakran már-már állati közönybe, vagy mindig újra kirobbanó ideges túlélénységbe, vagy esetleg alattomosan munkáló rosszindulatba.

Mindent megadunk a gyerekeknek? Mit ér, ha eközben elveszünk tőlük a kifutót, a teret és a módot gyermekivoltuk egészséges érvényesítésére.

Hogy ezt a kifutót aztán abban kapják-e meg, hogy több testvér egyikeként nőnek fel, vagy másban, az ha nem mindegy is, nem eleve döntő. Az egykeség senkit sem predesztinál lelki torzulásra, és a nagy család sem biztosíték arra, hogy a sok testvér mindegyike ideálisan fejlődjék. Az emberi élet, higgyük el, hallatlanul gazdag változatokban és lehetőségekben, s nehezen sűríthető elvont képzeletekbe.

Itt van például, mondom, a mi Bubunk gondja, aki hetedik gyerek és szuperegyke.

Isten tudja, de én bízom benne, hogy ő sem lesz hitványabb felnőtt a testvéreinél. Igaz, hogy máris kaptjuk a vele egykorú kicsikhez. Ott homokoznak az ablak alatt órák hosszat. De gondolom, nem is lehet az ilyesmit eléggé korán kezdeni.

(1971)

Modern idők gyermekei

„Egyszer egy, az egy. Kétszer egy, az kettő. Háromszor egy, az három...” Valamikor még én is mondogattam így az egyszeregyet a kunszentmiklósi elemi iskolában vagy negyvenedmagammal, egészen odáig, hogy „nyolcszor tíz, az nyolcvan, kilencszer tíz, az kilencven, tízszer tíz, az száz.”

Gondolom, más egykori tanítóknak is a szavajárása volt, ami az enyémnek: „Fiam, ha éjszaka álmodból fölébresztenek, akkor is ki kell vágnod, hogy mennyi hétszer kilenc.”

De már vagy húsz éve lehet, hogy azt mondja az egyik barátom: „Képzeld, mit hallottam. Mióta ezek a zsebszámítógépek vannak, Svájcban nem lehet rávenni a gyerekeket, hogy megtanulják az egyszeregyet. Ezek a gépek már olyan olcsók, hogy bármelyik család gyerekei hozzájuthatnak, sokszor már óvodás korukban. Nyomogatják a billentyűket, az egyest, a kettést, a hármast, a hetest, a kilencet, sokan már a számokkal is így ismerkednek meg. És mihelyt ismerik a számokat, már összeadni, kivonni, szorozni és osztani is tudnak. Lenyomják a gépen: hetvenhárom szorozva negyvenkilencel, és abban a pillanatban már le is olvashatják az eredményt, hogy ennyi meg ennyi. De éppígy tudnak osztani is, egyetlen pillanat alatt, akár hét tizedes pontossággal. Nem

probléma nekik, hogy, mondjuk, mennyi egymillió-hétszázkilencven-háromezer-ötszáznegyvenhét osztva ötszázhetvenhatezer-négyszáznyolcvanhárommal. De ha a gép ilyen okos, akkor ők mit kínálnak a szorzással, osztással és egyéb műveletekkel? Én valamikor büszke voltam rá, hogy tudok köbgyököt vonni. Most viszont akinek van ilyen kis masinája, az száz különböző számnak kapja meg a köbgyökét, mire én kiszámítom egyetlenegyét. Akkor pedig mit törje magát, hogy ő is megtanulja, amit én tudok? Nem szólva arról, hogy az egész fejszámolás kimegy a divatból. Pedig tudod te, milyen kitűnő elmeélesítő két- és háromjegyű számokat fejben összeszorozni?”

Így beszélt a barátom, és én már akkor eltűnődtem. Van ebben valami. Vigyázni kell a technikával. Azt szokták mondani: „Minden rosszban van valami jó.” De az meg is fordítható: „Minden jóban van valami rossz.” Már az írás-olvasás is mennyit rontott az emberi agyon! Homérosz a hagyomány szerint vak volt, de hány ezer sorát tudta nemcsak megformálni, hanem fejben is tartani az Iliásznak és Odüsszeiának! Vagy közelebb lépve a mához: milyen szép hosszú, kerek tündérmesék tudói voltak még a mi nagyanyáink, dédanyáink is! De a mai mamák? Ha nem könyvből olvasnak, legtöbbjük bizony hamar kifogy a mesészből.

Baj ez? Vagy nem baj? Mit tudom én! De az már biztos nem jó, ha a gyerekeinket túlságosan megkíméljük minden erőfeszítéstől. Végeredményben az is elképzelhető, hogy a technika mai fokán lassan leszokik az emberi társadalom a kézzel való írásról. Mennek a gyerekek az iskolába, de nem kínálnak a betűk kanyargatásával, hanem egy-egy kis írógépen vagy személyi számítógépen kezdenek el pötyögtetni. Mindjárt sokkal olvashatóbb lenne az írásuk is.

Mégsem hiszem, hogy többet nyernének vele, mint vesztenének. Az az erőfeszítés, amivel a kézírást lassan, kitartóan megtanulják, észrevétlenül is olyan sokat nevel azokon a hat-hétéves gyerekeken, hogy ezt igazán kár volna megvonnunk tőlük.

Jó megtanulniuk a gyerekeinknek: nemcsak az eredmény a fontos, hanem a küzdelem, az erőfeszítés is, amely az eredményhez elvezet. Ezt így, szép szavakkal persze hiába magyarázzuk nekik, míg maguk is rá nem kapnak az ízére annak a fajta életnek, amelyben nem kapnak mindent készen vagy könnyen.

Ebben a mai modern világban épp azt látják a gyerekek, hogy az ember életét egyre több technikai vívmány könnyíti meg. Szüleik is arra törekszenek, hogy legyen a háznál villany- vagy gáztűzhely, mikrosütő, hűtőgép, automata mosógép, villany- vagy gázbojler, természetesen tévé, rádió, sőt autó is. Egyre nagyobb keletjük van továbbá a félkész- és készételeknek és mindennek, ami a háztartásban és azon túl időt és munkát takarít meg.

Igen, így van ez, és bolond volna, aki ellene szólna. Aki például azt ajánlaná: menjenek az asszonyok megint a folyó- vagy a patakpartra, és ott sulykolják a szennyes ruhát.

Nem, a világ csak hadd haladjon előre! Én csak arról beszélek, hogy miközben a világ halad, a gyerekeink se testileg, se szellemileg el ne satnyuljanak.

Sokukat a testi elsatnyulás is fenyegeti. Egyszerűen nem mozognak eleget. Nem tanulnak meg az izmaikkal dolgozni, időről időre jókat izzadni, nemcsak a nyári kánikulától, hanem, mondjuk, a favágástól is. Hisz hány olyan család van már, ahol soha nem vágunk fát! És ahol annyira gépesítve van a háztartás, hogy akarva sem végezhet a gyerek semmiféle fárasztó fizikai munkát.

Vagy nem is akar végezni? Fázik mindenféle testi erőfeszítéstől?

Lehet bizony, hogy ő már csak dögleni szeret. Mert manapság sok az ilyen gyerek. De kinek a bűne ez? Csakis azoké a felnőtteké, akik nem kapatták rá a kétkezi munkára, a mozgásra. Egy vidéki tanár barátom mondja, hogy ő elég sokszor kimegy a tanítványaival a közeli szövetkezetbe, és akkor halad is a munka, mert ő áll a csapat élére, és viszi magával a társaságot. De van neki egy olyan kollégája, akinek a

keze alatt jóformán semmit sem produkálnak a gyerekek, mert ez a tanár leül egy fa alá olvasni, azok meg lézengenek.

Az vitatható persze, hogy hozzátartozik-e a tanári hivatáshoz a fiatalok szövetkezeti dolgoztatása. De én akkor is tisztellem azt a pedagógust, és tisztellem azt a szülőt is, aki így vagy úgy, de kitartó munkára tudja szoktatni a gyerekeit. Vagy egyéb fizikai erőfeszítésre, nagy kirándulásokra, vagy bármiféle más egészséges sportra, testmozgásra.

Legfőképpen pedig azokat tisztellem, akik emellett a gyerekek szellemi edzéséhez is értenek. Nálunk talán még kevésbé fenyeget, hogy a sok zsebszámítógép miatt ne menjen bele a kisiskolások fejébe az egyszeregy. De hogy például az örökös tévénezésből is bajok származhatnak, azt lassan senki sem tagadja. Pedig milyen sok érdekes és okos dologról is szó esik a műsorokban! Szinte készen kapják a gyerekek a korszerű tájékozottságot, a sokféle tudományt!

Ez az, hogy készen kapják, hála a modern technikának. Ülnek a képernyő előtt, s nézik órák hosszát, amit napról napra elébük tálalnak. De kérdés, hogy ez az egész tévézés, a vele töltött sok-sok idő mennyi gondolkodásra, mennyi önálló szellemi erőfeszítésre serkenti őket.

Egy biztos: azok a gyerekek, akik elég sok könyvet is olvasnak, szellemileg jobban fejlődnek.

Ezért is mondom, hogy tisztelet-becsület azoknak a szülőknek, akik ebben a modern világban sem sajnálják az időt és a fáradságot, s nem szűnnek meg edzeni fiaik-lányaik esztét. Például fejtágításra alkalmas, kíváncsiságot ébresztő jó könyvekkel látják el őket, figyelmet és gondolkozást követelő jó játékokkal, sőt ezen felül maguk is foglalkoznak velük. Nem a leckéjüket kérdezik ki naponta, hanem ők veszik komolyan a gyerekek kérdéseit. Mert akkor már jönnek a további kérdések, s mindig lesz min töprengeni, lesz miről beszélgetni.

Egy időben én felírogattam, miket kérdeznek a gyerekeim. Nekünk nem volt akkoriban tévénk, talán ezért is sikerült eljuttatni őket

odáig, hogy amin el-eltűnődtek, azt többnyire meg is kérdezték. Például ilyeneket:

Ha a Föld egy nagy golyó, akkor miért nem esik le?

De ha a Nap körül forog, és az tartja a pályáján, annak a vonzása, akkor a Nap mi körül forog? Vagy a Napot, azt nem tartja semmi se?

Az első embernek ki volt az apja?

És mi lett volna, ha az ember nem abból a majomféléből, hanem az oroszlánból fejlődik? Akkor most sokkal erősebbek volnánk?

És most már nem fejlődnek emberek?

Ha már a régi rómaiak feltalálják a puskaport, akkor még most is Római Birodalom volna?

Mi lett volna, ha nem az európaiak fedezik föl a világot, hanem minket fedeznek föl az indiánok, vagy a kínaiak, japánok? És így tovább, de erről már írtam is egyik könyvemben, a Kutyafulűekben.

A lényeg az: ne engedjük, hogy ez az egyre gépesítettebb és sietősebb világ elfojtsa gyerekeinkben a kíváncsiságot és azt az egészséges gondolkodókészséget, amivel mindennek próbálják kikutatni az okát, értelmét és célját. Hogy ne olcsó válaszokkal fizessük ki kérdéseiket, az sokszor tőlünk magunktól is komoly utánanézést, utánagondolást, vagyis szellemi erőfeszítést kíván. Ezzel viszont ők is arra nevelődnek, hogy használják az eszüket, s ez százszor többet ér, mint ha mindent készen kapnak, de gondolkozni közben nem tanulnak meg.

Gyerekek házimunkája

A gyerekek – minden ellenkező híreszteléssel ellentétben – a munkát nem utálják. Csak az unalmat meg a kénytelenséget.

Mark Twain híres gyerekhőse, Tom Sawyer is rájött erre, mikor Polly néni rábízt a három méter magas, harminc méter hosszú deszkakerítés bemeszelését. Addig ravaszkodott, addig forgatta a szót er-

re-arra, míg a csúfolására összesereglett gyerekek elirigyelték tőle, hogy ő meszelhet. S nem is nyugodtak, míg több-kevesebb időre sorra meg nem vásárolták tőle a meszelés jogát, ki az almájáért, ki a papírsárkányáért, ki hosszú madzagra kötött döglött patkányáért, ki fél szájharmonikájáért és így tovább. Egymás kezéből kapkodták ki a meszelőnyelet, s nagy buzgalmukban háromszor meszelték végig a palánkot, hogy Polly néni az eredmény láttán szinte megnémult a csudálkozástól. Ő tudniillik a tekergő Tom munkájának hitte az egészet.

Vagy ezek szerint maga Tom mégsem szeretett dolgozni?

Még ezt sem mondhatom. Minden gyerek szeret dolgozni, akit rákapatnak a munkára.

Munkája válogatja persze, hogy melyikre könnyebb, melyikre nehezebb rákapatni őket.

Könnyebb arra, amit velünk együtt csinálhatnak. Anyja mellett kuktáskodni például majd minden gyerek egy fél szóra hajlandó. Vagy törölgetni neki, miközben mosogat. Vagy akár vele együtt takarítani is. Az ezermeisterkedő apák keze járását ellesni, az meg a legnagyobb földi gyönyörűségek egyike a fiúgyerekek szemében.

Élvezetes munkának számít a faaprítás is (csak tanítsuk meg őket, hogy mindig szétvetett lábbal dolgozzanak, s a tönkre állított fát soha meg ne fogják kézzel, miközben lecsapnak a baltával). A befűtés is a kívánatosabb munkák közül való. A vásárlás is.

Csak nem szabad elrontani a dolgot. A gyerekek nem váltanak át olyan könnyen egyik foglalatosságból a másikba, mint mi. Ha elmerültek az olvasásban, a játékban, nagyon rosszul eshet nekik, ha hirtelen kirántják őket a maguk álomvilágából.

Ezért is jó, ha mindennapos, állandó munkákkal bízunk meg őket a ház körül, amiknek nagyjából megvan a szabott ideje, és így ők már előre tudhatják, mikor mi következik. S ezért jó az is, ha előre szólunk: félóra (vagy negyedóra, vagy öt perc) múlva ezt és ezt meg kell csinálnod. Így kisebb a zökkenő.

Sokszor még így sem szívesen mozdulnak? Bizony nem. De emiatt kár volna méregbe gurulunk, kiabálnunk, veszekednünk, csapkodnunk. S még nagyobb kár volna kérlelnünk őket, könyörögnünk, hogy „de igazán, ugye, megcsinálod?”

Meg kell egyeznünk a gyerekeinkkel. Lehetőleg hosszabb lejáratra. Minden gyerek telistele van vágyakkal. Ahogy mi tudunk vágyódni erre vagy arra, az semmi az ő elemi erejű vágyakozásukhoz képest. Akadnak ugyan olyanok is – különösen az egy szem gyerekek között –, akiket elrontanak a szüleik: a szó szoros értelmében mindent megadnak nekik, s ezzel elveszik tőlük a vágyódás jóízét, azt az egészséges kielégítetlenséget, mely minden emberi igyekezet legfőbb hajtóereje. Kiölik belőlük az ambíciót. Pedig ha okosan gazdálkodunk a gyerek-vágyakkal, ha okosan adagolva ígérünk kölykeinknek, hol ezt, hol azt (de sohase túl sokat!), és becsületesen álljuk is mindig a szavunkat, hallatlan energiákat szabadíthatunk fel bennük.

Olykor egy szem cukor ígérete is elég, hogy szívesen lássanak hozzá valamilyen nemszeretem munkához (már csak ezért sem szabad egyszerre odaadni nekik a zacskó cukrot vagy a nagy tábla csokit). De mondom, jobb hosszú lejáratra megegyeznünk velük. Ez és ez és ez a napi dolgotok; ha tisztességesen megcsináljátok, erre és erre számíthattok. Például minden esti mesére. Vagy a nagyobbacska esetleg már heti zsebpénzre is. De ezt az utóbbit jobb úgy megszabnunk, hogy ha egy-egy héten nem egészen kifogástalan a munkájuk, akkor az elérhető maximum helyett annak csak egy részét kapják. Arányosan. Hadd szokják meg már most, hogy aki többet dolgozik, annak több jár.

Sokan sajnálják ugyan dolgoztatni a gyerekeket. „Jaj, szegénykémnek úgylis annyit kell tanulnia, már egészen tönkremegy bele.”

Nem hinném, hogy igazuk van. Akadnak persze gyöngébb csontozatú, izomzatú gyerekek. De olyanok, akiknek a munka ne tenne jót, nagyon kevesen.

Már csak a vele járó mozgás is jót tesz nekik. Aztán az is, hogy ügyesednek, kivált a kezük. De nem utolsósorban az, hogy megtanulnak koncentrálni, arra figyelni, amit csinálnak, kitartóan, elejétől végig. S ez olyan képesség, aminek az iskolában is jó hasznát veszik.

Én úgy vettem észre: a kora ifjúságtól fogva munkára szoktatott gyerekek többnyire az iskolában is jobban megállják a helyüket. És alighanem az életben is.

Tavaly hallottam egy ismerősöm tizenhat éves gyerekéről: úgy volt, hogy elküldik nyári táborba, de az utolsó pillanatban visszatartották. Ne menjen mégse. Ne nevéssék ki a többiek, hogy nem tud kenyeret vágni.

Mert nem tud. Mert mindezidáig egyetlen szelet kenyeret sem kellett vágnia életében, mindig az anyja vágta – és kente – helyette.

Rémes.

„Dolgozzatok, fiaim, csak dolgozzatok!” – szoktam volt mondani annak idején az enyémekeknek. – „A majomból is a munka csinált embert. Ha igyekeztek, talán még belőletek is ember lehet.”

Ez persze csak amolyan apai tréfálgozás. De mint minden valami-revaló tréfának, ennek is megvan a maga komoly magva.

Az enyémekekből legalábbis csakugyan emberek lettek.

Kamasz fiúk, csitri lányok

Egy állami gondozottakkal foglalkozó pedagógus panaszolta egyszer, hogy a családokhoz kihelyezett gyerekek nevelőszülei gyakran egyik napról a másikra elvesztik a türelmüket, mikor fogadott fiuk vagy lányuk kamaszodni kezd. Eddig szerencsés esetben úgy szerették, mint a sajátjukat, de most hovatovább úgy néznek rá, mint valami idegenre, akiben méghozzá rossz vér van, kiűzhetetlen rossztermészet.

Megkérdeztem:

– És az édesszülők? Ők nincsenek sokszor így?

Bátortalanul mondta:

– Talán nem annyira...

Családja válogatja persze, de a szülői megértésből rendszerint olyankor jut a legkevesebb a gyerekeknek, mikor serdülni kezdenek, s érdeklődni a fiúk a lányok, a lányok a fiúk iránt.

Ez az érdeklődés eleinte messze áll minden szerelemtől. Jómagam például alig értem a kamaszkor küszöbére, mikor az egyik osztálytársam megalakította a Nőgyűlölők klubját, s engem is bevett a tagok közé. Közös akarattal kezdtük figyelni és számon tartani, milyen undokok a nők. Naponta újabb adalékkal győztük meg magunkat, hogy igenis, utálni valók.

Így gyűlöltük egy ideig a nőket, de aztán már nem is gyűltöltük mindegyiket, sőt éjszakánként egyre több nő bukkant fel álmainkban. Fűtöttek a frissen feltámadt vágyak, amelyek a valóságban ezer tilalom és félelem és szorongató szégyen miatt fojtódtak vissza a lelkünkbe, és csak álmainkban tudtak kitörni.

Minden kamasz így kezdi valahogy: nagy-nagy ábrándozásokkal, képzelgésekkel. De a szerelem harmóniáját, amit a felnőttek közül is oly kevesen ismernek igazán, ők még álmaikban sem sejthetik meg. A szüzesség és a romlottság végletei között hanyódnak-vetődnek. Akiknek idővel már sikerül a fiúk közül belekóstolniuk egy-egy könnyen kapható asszonyi testbe, azok is ritkán ússzák meg az utólagos kiábrándulás érzése nélkül. Hisz hol van ez még az igazi szerelemtől!

És ha egymásba esnek bele fiúk és lányok, kamaszok és csitrik?

Ezek a túl korai szerelmek ritkán hoznak sok jót. Kezdjük ott, hogy fiúk és lányok eleve nem egyformák. A fiúkat már az érés kezdetétől fogva erős ösztön szorítja vágyaik beteljesítésére. A lányok is fiúkra vágynak, de egész másképpen. Szeretnek tetszeni nekik, szórakozni, nevetgélgni, beszélgetni, pajtáskodni velük, de a szüzességüket jobban

elviselik. A kíváncsiság őket is fűti, de nem érznek olyan emésztőtűzet még a csontjaikban is, mint a velük egykorú fiúk.

A fiúknak ilyenkor főleg az kell, hogy érezzék az erejüket: hogy sportban, munkában, „mesterkedésben”, tűrésben, kitartásban, vagy akármi másban bizonyítani tudják önmaguk előtt is, mi telik tőlük.

A lányok is vágnak képességeik igazolására, de nekik legalább olyan fontos, hogy érzelmeikben se maradjanak kielégítetlenek. Legyen kire-mire pazarolniuk a szeretetüket, ha nem a kistestvérükre, a barátnőjükre, akkor legalább a kuttyájukra, macskájukra, vagy olykor még a saját szüleikre is.

És persze mindennél fontosabb, hogy jókedvű és mozgalmas családban éljenek az ilyen serdülőfélben lévő gyerekek, a világ felfedezésének, tudásuk gyarapodásának, képességeik kibontakozásának, emberi kapcsolataik gazdagodásának állandó örömeiben. Akiknek ez megadatik, azok biztos, hogy kevésbé kujtorognak el a háztól egy kis kalandért, egy kis sikerért, egy kis vigasztalásért.

De a legideálisabb családi környezetben élő és növekvő fiúknak is szükségük van lányok társaságára, a lányoknak meg a fiúkéra. Legtöbbet azok a társaságok érnek, ahol egymás körében vannak, figyelmüket mégsem csupán egymásra összpontosítják. Ilyenféle maga az iskola is, ahol össze vannak zárva egy-egy osztályba. De ez még nem az igazi.

Hanem ahol félig-meddig baráti alapon verődnek össze fiúk és lányok, valamilyen közös munkára vagy közös éneklésre, zenehallgatásra, versolvasásra, társasjátékra, színjátzó próbára, vagy más egyébre, ami bármi módon gazdagítja őket.

Figyeljük csak meg: a serdülőknak mindene a társaság. A fiú-lány rokonszenvek, sőt szerelmek is többnyire kisebb-nagyobb társaságokon belül szövődnek, s minden fiúnak rendszerint több lány, s minden lánynak több fiú is tetszik. Ez a jó, örüljünk neki. A serdülőkori szerelmekben még több a rajongás, a belső fűtöttség, mint az érzel-

mi egymásra találás. Ezt is tanulni kell, a magukból való kilépést, a kölcsönös megértést: önmaguk kamaszkori felfedezése után a másik fél ifjúkori felfedezését. Közben viszont nemegyszer évek telnek el, s ezalatt a fiúk-lányok tartalmas társaságai segíthetnek legtöbbit a fejlődésben lévő fiatal lelkeken. Előbb-utóbb mindenképpen megindul persze a párokra szakadozás, de az ilyesféle társaságok ezt egészséges módon késleltethetik.

Szánakozva nézem sokszor a szemem elé kerülő túl fiatal párokat. Fejletlen testű, vékony lábú lányok bújnak össze nem sokkal idősebb udvarlóikkal, és kóستolgatják a korai szerelem ízét.

Segítségért jött hozzám múltkor egy ilyen pár. A lány sovány volt, sápadt, vértelen; tizenhat és fél éves korára túl az első, sőt talán már a második abortuszon is. De ő legalább igazán szerette a fiút, akivel összeszótta a sorsát. Szülei kitagadták, sőt kiátkozták, a fiú családja fogadta be őket, de mint kiskorúak, a lány szüleinek engedélye híján nem kelhettek egybe. Nem is igen lett volna mire, egyikük sem volt még kereső korban. Szerették egymást – és csak úgy rítt le róluk a szomorúság.

Nem, nem jó túl hamar a nagyok sorába lépni, idő előtt belekóstolni a felnőttiségbe. József Attila sem ok nélkül emlékezett így vissza – halála küszöbén – a maga hányatott kamaszkorára:

*Korán vájta belém fogát
a vágy, mely idegenbe tévedt.
Most rezge megbánás fog át:
várhattam volna még tíz évet.*

A tíz év talán túlzás. De az oktan sietség is megbosszulhatja magát. Kibírhatatlan lelki kínok nélkül viszont csak az tud várni, akit nem szorongat a magány. Akinek nincs még egyetlen, igazi társa, de van szíve szerinti – okos, vidám és tevékeny – társasága.

Ez az egy, amiben a szülők is segíthetnek talán valamit: alkalmakat

teremthetnek a fiatalok érdekes és értékes együttléteire. De csak ha idejekorán észbe kapnak, mert a kései kapkodás már mit sem ér.

A lányok nem fiúk

Jómagam fiús családban nőttem: öten születtünk fiúnak és csak két testvérem lánynak. Az én gyerekeim között is a négy fiú volt a hangadó, ők lévén az idősebbek, és számban is felülmúlván a három lányt. Ez is oka lehetett, hogy jó ideig nem sokat törődtem vele, mit kéne úgy külön is nevelni a lányaimon. Gyerek – gyerek. Ahogy a fiúk felnőnek, majd felnőnek a lányok is.

Más családokban azt látom: sokan azért örülnek, hogy lányuk van, mert mint mondják, egy lánnyal nincs annyi baj, mint egy fiúval. Kicsikorában is könnyebben kezelhető, de később sem lázad annyira apja-anyja ellen, mint a fiúk legtöbbször. Alkalmazkodóbb. Szelídebb. Hamarabb be is fogható házisegítségnek...

Ez persze amolyan hagyományos vélemény. Mert ha jól körülnéznünk, sok mai lánynak egyáltalán nem tetszik az a választott szerep, hogy ő pedig szelíd és alkalmazkodó legyen, és még házi-segítségként is hasznot hajtson. Amíg kicsi, addig csak-csak. De amikor elkezd tizenkét-tizenhárom éves lenni, már egészen más szerepre vágyik, és nemsokára eljut oda, hogy egy-egy jó dumájú, vagány fiú százszor fontosabb neki, mint saját szülei.

Vagy ez mindig is így volt, mióta világ a világ?

Azért nem egészen. Azt mondhatnám inkább: most sincs még egészen így. A kamaszlányok nagy átlagban még mindig kezesebbek, szüleikhez igazodóbbak, mint a kamaszfiúk. De csak átlagban. Mert így is akadnak köztük elegendően, akik mihelyt serdülni kezdenek, megújuló, súlyos fejfájásokat okoznak aggódó apjuknak-anyjuknak.

Már azzal is, hogy nem értik az aggodalmukat. Miért féltik őket

olyan borzasztóan? És miért pont azoktól a jópofa fiúktól, akik olyan vicceseket tudnak mondani, meg olyan kedveseket, hogy hol a röhögéstől akarnak megpukkadni, hol meg olvad el a szívük a gyönyörűségtől... Miért baj az, hogy ők ezekkel csavarognak az utcán? Miért baj az, ha néha egy kicsit későn érnek haza? Miért kell azért kiborulni? Hisz ezek olyan rendes srácok, hogy csuda! „Rendesek – bizonykodnak. – Igen, rendesek. Akármit mondtok rájuk, akkor is rendes srácok.”

Igen, így van. Mondhat az apu akármit, az anyu akármit, cseperedő, vagy már anyányi lányuk ezekben a rendes srácokban jobban bízik. Ha rajta áll, elmegy velük akármikor, akárhova, nem fél tőlük sötétben se, erdőben se, külvárosi kihalt utcákon se, idegen lakásokban se, mert viccesek és kedvesek, öneki pedig egész egyszerűen: nincs veszélyérzete.

Sok ilyen srác persze csakugyan rendes. Vagy legalábbis – maga szintén kiskamasz lévén – még kellően bizonytalan, bátortalan ahhoz, hogy elszánt férfifölénnyel használja ki a kínálkozó alkalmakat. De a szegény szülők feje akkor sem fáj ok nélkül, látván, hogyan bízik a lányok sokszor igen kétes alakokban is. És nem érti; hiába példálózna, hiába prédikálna neki, nem érti és nem érti, miért kellene neki félnie.

Pedig hát... vannak esetek, amiket nemcsak az ő ijesztgetésére találtak ki apuék.

Például: tornaóra abban az általános iskolában, ahova az anyémek is jártak. Vetkőznek a hetedikes lányok, húzzák fel a fekete tornadresszüket. Egyikük elsápad közben, elájul, majd amikor fellocsolják, sírógörcsöt kap. Már látni rajta, mi baja. A tanárnő négy szemközti kérdéseire elzokogott szavaiból kiderül: egy nagyobb fiúkból álló társaságba keveredett, s imponált neki, hogy olyan komolyan szóba állnak vele, nem nézik kis hülyének. Szülei még nem tudnak semmiről.

Vagy: tárgyalás egy fiatalkorúakból álló galeri ügyében. Egy tizenéves kislányt kérdezget a bíró:

– Miért engedted a fiúknak? Te akartad? Vagy erőszakoskodtak veled?

A lány:

– Én nem akartam. Nem is volt benne semmi jó.

– Hát akkor?

– Nem akartam, hogy azt mondják, hogy fölvágós vagyok.

Az ilyen esetek szájáról szájra járnak persze a szülők között, de jó, ha tudjuk: ezek mégiscsak kivételesek. Magyarán: ha van is mit féltetnünk, kivált a kis buta csitrilányainkon, mégsem az a legfontosabb dolgunk, hogy éjjel-nappal értük aggódjunk, és ezt dühös és komor ábrázattal hozzuk mindig újra a tudomásukra.

Úgy is mondhatnám: nem az a dolgunk, hogy elviselhetetlenné tegyük magunkat a szegény kis kótya eszű lányunk szemében. Hogy azt éreztessük vele: csak addig szerettük igazán, amíg gyerek volt.

A lányok erre különösen érzékenyek. Ők érzelmesebb lények, mint a fiúk. Sokszor már hároméves korukban is jobban szeretnek cicamódra dörgölőzni hozzánk, hízelegni nekünk, s hát még később. Simogatgatják és szerettetik magukat, lévén gyerekfejjel is nők, akikben már ébredszik a jövődő boldog odaadás ösztöne.

Fiaink is megkívánják, hogy szeressük őket. A fiútermészet mégis más. Őket jobban elteti, könnyebben boldoggá teszi a saját erejük, ügyességük, hamarabb fordulnak a meghódítandó külvilág felé, s kevésbé vetekednek a mi kegyeinkért. „Ahogy közelednek a felnőtt korhoz – írtam Kutyafulűek című könyvemben a magaméiról –, mindinkább olyanok lesznek, mint a felajzott nyíl.”

S a lányok? A lányaim?

Felőlük több kétségem volt. Azért is, mert akkoriban már észrevettem: túlságosan fiúmódra nevelődtek. Hogy úgy mondjam: igazságosan kiporciózott szeretetben. Nekik is annyi járt, mint a többinek. Se több, se kevesebb.

Csakhogy a lányigazság, az más, mert a lánytermészet is más. Ezért írtam már, mikor a legnagyobb lányom sem volt még több hétévesnél:

„Annyit tudok, de azt bizonyosan, hogy nekik, a lányoknak, több boldogság kell már most is. Több beteljesülés.

Bennük talán nem is a kielégületlenség halmoz fel tartalék energiákat. Az őket inkább mérgezi. Nekik az kell, hogy szerelmes szívvel kötődjenek másokhoz, értük és általuk legyenek szépek, jók, okosak: ez ad nekik szárnyakat.”

“Nemcsak a tizenhat éves kori szerelem. Már a hatéves is. Talán már a hároméves is.

Hároméves korukban ugyan még a fiúk is életük első időszakának anyás melegében élnek (ha nem árvák). De később ők meg tudnak lenni szerelem nélkül is míg fel nem serdülnek.

A lányok nem tudnak meglenni. Ők ösztönösen vágnak érzelmeik szabadabb áradására, személyesebb kötődésre, sőt rajongásra.”

Igen – mondom most is –, a lányok nem fiúk. Nem is igen hasonlítanak hozzájuk. Nemcsak kamaszkoruktól lesznek egészen másminyenek, mikor a kis mellük telni kezd: egészen mások már előbb is.

Ebből pedig sok minden következik. Nem utolsó sorban az, hogy idejében fel kell készülnünk a serdülőkorukban várható veszélyes évekre, érzelmi buktatókra, nehogy épp akkor vadítsuk el őket magunktól.

Hadd említsek meg két esetet. Az egyik egy tizenöt éves forma kislányról szól. Sűrűn váltogatja udvarlóit, de egészen ártatlanul. Örül neki, hogy ő mindenkinek tetszik. Igazában még önmagába szerelmes, nem a partnereibe. De az apja egyre idegesebb. Egyszer a szokottnál később jön haza a gyerek, akkor nekiesik, tépi, cibálja, pofozza, üti-veri, s közben azt ordibálja: „Nem leszel k...a, nem leszel k...a!”

A lány akkor vadul el végleg a szülőitől. Úgy érzi: kell neki a szeretet. Most már kétes kalandokba is belemegy.

A másik történet sem sokkal vigasztalóbb. A szóban forgó, nem sokkal idősebb kislány: egyetlen gyereke a szüleinek. Ellátják minden szükségessel, rendesen öltöztetik, de igazában csak a maguk élete ér-

dekli őket. A lány úgy érzi, nem szeretik. Összeakad egy főiskolás fiúval, s elég néhány kedves szava, hogy beleessék. Nem érzi, nem tudja, hogy a fiúnak ő csak egy a sok közül. A néhány hónapi kapcsolat után egyszer azzal fogadja a lakására becsöngető lányt: hagyja most békén, mert másvalaki van nála. A lány elrohan, zokogva kóborol az utcán, majd kisírt szemmel, feldúltan hazamegy, s kitálal mindent a szüleinek. „Ti tehettek róla! Miért nem szerettetek?”

Nehéz dolgok ezek. Mégsem igaz, hogy rajtunk, szülőkön semmi sem áll. Csak legyen szívünk hozzá, hogy úgy szeressük a lányainkat, ahogy nekik jár.

Rontsuk? Kényeztessük? Engedjünk meg nekik mindent? Lessük minden bajukat és sóhajukat, vegyük nekik az új meg új cipőket, farmereket, dzsekiket, kardigánokat?

Nem, nem ezt mondom. Sokkal fontosabbat. Az sem mindegy persze, hogyan öltöztetjük őket, hiszen a többiek előtt ők sem maradhatnak szégyenben. De a lényeg több ennél. Ha szabad így mondanom: szeressük őket úgy, hogy boldogok legyenek tőle még akkor is, amikor már nem egészen gyerekek. Nehogy egyszer az derüljön ki: hiába próbáljuk óvni-védeni őket, a családi otthon küszöbén kívül már teljesen védtelenek.

Az ígéret szép szó...

Egy erdész ismerősöm panaszkodott egyszer, hogy alig kap már munkát a területébe, mert az erdészetnél oly alacsonyak a bérék az egyéb termelési ágakhoz képest, hogy inkább máshova mennek az emberek. Ő igyekszik persze kedvezni nekik ebben-abban, már a törvényes keretek között, de ez is kevés bizony. Amit adni tud, az kevés.

– És ki végzi el akkor a munkákat? – kérdeztem. – Mert úgy látom, hogy azért minden rendben van.

Bólogatott:

– Rendben, rendben. Tudod, szegény az erdőszet. De olyan szegények azért nem vagyunk, hogy ígérni se tudjunk.

Ez a beszélgetés azóta is sokszor az eszembe jut, hisz hasonló példákat az élet minden területén lát és hall az ember. Kinek ezzel, kinek azzal az ígérettel tömik be a száját. Jó, jó, igaza van, majd, majd, igen, meglesz; meglesz, hogyne, igen, intézkedni fogunk, természetesen; igen, feltétlenül, utánanéznünk, nyugodt lehet; megteesszük a szükséges lépéseket.

Csak úgy ne nézzenek utána, mint az a régivilág-beli miniszter, akit Mikszáth írt meg egyik karcolatában. Az ugyanis azzal biztatta mindig a nála instanciázókat, hogy jó, jó, utánanézek – s mikor távozott az illető, csakugyan utána nézett, hogyan tűnik el a becsapódó ajtószárny mögött. A szükséges lépéseket meg a hivatali szobájában lévő heverőig tette meg: azon szeretett végignyúlni, ha már belefáradt a sok hívatlan látogatóba.

Ha be nem váltott ígéretekről van szó, a legtöbb ember emlékezőtehetsége, sajnos, kitűnően működik. Sok mindent elfelejtenek, de hogy mit ígért nekik ez és ez, ekkor és ekkor, azt nem. Az nem megy ki a fejükből. S ha így van a felnőttekkel – a gyerekekkel még százszor inkább így van.

A feleségem száján könnyen kiszalad egy-egy ígéret. „Jó – mondja a kislányunknak –, vasárnap elmegyünk az állatkertbe.” Még szerencse, hogyha ott vagyok és hallom, mert akkor gyorsan hozzátehetem: „De csak ha nem esik az eső! Vagy ha nem lesz nagyon hideg, cudar idő!” Mert a gyerek az ilyesmit nem kalkulálja bele a dologba. Amit neki az anyja megígért, az szentírás. Abba mindjárt bele is éli magát, s nem bánja, ha vasárnap olyan orkán jön is, hogy fákat csavar ki a szél, ő menni és menni akar.

Igaz, mi is ahhoz szoktattuk, hogy minden szavunkat komolyan veheti. „Az ígéret szép szó, ha megtartják, úgy jó.” Ezt a legtöbb csa-

lárdban gyakran elemlegetik, de van, ahol csak a gyerektől várják el igazán, hogy eleget tegyen neki. Kifogás persze mindig akad, ha teljesíttetlen marad egy-egy ígéret – esetleg még komoly magyarázat is –, de a vesztes felet ez aligha vigasztalja meg.

Igen, igen, vigyázni kell az ígéretekkel. Nemcsak arról van szó ugyanis, hogy csalódik-e a gyerek egy-egy alkalommal. Csalódások mindig érhetik az embert, a kicsiket is, nemcsak a nagyokat, és ehhez nem is árt már elég korán hozzáedződni. De itt több forog kockán. A gyerekek egymás közt, tudjuk, sokat füllentgetnek, szívesen becsapja, lóvá teszi egyik a másikat, gyakran nem is rosszindulatból, csak viccből. Vagy csak azért, mert különféle képzelgésekbe éli bele magát némelyik, működik a fantáziája, s amit kitalál, azzal a többieket is megeteti. Sok mindent ki is csal egyik a másiktól ilyen-olyan ígéretekkel. Add nekem a rádiódat, a filctolladat, a jelvényeidet, a pénzedet, a nemtudommidet, add nekem, és én majd hozok neked... és aztán nem hoz, amit ígért. Vagy mást hoz, valami sokkal kevésbé becses vagy kíváncsatos dolgot.

Mondom, ez mindennapi eset a gyerekek között. S ne is bánjuk, hogy így van, mert ebből nemcsak a bacsapók tanulnak életrevalóságot, hanem a becsapottak is rájönnek lassan, milyen ez a világ, s hogyan kell viselkedni benne, hogy rajta ne veszítsen az ember. Hogy mást ne mondjak: olyan barátokat kell választani, akikben bízni lehet, mert az igazi barátsággal már semmiféle átejtés, semmiféle hamis ígérgetés nem fér össze. A jól választott, igaz barátok a fix pontjai ennek a nehezen kiismerhető, csalódásokkal teli világnak: ha senkire, de őrájuk számítani lehet.

Csakhogy ilyen barátja nem minden gyereknek akad. Apja-anyja viszont a legtöbbjüknek azért csak van, így ők még biztosabb fix pontul szolgálhatnak az élet eredendő bizonytalanságában, gyakori kiszolgáltatottságában.

Sok szülő nem is gondol rá, hogy a család nem csupán arra jó, hogy

ennivalóval, ruhával, meleg lakással, anyai csókokkal, apai intésekkel, esetleg jókora csattanó nyaklevesekkel lássa el a gyerekeket. Nem, el kell még látnia őket – sok egyéb mellett – a teljes-tökéletes bizalom érzésével is. Nemcsak az igaz barátsággal – az igazi családdal sem fér össze semmiféle átejtés, semmiféle hamis ígéretetés. S annál kevésbé, mert a barátjukat, akiben csalódtak, otthagyhadják a gyerekeink, s másikat választhatnak helyette, de másik apát-anyát szerezniük, bizony, nem olyan egyszerű.

Mikor a gyerekeim kicsik voltak – ezt már többször elmondtam –, gyakran dobáltam fel őket a levegőbe. Kacagva röptültek fel a magasba, majdnem a mennyezetig, és soha nem féltek, hisz tudták, hogy elkapom őket. Minden feldobásban benne volt annak az ígérete is, hogy a karomban kötnek ki, s ez elég volt nekik a teljes biztonsághoz és boldogsághoz.

Igen, az ilyen egy-két éves kicsigyerekeket többnyire még hallatlan bizalom fűzi a szüleikhez. Van hát mire építenünk a későbbiekben is, mikor már, mondjuk, ötéves a fiunk vagy a lányunk, sőt tíz, sőt tizenöt. Azt kell csak óvnunk, arra kell vigyáznunk, ami már megvan: gyerekeink kezdeti nagy-nagy bizalmára, hogy az el ne vesszen, el ne illanjon, el ne párologjon.

Nem is csak egy-egy szóval kimondott – és esetleg szó nélkül viszszaszívott – apró-cseprő ígéreten fordul meg ez a dolog, bár a családban még a kimondott szavak is jobban kell hogy számítsanak. De a lényeg: gyerekeinknek az az alapérzése, hogy ebben a zajló életben a legbiztosabb sziget, ahol megvethetik a lábukat: a saját családjuk. Amelyikükben ez az érzés megvan tíz, sőt tizenöt-húsz éves korában is, azt nagyobb baj már aligha érheti.

Testvéri összetűzések

„Ezek örökké csak veszekszenek! Tépik-marják egymást!” – hallottam már nem egy szülő kifakadását. A gyerekekre gondoltak persze, kellően nekikeseredve.

„Miért kell ezeknek folyton egymást gyilkolniuk? Hát egy csöpp jóérzés sincs bennük?”

Félkomolyan-féltréfásan azt felelném erre: nagyon kegyetlen szülő az, aki még jókat veszekedni sem engedi a gyerekeit. Borzasztó lehet egy olyan család, ahol sohasem irigykednek egymásra a gyerekek, ahol sohasem csúfolják, sohasem bántják egymást, nem lökdösődnek, nem birkóznak, nem verekednek, soha nem mennek fejfel a másiknak, se könyökkel, se ököllel. S ha kérnek netán valamit egymástól, akkor is azt mondják szép illedelmesen: kérlek szépen, légy szíves, add ide.

Ilyen családok szerencsére nemigen vannak a világon. Ahol már legalább két gyerek él együtt, azok általában minden lehető alkalmat kihasználnak a huzakodásra: örökké csak osztoznak valamin. S hát még három-négy-öt gyerek!

Nem mondom, hogy ebből csak jó süлhet ki. A kisebbet kínozni – gyakori gyönyörűségük ez gyerekeinknek. Másrészt: a kisebbeknek is gyakori gyönyörűségük, hogy apró-cseprő méltatlanságokért is képesek addig sivalkodni, míg bátyjukat vagy néniüket szüleik nyakon nem verik, mondván: „Miért bántod már megint a kicsit?”

De akárhogy is: gyerekeinknek úgy kell a testvér, mint a falat kenyér. A testvér, akivel, igen, veszekedni lehet: felkészülni az élet jövőendő nagy küzdelmeire, hozzáedzódni az élet jövőendő nagy méltánytalanságaihoz. Mert a testvér már csak ezért is – és a legrosszabb esetben is – többet ér, mint az egykesors társtalansága, túlzott védettsége.

Hogy is válhatna igazán életrevalóvá, akinek nincs miért és nincs kivel harcolnia napról napra a családi otthon falain belül, hacsak a saját

szüleivel nem? Mert sok egyke bizony jobb híján a saját apját-anyját nyúvasztja, nyaggatja, őket nem hagyja békében, szinte egy percre sem.

Vannak ugyan szelíd természetű, jól nevelt egykék is, akik nem nyúvasztanak senkit. Szép csöndesen eljátszanak, elolvasgatnak órák hosszat, szép csöndesen elüldögélnek a tévé előtt, aztán szép csöndben lefeküsznek, elalusznak, másnap szép csöndesen fölkelnek... és csak akkor csodálkoznak el a szüleik, mikor a kamaszkoruk váratlan tragédiákkal lesz terhes, amikor naivul, szinte vakon sétálnak bele végzetes veszedelmekbe. Mert ekkor már a családtól többé-kevésbé függetlenül is helyt kellene állniuk barátságaikban, szerelmeikben, de nincs bennük elég erős önvédelmi ösztön, kivált a lányokban nincsen, de sokszor még a fiúkban sem. Hisz nem kellett soha védeniük magukat, se érdekeiket, se jogaikat, se testi épségüket a családon belül. Valami kimaradt az addigi életükből.

Az óvoda, az iskola gyerektársadalma sok mindent pótolhat azért ebből. De az ilyen túl szelíd gyerekeket én akkor is féltem. Ahogy féltem a túl vadakat is.

Furcsa módon ez utóbbiak egy része is egyke. Olyan agyonnevelt, otthon agyonfegyelmezett fiú, akit emiatt olykor már-már beteges nyugtalanság száll meg.

Tudok például egy kisiskolás osztályról, ahova húszegynéhány lány mellett nyolc fiú jár. Kettő közülük lányosan szelíd. De a többi hat: kis vadállat. Egymást sem kímélik, de a lányokat még kevésbé: hajuknál fogva húzkodják őket végig a padlón, s nagyokat rugdosnak beléjük.

A legszomorúbb az, hogy ezt így tűrik a lányok. Még a tanító néni sem szólak, mert félnek a megtorlástól, hogy akkor még többet kapnak a fiúktól.

Mondtam is az egyiknek: fogjatok már össze! Csak egyszer, csak egyetlenegyszer verjétek végig azt a hat fiút! Essen nekik minden lány egyszerre, ha megint ilyen durván verekedni kezdenek.

Az a kislány, akit én az osztályból ismerek, sajnos, túl szelíd. Egyke

ő is. Egyszerűen nem tudja elképzelni, hogy ezeket a fiúkat ők meg is verhetik.

Most azzal a történettel vigasztalom magam, amit egy kutyáról meg egy kandúrról hallottam nemrégen. A kutya fiatalabb volt, s kicsikorában – hogy, hogy nem –, arcon karmolta a kandúr. Ettől fogva félt tőle; nyüsztített, ha csak meglátta. A kandúr ezt észre is vette persze, s nem szűnt meg ijesztgetni. Fenyegetően sompolygott feléje, fújt rá, s élvezte, hogy a kutya félve kucorodik össze, húzza be a farkát, vagy oldalog el, mint akit leforráztak. Addig-addig, hogy egyszer valósággal a sarokba szorította, s a szerencsétlen kutya kínjában akkor mégis erőt vett a gyávaságán, s odakapott a kandúr füléhez. Az megijedt, elinalt, a kutya utána, s úgy megkergette, hogy az közeledni sem mert hozzá többet.

Én is valami ilyesmiben reménykedem. Majd csak megemberelik magukat ezek a hét-nyolc éves lányok az őket gyötrő fiúkkal szemben. Rájönnek, hogy sok lúd disznót győzhet. De bizony könnyebben rájönnének, ha több olyan életrevaló, ügyes kis teremtés volna köztük, aki több testvér egyikeként elég gyakorlatot szerzett már odahaza a családban is, hogyan kell bátran szembeszállni a fiúkkal. Mert családon kívül bizony már sokkal bajosabb ezt megtanulniuk azoknak, akik odahaza testvér nélkül nőnek, s akiket szüleik a fúvó szélről is óvnak.

Jókedvet bele!

A pici gyerekeknek még jó, mert őrajtuk, őrajuk mindenki csak nevet. Nekem is van most épp egy háromhónapos unokám, ahhoz is az egész család odajár, s élvezi ki-ki, hogyan tud mosolyra mosolylyal felelni. Ha mi elhúzzuk a szánkat, elhúzza ő is, s vigyorint egyet, mintha már ő is ember volna, s nem egy ilyen vacak kölyök, ahogy

saját édes anyukája – mármint a menyem – szokta becézni. „Te kis vacak! Te kis vacak kölyök!” – mondja neki a szemébe, s a pici hálás mosollyal fizet érte. Élvezi, hogy élvezik.

Később ez az öröm, igaz, gyakran megsavanyodik, megkeseredik. A pólyában fekvő, naphosszat ártatlanul heverésző kisangyalokból alighogy lábra állnak, kezd kibújni a kisördög. Hátha még a járókából is kiszabadulnak, hátha még a kilincset is kezdik elérni, nem szólva a lerántható terítőkről, eltörhető tányérokról, bögrékről, poharakról, kiloccsantható levesekről, szétkenhető lekvárokról, vajakról, zsírokról és egyebekről. Minden mozdulatuk kész veszedelem, és mi nem győzünk vigyázni rájuk, mert egy pillanat, s már eltűntek a szemünk elől, hogy ott nyitogassák a csapokat a fürdőszobában, vagy a konyhában szórják ki a cukrot, a lisztet, vagy előkutassák és buzgón próbálgassák az apjuk borotváját, elég éles-e.

De még ezekre a két-hároméves kisördögökre is elég bajos igazán haragudnunk. Rájuk néz az ember, ahogy ott állnak nyakig lucskosan, vagy a fülük hegyéig mocskosan, de olyan képet vágnak hozzá, hogy már nevetnénk is el magunkat, ha nem volnánk olyan borzasztó mérgesek. „Mit csináltál már megint, te szörnyűség!” – förmedünk rá az épp tetten ért kölyökre, de ha netán már a pusztá rászólástól elgömbül a szája és potyogni kezdenek a könnyei, bizony nem is olyan könnyű megállnunk, hogy el ne kezdjük mindjárt vigasztalni: „Jól van no, ne sírjál, nincs már semmi baj! Csak máskor ne csinálj ilyen disznóságot!”

Csinál persze, hogyisne csinálna, hiszen amit mi disznóságnak mondunk, az neki nagy-nagy mulatság, vagy legalábbis jó játék, szórakozás, amitől hogyan is tudná visszatartani magát?

De az igazi rosszaság nem itt kezdődik. Hanem amikor már pimasz a kölyök. Nemcsak komiszkodik – pimaszkodik is.

A költői szó – Madáché – minden gyerekről elmondható, minden kis tiszta szívű ártatlanságról: „Csak később válik a szokott pimasszá.” De ha egyszer azzá vált, akkor már hamarabb fakaszt édes szüleiből

dühöt, mint mosolyt. Akkor már végük a csengő kacajoknak, a jóízű ránevetéseknek, s jönnek a megújuló anyai lamentálások, atyai dörgeelmek. Vagy jönnek más egyéb érzelmi hullámok, de mind csak azért, mert a saját édes gyerekünktől már-már ellenfélnek kezd számítani a családban, ha ugyan nem ellenségnek.

Pedig ide nem szabadna eljutnunk soha. Hogy apa és fia bakkecske módján öklelőddzön, tusakodjon egymással, csattogtassa össze a homlokát, hogy na lássuk, melyikünké a keményebb. Vagy hogy az elgyötört anya hosszú és elkeseredett vitákat folytasson serdülőfélben lévő fiával, lányával, s úgy győzködjön vele, mint egy másik kamasz. Vagy hangosan hisztizzen, zokogjon, mikor ez marad már utolsó fegyverül a véget nem érő viaskodásban.

Az ilyen párviadaloktól én mindig irtóztam. Ammondó voltam: kerülje el a szülő, hacsak lehet, a közvetlen összeütközéseket.

De lehet-e? Ez a kérdés.

Az biztos, hogy nem könnyű. De nekünk van egy óriási előnyünk a gyerekeinkkel szemben: az, hogy ők még nem voltak felnőttek, de mi már voltunk serdülők. Ők egyszerűen képtelenek felnőtt ésszel gondolkodni, de abban nincs semmi képtelenség, hogy mi az ő fejükkel is gondolkodni tudjunk.

Vagyis ha úgy tetszik: egy kicsit komolytalanul.

Ne vegye senki se rossz néven, hogy így mondom. Tudom én, hogy felnőttre ez sértés. „Komolytalan ember.” Ki tűrhet el ilyen minősítést?

Igen ám, csak hogy a kamaszok meg a komolykodást nem bírják. Egy kis derűvel, egy kis humorral viszont hihetetlen sokat elérhetünk náluk.

Nem vagyunk persze fakutyák, hogy örökösen vigyorogjunk rájuk. Nekünk is vannak bánataink, keserves, fárasztó, idegesítő napjaink. Legalább otthon, a családjunk körében volna egy kis nyugalomunk, békeességünk! De előfordul bizony, hogy alig bírjuk már őket: a lármájukat, a nyaggatásukat, a rendetlenségüket.

Igen, előfordul. Sok minden előfordul. Az is, hogy rájuk ripakodunk; hogy türelmetlenül, sőt dühödten legorombítjuk őket.

Nem ez a baj. Az igazi baj ott kezdődik, ha nem tudunk a gyerekeink kedvéért egy kicsit komolytalanok is lenni: tréfásak, mesélősek, nótások, bolondosak, játékosak. Néhanapján legalábbis.

Holott kevés olyan gyerek, sőt kevés olyan kamasz is van, akit le ne lehetne venni a lábáról ilyesmivel, s leszerelni benne – szerencsés esetben – a szülei ellen ágaskodó dacot.

– Humort bele! – szoktam mondani a gyerekeik miatt elkeseredett, komor képű szülőknek. – Jókedvet bele, gyomorhaj és ideghaj helyett!

Belső derű nélkül persze tréfálkozni sem igen lehet. Ezért is jó beszállnunk néha valami közös játékba, ami meghozhatja a kedvünket.

Hogy mik azok a játékok, amiket a szülők és a gyerekek egyaránt ismernek és szeretnek? Az minden családban kialakul az évek során. Többnyire valami kártyajátékot vesznek elő. De nálunk nagy keletjük volt például a játékos fizikai kísérleteknek is. Annyira, hogy két kis könyvet is írtam aztán a Móra Kiadónak, ilyen címmel: Jó játék a víz, a levegő és Jó játék a fény és árnyék.

Le is kapott aztán érte egy íróismerősöm. Mit komolytalankodom? Miért kell ilyesmivel lejártnom magam?

Olyan dühösen és gúnyosan támadt rám, majd elkeseredtem. De aztán az egyetlen fiát kezdte el szidni, éppoly epésen. Egészen belehergelte magát a méregbe. No, gondoltam, akkor még sincs igaza. Hadd legyen én inkább egy kicsit komolytalan, de egyik gyerekemről se legyen ilyen keserű szavam.

De mért is volna? Ha akarnék, sem mondhatnék róluk sok rosszat. És ezt nem utolsósorban épp annak köszönhetem, hogy sohasem voltam olyan borzasztó szigorú, komoly nevelő. Ha úgy jött sorja, játszottam, ha úgy jött sorja, tréfáltam vagy nótáztam velük. Vagy beszélgettem is, mert mi a gyerekeimmel mindig szóba álltunk egymással, ahelyett, hogy belementünk volna valami ostoba, makacs haragszomrádba.

Éppígy volt velük az anyjuk is. Neki még tán többet köszönhetnek. Én pedig még náluk is többet.

(1977)

„Játsszál velem!”

„Játsszál velem!” – sürgetik a mai gyerekek a mai felnőtteket, mert manapság sok gyereknek nem akad otthon játszótársa. Ha van is testvére, az sokszor vagy túl nagy hozzá, vagy túl kicsi. Maradnak hát a szülők, akiket nyaggatni lehet, mert azok mindjárt idegesek lesznek, ha nyafog a gyerek, s hát még ha pityereg, hát még ha sír, hát még ha bömböl!

„Játsszál velem!” – szokta nyafogni az a gyerek is a maga szüleinek, akit a múlt héten hozott el hozzánk látogatóba a nagybátyja, hogy játsszon egy jót az én kisiskolás lányommal. Mondom, a nagybátyja hozta el, aki egyelőre még agglegény, s ennél fogva jobban ráér törődni vele, mint a saját szülei. A gyerek szavai szerint ugyanis: „Az én apukám mindig dolgozik, az anyukám mindig az öcsémrel játszik, a nagymama meg mindig keresztrejtvényt fejt.” Magyarán: odahaza őrá senkinek sem jut ideje, hogy játsszon vele, a hároméves öccsével meg mit kezdjen, kilencesztendő nagyfiú létére?

Nálunk aztán jól kijátszotta magát. Szerencsére mindjárt egymásba szerettek a lányommal, Julcsival, mert az meg többé-kevésbé már felnőtt testvérek között növe-növekedve, szintén él-hal minden neki való gyerektársaságért.

Nem jó társtalan gyerekek lenni. S hiába van az óvoda, az iskola, a napközi: az ottani társaság a legtöbb gyereket nem elégíti ki. Odahaza is szeretne valakit-valakiket, akik felszabadult jókedvvel merülnek bele övele együtt a különféle játékokba.

A falusi gyerekek még télen is könnyebben egymásra találhatnak. Nem úgy a nagyvárosiak, akik nem mehetnek ki egyedül kisebb korukban.

A rokonok, ismerősök legtöbbje messze lakik, más városrészekben, egy-egy bérházban viszont sokszor évtizedekig élnek egymás mellett a családok anélkül, hogy akár a szülők, akár a gyerekek közelebbi ismeretségbe kerülnének. Fel-felharsan hát – hol ebben a lakásban, hol abban – egy-egy társtalanul maradt, unalomra ítélt kölyöknek a hangja: „Játsszál velem!”

Ilyenkor három eset lehetséges: Az egyik az, hogy leintjük a nyomorultat: „Hagyj már engem békén, most nem érek rá!” A másik az, hogy mellé kuporodunk, s úgy játszunk vele, mintha mi is csak gyerekek volnánk. Babázunk, vagy főzőcskézünk, vagy építjük a kockavárat, vagy lehasalunk mi is a karácsonykor kapott villanyvonat mellé, vagy gurigatjuk együtt a kisautókat... De van egy harmadik eset is, éspedig az, hogy úgy játszunk a gyerekekkel, hogy tanítjuk közben valamire, amitől ügyesedik a keze, élesedik az esze. De akár többszámban is mondhatnám: velük, kezük, eszük, mert még a több testvér is kiköveteli időről időre, hogy partnerei legyünk valamilyen játékos foglalkozásban.

Most maradjunk az észélesztésnél. Én például elég sokat szoroztatam fejben a magaméit. És nem álltunk meg ám a nyolcszor hétnél, vagy a hatszor kilencnél, hanem ahogy nőttek, már olyanokat is kérdeztem tőlük, hogy mennyi hatszor hatszor hatszor hat. Vagy hétszer hétszer hét. Hétszer hét, az negyvenkilenc, ezt minden kislány kivágja. De már a hétszer 49-hez kell egy kis töprengés, hát még ha annak az eredményét, a 434-at is tovább akarom szorozni héttel...

Ők tovább akarták. Úgy belejöttek fokról-fokra ebbe a nem könnyű észtornába, hogy már ők nyaggattak: „Apja, kérdezz szorzást!”

És én kérdeztem: „Mennyi 888-szor 125?” Mert annyi eszem nekem is volt azért, hogy lehetőleg olyanokat kérdezzek, amiket magam nagyobb fejtörés nélkül kiszámolhattam. 125-tel, ugyebár, úgy szorzunk, hogy 1000-rel szorzunk, nyolccal osztunk. 888 ezer nyolccal elosztva, az 111 ezer, s már meg is van az eredmény.

Egy-egy ilyen apropóra nekik is elárultam persze a kínálkozó forté-

lyokat. Így például azt is, hogy a kilences szorzásokkal soha nem érdemes sokat kínlódniuk. A hétszer 49-et is, lám, mennyivel egyszerűbb lett volna úgy kiszámítaniuk, hogy 49 helyett 50-et szoroznak meg hét-tel, az 350, és ebből levonva a hétszer egyet, vagyis hetet, marad a 343.

Először csodálkoztak, de aztán már olyanokat is vígan számol-gattak ki fejben, hogy mennyi 999-szer 999. Sőt: 9999-szer 9999!

Aligha kell magyaráznom, hogy az efféle észtorna milyen jót tesz egy gyereknek. Nem az a lényeg, hogy számolni tanul, bár az sem árt neki. Hanem hogy képessé válik az erős agykoncentrálásra: figyelmét feszülten összpontosítani tudja valamire, amit nem lát, nem hall, ami csak a saját fejében játszódik le.

Ez pedig nagyon fontos képesség. Az iskolában is az a fő baja a legtöbb gyereknek, hogy nem tudja a figyelmét jól összpontosítani, még a látható-hallható dolgokra sem, hát még az agybeliekre, így például a matematikai műveletekre.

Ezért hasznosak a gondolkozásra készítő olyan játékok is, mint a malom, vagy magasabb fokon a sakk, vagy a kártyajátékok közül, mondjuk a bridzs, a tarokk. Én az utóbbiakat soha nem műveltem, ehhez ráérősebben kellett volna élnem, de a jó bridzselőket, tarokko-zókat mindig többre tartottam, mint azokat, akik – teszem azt – csak a huszonegyhez szükséges jó lapot próbálták kiszagolni a pakliból. Gyerekeimet mégis inkább a sakkra próbáltam rákapatni, nem is egészen sikertelenül. Vagyis olyan játékra, ahol csak az észnek van szava, a szerencsének semmi.

„Játsszál velem!” – nyafogták olykor az enyéme is, pedig a he-tediket kivéve nekik mindig voltak korban hozzájuk illő testvéreik. A legidősebbet, Andrist, magam tanítottam meg sakkozni, az öccseit már ő vezette be a sakkozás elemi tudományába. Addig-addig, hogy mikor leültünk játszani, már nem is kellett előnyt adnom nekik. Nem kellett előre levennem a királynémat, már egy bástyámat sem, már egy lovamat vagy futómat sem, így is meg tudtak verni nemegyszer,

sőt egyre többször. Andris már le sem ül velem játszani, mert tudja, hogy nem vagyok méltó ellenfele.

De hát nekem épp ez az örömem: Nemhiába töltöttem velük az időt kicsikorukban, meglett a haszna. Nemcsak úgy potyára játszottunk, hanem az ő javukra.

(1976)

Játék a szavakkal

– Mondjunk olyan szavakat, amiknek az első és az utolsó betűje ugyanaz – szokta például javasolni az én hétéves kislányom. – Egyszer én, egyszer te.

És már kezdi is:

– Sas.

– Jó – egyezem bele. – Akkor én azt mondom, hogy kék. Te jössz!

– Bab.

Rávágom:

– Pap.

És így tovább, de egy szót csak egyszer szabad mondani.

Eleinte megengedtem neki, hogy ragozza is a szavakat, mert így minden k betűs szót többesszámba tehetett: kutyák, kövek, kulcsok, kályhák, katonák, de ezt aztán ő maga unta el. Rájött, hogy sokkal többet ér, ha egy kicsit tovább töri azt a kis fejét, de aztán ilyen szavakat talál, mint a könyök, kölyök, malom, majom és társaik.

Máskor meg azt játszuk, hogy olyan szavakat kell mondanunk, amelyek visszafelé mást jelentenek. Például: zár, visszafelé: ráz. Már, visszafelé: rám. Telek, fordítva kelet. Pék, fordítva kép. Ezen már egy kicsit többet kell gondolkoznunk néha, de hát van időnk.

Játszuk aztán azt is, hogy mond két betűt, és azzal kell szavakat mondanunk. Például v, a.

Már kezdi is:

– Vas.

Folytatom:

– Valami.

– De buta vagy – mondom, jó erős hangsúlyt téve a szókezdő va-ra.
Elneveti magát, és siet kimondani:

– Vagy.

Rávágom:

– Jól van – olyan hangsúllyal, hogy értse: ezzel én már ki is mondtam a következő szót.

Megint gondolkozik.

– Varga – vágja ki végül boldogan.

– Jó, ez kitűnő – dicsérem meg –, de az se rossz ám, hogy vakondok.

Tüstét vált az esze:

– Vak.

Így szórakozunk a va-s szavakkal, vagy egy negyedóra hosszát. Akkor aztán jöhetnek, mondjuk, a ko-sok: kolbász, kopasz, kocsonya, konyha, kotyog, kopog, kocog, korog, kocsi, kocsma és a többi.

Máskor szóvégi betűket, illetve hangokat választunk. Keressünk például ncs végű szavakat! Ez meglepően jól megy: narancs, kullancs, pancs, mancs, bakancs, bogáncs – csak az okoz némi gondot, mikor azt találja mondani: önts. Elfogadjam? Végül is elfogadom, mert hisz még csak elsős, hát honnan tudhatná, hogy ezt másképpen írják. De akkor már több ilyet is mondok egyszerre: önts, dönts, ments, köszönts, jelents, sőt: szellents, amin persze jót nevet. Még a ronts-ot is hozzáteszem, megjegyezve, hogy ez akár roncs is lehetne.

Meglepően vág az esze: mindjárt érti, miről van szó. Nemhiába játszottunk már jó ideje ilyen játékokat.

Vele a madárnyelvet azért még nem mertem kipróbálni. De az idősebb gyerekeimnek ez is a kedvenc szórakozása volt.

Tudjuk, van egy egyszerűbb változata, sokan csak ezt ismerik. Én is

ezzel kezdtem: a szavak magánhangzóit egy-egy v hang betoldásával ismételttem meg:

– Tuvudsz ivígy beveszéválnivi?

Először persze egy árva szót sem értettek belőle. Csak néztek rám, mit akarok.

De az már tetszett nekik, mikor elárultam: „Nem te” – ez madárul így hangzik: „Nevem teve.”

Bele is jöttek lassan a madárnyelvbe. Kérdeztem megint valamelyiket:

– Tuvudsz ivígy beveszéválnivi?

– Tuvudovok.

Csakugyan, már tudták, hogy igen, az madárul ivigeven, jó, az jóvó, rossz, az rovossz. Mondogatták aztán a saját nevüket is. Avandrivis, Pevetyovó, Dovombivi – egyre jobban belemelegedtek. Már ilyeneket is mondtak egymásnak: buvutava, hüvülyeve, mavarhava (a gyöngébbek kedvéért: buta, hülye, marha). Hetekig társalogtak így, de azután csak elunták.

Akkor tértünk át egy szép napon a nehezebbik madárnyelvre, amilyen az én nevem például így hangzik? Vargargarga Dorgomorgokorgos. Gergő fiamé: Gergergörgő. Julcsa lányomé: Jurgulcsarga. Szép: szérgép. Nagy: nargagy. Kicsi: kirgicsirgi. Csúnya: csurgúnyargaga. Nem tudom, világos-e mindenkinek: a magánhangzókat kell csak megkettőzni, úgy hogy közben mindig egy-egy rg-t mondunk: Üt, az ürgüt, ver, az verget és így tovább.

Arany János különben még verset is írt ezen a nyelven. A Jóka ördöge című verses meséjében olvasható a következő furcsa strófa:

*Turgudorgod, mirgit forgogargadtárgál,
Argadorgósorgom margarargadtárgál,
Targakargarorgodj hárgát korgomarga,
Irginerget arga porgokorgolbarga.*

Vagyis magyarul:

*Tudod, mit fogadtál,
Adósom maradtál,
Takarodj hát, koma,
Innet a pokolba.*

A mesebeli Jóka mondja ezt a mesebeli ördögnek, mire az mindjárt kibújik a beteg királylányból, s meg sem áll a pokol tüzes fenekéig. Érdemes ezt a mesét megkeresnünk egy Arany János-kötetben, hogy utána még nagyobb kedvvel folytathassuk gyerekeinkkel a madárnyelven való társalgást.

Kívánom: mulassanak jól! Vagyis: murgulargassarganargak jorgól!

Dagik és nyizgirik

Jómagam nagyon vékonypénzű, madárcsontú legényke voltam kicsikoromban; még később is egy jó ideig. Egyik nagybátyám nem is szűnt meg csúfolódni velem: nyizgirinek becézett a soványságom miatt. „Még mindig ilyen nyizgiri vagy?” – kérdezte, mikor csak a szeme elé kerültem. „Ilyen nyizgiri kölyköt én még nem láttam!”

Nem tudom, honnan vette ezt a szót: Nyizgiri. Azóta nem egy szótárban kerestem, de semmiféle tájnyelvi szógyűjteményben nem akadtam nyomára. Holott bizonyára nem ő találta ki: Nyizgiri. Ez csak eredeti népi szó lehet, egy kicsit több csúfondárossággal, mint a nyúzott, a nyeszett, a nyamvadt. A hangzásába én még azt is beleérezem, hogy akire ilyet mondanak, annak valósággal zörögnek a csontjai. – Nyizgiri. – Jaj, de szégyelltem, hogy én az vagyok! Azt viszont már sokkal kevésbé vettem a szívemre, hogy a gimnáziumi osztálytársaim Csontinak csúfoltak. Vagy nem is csúfoltak, csak egyszerűen

így hívtak. Ahogy másokat Kopasznak, Egérnek, Csincsillának vagy Dagainak.

Mert volt persze egy Dagi is az osztályban. Testi mivoltát tekintve az én tökéletes ellentétem: alacsony, kövér, szeplős gyerek, aki keveset mozgott, mégis mindig izzadt, sajátos illatot árasztván maga körül. Kettőnk közül biztos, hogy ő volt a szerencsétlenebb. Engem soha nem bántottak a többiek, a soványságom miatt legalábbis biztos, hogy nem, de őt annál inkább, a kövérsége miatt. Az ilyen gyerekbandák mindig elég könyörtelenek, néha nagyon is azok, s egy hájas gyereket bökdösni, csipkedni, vagy az uszodában a víz alá nyomni, vagy a kóccal tömött labdát teljes erőből hozzávágni, az külön élvezet. Mert ő nemigen tud megfizetni semmiért. Erővel sem igen győzi, s fürgeséggel még kevésbé: ő nem bír utolérni senkit, őt viszont bárki utoléri. Marad tehát a bárgyú vigyor, ha csak kicsit bántják, s marad a bőgés, a zokogás, könnyeinek csorgatása, ha nagyon meggyötrik. De ezzel csak újabb csúfolódásokat érdemel ki.

A legtöbb szülő is elég kegyetlen tud lenni sajnos, a kövér gyerekéhez. Ha rosszabbat nem tesz neki, de folyvást szölongatja, hogy: „Ne egyél már annyit, az Isten áldjon meg! Hova akarsz még hízni? Olyan vagy már, mint egy hájas disznó”... és így tovább.

Az egyik ismerős családnál látom, hogy a két lányuk közül az egyiknek nagyon jó alakja van, de a másik bizony elég dagi. Hát emerre a gyerekekre úgy néznek, mint aki rosszul sikerült: sajnálattal vegyes undor van a szemünkben, ahogy rátekingenek, a hangjukban, ahogy szólnak hozzá. A jó alakú, csinos lányukért viszont valósággal odavannak, minden gyöngédségüket órá pazarolják. Holott melyik gyereknek volna szüksége több szülői szeretetre? Nyilván a szegény kis dagainak.

Az is kérdés persze, milyen legyen az a szülői szeretet? Csupa gyöngédség, csupa oltalom-e az, amire szükség van?

Tartok tőle, hogy nem. Hogy annak a szegény dagainak edződnie,

erősödni is kell, minél többet ugrálnia, gyalogolnia, úsznia. Sőt mindenféle fizikai munka is jót tesz neki, a bevásárló szatyor cipelésétől a mosott ruha kitergetéséig, vagy ahol télen még kályhával fűtenek, az aprófa hasogatásáig, a tüzelő fel- vagy behordásáig.

Ha azt látom, hogy egy kövérkés gyerek fürgén mozog, hogy izmos, erős, munkabíró, akkor már nem féltem túlságosan, ha kissé falánk is. Az én legkisebb lányom is ilyesféltre sikeredett, a Dagi név az iskolában órá is ráragadt, de emiatt ő maga sincsen szerencsére túlságosan elkeseredve, s mi – apja-anya – még kevésbé. Hiszen egyébként csupa egészség, évek óta alig volt beteg, s egyáltalán nincs ellustulva, eltehetetlenedve. Valamelyik nap is akkorát jártunk vele a budai hegyekben, hogy csak csodáltam, milyen jól bírja. Csupán a végfelé nyaffintott egyet-kettőt, hogy ő már fáradt, de különben vígan versenyt gyalogolt velem.

Ez a fontos. Mert amelyik gyerek testileg edzett, az lelkileg is ellenállóbb. Márpedig csak azok a dagik az igazán sajnálatra méltók, akik túlérzékenyek; akik könnyen sebezhetők.

Mozgassuk minél többet ezeket a kövérségre hajlamos gyerekeinket, kapassuk biciklizésre, pingpongozásra, focizásra, evezésre, télen szánkózásra, sízésre, amire csak rákapathatók; szerezzünk be lehetőleg mindent, ami segítheti őket, hogy a maguk jókedvéből izzadjanak nagyokat mindig újra a testedzés különféle alkalmaiban. Ez a fontos. Akkor is ez a fontos, ha még jobb étvággyal nyelik utána a kíváncsos falatokat, vagy akár a zsíros kenyeret is. Üdvösebb persze nem zsíros kenyérrel lakatnunk jól őket, hanem inkább zöldfőzelékkel, gyümölccsel, sovány hússal, tojással, de ezektől se várjunk csodákat. Akadnak ugyan dundi gyerekek, akik serdülő korukban megnyúlnak, megkarcsúsodnak, de legtöbbjük csak akkor fogy le, ha már többé-kévesbé felnőtté ésszel, felnőtt akarattal veti alá magát egy-egy radikális fogyókúra gyötrelmeinek.

És addig? Addig is, mondom, lehetőleg mozogjon sokat az a gye-

rek, és ne válják tehetetlen puhánnyá. De ne válják állandó lelkiismeretfurdalások áldozatává se, aki szégyelli, jaj, nagyon szégyelli, de azért eszik, újra meg újra bőven belakik.

Nem, ne tápláljuk bele a szegény kis jó húsban lévő gyerekeinkbe, hogy az evés, az szégyen, hogy restelniük kell magukat emiatt. Esék erről minél kevesebb szó a családban, már csak azért is, mert az önmegtartóztatás nem a gyerekekre jellemző erény – mondhatnám, még a felnőttekre is ritkán jellemző. Akkor pedig miért élje bele magát az a szerencsétlen kölyök az állandó büntudatba, hogy ő milyen gyenge akaratú, esendő lény, aki képtelen ellenállni a falánkság kísértéseinek? Ettől még többet fog enni.

Igen, erősíteni kell az akaratát, de közvetve: a mozgás, a munka révén. Ez idővel aztán meghozza a maga gyümölcsét. De mozgásra, munkára se azzal biztassuk egyiket se, hogy hájas vagy, fiam, kövér disznó vagy, lányom, a fene egye meg. A kedvét keltsük inkább, bármiféle módon, csak ne fölös kilóinak az állandó emlegetésével.

Mindezek után mondanom sem kéne tán: sovány, csupa csont és bőr gyerekeinknek sem kell folyvást a fülét rágnunk, minden falatot külön beléjük könyörögnünk vagy diktálnunk. Kapjanak számukra kíváncsós, tápláló ételeket – több sósat, mint édeset –, de minél kevesebb szülői biztatást mellé. Akit folyton etetni akarnak, sőt tömni, mint a libát, annak még az a kis étvágya is elmegy, ami van neki. Kicsigyerekekkel nem mondom, megtehetjük, hogy meseszóval is lakatjuk etetés közben, és míg elmerülten figyel a csodás történetre, észre sem veszi, hogy mi ezalatt kanalanként, falatonként szájukba lopjuk az ételt. Azt, amit az előbb még meg sem akart kóstolni. De terrorizálni egy gyereket, hogy „ezt pedig megeszed, vagy kegyetlenül elverlek” – ez a lehető legrosszabb módszer.

A lehető legjobb módszer viszont ugyanaz, amit a kövér gyerekek szüleinek is ajánlhatunk: eddzzék, erősítsék, izmosítsák magzataikat. A nyizgiri kölyköknél ez éppúgy beválk, mint a dagiknál. Azt a bicik-

lit, azt a pingpong-felszerelést vagy bármi más segédeszközt, amivel mozgásra kaphatjuk őket, a vékonycsontú, keszeg gyerekeinknek is be kell szereznünk. Magamról is elmondhatom: rengeteget köszönhetek kamaszkori kerékpáromnak. Hiába nőttem az Alföldön, vígan mászok meg ma is bármilyen magas hegyet, a lábam éppúgy bírja, mint a szívem. S még többet köszönhetek egykori tornatanáromnak, akinek nemcsak a kötelező, hanem a különóráira is mindig eljártam. Neki ugyanis az volt az elve: a gyerek úgyis szeret mozogni, nem kell folyton vezényelni neki. Néha jól megizzasztott azért, minden izmunkat megdolgoztatta a válogatott tornagyakorlataival, de egyébként hagyta, hogy kedvünkre rohangáljunk a tornateremben, ugráljunk; kötélre, rúdra másszunk; bordásfalon, nyújtón, gyűrűn „lovon” gyakorlatozzunk; tornaszőnyegen hempergünk, birkózzunk. Vagy jó időben kint az iskolaudvaron métázzunk, vagy a közeli uszodában tempózzuk, labdázzuk végig a tornaórát. Nyilván minden társamnak jól tett ezzel, de nekem, az osztály Csontijának talán a legjobbat. Haló poraiban is áldom érte.

Sok iskolában akkor sem volt persze, ma sincs tornaterem, úgyhogy a gyerekeik edzéséért a szülőknek is meg kell tenniük a magukét, már amennyi telik tőlük. Akinek túl sovány vagy túl kövér gyereke van, annak különösképpen.

Akadnak ugyan olyan esetek is, amikor kevés a szülői jóakarát. El kell vinni a gyereket orvoshoz, és tőle kérni tanácsot. Nekem sem feladatom, hogy ilyesmikről szóljak; a betegség, az megint más dolog. De épp azt higgyük már el, hogy amiért egy kicsit kövér a gyerek, vagy egy kicsit sovány, attól még nem beteg. S legtöbbször nem is igen szorul másra, mint hogy erősödjön, edződjön, hogy mozogjon minél többet, s így tanuljon meg urává lenni lassan a saját testének.

Ebben a változó világban

Ifjúság, illúziók, irodalom
Kellenek-e illúziók az ifjúságnak?

Illúziók kellenek. De hazugságok nem.

Bocsánat ezért az előre kikiáltott, kategorikus „végkövetkeztetésért”. De mit kerülgessem? Nekem ez a véleményem.

Először is hadd tisztázzam: nem hiszek egyszer s mindenkorra kijelölhető határookban igazság és illúzió között. Már csak azért sem, mert ez a kettő, a „való” és a „kellő”: dialektikusan összetartozó, s minduntalan egymásba játszó fogalompár. Ember-voltunkból eredően az.

Az ember reménykedő lény. Érzékeli az idő múlását, s vele önmaga lassú elmúlását is. Mégis reménykedik. Legalábbis abban, hogy nemhiába tűri sorsa kisebb-nagyobb keserűségeit. Még valami jó is érheti.

Aki már az égvilágon semmiben sem reménykedik, már abban sem, hogy másoknak valami haszna lehet az ő hátralévő földi küszködéséből – az úgyszólván nem is él. Nincsenek többé illúziói. Megérett rá, hogy meghaljon.

Ha pedig így van, akkor az irodalom is addig él – és addig éltet –, amíg nem lúgoz ki az emberekből minden hitet és reményt.

Ez igaz. De az is igaz, hogy jó, ha a hamis hiteket és olcsó reményeket kilúgozza. Ha az embert olyan igazságokra eszmélteti rá, amelyek látszólag kiábrándítják, valójában mégis élni segítik: okosabban, őszintébben, mint ahogy addig adatott élnie.

A nagy kiábrándítók Shakespeare-től (vagy akár a Gilgames ős-költőjétől) Camus-ig mind ilyen élni-tanítók is voltak.

A mi Madáchunk is. A mi Adynk is.

Igazi író nem lehet életellenes. Nem ölheti ki az emberekből életük értelmének a hitét. De mélyítheti ezt a hitet.

Áll ez az ifjúság íróira is. Sőt, rájuk még inkább, mert az ifjúság írójává (s nem ifjúsági íróvá) épp az tesz valakit, hogy kedélyvilága közelebb áll a gyerekekéhez, hogy szíve mélyéből együtt tud velük sírni és nevetni, ábrándozni és reménykedni.

Sírni is. Siratni Nemeceket és a grund elvételét. Vagy Nyilas Misi meghurcolását.

Az ilyen sírás még egy gyereket sem tett életunttá. Sőt, a felszabadított érzelmekért – a kitörő zokogásért éppúgy, mint a kitörő kacagásokért – az ifjú olvasók mindig nagyon hálásak. Okkal.

A gyerekillúziókat nem az ilyen könyvek rombolják. S másmilyen könyvek sem nagyon. Legfeljebb nem hatnak rájuk olyan mélyen, mert kisebb az érzelmi töltésük. De a gyerekek életkedvét többnyire nem az olvasmányaik szokták elvenni, hanem a valóságos környezetük inzultusai.

A könyvek – még a szomorúak is – inkább csak vigasztalják őket. S vigasztalják az érzelmileg közömbösnek látszó útleírások, sőt ismeretterjesztő könyvek is. Ha mással nem, a pusztá érdekességgel. Bármivel, ami túlmutat mindennapi életükön, s a fantázia szféráiba emeli új élményekre, kalandokra, felfedezésekre szomjas lelküket.

Őket a történelmi múlt – s benne a nagy emberek élete – is úgy érdekli, mint a fantáziák birodalma, ahol kedvükre kalandozhatnak. A saját nemzetük múltját is így nézik. Mintha egy nagy színpadon játszódna le az események. Ami érdekli őket, azt megnézik, azt meghallgatják, azt feszülten figyelik. Ami nem érdekli őket, arra nagyokat ásítanak.

De tegyük a szívünket a kezünkre, akarom mondani a kezünket a szívünkre: mi nem ugyanígy vagyunk-e?

Kísérletet is tehetünk önmagunkkal. Szánjunk rá egy kis időt, s gondoljunk a magyar történelemre. Kevesünknek fognak tudományos

tézisek jutni az eszébe. Legtöbbünk előtt nagy történelmi alakok sora ködlik fel, különféle pózokban. Meg itt-ott egy-egy izgalmas tömeg-jelenet. Árpád a Vereckei-szoroson léptet át mokány pusztai lován. Szent István a koronázási jelvényekkel a fején és kezében, ül kissé me-reven esztergomi trónusán. Gellért püspök a szöges hordóban görög lefelé a Dunába, a pogány magyarok hujjogatása közepette. I. Béla fejére most szakad rá a dömösi trónszék. Szent László a kunokkal csatázik, egy egész fejjel kiemelkedve az egymást irtó harcosok kavargó tömkelegéből. Könyves Kálmán a kódexeket bújja... És így tovább, egészen a széles gesztusokkal szónokló, hangját zengető Kossuthig vagy a Don-kanyarból sarki hidegben, hóviharban menekülő, az éhségtől, fáradtságtól, fagytól már alig vánszorgó magyar katonákig.

Bocsánat ezért a gyermeknek látszó példáért. De ha jól meggon-doljuk, van ennek komoly tanulsága is.

Mégpedig az, hogy gyerekkori fantáziánknak a magyar történel-met megelevenítő képei mennyire belénk rögződtek. Máig ezek al-kotják történelmi tudatunk alaprétegét. Nyilván hozzá tudunk tenni sok mindent ehhez az élőképsorozathoz, esetleg magukat a képeket is módosítani tudjuk, de többnyire mégis belőlük indulunk ki.

Ez a tény is amellet szól, hogy a történelmet ne csak oktassuk, hanem jelenítsük is meg a gyerekek előtt.

De épp ennek a megjelenítésnek a hitele a probléma. Árpád mo-kány pusztai lovon ült-e csakugyan, vagy fehér szőrű arabs díszpari-pán, ahogy a millennium kora elképzelte? S miféle nép tódult előt-te-utána (hisz ő aligha lovagolt a sereg élén, a pusztai nomádoknál ez nem volt szokás)? Csupa magyar? Vagy többféle nép keveréke? Csu-pa egy-jogú szabad ember, akiket csak nemzetségük, hagyományuk rendje tartott egy táborban? Vagy urak-szolgák, hatalmasok és kiszol-gáltatottak, gazdagok és szegények is? S milyen állatokat terelgettek? Több lovat, mint marhát? Hatalmas méneseket? S félvad disznókat is, nemcsak jámbor juhokat?

Mindezzel azonban még csak egy tagolatlanabb képet tagolunk, részletezünk. A hagyományos történelmi elképzelések ilyen megváltoztatását manapság már kevesen érzik szentségtörésnek. Jó is, ha az irodalom tekintetbe veszi a tudomány újabb eredményeit, s nem ragaszkodik elavult olajnyomatok témáihoz (Mintapéldája az efféle történelmi realizmusnak Móricz Mese a zöld fűvön c. elbeszélése – kár, hogy ezt a mintát azóta se követték elegenden.)

De gyerünk tovább. Nem Kurszán fejedelemé volt még akkor a főhatalom? Árpád nem csak néhány év múlva ragadta magához az elsőséget? Utódai nem ezért igyekeztek még az emlékét is kiirtani Kurszánnak és nemzetségének? S más furcsa dolgok is történtek ebben az időben. Néhány éve fedezték fel a Felvidéken – a mai Kelet-Szlovákiában – egy honfoglaláskori magyar vezér sírját. A vezért – vagy élteben, vagy holtában – lefejezték. Ez már akkoriban sem volt a mély tisztelet jele. Egyik-másik kutató szerint ehhez is köze lehet Árpádnak.

Mintha egy meghökkentő, új Árpád-kép volna kialakulóban.

De várjunk csak: ha Batu kánról hallunk ehhez hasonlót, éppígy meghökkenünk?

A pusztai lovasnépek egykori szokásairól, erkölcsseiről elég sokat tudunk. De miért nem vesszük már egyszer komolyan, hogy mi is közéjük tartoztunk, ennek minden konzekvenciájával? Hogy mi sem voltunk kezdetben sokkal „szelídebbek”, mint a néhány évszázaddal később ránkzúduló mongolok? De vadállatok sem voltunk. Ahogy a mongolok sem voltak vadállatok, csak egy bizonyos életforma és harci stílus akkori jellegzetes képviselői, akiknek még okuk is lehetett rá, hogy a követeiket mereven elutasító – s egyiket-másikat talán meg is ölető – IV. Béla országára kettőzött dühvel támadjanak.

Kezdünk helyben lenni. Szabad-e más mértékkel mérnünk magunkat és másokat – a hazafiság szent nevében – csak azért, hogy ne romboljunk illúziókat?

Ez egyéb vonatkozásban is probléma lehet.

„Győz a magyar, s a tapsra ez ott fenn elég” – írta (ha jól emlékszem) Kisfaludy Károly. Ott fenn, vagyis a színház kakasülőjén, a lelkes diákság körében.

Az ifjúságnak szánt történelmi írások örök kísértése ez. Kikapdosni ezer esztendőnek azokat az epizódjait, amikor győzött a magyar. Amikor pedig nem egyedül győzött, mint például Nándorfehérvárnál, ott is ráruházni az egész dicsőséget (szeretjük ugyanis az ott harcolt délszlávokat, románokat és egyéb nációkat utólag éppúgy megmagyarítani, mint a lánglelkű Kapisztrán Jánost).

Sajnálom, ha bárki félreértene. A magyar soha nem volt utolsó nép (ha vannak egyáltalán utolsó népek). Volt sok hibája, de rengeteg erénye is, másképp meg sem maradhatott volna – „megfogyva bár, de törve nem” – Európának ebben a sok vérrel virágzó szögletében. De már csak ezért sincs rá szükség, hogy néhány jellemvonását – így a harcbeli bátorságot – túlhangsúlyozzuk, mintha félszívvel harcoló vagy éppen gyáva magyarok soha nem is lettek volna. Vagy mintha a bátorság nem lett volna sokszor kétes erény, már-már a balekség határán. (“Bajban van a messze város, / Gyürkőzni kell a Halállal: / Gyürkőzz, János, rohanj, János.”)

Jobban hangsúlyozhatnánk viszont például azt a sok évszázados nemzeti jellegzetességünket: a legkeservesebb körülmények között sem fogyott ki szívünkől-szánkából a fanyar derű. Vagy azt, hogy szívósság szorult eleinkbe. S mennyi önérzet a kényszerű szolgátságban is! S amikor módot adott rá a történelem, a népi önkormányzatnak milyen meglepő képessége mutatkozott meg bennünk! S mennyi fogékonyság megtermékenyítő hatások iránt!

És így tovább, folytathatnám. De inkább még egy szót arról, hogy a nacionalizmus – a túlzott nemzeti illúziók – nyavalyáját az én véleményem szerint sem a nemzeti közömbösséggel kell gyógyítgatni, mint némelyek vallják, és még többen gyakorolják. „Mindegy, hogy ma-

gyar vagyok vagy hottentotta, csak az nem mindegy, hogy van-e saját kocsim, hétvégi házam, Grundig magnóm, Philips borotvám. Büszke ezekre vagyok, magyar voltom nem olyan érték, amit érdemes volna számon tartanom. Sőt, inkább hátrány, jobb lett volna sikeresebb nép fiának születnem...”

Nem vagyok azonban híve a befelé tekintő, önmagunkba kapaszkodó, magunkat másoktól mereven elválasztó magyar önérzetnek sem. Nemzeti tudatunkat bizony jó tágitgatni. De nem úgy, hogy ezáltal sehova sem kötődő világpolgárokká váljunk, akiknek se hazájuk, se nyelvük, se kultúrájuk, se történelmük: egyikkel sem törődnek. Nekünk nagyon is van hová kötődünk, egy ezredév jogán. Ennyi illúziót igazán megengedhetünk magunknak. De jó, ha számon tartjuk: ebben az ezredévben hogy fonódott össze a sorsunk más nációkéval, főleg a szomszédos kis népekével. A magyar történelem arról jóval többet tud, mint a magyar irodalom. Ifjúsági irodalmunkban pedig nyoma is alig van olyan törekvéseknek, amely például Hunyadi alakját a magyarok és a balkáni népek közös hőseként állítaná a fiatalok elé, vagy méltó képet adna Rákóczi magyar és nem magyar kurucainak közös harcairól. S túl a harcokon, háborúkon: az együttélés régi formáiról, a különböző etnikumok eleven kölcsönhatásáról, amely régen – a nemzetiségi ellentétek múlt század eleji felszítódása előtt – egészen természetes volt.

De a sok évszázados magyar-lengyel kapcsolatok is sok témát kínálnak. Volt idő, amikor például magyar diákok tették ki a krakkói egyetem hallgatóságának egynegyedét. Róluk is kár, hogy nem íródott még regény.

Ez a kérdéskör óhatatlanul azt is felveti persze, hogy van nekünk egy tágabb hazánk is, túl a trianoni határsorompókon, sőt túl a Kárpátokon. Ez a haza másoké is, de a miénk is: sorsunk, küzdelmeink közös színtere.

Végezetül pedig ennyit:

Mindebből, megengedem, azt is ki lehet tán olvasni, hogy én megveszekedett ellensége vagyok minden illúziónak. Hisz mindenben valami realitást keresek, sőt hitelesebb realitást az eddig ismertnél, elfogadottnál.

De igazából csak az olcsó illúziók ellen beszélek. Egyébként hiszem és vallom, hogy minden igazi művészet illúziókeltés a javából. Az irodalom is az. S ha művészi erejű alkotásokat teremt, akkor az ifjúsági irodalom is.

Művészi erő azonban nincs igazság nélkül. Ha a múltról írunk, akkor a történelem tudományosan feltárt, érvényes igazságai nélkül. Ha nagy emberekről írunk, akkor sorsunk valóságos külső meghatározóinak és belső hatóereinek ismerete nélkül.

Ezért mertem kimondani kurtán és kereken: „Illúziók kellenek. De hazugságok nem.”

(1966)

Egy meséskönyv margójára

Nem szeretem a meseírókat. Pontosabban: azt nem szeretem bennük, hogy mesét írnak. Mesét ugyanis csak költeni szabad. Kotlóshűséggel és poétarévülettel.

Lázár Ervinben ez mind a kettő megvan. Hűség, nem is a még kikeletlen mese-tojásokhoz (bár talán azokhoz is), hanem magához a meséhez. Neki nem kell beleélnie magát a csodaleső, csodalátó gyermeklélekbe. Nem kell szemüveget cserélnie, hogy lássa azt, ami más felnőttek számára láthatatlan. Nem kell hazugságba sem esnie, mint azoknak, akik „látom!”-ot kiáltanak, holott semmit sem látnak, s úgy írnak mesét, hogy nem is hisznek benne.

Ő úgy él és jár közöttünk, hogy mi magunk is mesealakká válunk a szemében. Csiribu, csiribá, s egy karcsú kis titkárnyó feketerigóvá lép

elő. Már ott szökdécsel a Ligetben, hogy színt váltson, és barátot keressen. Ezt a titkárnőt, akarom mondani, feketerigót véletlenül magam is ismerem. Ama Virágszeműnek nevezett ifjú leányzót is, akinek a szeme színéért erdők és mezők hét kék virága vetekszik. De tudom, hogy Bruckner Szigfrid, a nagyhangú, öreg oroszlán éppilyen valóságos emberi lény, akárcsak a bölcs Mikkamakka, vagy Ajahtan Kutarbani király. Szörnyeteg Lajosban, „a legjobb szívű behemót”-ban magát a szerzőt sejtem. A két furulyásban, Rácegresiben és Pácegresiben szintén: ő az, aki egyik mivoltában gyönyörűségesen fújja, a másikban kibírhatatlanul.

Szeretné persze mindig Rácegresi módra fújni, mert Pácegresit ő is utálja magában, s irtja, ahogy tudja.

Épp kezemben lévő kötetéből, A Hétfejű Tündérből valóban sokkal inkább a Rácegresi furulyája hangját vélem kihallani, a trillázót, a sírót-nevetőt, a keserítőt-vidítót-röpdösőt, a ringatót, s nem a Pácegresi recsegő, nyívó, nyekegő kornyikázását, vernyákolását.

A zenei hasonlat itt, gondolom, nagyon is helyénvaló, hisz Lázár Ervin úgyszólván muzsikusként bánik a nyelvvel: meg-megzengeti, összecsengeti, kifordítja, elferdíti, megtekeri a szavakat, nem is a pusztá hanghatások kedvéért, hanem mert a mese neki így igazi, ha játékosan bukfencező-bucskázó, sőt olykor szaltómortálézó szavakból van szőve.

Néha mintha már nem is bírna mértéket tartani. De amit Pácegresi pikulája bele-beleszekundál, azt Rácegresi prímje szerencsére hamarosan feledteti.

Ez a prím azt zengi: a tréfaszó még lázúzőnek is jó. Azt: van igazság, de aztán jobb futni. Azt: mindegy, hogy két vagy három szeméből hull-e a könny egy hernyónak, ha nincs, aki segítsen rajta. Azt: hazudni is csak igazat tud, aki egyszer elhitte, hogy ő a csillagokból csöppent a földre. Azt: ami kecskéül mek-mek, az lóul nyi-ha-ha. És így tovább, egészen addig, hogy ha nem hittünk a saját hétfejű tün-

dérünknek és vakdühödten hat fejét levágtuk, akkor legalább a hetedikre vigyázzunk.

Lázár Ervin, úgy nézem, még nötteti is vissza a tündérfejeket, amiket oly ostobán nyesnek le sokan ebben a mi oly okos korunkban. Bár a visszanövesztés, bizony, nehéz mesterség, mert hit kell hozzá. Nemcsak a költő hite, az olvasóé is.

Nevelés és nevelődés

Kutyafülűek című könyvemben azt próbáltam eldadogni – a magam szégyeneit sem takargatva –, hogy gyereket nevelni manapság csak nevelődve lehet. Régen talán másképp is lehetett: akkor még szilárdabb volt a világ, s vele a szülői tekintély, a társadalmi és a családi szokásrend. Ez a világ azonban összetört. Nevelni ma csak az tud, aki szót ért a gyerekekkel, és csak addig tud, ameddig szót ért.

A nők emancipációjáról sok szó esett az utóbbi évszázadban. A gyerekekéről jóval kevesebb, pedig ez a folyamat időközben szintén jócskán előrehaladt. A mai gyerekek sokkal emanciáltabbak, mint a néhány generációval ezelőttiek, vagy mint akár mi magunk is voltunk annak idején. Legalábbis sokkal erősebb bennük az igény, hogy a felnőttek őket is emberszámba vegyék.

A gyerekeknek is van lelke. Saját egyénisége. Ezt régóta tudja az emberiség, de a belőle fakadó konzekvenciákat csak azóta kezdi igazán levonni, amióta kénytelen vele. Amióta megváltoztak az erőviszonyok a felnőtt- és gyerektársadalom között, több okból is.

A modern társadalmak például a gyerekek szabadidejének mind nagyobb részére tartanak igényt – főleg az iskolai követelmények rohamos növekedése miatt –, s mind kevésbé teszik lehetővé, hogy spontán szerveződő gyerekközösségekben éljenek a felnőttektől többé-kevésbé elkülönült, öntörvényű életet. Pedig ők igazán önma-

kat adni – ha már lemásztak az anyjuk öléből – csak egymás társaságában tudják, ahol a saját nyelvükön beszélhetnek, ahol felszabadultan ábrándozhatnak, ahol teljes lélekkel vethetik bele magukat a játékba, a mindig megújuló versengésbe, ahol nem egy számukra idegen életrendhez, nem a felnőttek riasztóan rideg racionalizmusához kell unos-untalan, percről percre alkalmazkodniuk. A kezüket, lábukat, nyelvüket, képzeletüket, érzéseiket folyton csak fékezni kényszerülő gyerekek sem adják meg viszont olyan olcsón magukat az őket mintegy bekerítő, minden oldalról körülfogó felnőtt világnak. Ha testi-leg-szellemileg gyöngébbek, kialakulatlanabbak is – vannak eszközeik a védekezésre. Ami alighanem a leglényegesebb: a felnőttekkel való kényszerű összecsúszás – akár otthon, akár az iskolában – legtöbbjükben kiváló pszichológust nevel. A felnőttek átlagának gyermeklélektani tudása, alkalmazkodó képessége meg sem közelíti a gyerekek ösztönös felnőttlélektani érzékét. A gyerekek pihent ésszel tudnak koncentrálni rá, hogy elérjék, amit akarnak, hol sírással-nyafogással, hol kibírhatatlan hisztériázással, hol hízalgésszel-dörgölődzéssel, hol szívfacsaró, halk szomorúsággal, hol makacs morcosággal, konok követelődzéssel, fékezhetetlen fenegyerekeskedéssel... Mikor mit tartanak a legcélravezetőbbnek. E módszerek jó része azon alapul, hogy a mai felnőttek idegrendszere nem bír el nagy megterhelést, tehát előbb-utóbb engedni, vagy legalábbis alkudni kénytelenek. Meg azon is alapul persze, hogy a szülők azt az egy szem, vagy két szem gyereket szívük szerint is minél bővebben szeretnék részesíteni az élet örömeiben.

***

A mai gyerek egyik alapélménye: nemcsak őt győzhetik le a felnőttek, ő is győzhet velük szemben. S egész magatartása ehhez a felismeréshez idomul.

A felnőtt-gyerek viszonyban régen a parancs dominált. Tedd ezt,

tedd azt, tedd így, tégy úgy. Anélkül, hogy indokolnám, mit miért követelek, s anélkül, hogy te feltételeket szabhatnál. Ma a parancsolás és parancsteljesítés mellett e viszony egyre dominánsabb elemévé válik az alku. Sokszor kimondatlanul, de sokszor kimondva is: ha megteszed ezt, én megteszem azt.

A parancshoz csak egy akarat, egy erős egyéniség kell, amely a másikat, a gyengébbet tetszése szerint irányítja. Az alkunál viszont: a másik féllel is számolni muszáj: meg kell ismerni a partnert, mire hogy reagál, hogy lehet és hogy nem lehet bánni vele.

A gyerekek, mondom, igen jól ismernek minket, főleg a gyengéinket. Mi őket jóval kevésbé. S ezen még az sem segít sokat, ha van némi általános fogalmunk a gyermeklélektanról. Hisz a mindenkori fejlődési periódusoknak megfelelő közös vonások mellett oly különbözőek tudnak lenni! Talán nem túlzás, ha azt mondom: mindegyiküknek külön meg kell keresnünk a nyitját, hogyan kezelhetők, s amellett, hogy alkalmazkodásra készítjük őket – hol ésszel, hol erővel –, nekünk is alkalmazkodnunk kell hozzájuk.

Az elmondottak igazságát aligha gyöngíti, hogy sok családban ma is gátlástalanul ütik-verik, nyers fizikai kényszerrel szorítják engedelmességre a gyerekeket. Vagy hogy más gyerekekkel meg a kutya se törődik, mit csinálnak, merre kószálnak; szüleiket – ha ugyan együtt él a család – leköti a maguk gondja, munkája, szórakozása, veszeke-dése. A bandába verődő, felvilágosult serdülők meg már nem is igen alkusznak a felnőttekkel, főleg a szüleikkel nem, ha nem tetszik, nem tetszik, véghezviszik a saját akaratukat.

Mindez vitathatatlan. De a fő tendencia mégiscsak az: a család – s egy bizonyos fokig az iskola is – mindinkább felnőtt-gyerek egyezkedések állandó színterévé válik.

Az egyezkedés, az alku nem értendő ugyan okvetlenül szó szerint. Sokszor csak arról van szó, hogy a nagyok így is, meg úgy is próbálnak hatni a gyerekekre, s így nem sikerül, úgy meg sikerül. A tartós

siker záloga azonban többnyire valamiféle kompromisszumos egyetértés, olyan felnőtt magatartás eredményeként, amely számolni tud a gyerekvágyakkal, gyerekérzelmeikkel, gyerekfantáziával, a gyerekek játékosságával, versengő és kalandozó kedvével, sikeréhségével, alkothatnékjával, nevetethnékjével, mozgási energiájával, s nemcsak a maga egyoldalú szempontjait, százszor megunt szólamait hajtogatja.

De ki képes erre? Nem utópia ez?

Az ideális felnőtt, akinek minden szavára, minden gesztusára boldogan csillan fel a gyerekek szeme – nyilván utópia. De nem árt azért, ha észrevevessük: valójában a legtöbben errefelé tartunk, akik bármilyen formában gyerekekkel foglalkozunk. Lassan-lassan, de mintha mégiscsak nevelődnének a nevelők.

Akik viszont mégsem nevelődnek, azoknak a kezéből „kicsúsznak” a mai gyerekek. Termékeny kontaktusban csak azokkal maradnak, akik a kedvükért maguk is készek egy kicsit gyerekké válni, akik úgyahogy megtanulnak az ő fejükkel gondolkozni, az ő érzésvilágukra hangolódni. A többiekhez nincs közük. Vagy harcba szállnak velük, vagy már nem is szállnak harcba, hanem a teljes közöny sáncai mögé húzódnak.

Beáll a nevelési csőd, amelyre annyi példát láthat bárki, csak körül kell néznie.

Sok szülő ilyenkor kezdi emlegetni, hogy mit kínlódott ő a gyerekével – vagy gyerekeivel –, és íme. Hát érdemes volt?

***

Nem vagyunk egyformák, persze. A gyerekneveléshez szükséges természetadta érzékből egyik embernek több jutott, a másiknak kevesebb. De akinek több jutott, sokszor még az is elég ügyefogyottan kezdi nevelni az első gyerekét, lassanként jön csak rá ennek a mesteriségnek a fortélyaira.

Ezért sem tudom: okos dolog-e úgy képzelni el az egészséges tár-

sadalom modelljét, hogy annak csupa két, három-gyerekes családból kellene állnia – s okos dolog-e ehhez az átlagos képhez igazítani a szociális és egyéb intézkedéseket?

Szerintem a családi nevelés optimális lehetőségei szempontjából hasznosabb lenne, ha több szabad teret adnánk az emberek – és főleg a nők, az anyák – egyéni adottságainak, természetes hajlamainak. Aki meg tud élni gyerek nélkül, éljen. Aki egy gyerekre vágyik, legyen egy gyereke, s nevelje azt kedve szerint a legjobban. De amelyik asszony örömmel szülne, nevelne több gyereket, s úgyszólván egész lényét szívesen szánná erre az alapvető női hivatásra – azt segítsük, hogy ép ésszel vállalhassa, amit egyébként csak bolondjába vállalhatna: még egy és még egy apróságot. Ahol a házasfelek készek arra, hogy életük értelmét, gyönyörűségét – legalább részben – a gyerekeik nevelésében találják meg: ott ennek ne szóljanak ellene az anyagi lét elemi érvei.

Az egy gyerekből gyakran szomorú „kis felnőtt” válik, mielőtt még felferdülne. A többgyerekes szülők viszont könnyebben válnak a gyerekeik kedvéért őket értő, velük érző lényekké.

Meg kell teremtenünk a lehetőséget, hogy a gyerekeink léte jobban visszahasson ránk. S nemcsak az egyes szülőkre, hanem az egész társadalomra.

Végső soron a nagy emberi közösségek közszelleme, erkölce szempontjából sem mindegy, hogy hány gyereket nevelnek, és hogyan.

***

Ismerjük a válási, különélési statisztikákat, s ismerjük nagyjából azt a „késdobálást” is, amely a felbomlatlan házasságok elég tekintélyes részében folyik.

Nem titok, hogy mindezt leginkább a gyerekek sínylik meg. Nekik is jut a durva szóból, itt-ott az ütésből, a rúgásból, a tiprásból is. S talán még több fájdalom abból az érzésből, hogy szüleik a pokolba

kívánják őket, vagy legalábbis minél messzebb maguktól. Nélkülük milyen szépen, egyszerűen, simán faképnél hagyhatnák egymást, s új életet kezdhetnének!

Végül odajutunk: jobb, ha nincs is gyerek. Minek is? Mit szaporít-suk a földön a kint?

Bocsánat a végletes fogalmazásért, de az kényszerít rá, hogy a jelek szerint egy hibás körbe, egy circulus vitiosusba kerültünk bele.

A házasságok – nagy általánosságban – labilisabbá váltak, s ez óvatossabbá tette a szülőket, főleg az asszonyokat. Gyerek nélkül vagy egy gyerekkel még nem annyira keserves egyedül maradniuk, s nem annyira lehetetlen újra férjhez menniük. Kettővel már sokkal nehezebb. Hárommal, négyel – reménytelen vergődés vár rájuk.

A gyerektelen vagy egy-két gyerekes házasságok viszont mégiscsak könnyebben bomlanak fel, s minden válás újabb intő példa: asszonyok, vigyázatok!

Nem mintha a szülések száma csak emiatt süllyedt volna a mai mélypontra. Voltak bőven – és vannak – egyéb okok is. S a helyzet javítását én éppen ezeknél az egyéb okoknál kezdeném.

Az emberek olyanok, amilyenek. Nevelni, ha már felnőttek, alig lehet őket. Legfeljebb nevelődhetnek.

Lyukat beszélhetünk a hasukba, nem változnak meg. De megváltozhatnak, ha olyan körülmények közé kerülnek, ahol öröm nekik másmilyenné válniuk. Például a gyerekek iránt közömbösből vagy kegyetlenből gyerekszeretővé.

Ne legyünk naiv idealisták. Ha a házasságok Magyarországon a normálisnál labilisabbá váltak az utóbbi időben, annak elsősorban a kézzel fogható, materiális magyarázatát kell keresnünk. S ha a normálisnál jobban csökkent a népszaporulat, annak szintén. S ha a normálisnál több a nehezen nevelhető gyerek, annak szintén.

A legsürgősebbnek ma az látszik, hogy intézményesen tegyünk meg mindent az olyan családok minél nagyobb stabilitásáért, ame-

lyekben a felnőtteket is nevelődni segíthetnek a gyerekek. Feltéve, persze, hogy engedjük világra jönni őket, és nem sajnálunk tőlük – s ennek folytán önmagunktól sem – egy kis szívbeli boldogságot.

Magánvélemény a bizonyítványról

Magatartás – kezdi az ítéletet a bizonyítvány. És aztán közli, hogy gyermekünk az elmúlt esztendőben ötös volt-e vagy csak négyes, hármas, sőt kettes. Én már itt megakadok. Nemcsak azért, mert gyermekeim gyakran tértek haza ötösnél gyengébb magatartásjeggyel. Őket kevésbé szántam ezért, róluk jobban elhittem, hogy megérdemelték. „Úgy kellett neked, látod” – mondtam el én is a szokásos szöveget, ha nem is túl hosszan, tudván, hogy a hosszú szöveg a gyerekeket csak megátalkodottabbá teszi. Gyerekeket elrontani legjobban a kitarató prédikációkkal lehet: ezt annyira gyűlölik, hogy okvetlenül felébred bennük a dac. A juszt is. A dumálj csak, nem érdekel. A hagyj már békén, semmi közöd hozzá. Idáig nem szerettem vinni a dolgot. De azért savanyú képet vágtam, s kifejeztem nemtetszésemet, nehogy cinkosuknak hiessenek ilyen-olyan gazemberkedéseikben. Ez volt a minimum.

Csak hogy a magatartásjegyben nemcsak gazemberkedések foglaltatnak benne. Hanem – bocsánat, hogy ilyen pőrén kimondom – sokszor az egészséges gyermektermészet megnyilvánulásai is.

Súlyos és egyelőre feloldhatatlannak látszó ellentmondás van ugyanis a mai iskolai követelmények és a gyerekek testi-lelki adottságai, normális fejlődésük belső igényei között.

Erről persze nem közoktatásügyünk irányítói tehetnek, s még kevésbé az ezernyi nehéz pedagógiai problémával küszködő nevelők, akik maguk is ennek az ellentmondásnak a malomkövei között őrlődnek.

Röviden arról van szó, hogy az élethez, a munkához ma sokkal

több tudás kell, mint kellett egy-két generációval ezelőtt. A munkásoknak, földművelőknek is sokkal többet kell tudniuk, műveltebbnek kell lenniük, nem szólva az egyre sokasodó értelmiségekről, akikről – túl a szinte gépies, de nem nélkülözhető adminisztráción – ilyen vagy olyan alkotómunkát vár a társadalom.

Ezért kell többet követelnie az iskolának is, kezdve a szegény kis elsősökön, s aztán folytatva a nagyobbakon. Mert ha a növekvő tudásigény terheit a fokozódó specializálódás többé-kevésbé megosztja is a különféle hivatású emberek között, magának a feltétlenül szükséges általános műveltségnek a terjedelme is igen megnőtt, és megnőtt a szellemi képességek alapvető kifejlesztése iránti általános igény is.

Az iskola tehát követel, mert követelnie kell. Több tudást, több szellemi erőfeszítést, napi több órai padban ülést, több órai leckeírást, tanulást, s közben csöndet, nyugalmat, figyelmet és fegyelmet.

Csakhogya az osztályok nagyok, a gyerekek pedig különbözőek. S itt esik könnyen csapdába az a felnőtt, aki nem néz a dolgok mélyére, s hajlamos az egyik gyereket minden további nélkül jónak, a másikat rossznak, az egyiket okosnak, a másikat butának, az egyiket szorgalmasnak, a másikat lustának elkönyvelni.

Nem mintha nem lennének jó, okos, szorgalmas és rossz, buta, lusta gyerekek a világon. Vannak. De a dolog többnyire nem ilyen egyszerű.

***

Először is – mondjuk már ki egyszer nyíltan – nem biztos, hogy az a gyerek a legegészségesebb, legnormálisabb, aki a mai iskola dresszúráit a legjobban tűri. Aki nemlankadó figyelemmel tud ülni mozdulatlanul, órák hosszat egy helyben. Aki teljesen el tudja vonatkoztatni magát a való világtól: az ablakon bekandikáló kék égtől s a rajta úszó felhőktől; a kinti világból beszűrődő zajoktól, beáradó napsugaraktól; a sugarak fénykévéiben táncoló porszemektől; a lassan vándorló

árnyékoktól (amiket a tanári asztal, a padok és a rajtuk levő tárgyak, meg maguk a gyerekek vetnek a napsütésben); az örökké a szeme előtt sötétlő fekete tábla repedéseitől és a spongea vagy törlőruha nyomában maradó alkalmi foltjaitól; a meszelt vagy festett falak pizskaitól, lyukaitól, lepattogzásaitól; a padló réseitől, fájának görcseitől; a pad tetejét tarkító faragásoktól, vésésektől, karcolásoktól; a tanár vagy tanárnő ruhájától, cipőjétől, frizurájától, az arcán barnálló szemölcsötől, a három szál szőrrel; de főleg a többi gyerektől, hogy azok is vannak, s azokban is ugyanaz a türelmetlenség feszeng, hogy ebben az ezer-színű, változatos, mozgalmas világban nekik örökké a pedagógus szavát kell lesniük, vagy ha a táblára ír, a keze járását követniük.

A figyelemnek ilyen mesterséges leszűkítésére tartósan még a felnőttek sem igen képesek, hát még a gyerekek, akik szinte a pórusaikkal szeretnék magukba szívni a környező világ sok csodáját vagy apró érdekességét.

Bár gyereke válogatja. Egyik-másik gyerek tűrhetően bírja a napi sok órás szellemi koncentrációt. De ne áltassuk azért magunkat azzal, hogy ezek a legnormálisabbak. S akik kevésbé bírják, azok kevésbé azok.

Mondjuk inkább azt, hogy egy elképzelhető ideális iskolában a gyerekeknek sokkal több közvetlen valóságélmény jutna, továbbá sokkal több lehetőség az aktivitásra, személyes képességeik sokoldalú kibontakoztatására.

A fejlődés errefelé tart. Elég megnézni az utóbbi évek új tankönyveit: nemcsak szebbek a régieknél, hanem didaktikai értékű illusztrációkban is sokkal gazdagabbak. Azt a tudatos törekvést tükrözik, hogy amit a kép jobban ki tud fejezni, mint a szó, arról elsősorban képi élményt adjunk a gyerekeknek.

Ez máris nagy eredmény. S vannak más hasonló törekvések is, amelyek csökkenteni igyekeznek az iskola túlzott verbalizmusát, s vagy magáról a közvetlenül érzékelhető valóságról adni több véleményt a

gyerekeknek, vagy legalábbis bőven élni a reprodukciós eszközök – elsősorban a film, a videó – adta lehetőségekkel.

Akárhogy is: ma az iskolákban egy bizonyos gyerekfajta – a fenekén megülni tudó, a kevésbé temperamentumos, másrészt a nagyobb verbális készségű, az absztrakcióra hajlamosabb, a való világ élményei iránt közömbösebb – méltatlan előnyben részesül a nálánál nemegyszer tehetségesebb társaival szemben.

Pontosabban: a többiek szenvednek méltatlan hátrányt. Mert még ezek az „absztrakt” gyerekek is ritkán tudják kifutni igazi formájukat. Ülnek, hallgatnak, figyelnek, mert muszáj, s mert ők képesek rá, de közben rém sokat unatkoznak. Töméntelen időt töltenek el improduktív módon. Pedagógusaiknak ugyanis folytonosan az osztály leggyengébbjeihez kell igazodniuk. Egyiknek sem beszélhetnek el a feje felett. Egyiket sem hagyhatják végleg lemaradni. Amit az „absztrak-tok” már egy szóból megértettek, azt ezeknek tíz szóval, száz szóval is el kell magyarázniuk. Pedig amazokkal már mit el nem érhettek volna ezalatt! Már a relativitás elméleténél tartanának, s még mindig Püthagorasz tételét kell gyúrniuk. Ha nem az egyszeregyet.

Az iskolai oktatás mai merev, „nagyosztályos” rendszerét a múltból örököltük, s aligha tudunk egyhamar szabadulni tőle. De hogy a modern idők gyorsan növekvő követelményeinek egyre kevésbé felel meg, azt józan ésszel senki sem tagadhatja.

Egyes tárgyak – főleg a matematika és a nyelvek – tanításában ez már-már tragikusan nyilvánvaló. De az egyéb tárgyakéban is eléggé világos.

Bő teret kellene adni az iskolákban az osztályokon belüli kisebb csoportok többé-kevésbé önálló – szemináriumszerű – munkájának, a hasonló agyberendezésű gyerekek egymás közti állandó tréningjének és versenyének, olyan formában, hogy még a leggyengébbek is érhes-senek el sikereket, arathassanak dicsőséget, a képességeiknek legin-

kább megfelelő területeken. Hogy a tanár munkájának a mechanikus részét minél inkább maguk a gyerekek vegyék át (akár a dolgozatjavítást is!), a tanár viszont ideje és ereje javát a tudás tényleges kiterjesztésére, a gyerekek értelmi fejlesztésére fordíthassa...

Mindez ma még utópiának látszik, bár nemcsak külföldön, hanem nálunk is folytak és folynak ilyen kísérletek. De többnyire már maguknak az iskolaépületeknek a beosztása, a helyiségek mérete és berendezése is legyőzhetetlennek látszó akadályokat támaszt. Nem szólva az örökölt megrögzöttségekről, beidegződésekről, amelyeken nehéz túljutnunk.

Hanem ami tény, az tény. Az alsó- és középfokú oktatás eddigi rendszere világszerte válságba jutott. S egyre égetőbb szükség van olyan új oktatási keretekre és szisztémákra, amelyek mellett megnőhet a pedagógusi munka hatékonysága, a tőle telhető legtöbbet érheti el minden gyerek – képességeinek megfelelően – a szellemi fejlődésben.

Akkor talán a mai értelemben vett bizonyítvány is megszűnik. De én addig sem hiszem –, hogy ez lenne az egyetlen hiteles, sokak által már-már abszolút tekintélyre emelt mérce, amely megítélheti gyermekeink életrevalóságát és szellemi képességeit. Mert ez az ítélet gyakran fordul vissza – nem a pedagógusokra, ők maguk is szenvedő felek –, hanem az iskolai oktatás elavult formáira. Amelyektől azonban, mondom, még sokáig nehéz lesz megszabadulnunk.

Ebben a változó világban

Mi, tapasztalt felnőttek, jól tudjuk, hogy a világ változik. Nemegyszer éreztük már a bőrünkön hol előre várt, hol teljesen váratlan fordulásait. Már csak ezért is igyekszünk számon tartani minden jelet, amely az emberiség, s ezen belül népünk történelmének bármilyen csekély irányváltozására, az erőik, törekvések új egyensúlyának kiala-

kulására vall. (A történelem fogalmát itt persze a legtágabb értelemben használom: nemcsak a politikai, hanem a gazdasági, technikai, sőt szellemi történések összességének kifejezésére.) Igyekszünk számon tartani, mondom, mi történik körülöttünk, mert sokszor nem is olyan könnyű minden figyelemre méltó változást leltárba venni, értékelni, világképünket az elavulástól megóvnunk. Elég gondja ez a különféle szakterületeken dolgozóknak is – lásd a tudományos dokumentációt, az információgyűjtés és -elosztás problémáit –, de még nagyobb gondja azoknak, akik a teljes látóhatárt fürkészik. Ki több, ki kevesebb alapossággal, ki több, ki kevesebb eredménnyel.

Hanem a 15-20 évesek szeme másmilyennek mutatja ugyanezt a világot. Sokkal állandóbbnak, sokkal megállapodottabbnak, mint a miénk. Ők biológiai és szellemi tekintetben egyaránt a legmozgalmasabb éveit élik egész földi létüknek. Mondhatnám, mind egy-egy kitörni készülő vulkánt rejt magában: mindennapi életüknek annyira-amennyire szilárdnak látszó felszíne alatt valóságos geológiai erők feszülnek. Nem csoda hát, ha a maguk mértékével a világot készebbnek, kialakultabbnak ítélik, mint mi.

Amíg benne élnek a gyermeki-ifjonti felfedező vágy mámorában, addig ez nem is baj. Hadd higgyék, hogy van egy mindenestül meghódítható, birtokba vehető külső világ, amely a maga kész mivoltában is roppant érdekes, tele mind újabb meglepetések ígéretével, mind újabb labirintusok kiismerésének izgalmával. Hisz minél közelebb kerülnek az önálló kenyérkereset riasztó reménységéhez, sokukban úgyis annál inkább megrendül az ifjúkornak ez az eredendő hite. Mindinkább úgy érzik, hogy igazában nem is ők veszik birtokukba a világot, hanem a világ készül birtokába venni őket. Alig várja, hogy beillesse a maga jól konstruált gépezetébe, a társadalmi munkamegosztásnak az ő szemükben oly merevnek látszó mechanizmusába, amely ha nem is évmilliókig, de évekig, évtizedekig „eljár tengelyén, míg egy kerékfogát újítni kell.”

Ritka a fiatalok között, akit a romantikájától fokró fokra megfosztó reális jövőnek ez a tudata meg nem visel. Nem mintha a fölöslegességnek a tudata, az, hogy „tanultam, és most nem kellek”, nem volna még sokkal elviselhetetlenebb. De azért a társadalmi-termelési gépezetbe való beilleszkedéstől ijedező-kiszonyodók lelki válságait sem szabad egy-egy kézlegyintéssel elintézniünk. Nem olyan kis ügy ez őnekik.

A legkézenfekvőbb válasz minden ilyen ifjúkori nyavalygásra: örülj, hogy dolgozhatsz! Hogy kereshetsz! Hogy magad ura lehetsz! A forint a fontos, s mindaz, ami forinton, forintért, forint által megszerezhető. A többi mind másod-, ha nem tizedrendű.

Nem lehetünk elégedetlenek: ezt az idegcsillapítót sok fiatallal sikerült már beszedetnünk. Szépen szaporodik azoknak a száma, akik félretolnak minden naiv álmot, lelkesedést, és csak a pénzre mennek rá. Azt szaglásszák elszántan, hol kereshetnek legkönnyebben és legtöbbet.

De nem akarok itt moralizálni. Még vitakozni sem azokkal a kormbeliekkel, akik ezt a gondolkodásmódot a lehető legegészségebbnek tartják, szemben a maguk fiatalkorának később oly kiábrándult keserűségbe fulladó, meddő világmegváltósdijával. „Nem kell a világot megváltani! Váltsa meg ki-ki magamagát!

Egy javaslatfélét mégis megpendítenék, amely az értelmiségi pályára készülő fiatalok egy részének – s éppen a legértékesebbjének – a tudatában alighanem méltóbb módon segíthet megoldani az említett belső válságot.

Szerintem – s ez mondanivalóm lényege – kitartóbban kellene táplálnunk a most növekvő ifjú generációban azt a meggyőződést, hogy a világ még nincs kész. Még nagyon sok kikutatnivaló van benne, s még nagyon sok igazítanivaló van rajta.

Hisz valójában sejtik ők ezt. De a legtöbben elég határtalanul, elég ködösen.

Kötelező tanulmányaik során – kivált középiskolai fokon – nem sok támpontot kapnak tőlünk erre nézve. Mert mit adagolunk nekik? A tudományok sokszorosán leszűrt eredményeit. A különféle tantárgyak egy-egy zárt rendszerét, amely annál jobb, minél vitathatatlanabb, kikezdehetlenebb. De jelenleg talán nem is tehetünk mást. Középiskolai oktatásunk mai természete eleve megköveteli, hogy jóformán mindent a tananyag bázisára építsünk. A tananyagot porciózzuk, magyarázzuk, körítjük, adjuk fel leckeként, kérdezzük vissza, foglaljuk össze... Akkor pedig ennek a bázisnak megingathatatatlannak kell lennie.

Sok tanár elszántan ki-kilép ugyan a köréje húzott körből, áthágja az előírt tananyag gondosan kikövekelte határait. Ezek azonban partizánakciók, amelyek nem sokat változtatnak a „reguláris” középiskolai oktatómunka általános jellegén.

De talán nem is kell azon sokat változtatni – egyelőre. Meggondolatlanul, elhamarkodottan semmi esetre sem. A világszerte érlelődő pedagógiai forradalom, amelyet a társadalom növekvő igényei mindinkább sürgetnek, egy-két évtizeden belül úgyis fel fogja bomlasztani a hagyományos – viszonylag csekély határfokú – oktatási formákat, s újakat állít a helyükre.

Amit mégis tenni lehetne és kellene már ma is, az kevésbé érintené magát a tanterveken alapuló középiskolai oktatást. Hacsak annyiban nem, hogy még elodázhatatlanabbá tenné a tanárok-diákok intézményes túlterhelésének a csökkentését, hogy időt és energiát szabadítson fel a szellemi munka kötetlenebb, szenvedélyesebb formáira.

Ilyenek már ma is akadnak. Iskolán belül szakkörök, önképzőkörök és iskolák közötti – gyakran egy-egy tudományos társasághoz, vagy egyetemi tanszékhez, intézethez kapcsolódó – központi szakkörök, egyetemi előkészítő tanfolyamok stb. Ide sorolhatnánk a több-kevesebb középiskolás diák látogatta szabadegyetemi előadásokat, illetve vitasorozatokat is.

Mindezek közös jellemzője – ritka kivételektől eltekintve – a teljes önkéntesség. Akit érdekel a dolog, az elmegy, illetve eljár. Akit nem érdekel, az vagy oda se szagol, vagy később „kopik le”.

Ez már nagy előny. Mentesheti a közös szellemi erőfeszítést az iskolai oktatás kényszere által kiváltott, jól ismert belső ellenállástól, amely többnyire még a legjobb diákokban is ott lappang és nagy szerepe van a pedagógiai munka hatásfokának leszorításában.

De nem kisebb előny a részben ezzel kapcsolatos demokratikusabb légkör. Itt egészen másképp áll vagy ül szemben egymással tanár és diák, mint az iskolai órákon. Az ott mindig kísértő uralkodó-alattvaló viszonyból itt nem sok marad. Helyette a valóságos intellektuális értékek – tudás, problémalátás, logikus gondolkodás, világos okfejtés, előadókészség, vitatkozóképeség, humor – kapnak nagyobb teret.

S épp ez a záloga annak, hogy ezekben az önkéntes szellemi műhelyekben – ha nem is mindig, de elég gyakran – több történjék, mint az iskolai tananyag újrarágása. Mert itt már szabadabban feltörhetnek a diákok kérdései, kételyei is, amelyek szerencsés esetben mind messzebb vezetnek, egészen az adott tudományág máig felderítetlen homályos foltjaiig, megoldatlan problémáiig.

Egy régi barátommal, egyik egyetemi intézetünk munkatársával beszélgettem múltkorában. Nekik is van ilyesféle – középiskolás diákok számára szervezett – szaktanfolyamuk. A résztvevőknek nem ígérnek sem egyetemi felvételt, sem egyéb közvetlen előnyt, a jelentkezők egy része el is marad emiatt minden év elején. De néhány tucat diák kitart. Rááldozza minden második szombat délutánját, hogy kedvére tanulhasson, s az összeszokó társaságban lassanként olyan élénk érdeklődés, olyan szellemi színvonal alakul ki, amellyel alig mérkőzhet az egyetemi elsőéveseké.

Az ilyesmi elgondolkodtatja az embert. Feltételezhető persze, hogy az én barátom kissé elfogult: a középiskolásoktól eleve kevesebbet vár, s eredményeiknek ezért jobban örül. Feltételezhető az is, hogy más

egyetemi intézetekben, ahol hasonló tanfolyamot tartanak, mások a tapasztalatok. De én hajlok arra a nézetre – s ennek helyességéről végeredményben könnyű meggyőződni –, hogy itt a szellemi energiafelszabadítás olyan jelenségéről van szó, amelynek tapasztalatait a mainál sokkal kiterjedtebben hasznosíthatnánk.

Az említett egyetemi intézet nem kíván szigorúan körülhatárolt tananyagot beletölcsérelni a fiatalok fejébe, hanem a biokémiai – s ezen túl általában a természettudományos – gondolkodás képességét igyekszik minél jobban kifejleszteni bennük. Egy olyan gondolkodás, amely nem elégszik meg a mások által elért eredmények számbavételével, s minden véglegesnek látszó tételnél, törvénynél jobban érdeklik a mindmáig megoldatlan problémák, a legfeljebb még csak sejtett összefüggések. Ilyenek pedig igazán bőven akadnak ebben a tudományágban.

És nemcsak ebben. Ha jól körütekintünk, igen sok gyorsan fejlődő, új meg új problémákat bogozó ága van a társadalom- és természettudománynak egyaránt. Az utóbbi hónapokban úgy esett, hogy egy kicsit alaposabban beleolvashattam a magyar középkorral foglalkozó újabb tanulmányokba. Egy-két évtizede úgy látszott: ezen a területen már nincs sok felderíteni való. S most egyik izgalmas probléma a másikat éri, eszmetörténeti, gazdaságtörténeti, településtörténeti, etnikai, demográfiai, államszervezeti és egyéb kérdések serege vetődik fel, s velük új kutatási feladatok, új hipotézisek. De megvannak a maga nyitott kérdései a magyar irodalomtudománynak, nyelvtudománynak is, hogy a természettudományi alapkutatások még egyre sokasodó témáit ne is emlegetsem. A közgazdaságtan meg valóságos újabb forradalmat él át napjainkban: eddig szívósan uralkodó dogmák vannak megdőlőben. Vagy beszéljünk a szociológiáról, ahol a problémák valóságos őserdeje várja még a felfedezőket? Vagy akár a tudományok tudományáról, a filozófiáról? Szinte azt mondhatnám: amerre csak nézünk, mindenütt mozog a föld.

Hál'istennek, hogy mozog! Csak félek, hogy ebből a mozgásból a fiatalok keveset érzékelnek.

Tűnődöm: nem lehetne-e, nem kellene-e az említett önkéntes szellemi műhelyek számát – a reguláris középiskolai kötelezettségek mérséklésével párhuzamosan – szaporítani, s munkájukat még inkább a gondolkodóképesség, a problémalátás fejlesztésére, a világ és az élet nagy összefüggéseinek megértésére, illetve egy-egy tudományág fejlődésének aktuális problémáira összpontosítani? Én még egy-két-három hetes nyári táborokat – szabad ég alatti szemináriumokat – is tartanék az érdeklődő diákoknak a matematika, fizika, kémia, bio-kémia, biológia, történelem, irodalom, közgazdaságtan, szociológia stb. egy-egy fontos témakörének megvitatására. Nem a gyorsalpalás, még kevésbé az ideológiai sulykolás igényével, hanem a rejtett intellektuális energiák felszabadításának reményében, mégpedig a magyar szellemi élet legjobbjainak részvételével. Annak tudatában persze, hogy a résztvevő diákok közül kevesen válhatnak később az adott tudományág aktív művelőivé, de annál többen az értőivé, fejlődésének figyelmével kísérőivé, eredményeinek felhasználóivá.

Egyetemi fokon mindez persze másképp fest. Az egyetemnek saját magának kell vállalnia, mégpedig haladéktalanul, az oktatás és a kutatás szintéziséből fakadó eleven szellemi élet ápolását, az új nemzedékekben rejlő intellektuális értékek kiaknázását. Hogy mennyire teszi meg ezt egyik vagy másik egyetem – nem az én dolgom eldönteni. De tartok tőle, hogy némelyik közülük kevésbé, mint amennyire megtehetné. Egy műegyetemi tanár barátom például magánbeszélgetésben panaszolta nemrég: az illetékesek teljesen tisztában vannak vele, milyen gyors ütemben avul el számos területen a mai technika, az oktatásban mégsem kaphat elég teret a döntő változások lehetőségével is számoló alapképzés, mert nem lehet elvenni a mai technika túlzottan nagy számú oktatójának kenyerét. Egyetemista ismerőseim véleményét nem akarom idézni – ők helyzetüknél fogva elfogultak lehetnek.

De a jelek szerint általában ők is a kelleténél készebbre kerekített világképet kapnak, még a bölcsészek is, akiknél legkevésbé indokolhatják ezt a „szakma” pillanatnyi érdekei.

Az egyetemi oktatás problémáinak alaposabb feszegetése azonban, úgy érzem, már túl messze vinne. Erről talán még ennyit sem lett volna szabad mondanom.

(1975)

Gyermekjogú társadalom álma

Tamás bátyám emlékének

Néhanapján szépeket álmodom. Például azt, hogy gyermekjogú társadalom polgára vagyok.

A szép álmok, sajnos, ritkán válnak valóra. Volt nemrégén egy másik szép álmom is. Tamás bátyám nyitott be a szobába, ahol most is ülök és dolgozom, s ahol akkor is – mint általában szoktam – ültem és dolgoztam. De egy pillanatra sem bántott, hogy megzavar, hisz oly régen járt nálam, és oly sokáig volt beteg. Sőt hirtelen nagyon megörült nekik. „Tomi! De jól nézel ki!” Mosolygott, egy kicsit büszkén is, hogy így összeszedte magát. Én is ránevettem – már-már cinkosan –, hogy ilyen nagy bajt is sikerült megúsznia.

Oly valóságos volt az egész, mintha nem is álmodnék. Még ébredés után is őriztem a melegét. Sajnos, nem sokáig. Épp ezután kezdtek jönni róla a minden addiginál rosszabb hírek, hogy már csak hetei vannak hátra. Aztán a hetekből is csak egy-két nap lett.

Hazudnak az álmok, tudom. Most még inkább tudom. De mert úgy levert a gyász, hogy naponta itt rajzanak körülöttem hajdani közös gyerekkorunk színhelyei és jelenetei, ettől csak még inkább kísért, akaratlanul is az a másik álom, amelybe mi, egykori hét testvér is maradéktalanul beleférünk.

Nekünk jogunk volt nemcsak világra jönni, hanem igazán gyereknek lenni is. Nem mindenki mondhatja el ezt magáról, aki akkoriban született Magyarországon, a tízes, húszas években. Vagy akár a harmincasokban. Mi bizonyos fokig kivételezettek voltunk, még anyagiilag is (ha apánk papi jövedelme nem volt is olyan sok ennyiünkre). S még inkább lelkileg-szellemileg. Olyan felszabadult légkörben éltünk és nőttünk, mint kevés akkori gyerek. Hozzájárult ehhez, hogy sokan voltunk nemcsak testvérek, hanem unokatestvérek is: apai ágról huszonhárman, anyairól tizennégyen. Ennyien már ismerősök, barátok nélkül is vígan bandázhattunk, kedvünkre játszhattunk. De csapódtak hozzánk ismerősök, barátok is. Mindennap jutott rá néhány óra hossza – iskolaévben is –, hogy közös mulatságainkban csak a magunkéi legyünk. Tér is volt hozzá elég: hol a mi udvarunk, hol nagyanyánké, a Bakér-parti nádas, aztán a pince, a padlás, az ilyen-olyan zugok. Könnyű volt eltűnnünk a figyelő felnőtt szemek elől. De ha láttak is a nagyok, ritkán szóltak ránk. Örültek, hogy ilyen jól megvagyunk egymással.

Bár akadtak köztünk a többiek elől el-elhúzódnók is. Tomi bátyám töprengő természetű gyerek lévén, s magam úgyszintén, szerettünk olykor félrevonulni, olvasgatni – könyvünk rengeteg volt –, ábrándozni, fejünket törni, fűzfasípot, tökdudát csinálni, vízipuskát, magánjárót, gumimotoros repülőgépet és egyébeket szerkeszteni zavar-talanul, a többiektől nem háborgatottan. Erre is megvolt a jogunk, a terünk.

Tilalomfákat mi is ismertünk. Apánk néha – nagynéha – nyakunk közé is csapott. De ő sem volt valamiféle rettegett szülői hatalom gyakorlója a szemünkben. A pusztá nézése, sötét sámánszeme sokkal inkább ébresztgette bennünk a törekvést a jóra, s talán még inkább az, hogy ő maga is gyakran szegődött játszótársunkul. A kártyázást a legártatlanabb formáiban is tiltotta (kártyáztunk azért titokban), sakkozni viszont ő maga tanított, s adta hol a királynő, hol az egy

bástya, két bástya előnyt, hogy eséllyel játszhashunk ellene. Ő maga is talált ki társasjátékokat, de mindig olyanokat, amelyekben nem a szerencse számított, hanem az ész, a figyelem, a jó stratégia. Sokszor sikerült nyelvi vagy matematikai játékokra is rákapatnia, sőt az ilyesmikből versenyeket is rendezett, s díjazta a győzteseket. Verseket is olvasott, mondott, idézett – főleg Arany Jánoséit –, s ebben anyánk is követte: még evés közben is gyakran kötötte le így a figyelmünket, hogy elnyúló szánkba be-becsempészhessen egy falatot. Ő énekelt is velünk sokat, s a szőlőbe is ki-kivitt magával – majd egy óra oda, ugyanannyi vissza –, és eközben is folyton beszélgettünk. Sohasem volt hallgass a nevünk. Úgy is mondhatnám: a nagytársadalom ridegebb világán belül nekünk megadatott, hogy egy gyermekjogú kistársadalomban éljünk és nőjünk, és tarisznyalkodjunk fel sorsunk további évtizedeire.

Egészen nem különülhettünk el, persze. Voltak konfliktusaink, kivált az iskolában: úgy látszik, néha túl sokat megengedtünk magunknak. Egyik tanárunkat különösen irritáltuk. Hogy heten vagyunk, mint a gonoszok, azt mások is örömet elemlegették, nem minden él nélkül, mégis inkább játékosan. Az ő hangjában azonban indulat zengett. „Papfi – gazfi!” – tört ki néha, s életem legkiadósabb, örökké emlékezetes nyaklevesét is tőle kaptam.

De ezek csak olyan külső súrlódások voltak, viszonylag könnyen elviselhetők, mert a mi külön kis világunk belső törvényeit nem felejtettük.

Azokat nem fenyegette semmi sem, míg ki nem nőttünk belőlük, s neki nem láttunk, hogy mi is megteremtsük magunk körül a szabadság gyermekjogú világát. Ebben már nemcsak a szülői ház élményei vezéreltek, hanem Karácsony Sándor tanai is a gyermekszerűségről (“A gyermek nem miniatűr felnőtt”); a gyermeki autonómiáról; a közvetlen nevelői ráhatás képtelenségéről és a közösség által való nevelődés egyedül lehetséges voltáról; a fejlődéslélektanról és sok

egyéből, amelyek mind egybevágtak a mi addigi tapasztalatainkkal, s filozófiai-pedagógiai megfogalmazását adták többé-kevésbé ösztönös eszményeinknek.

1945 után egy ideig még úgy látszott: az addigi idők társadalmi rendjének összeomlása, gyökeres átalakulása talán kedvez az általunk – és még sokak által – vállalt pedagógiai programnak. De aztán jött a széllal szemben való küszködés hosszú időszaka, amelyben kik elsodoródtak, kik elreménytelenedtek, kik a maguk kínján értek el annyit, amennyit elérhettek.

Nagyjából az is kiderült közben, mi mindenben tévedtünk. Mert persze hogy tévedtünk. Voltak elfogultságaink, még ostobaságaink is. De a korrigálás is könnyebb lett volna, ha a külső körülmények kevésbé szorongatóak.

Kiderült azonban az is, hogy jóval többen vagyunk, mint eleinte hittük. Meglepően sokan vannak körülöttünk-mellettünk, akik más bolyokból, más hitekből, más tanokból kiindulva hasonló törekvéseket táplálnak: barátaink és fegyvertársaink.

Ez az, ami ma is vigasztal és reményt ad a jövőre, holott életünk jó része a szélmalomharcokkal telt el, sőt gyakran a pusztá létért való küzdelemmel. Ahogy másoké is bőven, annyi jobb sorsra érdemes tehetségé, teremtető szellemé.

Gazdag ország ez. Soha nem fogy ki a pazarolnivalóból.

De hogy milyen is volna hát egy gyermekjogú társadalom? Elmondhatnám róla az álmaimat, de ezek után minek? Aki nem képes hasonló álmokat szőni, úgysem érti meg.

Első számú törvénye azonban alighanem az lenne, hogy minden anyának joga van az anyagi elnyomorodás veszedelme nélkül világra hoznia szíve szerint vállalt gyerekeit. Ezt még az alkotmányba is bevenném. S mellé még azt is: minden megszületettnek joga van, hogy egészséges körülmények között, gyermekmódra élve, optimálisan fejlődjék.

Ez a két alapvető jog ma még csak igen korlátozottan érvényesül

nálunk. Se törvényekkel, se társadalmi törekvésekkel nincs kellőképpen szavatolva.

Más országokban jobban szavatolva van? – kérdezheti bárki, és méltán.

Van, ahol jobban, van, ahol ennyire sem. Az összehasonlítás mind a két esetben hasznos lehet. Csak az a tévhit nem, hogy nálunk a gyermeki jogok körül minden rendben van.

Seregestül hozhatnám a példákat a különféle súlyos sérelmekről, de nem teszem. Karácsony szent ünnepén ne szítsunk dühöket, s különösen ne egy olyan országban, ahol sokan hajlamosak, sajnos, kik a gyerekpárti, kik a gyerekellenes ingerültségre.

Ünnepeljünk inkább békességben. Megszületett a Gyermeke. Natus est. Örüljete és örvendezzete.

Ha nem lesztek olyanok...

*Bizony, mondom nektek: ha nem változtok meg,
s nem lesztek olyanok, mint a gyerekek,
nem mentek be a mennyek országába.
Aki tehát megalázza magát, mint ez a gyerek,
az lesz a legnagyobb a mennyek országában.*

Máté 18,3-4

Milyenek legyünk? Talán gyermetegek?

Aki felnőtt létére gyerekhez illően – gyerekesen, gyermekdeden – viselkedik, az infantil. Ez lett volna Jézus számára? Aligha. Akkor viszont micsoda? Miben kellene megváltoznunk és a gyerekekhez hasonlóvá lennünk, hogy ne legyen olcsó infantilizmus?

Nyilván olyasféle paradoxonról van itt szó, mint amikor az újjászületésről beszélt Jézus Nikodémusnak, szintén az Isten országába

való bejutás feltételeként. „Bizony, bizony mondom neked: aki nem születik újjá, nem láthatja meg az Isten országát.” – A mi szánkban az újjászületés már közhellyé vált: vallási fogalomtárunk elfogadott, sőt megszokott fordulatává. Nikodémus még csodálkozott: Hogy szület-het valaki, amikor már öreg? Csak nem térhet vissza anyja méhébe azért, hogy újra szülessék?

A gyermekké válásból – hogy, hogy nem – sohasem lett közkeletű fogalom. Talán azért sem, mert nem volt rá szükség: az újjászületésbe ez is beleértődött. Éspedig teljes joggal, hiszen a szóban forgó két paradoxon szinte egybevág.

A lényeg: felnőtt emberi lényünk olyan átalakulása, amely mintegy isteni természetet olt belénk, vagy más szóval: részesévé tesz – már itt a földön – Isten országának. Csakhogy ez a metamorfózis: életünk nagy misztériuma. Bajos beszélni róla. Megérteni még nehezebb – valójában nem is lehet. Legjobban mégis egy-egy paradoxon sejtethet meg belőle valamit, épp a maga belső ellentmondásosságával, vagy ha úgy tetszik: abszurditásával. Öregén újjászületni – igaza volt Nikodémusnak – nem lehet. És mégis szükséges – mondja Jézus. Isten országát más nem láthatja meg, csak a „visszagyerékültek”, az újjászületettek.

Nem ismételhetjük elégszer: misztériumról van szó. Jézus hasonlati mégis azt sugallják, hogy valami sejtelmünk csak lehet arról, ami a maga teljességében merőben érthetetlen. Ezért beszélhetünk – habár dadogva – a felnőtt lényünkben feltámadó gyermeklélekről.

„...ha nem változtok meg, s nem lesztek olyanok, mint a gyerekek...” – mondja Jézus, s az általa odaintett gyerek már ott is áll a tanítványok körében mint eleven példa, láthatóan, megfigyelhetően. Ott áll ma is előttünk más (gyerekek) képében – mégsem igen tudjuk, mit is kellene magunkévá tennünk természetéből, tulajdonságaiból.

Hadd kockáztassam meg: külső követelményként semmit sem. Hiszen még azzal az egy tulajdonsággal is alig tudunk mit kezdeni, amelyet külön megemlít Jézus, vagyis a gyermeki alázatossággal. A

gyerekekből ugyanis egyszerűen hiányzik a mi fogalmaink szerinti alázat. Ha engednek is nekünk, nem alázatosságból teszik. Az, hogy mi felnőttek vagyunk, ők pedig „csak” gyerekek: nem önérzeti kérdés számukra. Ezt elfogadniuk, respektálniuk nem megalázkodás, főleg kicsi korukban nem. De valójában később sem, amikor már lázadnak a szülői mindenhatóság ellen; ahogy egymással is folyvást vetekednek, huzakodnak, versengenek. Vesztesként sem alázzák meg azonban magukat, legfeljebb elfogadják az erősebbet erősebbnek. „Okos enged, szamárral szenved” – ez nem az alázat szava, csak a józan alkalmazkodásé. Gazsulálnak, ha gazsulálniuk kell, de aztán jön az újabb kísérlet, a századik, az ezredik: kényszerű belső készítés hajtja őket, hogy mindig újra próbára tegyék akaratukat, erejüket. Vannak persze vadabb és szelídebb természetű gyerekek, de még a leszelídebbjére is áll, hogy ez a megújuló tréning elengedhetetlenül szükséges testük-lelkük egészséges fejlődéséhez.

Másrészt az is igaz, hogy amíg gyerek a gyerek – vagyis amíg nem lépett be a serdülőkorba –, tökéletesen természetes számára a maga nem felnőtt állapota. Játékainak és ábrándjainak felnőtt szerepeit is mindig gyerekként éli meg. Nincsenek identitászavarai. Pontosan tudja, hol ér véget a valóság világa, s hol kezdődik képzelete. Elfogadja, hogy van egy felsőbb szféra – titokzatos és hatalmas –, amelyet ő figyelhet, leshet, utánozhat, de igazából se ki nem ismerhet, se meg nem hódíthat. A felnőttek – felnőttek. Ő gyerek.

Mai fogalmaink szerint aligha nevezhetjük ezt alázatnak. De a jézusi kor és társadalmi kör fogalmai mások voltak. A tanítványok nyilván megértették: Jézus egy felsőbb, isteni szféra gyermeki lélekkel való elfogadásáról beszél. Arról tehát, hogyan lehetnek felnőtt létükre a mennyei Atya gyermekei.

Ennyit talán mi is értünk. De érthetünk-e egy kicsivel többet? Ehhez mintegy alá kell szállnunk gyermeki múltunk mélységeibe. Jobban meg kell ismernünk a serdülőkor idején elsüllyedt – és jórészt

el is feledett – hajdani énünket. Minden felnőttben ott él ugyanis az egykori gyerek. Nem tűnt el, nem halt meg, ha „benőttük” is, ahogy a fák is benövik – évgyűrűről évgyűrűre – fiatalabb önmagukat, s őrzik, míg ki nem dőlnek, el nem pusztulnak.

Nekünk természetesen nincsenek évgyűrűink. Mi másképp őrizzük hajdani zsenge mivoltunkat. De valahogy mégis őrizzük, mindhalálig. Akkor is, ha nem tudunk róla. Akkor is, ha nem akarunk tudni róla. Aki valaha voltunk – csecsemő, kisgyerek, nagygyerek, serdülő, fiatal – az ott lakik bennünk. Részbén, nagyon töredékesen, az emlékeinkben is, de sokkal inkább lelkünk tudattalan mélyrétegeiben.

Nem vagyunk többé gyerekek. De egy kicsit azok is vagyunk. Sőt, titkos vágyainkkal, amelyeket gyakran mi magunk sem értünk, nagyon is szeretnénk azok lenni: visszatérni mintegy anyánk ölébe, apánk karjába, a kisgyerekkor melegébe, biztonságába, elveszített paradicsomába.

A huszadik század lélektana sok mindent kibogozott már bensőnk efféle rejtelméből. Ezek közül a legfontosabb: a kisgyerekek és a szülők igen erős egymáshoz kötöttsége. Az egy-két éves kicsik létezni sem tudnának szüleiknek – vagy az ő szerepüket többé-kevésbé betöltő más felnőtteknek – oltalma és gondoskodása nélkül. De ugyanyilyen nagy szükségük van ebben a korai életkorban a köztük és szüleik között szövődő szoros érzelmi szálakra is. Ez természetesen átmeneti állapot. A magzat az anyaméhből indul, a teljes védettség és ellátottság helyzetéből, s egyúttal a teljes függőségből. A már megszületett gyerekek azonban idővel el kell jutnia a társadalomban önállóan is boldoguló, autonóm felnőtt létig. Az emberré válásnak ez a folyamata hosszú évekbe kerül, s bőven tarkítják – főleg a serdülőkorban, de már előtte is – kisebb-nagyobb konfliktusok. Az első néhány év azonban többnyire még életünk Édenkertje, amelyből csak később űzünk ki. Nem mintha a két-három-négy éves – vagy akár még kisebb – gyerek ne ismerne fájdalmakat, csalódásokat, félelmet, ne tapasztal-

talná napról napra a környező emberi és nem emberi világ sokféle veszedelmét, valóságos és megszemélyesített rosszsindulatát. Gyakran még a saját szüleinek a türelmetlenségét, ingerültségét, haragját, sőt dühét is. Alapérzése szerencsére mégis majdnem mindig az, hogy őt a szülei szeretik. Mosolyognak rá. Örülnek neki. Csókolgatják, simogatják, magukhoz ölelik-szorítják. Óvják, védik, táplálják, mindennel ellátják. Nem hagyják a maga bajára, ismeretlen, idegen hatalmak kényére-kedvére. Bízhat bennük, mert erősek, és mert nagyon fontos nekik, hogy őt baj ne érje. Bármilyen fenyegetné, önállók mindig otthonra lel. Rendíthetetlen biztonságra.

Az alig egy-két éves kisgyerekeknek hallatlanul fontos ez a szüleire való hagyatkozás, ez a teljes biztonságérzet. Akit idő előtt megfosztanak tőle, az egész életére ennek a lelki rokkantja lehet. Akinek viszont megadatik, hogy jól kezdje az életét: holtig szóló útravalóval indulhat neki a jövőnek.

Idézzünk magunk elé néhány képet! Az egyikben még szopik a pici. Fél kezét anyja mellére teszi. Elmerülten, teljes odaadással szívja a tejet. Nem tekinget semerre. Megszűnt számára a környező világ. – Ennek ellenképét József Attila rajzolta meg *Iszonyat* című versében. Nem részletezem, mert sokan ismerik. Elég most annyi: egy kislány gyötri a rábízott csecsemőt, aki ma itt nem mehet játszani. Azzal szórakozik, hogy akarattal bőgeti, ríkatja. Élvezi, hogy magánkívül üvölt kínjában, amikor mindig újra kirántja szájából a tejesüveg édes, tápláló cucliját.

Egy másik képen egy karonülő gyereket dobál a levegőbe az apja. Az nagyokat kacag. Nem ismer félelmet. Tudja, hogy vigyáz rá apja, nem ejti le. Maradék-talan bizalom él benne. – Az ellenkép: este van, a szülők álmosak. A kicsi gyerekeknek valami baja lehet. Anyja csitítani, nyugtatni próbálja, hiába. Visszafekteti. A gyerek már nem is üvölt, hanem vonít, éles, szinte sikoltó hangon. Apja nem bírja. Előbb ráordít, aztán felkapja, megrázza teljes erejéből. Már az asszony is ott

sikoltozik, próbálja elvenni tőle a gyereket. A férfi dühében levágja az ágyba a kicsit...

Az ellenképek, szerencsére, nem átlagosak. Inkább csak kivételekre utalnak. A kicsi gyerek eredendő érzése, fogadjuk el, majdnem mindig az, hogy szülei, nagyszülei, idősebb testvérei stb. neki jót akarnak. Van mitől, van kitől félnie, de ők nem félelmetesek. Nyugodtan rájuk bízhatja magát, kivált apjára-anyjára, legfőbb éltetőire, védelmezőire.

S ha kicsi korunkban megvolt bennünk ez az érzés – vagy akár csak a heves vágyakozás – az ilyesféle teljes biztonság után, felnőtt korunkra is meg kellett hogy maradjon belőle valami, bárha nagyon mélyen, többnyire magunk elől is elrejtve: életünk ritka perceiben felsejlő sóvárgásként az elveszített Édenkert után. Egészen nem tűnhetett el, amiképpen az a gyerek sem, aki valaha voltunk.

Ilyesmiről van tehát szó Jézus tanításában: kicsi gyerek korunk apánk-anyánk iránt érzett maradéktalan hitéhez, bizalmához kell felnőtt fejjel visszatérnünk. Akkori rájuk hagyatkozásunkhoz, kölcsönös szeretetünkhöz. Gyerekké kell lennünk ismét Jézus országáért, de nem földi szüleink gyerekévé immár, hanem a mennyei Atyáé. Ez nem infantilizmus. Minél gyerekebb lesz így valaki, annál nagyobb lesz, mondhatnánk, annál felnőttebb az Isten országának mértéke szerint. Ahogy Pál apostol mondja: „Gyerekkorban úgy beszéltem, mint gyerek, úgy gondolkoztam, mint gyerek. De amikor elértem a férfikort, elhagytam a gyerekességeket.”

A gyerekes beszéd, a gyerekes viselkedés, gondolkodás senkit sem üdvözít. Annál inkább a gyermeki hittel, bizalommal való kötődés a Nagy Családhoz, ahol mindnyájan egy Atya fiai-lányai vagyunk.

Az Ószövetség mindenható, félelmetes Úrként ismerte Istent. Jézus ellenben mindvégig Atyaként, mennyei Atyaként, mintegy családfőként emlegette, akihez mint édes gyermeke közeledhet az ember, s nyugodt lélekkel kérheti tőle, amire csak szüksége van. Sőt kéretlenül is számíthat szüntelen gondviselésére.

Az ég és föld hatalmas, rettegett Ura elsősorban hűséget kívánt a maga népétől, s kegyetlenül megtorolt minden elpártolást, akárcsak a kisebb-nagyobb ókori királyságok, birodalmak korlátlan uralkodói. Jézus példázataiban is megjelenik egy-egy király, vagy más földi hatalmasság, akinek a személye, szerepe Isten szuverén uraságára utal. Az evangéliumok mégis inkább a szerető Atyáról szólnak, aki még tékozló fiainak is kész megbocsátani, de tőlük ő is szeretetet vár, irgalmat és megbocsátást.

Időközben nem Isten változott meg. Sokkal inkább az ember istenképe, amely természetesen mindig csak homályos és bizonytalan lehet, Jézus földi léte óta mégis jóval kevésbé az. Ha pedig Atyjának fogadja el Istent az ember, ahogy Ő hirdette, akkor csak gyermekként fordulhat feléje: „Bizony mondom nektek: ha nem változtok meg, s nem lesztek olyanok, mint a gyerekek, nem mentek be a mennyek országába.”

Gondolatok a családpedagógiáról

A gyerekeket be lehet ültetni az iskolapadba, és oktatni-nevelni napról napra, évekhozzát. De hogy lehet nevelni a családokat?

A családok persze családtagokból állnak. Többnyire szülőkből, gyerekekből, de olykor nagymamából, nagypapából, nagynéniből, nagybácsiból, sőt esetleg még dédikéből is. Őket neveljük külön-külön, egyénileg? Netán még a drága jó öreg dédikét is, ha nem volna elég jólnevelt, és mondjuk, örökös zsémbeléssel, zsörtölődéssel nyűné a fiatalabb családtagok idegeit?

Bocsánat ezért a rossz tréfáért, de ha már családpedagógiáról beszélünk, csakugyan tudnunk kell, hogy kiket akarunk nevelni és mire és hogyan. Sőt lehetőleg azt is, hogy miért.

A miértre a legegyszerűbb a válasz. Baj van a családokkal. Nagyon

sok családdal baj van. Inगतagok, törekenyek, bomlékonyak, belső feszültségek szaggtatják őket, némelyikben már-már pokol az élet. De ha végül valóban szétszakadnak, az ezzel járó másféle poklok sem sokkal elviselhetőbbek. Jó volna tehát megelőznünk a szülők meg nem értésének, kölcsönös kiábrándulásának, ingerültségének, egymás gyöttrésének, megalázásának, féltékenységi és egyéb jeleneinek az eskalációját, s beavatnunk őket – amíg nem késő – az emberi együttélés tudományának titkaiba.

Ez ugyanis a legfőbb, a legfontosabb tudomány ezen a világon: hogyan lehet szépen, harmonikusan élni; tartós békességben, szeretetben együttélni.

Csak az a baj, hogy ez nem matematika. Nem elég hozzá a pusztaráció, mint mondjuk, Püthagorasz vagy Héron tételéhez. Mert sokan sejtik, sőt tudják, hogyan is kellene élniük és együttélniük, de egyszerűen képtelenek rá. Ehhez ugyanis kevés a józan ész, nem szólva arról, hogy a házastársi háborúságban idővel a józan ész is könnyen elvész.

Mit tehet akkor a családpedagógia? Mit tehetnek – ha vannak, ha lesznek – a másokon segíteni kívánó, a nagyobb bajokat megelőzni igyekvő, hivatásos családpedagógusok?

Ne siessük el a választ. Folytassuk inkább a diagnózist.

A mai családok sebezhetősége, bomlékonysága közismert tény, bár maga is követelmény. A szociológusok betéve tudják és sorolják az okokat: a társadalom egykori túlnyomó többségét kitevő parasztcsaládok először is termelői kisközösségek voltak, szigorúan meghatározott személyes feladatokkal és szerepkörökkel és minden egyéb kiterjedő szokásrenddel. Azután: be voltak ágyazva a többé-kevésbé még zárt – tehát szintén ezernyi íratlan szabályhoz igazodó – falusi-mezővárosi társadalomba, amelynek ezer szeme is volt és ezer szája is: mindent észrevett és mindent megszólt, ami eltért a kötelezőnek elfogadott normáktól. Aki már vitt haza tojást a piacról, az tudja, hogy

a tojástartó híján zacskóba rakott tíz-húsz tojásból milyen könnyen megroppannak útközben, különösen a gyengébb héjúak. Nos hát, a mai családok épp ilyenek, főleg a nagyvárosiak: nincs óvó, védő közegük, megtartó környezetük, de héjuk is vékony, roppanékony. Ezek már inkább csak fogyasztói kisközösségek (hacsak a hétvégi kertben végzett közös munkát nem számítjuk); felnőtt tagjaik életének a súlypontja rég áthelyeződött a családból a munkahelyre. Az ott elérhető teljesítmény, siker, előmenetel, fizetés vált a legfontosabbá a számukra – meg igen gyakran az ottani szerelmi-baráti-szesztestvéri kapcsolatok is, természetesen a családi közösség rovására.

Sőt, gyerünk tovább. Nemcsak az említett külső körülmények változtak meg, hanem – kisebb vagy nagyobb mértékben – a modern fogyasztói társadalmak tagjainak a belső énje, életfelfogása, értékrendje is, méghozzá egyértelműen az atomizálódás, az individualizálódás irányában. Ez pedig öreg hiba. A családok ugyanis a társadalomnak nem atomjai, hanem molekulái, amelyekben több atomot, több egyént – felnőttet, gyereket – köt össze sajátos kapcsolat, és ez segít kohéziót teremteni a családon túli társadalomban is. Ahogy a testünket is az tartja össze – vagy ezt az asztalt, vagy ezt az épületet –, hogy molekulák sokaságából áll és nem egyes atomokból. Az atomizálódás, az individualizálódás roncsolja a családot, de rombolja a társadalmat is, mert kivonja belőle a kölcsönös szolidaritás kötőanyagát, s odáig juttatja el az embert – kimondva vagy kimondatlanul, hogy egy életem van, az az enyém. Senki másé az égegyvilágon, csak az enyém, csak az enyém, se férjé, se feleségé, se gyereké, se baráté, se bármiféle más embertársé, engem senki más nem érdekel, nem izgat, csak az én édes egymagam. Fájjon mindenki sajátmagának, én nem törődöm vele, az ő baja, ha fáj valamije; hagyjon békében, nekem ne sírjon, semmi közöm hozzá, az ő baja, nem az enyém.

Logikus magatartás ez egy individualizálódott társadalomban. Még úgy is veheti valaki, mint az emberi szabadságjogok maximális kitel-

jesedését, ha azt tekintjük a szabadság tetejének, hogy nem vagyunk senkiéi és nekünk sincsen senkink sem. Többnyire persze mégis van, kinek férje, kinek felesége, többnyire gyereke is, csak nem tud normálisan, harmonikusan együtt élni vele, mert az ehhez szükséges lelki képességeit a modernnek mondott mai társadalom tikasztó légkörében már jórészt elvesztette. Soha ilyen aktuális nem volt még a jézusi mondás, amikor teli vagyunk a korszerű technika vívmányaival: „Mit ér az embernek, ha az egész világot megnyeri is, de az ő lelkében kárt vall?”

Van-e segítség? Van-e gyógyulás?

Ezt többnyire a pszichiáterektől szokták megkérdezni, akikhez rengeteg lelki roncs kerül: a társtalanság, a maguknak valóság, a magukba gabalyodottság, vagy az elveszített külső-belső küzdelmek szerencsétlen áldozatai. De nekünk nem árt már jóval előbb megkérdeznünk: nincs-e mód a megelőzésre: olyan társadalmi folyamatok megindítására, ill. felerősítésére, amelyek fékezhetik, lassíthatják – ha meg nem is szüntethetik – a jelenlegi lélek- és családbomlást?

Most térhetünk vissza oda, ahonnét elég messzire elkalandoztunk: kiket is akarunk nevelni, mire és hogyan?

A kiketre két válasz lehetséges: az önálló családi életre még csak készülöket és a már családot alapítottakat. Más szóval: a növekvő gyerekeket, cseperedő fiatalokat, illetve a már felnőtteket. Még másabb szóval: az iskolák útján még elérhetőket, az iskolai oktatásból-nevelésből már kikopottakat.

A mire neveljünk kérdésére, mondhatni, már feleltünk is, bár egyelőre elég sommásan: az élet tudományára. Arra a mindennél fontosabb emberi képességre, hogy szépen, harmonikusan tudjunk élni, és nagyobb feszültségek, robbanások, kölcsönös roncsolások nélkül tudjunk együtt élni.

De hogyan lehet ezt a tiszteletreméltó, bölcs törekvést a minden napok aprópénzére váltani? Megelőzni – vagy ha kell, elsimítani –

legalább a nagyobb, a pusztítóbb családi konfliktusokat? Elviselni, kamatostul vissza nem adni a bántásokat? De magunkba sem fojtani a nekünk okozott fájdalmakat, s hosszú feketelistákon őrizgetni a lelkünk mélyén? Ellenkezőleg: lassacskán elérni, hogy a múltó évek egymásba gyökereztessek az életünket, testünket-lelkünket? Hogy a te és a mi néha már fontosabb legyen a számunkra, mint az én? Hogy legalább annyira keressük a mieink javát, örömét, mint a magunkét?

Nyilvánvaló, hogy minderre nincs recept. De van azért egy legeslegfontosabb lecke, amelyet jó lenne megtanulnunk, magunkévá tennünk: nem vagyunk egyformák. Nem vagyunk és nem is leszünk soha. Egymásba gyökerezhetünk – férjek-feleségek, apák-anyák –, sugározhat rólunk a lelkünk mélyéig egymásra talált emberek boldogsága, szeretete: akkor is megmaradunk férfinak és nőnek, vagyis alapvetően bármilyennek, különbözőnek. Egy normális férfinak soha nem lesz női természete, sem megfordítva, ahogyan a kutyából sem lesz szalonna és a szalonnából sem lesz kutya.

Akkor pedig jobb, ha tudomásul vesszük, hogy egy házasságban mind a két félnek igaza lehet. Mert az igazságok ritkán emberfölöttiek.

Az ilyen külön igazságokból szerencsére gyakran nő ki közös igazság is. Egy férfi és egy nő természetadta különbözőségéből pedig őket egyetlen egyéniségben, harmonikus, új emberi lényben összeolvasztó gyerekek.

De még ez sem teremt egyszer s mindenkorra nyugalmi állapotot. Hisz nem vagyunk egyformák. Soha nem is leszünk azok.

Nem tudom, észrevette-e a kedves olvasó, hogy már jó ideje a hogyannál tartunk? Igaz, hogy nem a nevelés, hanem a nevelődés hogyanjánál, de ez a helyes, abból az egyszerű tényből kifolyólag, hogy csak az utóbbi lehetséges. A családpedagógia sem törekedhet másra, mint a nevelődés feltételeinek a javítására.

Bármennyi gond van a családokkal és a családok körül, ezeknek a társadalmi kisközösségeknek a nevelőereje, nevelő hatása ma is pó-

tolthatatlanul fontos. Éspedig nemcsak a gyerekek, hanem a szülők nevelődésére gyakorolt hatása is.

A családban ugyanis nemcsak a magunk életét éljük, hanem egymásét is. Külön életünk is van, de van közös is, ami többet jelent, mint pusztá együttlétet. Ezerféle érzés, hangulat, élmény, emlék, közös szójárás, gesztus stb. köt össze, tesz eleven közösséggé, de legfőképpen: az az állandó figyelem, amellyel egymás felé fordulunk, egymás életében osztozunk.

Ennek a kölcsönös figyelemnek van a családban a legnagyobb nevelőereje. A szülőkre éppúgy, mint a gyerekekre. Akik netán nem képesek erre; akik nem tudják az életüket másokkal megosztai, valakihez, valakikhez szorosan, igazán hozzátartozni, azokat korunk legveszélyesebb, legáltalánosabb lelki betegsége gyötri: a süket közöny, a belső magány, vagyis az, hogy önmaguknak a rabjai.

Ez ellen viszont a legjobb orvosság épp a család. Csak élni kell vele. Ami azt jelenti persze, hogy vállalni a terheit is.

A szülői szeretetről már sokan elmondták, sőt elzengették a magukét. De van ennek az ősi nagy érzésnek egy olyan összetevője is, amelyről kevesebb szó esik, hogy tudniillik a gyerekekkel – és főleg a kicsigyerekekkel – való törődés, foglalkozás hogyan tanítja a szülőket önbecsülésre, önbizalomra, a saját fontosságuk tudatára.

Tudom, hogy ez egy kicsit furcsán hangzik, de ne legyünk álszenetek. Az életben igenis nagyon fontos, hogy tartsuk magunkat valami-re. Hogy érezzük a saját pótolhatatlanságunkat, nélkülözhetetlenségünket. Igen, ez is benne van a szülői szeretetben, és jó, hogy benne van, mert minden egészséges emberi szeretet, kár volna tagadnunk, önszeretet is egyben. Aki szeretni tud, az nemcsak valakié lesz, hanem valakivé is: jelentős személyiséggé mások életében.

Szándékosan időztem ennyit a család nevelő hatásánál, szerepénél. A tágabb értelemben vett családpedagógiába ugyanis ez is beletartozik. Olyan értelemben is, hogy legfőképpen ott folyik a felnövekvő,

újabb nemzedékek felkészítése az ő majdani önálló, felelős családi életére.

Mindenekelőtt az a család, amelyben felnőnek, adja nekik is a mintát, plántálja beléjük a maga értékrendjét, alakítja ki bennük a közösségi élet alapvető reflexeit.

Ellentétben az elmúlt idők sok káros nézetével, hamis illúziójával – és a családból kiszakított vagy kiesett gyerekek tízezreit meggyötörő gyakorlatával – ki kell végre mondanunk: semmiféle intézet nem helyettesítheti, nem pótolhatja a családot. Nem pótolhatja – hogy ad abszurdum vigyem a gondolatot – még a legveszélyeztetettebb, legzüllöttebb családot, a legnegatívabb életmintát, értékrendet adó családi közösséget sem, feltéve, hogy az még egyáltalán emberi közösségnek mondható. Az ilyen családokból is csak végszükség – például életveszély – esetén szabad kiszakítani a gyerekeket, de akkor sem vinni intézetbe, legfeljebb egy másik családba, erre érdemes és alkalmas nevelőszülőkhöz. A tartós intézeti gondozás a jövőben legeslegfeljebb egészségügyi, ill. fogyatékosági kényszerűségből jöhet számításba.

De térjünk vissza a családban növekvő gyerekekre, hiszen hál’Istennek mégiscsak ők vannak a legtöbben. Kaphatnak-e ők olyan családban kívülről jövő hatásokat is, amelyek révén, ha eljön az ideje, jobb szülők válhatnak belőlük?

A családból hozott szellemi töltés hiányát is irgalmatlan nehéz pótolni – ezt minden pedagógus tudja –, az erkölcsi töltés hiányát pedig még nehezebb. Nem szólva arról a paradoxonról, hogy családon kívüli közegben kellene családon belüli közösségi életre nevelni.

A helyzet mégsem reménytelen. Csak nem a családtant kell bevezetni az iskolákba mint újabb tantárgyat. Ennek csakugyan nincs értelme. Serdületlen gyerekeknek még korai lenne családtani fejtágítót tartanunk. A serdülők viszont – koruknál fogva – a családtagadás, a kiszakadás, a menekülés, a lázadás permanens lelkiállapotában

élnék, s aligha akaródnak nekik az általuk alapítandó jövőendő család problémáiban elmélyedni, mikor ezer más – számukra sokkal aktuálisabb – téma érdekli őket. Így például a meglévő családjukkal támadt konfliktusaik. Apropos legfeljebb ezek adhatnak, hogy felvessünk s velük együtt megtárgyaljunk bizonyos, őket is mélyen érintő és érdeklő kérdéseket, ahogyan erre – bevallom – magam is kísérletet tettem Tisztelt családom, -od, -ja című könyvemben.

Ha valamiféle elvont családtant nemigen érdemes is okítani nekik, olyan javakkal biztos, hogy nem árt feltarisznyáznunk őket, amelyek hasznukra válhatnak majdani családi életükben, születendő gyerekeik nevelésében. Ezek erkölcsi javak is lehetnek természetesen – közvetítse bár őket az iskola, az egyház, vagy valamilyen mozgalom, például a cserkészet. De hasonlóan fontosak a kulturális javak, hiszen a családok – az évszázados népi hagyományok fokozatos megszakadásával – e tekintetben is nagyon kiüresedtek. Holott együtt játszani, dalolni, verseket, mondókákat, nyelvtörőket, találós kérdéseket, tréfás történeteket, tündér- és egyéb meséket mondani, vagy bármit varrni, fűzni-faragni, papírt hajtogatni, egy-egy tenyérnyi kertet túrni, s bele retket, hagymát vagy babot vetni és így tovább: mind ezerszer hasznosabb a családi élet, az egészséges családi légkör szempontjából, mint ülni a tévé előtt, és bámulni és bámulni és bámulni magunktehetetlenül, és néha izgulni és néha felröhögni, ezzel jutva el az egészséges aktivitás lehetséges maximumáig. A többitől ugyanis már eleve megfosztattunk.

A kulturális javak fogalmát, s ezen belül a családpedagógiáét, mint látható, én igen táغان értem. És nagyon szeretném persze, ha minden kedves olvasóm így értené.

Oly jó másokért – a mieinkért – feltöltekeznünk! Bennük lelnünk meg a magunk gazdagságát; boldogságukban a boldogságát! Áldhatja sorsát, akit a családja megtanított erre a tudományra.

Utóhang

Magamról tudom: nemigen fogok bele egy könyv olvasásába, míg végig nem nézem a tartalomjegyzékét. Akkor meg már az efféle utólagos megjegyzéseken is megakad a szemem. Gondolom, olvasóim jó része is így van vele. Őnekik tehát még nem késő azt ajánlanom: falatonként kóstolgassák inkább ezt a könyvet, semhogy egy-két nap alatt legyűrjék a torkukon. Kitettem itt-ott az évszámot: már ebből is kitetszik, hogy maga a könyv is hosszú idő alatt íródott. Az Egy év, egy nyár fejezet darabjait például jórészt a 70-es évek derekán kéthetente elhangzott, Kézenfogva c. rádióműsorom anyagából szemelgettem. De akadnak a kötetben 50-es és 90-es évekbeli írások is. Akkor pedig miért ne adnának az igen tisztelt olvasók is időt maguknak, hogy jól megforgassanak egy-egy témát a fejükben, a lelkükben, kiváltképp azokat, amelyekben nem értenek velem egyet.

Azt ugyanis magam sem hiszem, hogy minden szöveget én találok fejen. Azt sem hiszem ugyan, hogy bárki másnak igaza volna a nevelés minden kérdésében, s ennél fogva bárki e világon azt állíthatná: ő tud nevelni, sőt erre másokat is meg tud tanítani. Ne áltassuk magunkat! A drága jó szülők könyvekből, innen-onnan sok hasznos tudnivalóra szert tehetnek, a siker záloga mégsem lesz a kezükben. Minden tőlük telhetőt megcselekedhetnek a gyerekeikért, többé-kevésbé még akkor is mindig bizonytalan marad a végeredmény. A nevelés már csak ilyen: vagy sikerül, vagy nem.

Pontosabban: ritka a végtelenen jó, vagy végtelenen rossz kimenetel. S aki szereti a gyerekét-gyerekeit – s ki ne szeretné? –, annak érdemes azért több esélyt adnia, hogy az övéi minél gazdagabb, felkészültebb

lélekkel, minél életrevalóbban kerüjenek ki a családi fészekből; röpköjenek ki, mikor eljön az ideje, az őket óvó szülői szárnyak alól.

Mert az esély növelhető, még a legproblémásabbnak látszó gyerekek életesélye is. Sőt mennél fogasabb leckét ad fel egy-egy ilyen csemete a szüleinek, annál inkább megéri teljes szívvel odafigyelniük rá, s megkeresniük lelkének nyitjait.

Ez a könyv nem receptek gyűjteménye. Minden gyerekre érvényes receptek nem is léteznek. A szülők valójában csak maguktól jöhetnek rá, hogy az övéiknek mikor mi használ és mi árt. Az itt elmondottak célja legfeljebb az lehet, hogy segítsék nekik: gondoljanak bele jobban a maguk gondjaiba. Tűnődjenek, töprengjenek – sőt még vitatkozzanak is velem, ha kell –, de ne nyugodjanak semmiképpen, míg meg nem világosodik előttük: mit kell tenniük.

Néha azt, amit ebből a könyvből olvasnak ki. Néha egészen mást. De mindig csak olyasmit, ami felé a saját legjobb meggyőződésük – mondhatnám: szülői lelkük érzékeny iránytűje – vezérli őket.

Csak egyre vigyázzanak. Ahogy én magam sem tartom olyan nagyon fontosnak, hogy mindenben nekem adjanak igazat, nekik se a maguk igaza legyen a legfontosabb. Hisz épp ezzel ronthatják el leginkább a dolgot: a gyerekük, a gyerekeik dolgát. Ne feledjék, hogy rájuk is áll: „Aki felmagasztalja magát, megaláztatik; aki megalázza magát, felmagasztaltatik.” S van-e az életben annál keservesebb, mint a saját felnövő gyerekeiben alázódnia meg az embernek?

A HÉT KRAJCÁR KÖNYVEI

1993

Móricz Zsigmond: *Hét krajcár*, elbeszélések, reprint

Tamási Lajos: *Hazatérés*, válogatott versek

Benke László: *A kihalt játszótér*, válogatott versek

Varga Domokos: *Kutyafülűek*, novellák –

Varga Domokos György: *És így tovább...*, szociográfia
(*Apja és Fia munkája egy kötetben*)

1994

Szabó Pál: *Tiszta búza*, válogatott novellák

Kuczka Péter: *Út a folyóhoz*, válogatott versek

1995

Benke László: *Gyalogos riportok*

Gergely Mihály: *Mi, gyalogrendűek, korkép betven jegyzetben*

Molnár Zoltán: *Veszélyek és megfontolások*, válogatott novellák

1996

Vérrel virágzó 1956, negyven magyar költő versei, szerkesztette: Benke László

Dékány Kálmán: *Árnyékgyár*, regény

Szeberényi Lehel: *Levelem küldöm inkák országából*, útirajz

Komoróczy Emőke: *Arccal a földön a huszadik század*, tanulmányok

1997

Varga Domokos: *Tisztelt család -om -od -ja*, pedagógiai esszé

Dékány Kálmán: *A szerelem tornácán*, elbeszélések

Dékány Kálmán: *Diákvér; Az úrilány lovagja*, két kisregény

Somogyi Imre: *Kert-Magyarország felé*, szociográfia

Karácsony Sándor: *A cinikus Mikszáth, esszé*
Ünnepeink – műsorokra, köszöntőkre készülők könyve,
szerkesztette: Varga Domokos

1998

Kuczka Péter: *Határvidék, tanulmányok*
Harc és játszma: *a Nagy Lajos Társaság antológiája,*
szerkesztette: Szerdahelyi István
**Szabadság és halál 1848-49. Szem- és fültanúk híradásai,
szerkesztette: Varga Domokos
Piros és fekete, *válogatott versek a reformkortól napjainkig,*
szerkesztette: Benke László
Gergely Mihály: *Bruegel varázslatai, esszé,*
színes és fekete-fehér képek
Világvégi palota, *versek,* szerkesztette: Erdélyi Erzsébet és Nobel Iván
Varga Domokos: *Ritkaszerű magyar népmesék*
Molnár Géza: *Hózápor Budán,* válogatott novellák
Kuczka Péter: *Az utolsó kenet,* válogatott novellák
Bárany Tamás: *Kis magyar irodalomtörté, válogatott paródiák*
Dékány Kálmán: *Toronykiáltás, Edzésben,* két kisregény
Derzsi Sándor emlékkönyv, szerkesztette: Derzsi Ottó és Varga Domokos
Tóth Endre: *Gyermekkorom krónikája, emlékezések***

1999

Anyanyelv, világnyelv – Bábel, szerkesztette: Gergely Mihály
Varga Domokos: *Ritkaszerű magyar népmesék, 2. kiadás*
Dékány Kálmán: *A szív vására,* novellák és színmű
Katkó István: *Tabló babérlevelekből,* portrék
Kopré József: *Móricz Zsigmond „mindenese” voltam,* emlékirat
Varga Domokos: *Nem születniünk szülőnek,* pedagógiai esszék
Kuczka Péter: *Seregek Ura,* versek

Kuczka Péter: A torony, vers

Dékány Kálmán: Nőkön innen és túl, regény

Magvető A magyar irodalom élő könyve, szerkesztette: Móricz Zsigmond

2000

Varga Domokos: Édesanyám sok szép szava, regény

Bárány Tamás: Zsibvásár; versek prózában, félpercesek

Kadosa Árpád: Károly-laktanyától a Don-kanyarig, emlékirat

Ünnepeink – műsorokra, köszöntőkre készülők könyve,

2. átdolgozott kiadás, szerkesztette: Varga Domokos

Ákody Zsuzsanna: Földanyácska gyermekei, regény

Dezséry András: Szabadítsatok meg az emlékeimtől, emlékirat

Hendi Péter: Rekviem egy jogászért, novellák, színművek

Kádár Ferenc: Levette kezét rólunk a Teremtő, versek

Benke László: Sértők és sérültek, regény

2001

Varga Domokos: Íróiskola – Tollforgatás mesterfokon, esszék

Varga Domokos: Tisztelt család -om -od -ja, novellafüzér

Gergely Mihály: Ébredj, emberiség! röpirat betven kiáltásban

Gergely Mihály: Vége a MŰVÉSZETnek?

Avagy: miért csiszolták a kőbaltákat? – esszék

Csontos Gábor: A boldogság korlátai, elbeszélések

Siklós László: Részeg halak, regény

Benke László: Halálig szomjazom, versek –

Szélvízvölgye, mese felnőtteknek

Szalay Károly: Fancsaliságok, publicisztika

Molnár Géza: Trombi, a kiselefánt, mese

Nagy Mihály Tibor: Szomjazó madár; versek

Ünnepeink – műsorokra, köszöntőkre készülők könyve,

szerkesztette: Varga Domokos, 3. kiadás

Varga Domokos válogatott művei:*Víg játék – végjáték, búcsúkötet;**Kutyafülűek, novellák;**Ritkaszép magyar népmesék**Európa születése, esszé;**Herman Ottó, regény;**Fiúkfalva, regény***Bárány Tamás:** *Államcsíny Paránában*, szatírikus regény**Gyórfy László:** *Pásztázó, magányerőből*, publicisztika**Bistey András:** *A képviselő vidékre megy*, novellák**Illés Lajos:** *Az Új Írás bőszoara, Irodalmi történetek, emlékezések***Benke László:** *És hirtelen leszáll az este*,*Öregek menedéke, szociográfia***Bokor Levente:** *Aranylázálom*, válogatott versek**Szalay Károly:** *Fintorgások*, publicisztika**Molnár Géza:** *Lángoktól ölelve*, regény**Bárány Tamás:** *Rákóczi zászlai*, regény**Gergely Mihály:** *A Kozmosz 15. törvénye*, fantasztikus regény**Csongor Rózsa:** *A fekete bárász kendő*, novellák**Szöke Kálmán:** *Szavak a némasághoz*, válogatott versek**Csák Gyula:** *Egy május fejfájára*, válogatott novellák és kisregény**Varga Domokos:** *Ritkaszép magyar népmesék*, 4. kiadás**Varga Domokos:** *Nem születniünk szülőnek*, pedagógiai esszék**Varga Domokos:** *Víg játék – végjáték, búcsúkötet***Varga Domokos:** *Kamaszkronika – vallomások és tündödések***Varga Domokos:** *Ritkaszép magyar népmesék*, 5. kiadás

Szuly Gyula: *A Krisztinaváros lovagjai*, regény
Nagy István: *Aki lemaradt a bajóról*, válogatott novellák
Gergely Mihály: *Az artista balladája*,
 a szerző válogatása életművéből
Szalay Károly: *Arcok törött tükrökben*, regényes portrék
Illés Lajos: *Irodalmunkkal Európában*, tanulmányok, emlékezések
Marafkó László: *Kukkoló*, kisregény
Sulyok Katalin–Siklós László: *Macska-életbalálharc*, regény
Tóth Endre: *A világ végén*, válogatott versek

2005

Benke László: *Vészesség*, válogatott versek
Ünnepeink – műsorokra, köszöntőkre készülők könyve,
 3. átdolgozott kiadás, szerkesztette: Varga Domokos
Csanádi Imre: *Hajnali káprázat*, szerkesztette: Alföldy Jenő
Tamási Lajos: *Keserves fákllya*, válogatott versek,
 szerkesztette: Benke László
Molnár Géza: *Csúcsok és szakadékok*, önéletrajzi regény
Varga Domokos: *Kamaszkrónika*, vallomások és tünődések
Varga Domokos: *Édesanyám sok szép szava*,
Kis magyar századelő, regény, 2. kiadás
G. Komoróczy Emőke: *A szellemi nevelés fórumai*, Kassák Lajos,
 Tamási Lajos, Kárpáti Kamil körei, tanulmányok
Borbély László: *A lándzsa Longinusa*, *Az utca napos oldalán*,
 két kisregény
Csontos Gábor: *A Hortobágy szélén*, Nádudvari beszélgetések

2006

Vargha Gyula: *A végtelen felé*, válogatott versek és fordítások,
 szerkesztette Mészöly Dezső
Koncsek József: *A tájjal maradtam*, versek

Iszlai Zoltán: *A leányzó fekvése*, novellák
Ferdinandy György: *Chica – trópusi lány* – szociográfia
Alföldy Jenő: *Templomépítők, tanulmányok, kritikák*
Gombár Endre: *Hangyaháború, ifjúsági regény*
Vérrel virágzó 1956 – ötven magyar költő versei – második, bővített kiadás,
 szerkesztette: Benke László

2007

Gergely Mihály: *Hatalomvágy–halálveszély*, naplórészletek, versek
Baán Tibor: *Papírmozi*, válogatott versek
Gáll István: *A napimádó*, regény
Marafkó László: *Litera-túra*, cikkek, tárcák, interjúk
Benke József: *Az ó- és középkor egyetemei, művelődéstörténet*

2008

Kiss Dénes: *Hódohtság*, versek
Konczek József: *Formáért sóvárgó*, versek
Baán Tibor: *Fékezett habzás* – jegyzetek és kommentárok
Borbély László: *Üzenet a ringből*, novellák
Illés Lajos: *Az író magántörténelme*, emlékezések, krétarajzok
Verzár Éva: *Mire megvirrad* – mai székely balladák
Varga Domokos: *Ritkaszerű magyar népmesék*, 7. kiadás
Benke László: *Ottbonkereső*, regény

2009

Móricz Zsigmond: *Szegény emberek*, válogatott novellák, szerkesztette: Benke László
Varga Domokos: *Kutyafilúék*, novellafüzér
Baán Tibor: *Konstelláció* – Kollázsok és haikuk –
Zsila Ágnes: *Sötétségre ébredve*, regény
Ákody Zsuzsa: *Zazi – Történet egy szerelemről* – regény

2010

G. Komoróczy Emőke: *A „tűrt” és „tiltott” batárán*

Az elmúlt fél század háttérbe szorított alkotóiról, tanulmányok

Baán Tibor: *Nagylátószög – kritikák –*

Egy homo politicus itthon, Európában és Amerikában –

Kovács Imre élete és munkássága – szerkesztette: Molnár M. Eszter

Gittai István: *Sóhajobelszék, versek*

Jasper Gyula: *A mindenség batárán, versek*

Saáry Éva: *Olajtornyok az Egyenlítő alatt, emlékezőések*

Prohászka László: *Mikor a fűrészgépek a madarak nyelvét kívágták, versek*

Gazda József: *A megpecsételt vég – Kilencven év Erdély földjén – interjúk*

Kesselyák Péter: *Túl a Kinai Nagy Falon, emlékirat*

2011

Gazda József: *A harmadik ág – Magyarok a szétszórátottságban,*

I. kötet: Az idők árján, II. kötet: Fél száz ország, szociográfia

Baán Tibor: *Visszajátszás, versek*

Benke László: *Az Élet szerelme, versek*

2012

Baán Tibor: *Gyűjtemény, versek*

Tertinszky Edit: *Rádiós emlékek – olvasmányélmények*

Gódnéy Endre: *Tájékozás a tájban, Szellemi-lelki révkalauz*

2013

Székelly Dezső: *Amíg szól a harang, válogatott versek*

Kálmán Mária: *Drámák*

Bozók Ferenc: *Kortársalgó*

– Beszélgetések XXI. századi magyar költőkkel

Borbély László: *Feszület a ring felett – novellafüzér*

Varga Domokos: *Édesanyám sok szép szava*

– *Kis magyar századelő* – válogatott művek
Benke László: *Hová lett aranytrombitád?* – válogatott versek

2014

Somogyi Imre: *Kertmagyarország felé*
Pomogáts Béla: *Varázskörben*, tanulmányok és előadások
Baán Tibor: *Szénszüret*, versek
Prohászka László: *Tejúttra néző ablak*, versek
Varga Domokos: *Ritkaszép magyar népmesék*, válogatott művek
Kálmán Mária: *Zsarát*, válogatott versek
Benke László: *A szerelem erőterében*, versek
Gazda József: *Vezényelt történelem*, sorsregény

2015

Varga Domokos: *Tisztelt család-om, -od, -ja*, válogatott művek
Gombár Endre: *Végítélet előtt*, regény
Pócze Zoltán: *Déjà vu*, regény
Varga Domokos György: *Tévé a tanyán*, elbeszélő költemény
Neszmélyi Károly: *Népi írók, népi irodalom*, tanulmányok
Verzár Éva: *Anyország ölében*, regény
Pomogáts Béla: *Magyar Erdély*, tanulmányok
Baán Tibor: *Névmások*, miniesszék

2016

Vicei Károly: *Adomás históriák és álmok*
Kónya Lajos: *Válogatott versek*
Varga Domokos György: *Billbebolha* – beavató mesefüzér
Benke László: *A megőszült kert*, versek
Gazda József: *A hajótörött*, regény

2017

Gombár Endre: *Lebettem volna a lappok királya*, regény

Borbély László: *Finita la commedia*, elbeszélések

Székely Dezső: *Nyitott szávvál, szabad szemmel*, versek

Kónya Lilla: *Rigódal*, versek

Gazda József: *A Golgota útján*, nemzeti szociográfia

Gazda József: *Vezényelt történelem*, sorsszociográfia

Bokor Levente: *Aranylázálom*, versek

G. Komoróczy Emőke: „Tegnap még volt remény, hogy lesz jövő”

– kismonográfia Benke László életművéről

Benke László: *A tűz ígézetében* – válogatott versek

2018

Elmer István: *Sodronyok, Őrlőkő*, két kisregény

Fehér Bence: *Bölcsnek, bolondnak dolga*, versek, elbeszélések

Neszmélyi Károly: *Népi írók szellemisége*, tanulmányok

Székely Dezső: *Csillagok udvarában*, versek

A kötetek megrendelhetők

a 06-20-574-05-45-ös telefonszámon,

a Hét Krajcár Kiadó címén, levélben és személyesen:

Benke László,

Magyar Írószövetség 1062 Budapest, Bajza u. 18.,

e-mailen: betkrajcar@t-online.hu

honlapunkon: www.betkrajcar.hu

Tartalomjegyzék

Kölyökkóstdolgozó

<i>A LEGTISZTÁBB SZERELEM</i>	5
<i>A kezdet kezdete</i>	7
<i>Csakhogy...</i>	11
<i>Vigyázat</i>	11
<i>Közös szerzemény.</i>	16
<i>Egy délután emléke</i>	18
<i>Kicsi bántja a nagyot</i>	21
<i>Kívánság a kismama</i>	25
<i>Terhesveszedelmek</i>	27
<i>A várakozás örömei</i>	28
<i>Oááá! Oááá!</i>	32
<i>Te kis csúnyaság!</i>	33
<i>BENT IS KINT</i>	39
<i>Icinke-picinke.</i>	40
<i>Eleinte...</i>	42
<i>Anyai örömek</i>	46
<i>Apai örömek</i>	50
<i>Jár a baba, jár.</i>	57
<i>Szavak, nevek, versek</i>	58
<i>Varázslatok</i>	60
<i>Mikulás és Mátyás.</i>	69
<i>Búcsúzóra</i>	80

Tartalomjegyzék

<i>Nem születünk szülőknek</i>	
<i>Neveletlen szülők – neveletlen gyerekek</i>	83
<i>(Előszó helyett)</i>	85
<i>AMÍG KICSIK A KICSIK</i>	89
<i>Az első három</i>	89
<i>Az előszobában (A Kutyafulűek elébe)</i>	92
<i>Kései gyümölcs</i>	96
<i>Szobatisztaság és szülői harag</i>	99
<i>Gyerekrajzok varázsvilága</i>	102
<i>Vasárnapi versolvasás</i>	105
<i>Hazudós gyerekek</i>	110
<i>Füllentés és fantázia</i>	113
<i>Mondókák</i>	118
<i>Találós kérdések</i>	121
<i>Nagyapi, a pesztra (tárcanovella)</i>	124
<i>EGY ÉV, EGY NYÁR</i>	129
<i>Szeptemberi sziszegéseim</i>	129
<i>Láttató iskoláskönyvek</i>	133
<i>Mit tehet ilyenkor a szegény szülő?</i>	134
<i>„Ne hallgass anyádra!”</i>	139
<i>Nyavalyás idők</i>	142
<i>Alkotó játékok öröme</i>	146
<i>Közeledik a karácsony</i>	149

<i>Mennyből az angyal...</i>	154
<i>Mi a legfontosabb az iskolában?</i>	159
<i>Családi torna</i>	162
<i>Tavaszz – előlege</i>	165
<i>Labdák dicsérete</i>	167
<i>Május mámorában</i>	170
<i>Messze vágyók</i>	173
<i>A hajrá betei</i>	176
<i>Ítélet előtt</i>	178
<i>Ó, ió, ció, áció, káció, akáció, vakáció!!!!!!</i>	182
<i>Vakációbetegség</i>	186
<i>Gyerekeink nyári keresete</i>	189
<i>Ami szíven üt</i>	191
 <i>GYEREKEK A MÚLÓ IDŐBEN</i>	 195
<i>Szuperegyke</i>	195
<i>Modern idők gyermekei</i>	200
<i>Gyerekek házimunkája</i>	204
<i>Kamasz fiúk, csitri lányok</i>	207
<i>A lányok nem fiúk</i>	211
<i>Az ígéret szép szó...</i>	215
<i>Testvéri összetűzések</i>	219
<i>Jókedvet bele!</i>	221
<i>„Játsszál velem!”</i>	225
<i>Játék a szavakkal</i>	228
<i>Dagik és nyizgirik</i>	231
 <i>EBBEN A VÁLTOZÓ VILÁGBAN</i>	 237
<i>Ifjúság, illúziók, irodalom</i>	237
<i>Egy meséskönyv margójára</i>	243
<i>Nevelés és nevelődés</i>	245

<i>Magánvélemény a bizonyítványról . . . . .</i>	251
<i>Ebben a változó világban . . . . .</i>	255
<i>Gyermekjogú társadalom álma . . . . .</i>	262
<i>Ha nem lesztek olyanok . . . . .</i>	266
<i>Gondolatok a családpedagógiáról . . . . .</i>	272
<i>Utóhang . . . . .</i>	281
 <i>A HÉT KRAJČÁR KÖNYVEI . . . . .</i>	 285

Az a legjobb tán az ilyen apróságokkal való bánásban, hogy annyit kell nevetni rájuk (meg rajtuk). Hát még ha épp megfürdettük őket este, s most ott fekszenek egyetlen nagy törülközőbe – vagy fürdőlepedőbe – tekerve, hogy csak a két szemük meg az orruk hegye látszik ki belőle! Kapálódznak kézzel-lábbal, rúgnák le magukról a leplet, de mi nem hagyjuk, dehogy hagyjuk, húzzuk vissza rájuk, s közben lapogatjuk őket a tenyerünkkel, hogy mindenütt jól felitassuk testükről a vizet, meg ne fázzanak. Aztán jöhet az öltöztetés, bele a karjukat a kising ujjába, vagy ha már kinőttek a pólyás korból, a külön hálóruháiba – ezt mi éccakai hacukának hívtuk –, popójukat a pelenkába és így tovább, lehetőleg apai-anyai közös erővel, mert egy anya kevés ehhez. Nem mintha nem győzné – bár a fürgén fickándozó két-hároméves kölykével nem minden fiatalasszony bír el olyan könnyen –, hanem mert nem tud úgy örülni neki, ehhez köztudomásúlag legalább két fél kíváncsatik, de akad olyan is, amihez legalább három. Én a gyerekkóstolgatást is ez utóbbiak közé sorolom.

A kicsi gyerek eredendő érzése majdnem mindig az, hogy szülei, nagyszülei, idősebb testvérei neki jót akarnak. Nyugodtan rájuk bízhatja magát, kivált apjára-anyjára, legfőbb éltetőire, védelmezőire. S ha kicsi korunkban megvolt bennünk ez az érzés – vagy akár csak a heves vágyakozás – az ilyesféle teljes biztonság után, felnőtt korunkra is meg kellett hogy maradjon belőle valami, bárha nagyon mélyen, többnyire magunk elől is elrejtve: életünk ritka perceiben felsejlő sóvárgásként az elvesztett Édenkert után. Egészen nem tűnhetett el, amiképpen az a gyerek sem, aki valaha voltunk. Ilyesmiről van szó Jézus tanításában: kicsi gyerek korunk apánk-anyánk iránt érzett maradéktalan hitéhez, bizalmához kell felnőtt fejjel visszatérnünk.

Varga Domokos

Ára: 1980 Ft

